

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ. «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Η διάδοση του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο σε εποχή κρίσης. Αν και πώς ενσωματώνεται στο λόγο των μαθητών»

Μακαντάση Άννα

Τριμελής επιτροπή: **Καντζάρα Βασιλική** (αναπληρώτρια καθηγήτρια, επιβλέπουσα)

Riboli Diana (επίκουρη καθηγήτρια)

Λυδάκη Άννα (Καθηγήτρια),

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2015

Περίληψη

Στη συγκεκριμένη εργασία γίνεται απόπειρα να διερευνηθεί εάν, και πώς, διαδίδεται ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε περίοδο οικονομικής κρίσης (και συγκεκριμένα στην διάρκεια των τριών τελευταίων χρόνων). Αρχικά, επιχειρείται μία παρουσίαση των θεωρητικών προσεγγίσεων του εθνικισμού· της δράσης του ελληνικού ακροδεξιού χώρου από το 1980 και έπειτα· της σχέσης του σχολείου με τον εθνικισμό και την ακροδεξιά. Οι άξονες γύρω απ' τους οποίους γίνεται προσπάθεια να ανιχνευθεί ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών/τριων είναι τα ιδανικά σε σχέση με την πατρίδα και τη θρησκεία, η στάση τους σε σχέση με τους μετανάστες, η εκδήλωση βίας στο λόγο τους, καθώς επίσης και η τοποθέτησή τους απέναντι στο κόμμα της Χρυσής Αυγής. Για την ανάλυση αυτή εξετάζονται οι απόψεις των μαθητών/τριων και των εκπαιδευτικών που αντλούνται από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις που έχουν προηγηθεί μαζί τους, καθώς επίσης και με συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν με τους μαθητές μέσα σε σχολικά τμήματα.

Τα πιο βασικά συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η παρούσα έρευνα αναφέρονται παρακάτω. Αυτό που σίγουρα μπορεί κανείς να ισχυριστεί είναι ότι οι μαθητές είναι ενήμεροι για τις πρακτικές και τις απόψεις της ακροδεξιάς ιδεολογίας. Εξ αυτού δεν συνεπάγεται όμως ότι η πλειοψηφία τις επικροτεί, τις ασπάζεται, ή τις ανέχεται. Από το δείγμα της παρούσας έρευνας [95 μαθητές], διαφαίνεται μια διαφοροποίηση. Μια κατηγορία μαθητών και μαθητριών είναι μέλη, μία άλλη επικροτεί τις θέσεις και τη δράση της Χρυσής Αυγής, μια άλλη ασπάζεται μόνο ορισμένες θέσεις, ενώ μια άλλη κρατά ξεκάθαρη θέση ενάντια στη Χρυσή Αυγή. Ένα επιπλέον βασικό συμπέρασμα της παρούσας έρευνας, είναι ότι ο ακροδεξιός λόγος βρίσκει απήχηση σε μία μεγάλη μερίδα των μαθητών, κυρίως σε ζητήματα που αφορούν στους μετανάστες. Ο λόγος των μαθητών και των μαθητριών είναι αρκετά ρατσιστικός και βρίθκει από ξενοφοβικά αστεία. Τέλος, οι μαθητές και οι μαθήτριες που υποστηρίζουν με θέρμη τη Χρυσή Αυγή ή είναι μέλη της, αποτελούν μία μικρή μειοψηφία. Παρόλα αυτά, η αποδοχή ενός μέρους της ακροδεξιάς ιδεολογίας και της ρατσιστικής βίας που ασκείται από τη Χρυσή Αυγή, φαίνεται να υποστηρίζεται από την πλειοψηφία των μαθητών.

Περιεχόμενα:

1. Εισαγωγή	σελ. 8
2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του Εθνικισμού	σελ. 12
2.1. Έθνος: Προσεγγίσεις και ορισμοί	σελ. 13
2.2. Έθνος- κράτος	σελ. 15
2.3. Εθνικισμός: Προσεγγίσεις και ορισμοί	σελ. 16
2.4. Συμπεράσματα για τις προσεγγίσεις του εθνικισμού	σελ. 23
3. Εθνικιστική ιδεολογία και η άνοδος της ακροδεξιάς	σελ. 24
3.1 Ακροδεξιός λόγος. Ανάλυση του λόγου ΛΑΟΣ και ΧΑ	σελ. 25
3.2. Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός	σελ. 26
3.3. Η Χρυσή Αυγή	σελ. 30
3.3.1. Ναζιστική ιδεολογία και οργανωτική δομή της Χρυσής Αυγής	σελ. 30
3.3.2 Διασυνδέσεις της Χρυσής Αυγής με ισχυρούς θεσμούς (Εκκλησία, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός)	σελ. 33
3.3.3. Χρυσή Αυγή και Αρχαία Ελλάδα (ειδικότερα Αρχαία Σπάρτη)	σελ. 34
3.3.4. Χρυσή Αυγή και Μεταναστευτικό μίσος	σελ. 35
3.3.5. Η ανάδειξη της Χρυσής Αυγής απ' τα ΜΜΕ	σελ. 36
3.3.6. Το Γήπεδο ως χώρος ανάδειξης και εξάπλωσης της ακροδεξιάς ιδεολογίας	σελ. 37
3.4. Βασικά χαρακτηριστικά του ακροδεξιού λόγου	σελ. 39
3.5. Προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής	σελ. 41
3.6. Συμπεράσματα: Η εθνικιστική ιδεολογία έτσι όπως εκφράζεται στο φασισμό ..	σελ. 43
4. Σχολείο, εθνικισμός και ακροδεξιά	σελ. 45
4.1. Σχολείο, αναπαραγωγή και ιδεολογία	σελ. 46
4.2. Σχολείο και εθνική ταυτότητα	σελ. 47
4.3. Αναλυτικό πρόγραμμα	σελ. 48
4.3.1. Σχολικά Εγχειρίδια	σελ. 48
4.3.2. Εορτασμοί των εθνικών επετείων και παρελάσεις	σελ. 50
4.4. Συντηρητισμός και εκπαίδευση	σελ. 51
4.5. Δημιουργία πυρήνων της Χρυσής Αυγής στα σχολεία	σελ. 54

4.5. Συμπεράσματα για τη σύνδεση του σχολείου με την ακροδεξιά	σελ. 56
5. Μεθοδολογία	σελ. 58
5.1. Λίγα λόγια για την ποιοτική έρευνα	σελ. 59
5.2. Προγραμματισμός και σχεδιασμός της έρευνας	σελ. 60
5.2.1. Ερευνητικά ερωτήματα	σελ. 60
5.2.2. Η προετοιμασία εκπόνησης της έρευνας και οι δυσκολίες που προέκυψαν	σελ. 62
5.2.3. Η «ποιοτική» συνέντευξη	σελ. 64
5.2.4. Περιγραφή ορισμένων χαρακτηριστικών των ερωτώμενων	σελ. 66
5.3. Επεξεργασία των συνεντεύξεων και των συζητήσεων	σελ. 68
5.3.1. Ανάλυση περιεχομένου	σελ. 69
5.3.2. Κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων σε θεματικές κατηγορίες και Υποκατηγορίες	σελ. 70
5.4. Συμπεράσματα και περίληψη για τη μεθοδολογία	σελ. 72
6. Ακροδεξιός λόγος και συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας:	
Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους ...	σελ. 73
6.1. Εθνικός εαυτός- Πατριωτικό αίσθημα	σελ. 75
6.2. Σύνδεση αντιλήψεων περί έθνους με την αρχαία Ελλάδα	σελ. 76
6.3. Ιστορική πορεία στο χρόνο- Εθνικές γιορτές και παρελάσεις	σελ. 77
6.3.1. Εθνικές επέτειοι και ο εορτασμός τους	σελ. 77
6.3.2. Παρελάσεις	σελ. 79
6.4. Σύνδεση με Θρησκεία	σελ. 83
6.4.1. Σύνδεση με Ορθοδοξία	σελ. 83
6.4.2. Σύνδεση με μουσουλμανισμό- Η θρησκεία του «άλλου»	σελ. 88
6.5. Οι απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες:	
Πώς παρουσιάζεται ο «εθνικός άλλος» στο λόγο των μαθητών	σελ. 90
6.5.1. Απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες σηματοφόρους	σελ. 90
6.5.2. Παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα	σελ. 96
6.5.3. Η γενική άποψη που έχουν μαθητές για τους μετανάστες	σελ. 101
6.5.3.1. Διάκριση των μεταναστών σε «νόμιμους» και «παράνομους» από τους μαθητές	σελ. 105
6.5.3.2. Διάκριση των μεταναστών σε δυτικοευρωπαίους και σε αφρικανούς και ασιάτες	σελ. 106

6.5.4. Σχέσεις των μαθητών με μετανάστες συμμαθητές τους	σελ. 110
6.6. Ερευνητικά συμπεράσματα	σελ. 115
7. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής, η ιδεολογία και οι πρακτικές του:	
Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους...	σελ. 117
7.1. Σύνδεση της ακροδεξιάς ιδεολογίας με την επίδειξη δύναμης και την άσκηση βίας	σελ. 119
7.1.1. Σύνδεση της ακροδεξιάς με το στρατό (ως μέσο επίδειξης δύναμης)	σελ. 120
7.1.2. Αποδοχή της βίας που ασκείται απ' τη Χρυσή Αυγή	σελ. 121
7.1.3. Βία (λεκτική και σωματική) που ασκείται από μαθητές που υποστηρίζουν την ΧΑ σε συμμαθητές τους	σελ. 121
7.2. Σύνδεση της ακροδεξιάς ιδεολογίας με τον αθλητισμό (ποδόσφαιρο)	σελ. 124
7.3. Απόψεις των μαθητών για τη Χρυσή Αυγή	σελ. 126
7.4. Αναφορά των μαθητών στη Χρυσή Αυγή χάριν αστειότητας	σελ. 132
7.5. Εκτιμήσεις για το ποσοστό των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή...σελ.	134
7.6. Παραδείγματα επιρροής του ακροδεξιού λόγου (αναφορά στη Χ.Α.) στους μαθητές/ γνώμες των εκπαιδευτικών	σελ. 136
7.7.Αντιδράσεις των μαθητών σε ακροδεξιές ιδεολογίες	σελ. 138
7.8. Το προφίλ των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή	σελ. 142
7.9. Φύλο και εκδήλωση ακροδεξιών αντιλήψεων	σελ. 146
7.10. Εξηγήσεις (μαθητών και εκπαιδευτικών) για τους μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή.	σελ. 147
7.11. Ρατσισμός/ εθνικισμός. Η εξελικτική του πορεία στα σχολεία τα τελευταία χρόνια.	σελ. 150
7.12. Ερευνητικά συμπεράσματα	σελ. 152
8. Περίληψη και συμπεράσματα	σελ. 156
8.1. Περίληψη	σελ. 157
8.2. Συμπεράσματα για τα αποτελέσματα της έρευνας	σελ. 61
Βιβλιογραφία	σελ. 170
Παράρτημα	σελ. 179

1. Εισαγωγή

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως βασικό σκοπό να μελετήσει εάν έχει ενσωματωθεί ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών, και στη συνέχεια με ποιον τρόπο έχει ενσωματωθεί, στην χρονική περίοδο που ζούμε, μία περίοδο οικονομικής κρίσης, πιο συγκεκριμένα από το 2012 μέχρι το 2014. Η ελληνική κοινωνία εκτός απ' την οικονομική κρίση που βιώνει, βρίσκεται σε μία πολιτική κρίση, καθώς δεν δείχνει εμπιστοσύνη σε πολιτικά κόμματα, ενώ ταυτόχρονα ταυτίζεται η άκρα αριστερά με την άκρα δεξιά με τη «θεωρία των δύο άκρων». Οι πολίτες βιώνουν την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα, την ανεργία, τη φορολογική αφαίμαξη, και την ακαριαία πτώση του βιοτικού επιπέδου¹. Όλες αυτές οι παράμετροι έχουν ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται ορισμένα πολιτικά αδιέξοδα, αντί για λύσεις, τα οποία εγκυμονούν μεγάλους κινδύνους², όπως τη δημιουργία ενός γόνιμου εδάφους για την ανάπτυξη της ακροδεξιάς.

Η ανάπτυξη κι η εδραίωση του ακροδεξιού λόγου στην ελληνική κοινωνία, έχει καλλιεργηθεί τόσο από την ίδια την κυβέρνηση και τα Μ.Μ.Ε., όσο και από ακροδεξιά κόμματα όπως το ΛΑ.Ο.Σ., αλλά και την πιο ανοιχτά φιλοναζιστική ακροδεξιά οργάνωση που αντιπροσωπεύεται στο ελληνικό κοινοβούλιο (στις εκλογές του 2012 για πρώτη φορά), τη Χρυσή Αυγή. Βέβαια, η διάδοση της ακροδεξιάς είναι ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε σ' ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο, παρόλα αυτά στην Ελλάδα έχει πάρει πολύ μεγάλες διαστάσεις, κυρίως όσον αφορά την εγκληματική δράση τόσο των μελών της Χρυσής Αυγής, όσο και των ίδιων των βουλευτών της.

Η ένταξη του ακροδεξιού λόγου και η άνοδος της άκρας δεξιάς, δεν θα μπορούσαν να παρεισφρήσουν τόσο εύκολα στην ελληνική κοινωνία, αν δεν προϋπήρχε μία στέρεα βάση την οποία εκμεταλλεύτηκαν. Κάποια απ' τα βασικά σημεία στα οποία στάθηκε ο ακροδεξιός λόγος για να μπορέσει να έχει απήχηση είναι η εθνική υπερηφάνεια, η φιλοπατρία, η τόνωση της εθνικής συνείδησης και της θρησκευτικής πίστης και η ξеноφοβία. Τα χαρακτηριστικά αυτά ενυπάρχουν σε μεγάλο βαθμό στην ελληνική κοινωνία, καθώς αναπαράγονται καθημερινά από τον καθεστωτικό λόγο, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, και φυσικά από το ίδιο το σχολείο. Το τελευταίο καλλιεργεί τη συγκρότηση της εθνικής συνείδησης³, μέσα από

¹ Καραμανώλη Ε., 2014, «Φασισμός και εκπαίδευση: Χώρος επώασης του φιδιού;», Φασισμός και Κοινωνία: Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του φασιστικού φαινομένου, σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων, παράρτημα Θεσσαλονίκης, τεύχος 2, σελ. 53

² Φραγκουδάκη Α., 2013, *ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.10

³ Βλ. Φραγκουδάκη Α., 1979, Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου/ ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία, εκδόσεις θεμέλιο, Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., 1997 *Τι ειν' η πατρίδα μας*»/ *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, σελ.12

το αναλυτικό πρόγραμμα, που περιλαμβάνει τον εορτασμό εθνικών επετείων, τις παρελάσεις, τα σχολικά εγχειρίδια, τις εκπαιδευτικές εκδρομές, καθώς και τις απόψεις των ίδιων των εκπαιδευτικών.

Μέσα σε πολλά σχολεία, η Χρυσή Αυγή έχει καταφέρει να έχει ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο νεολαίας, συγκριτικά με άλλους πολιτικούς χώρους. Μάλιστα, σε πολλά σχολεία λειτουργούν πυρήνες της Χρυσής Αυγής με φανερό δράση και πολιτική λειτουργία⁴. Δυστυχώς, το εν λόγω πολιτικό μόρφωμα έχει επιλέξει τα σχολεία ως προνομιακό χώρο για την εξάπλωση των ναζιστικών ιδεών και τη διεύρυνση της επιρροής της στη νέα γενιά, παροτρύνοντας τα μέλη της «μπείτε σε σχολεία, γυμναστήρια, όπου συχνάζουν παιδιά»⁵.

Αφορμή για την ενασχόλησή μου με το ζήτημα αυτό, ήταν η παρουσία της Χρυσής Αυγής στο λόγο των μαθητών μίας ΣΤ τάξης δημοτικού, όπου έκανα την πρακτική μου άσκηση ως τελειόφοιτη του παιδαγωγικού τμήματος δημοτικής εκπαίδευσης, το φθινόπωρο του 2012. Ακόμα δεν είχε κάνει την εκλογική της επιτυχία η Χρυσή Αυγή, ωστόσο κάποιοι μαθητές γνώριζαν τι είναι η Χρυσή Αυγή και την ανέφεραν αρκετά συχνά στις μεταξύ τους συνομιλίες κυρίως για να αστειευτούν. Στο τέλος των μαθημάτων που έγινε μία συζήτηση για τη Χρυσή Αυγή, διαφάνηκε ότι οι μαθητές γνώριζαν πολλά περισσότερα απ' αυτά που είχαμε αξιολογήσει. Οι διαστάσεις που πήρε στη συνέχεια αυτό το φαινόμενο της διάδοσης του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο, και συγκεκριμένα το φαινόμενο της υποστήριξης της Χρυσής Αυγής από κάποιους μαθητές, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, ήταν ο κύριος λόγος που με οδήγησε στην περεταίρω διερεύνηση του εν λόγω φαινομένου.

Ο λόγος που θέλησα να διερευνήσω αυτό το φαινόμενο, μπαίνοντας μέσα στα σχολεία και παίρνοντας συνεντεύξεις κυρίως από τους μαθητές, και συμπληρωματικά από τους εκπαιδευτικούς ήταν η μειωμένη διεξαγωγή ανάλογων ερευνών για το συγκεκριμένο θέμα εξ όσων γνωρίζω. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί μέχρι στιγμής με σκοπό να μελετήσουν τη διάδοση του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο, είναι πολύ λίγες και στη συντριπτική τους πλειοψηφία ποσοτικές. Με την παρούσα έρευνα θα κατάφερα να δώσω το λόγο στους μαθητές για να ακουστούν οι απόψεις και οι θέσεις τους πάνω στα θέματα που προαναφέρθηκαν.

Αυτή η εργασία χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία βιβλιογραφική ανασκόπηση στις θεωρίες που πλαισιώνουν το φαινόμενο της δημιουργίας και

⁴ Καραμανώλη Ε., ο.π., σελ. 53

⁵ <http://www.alfavita.gr/arhron/χρυσή-αυγή-«μπείτε-σε-σχολεία-γυμναστήρια-όπου-συχνάζουν-παιδιά»>
(τελευταία πρόσβαση 22/12/2014)

της εξέλιξης του εθνικισμού (κεφ. 2)· μία ανάλυση που επικεντρώνεται στην ανάδειξη της ακροδεξιάς στον ελλαδικό χώρο από το 1980 και μετά, μελετώντας συγκεκριμένα την εμφάνιση και την εδραίωση του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού και της Χρυσής Αυγής (κεφ. 3)· και το πρώτο μέρος κλείνει με μία ανάλυση που επικεντρώνεται αφενός στη δόμηση της εθνικής ταυτότητας, όπως αυτή γίνεται στο σχολείο, και αφετέρου στην προσπάθεια της διείσδυσης της Χρυσής Αυγής στο σχολείο (κεφ. 4).

Το δεύτερο μέρος, αποτελείται από την περιγραφή της μεθοδολογίας με την οποία επιλέχθηκε να διεξαχθεί η παρούσα έρευνα (κεφ. 5), από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας, καθώς και από την ανάλυση και τα συμπεράσματα που προέκυψαν (κεφ. 6 και κεφ.7). Οι άξονες γύρω απ' τους οποίους έγινε προσπάθεια να ανιχνευθεί ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών είναι τα ιδανικά σε σχέση με την πατρίδα, η πιθανή σύνδεση πατριωτικού και θρησκευτικού αισθήματος, η στάση τους σε σχέση με τους μετανάστες και η εκδήλωση βίας στο λόγο τους. Ωστόσο μέσα απ' το λόγο τόσο των μαθητών, όσο και των εκπαιδευτικών, προέκυψαν κι επιπλέον άξονες ανάλυσης, όπως για παράδειγμα το γιατί κάποιοι μαθητές υιοθετούν τον ακροδεξιό λόγο.

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του Εθνικισμού

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του Εθνικισμού

2.1. Έθνος: Προσεγγίσεις και ορισμοί

Οι περισσότεροι μελετητές του έθνους, δεν θεωρούν το «έθνος» ως πρωταρχική, ούτε ως αμετάβλητη κοινωνική οντότητα. Θεωρούν ότι ανήκει σε μία ιδιαίτερη και ιστορικά πρόσφατη περίοδο κι ότι είναι μία κοινωνική οντότητα, μόνο όταν σχετίζεται με ένα ορισμένο εδαφικό κράτος, «το εθνικό κράτος».

Ο Hobsbawm επικαλούμενος και τον Gellner τονίζει το στοιχείο του κατασκευάσματος, της επινόησης και της κοινωνικής μηχανικής που εισέρχονται στη δημιουργία των εθνών. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει «Τα έθνη, ως φυσικός ελέω Θεού τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων, ως κληρονομικό... πολιτικό πεπρωμένο, είναι μύθος· ο εθνικισμός, που μερικές φορές παίρνει προϋπάρχοντες πολιτισμούς και τους μετατρέπει σε έθνη, άλλες φορές τους επινοεί, και συχνά εξαλείφει τους προϋπάρχοντες πολιτισμούς: αυτό είναι μία πραγματικότητα.»⁶

Ο Kendourie επισημαίνει ότι «η λατινική λέξη *nation* αρχικά δήλωνε, στον καθημερινό λόγο, ένα άθροισμα ανθρώπων που χάρη στην κοινή τους καταγωγή ανήκαν στην ίδια ομάδα, μεγαλύτερη από την οικογένεια, αλλά μικρότερη από τη φατριά ή το λαό».⁷

Αντιθέτως με ότι αναφέρθηκε μέχρι στιγμής, υπάρχουν κάποιοι θεωρητικοί που υποστηρίζουν τη βιολογική ύπαρξη του έθνους. Ένας απ' αυτούς, ο Schleiermacher, αναφέρει: «Κάθε ενότητα, προορίζεται να αντιπροσωπεύει μία ορισμένη πλευρά της Θείας Πρόνοιας, μέσω της ιδιαίτερης συγκρότησής της και της θέσης που κατέχει στον κόσμο... Γιατί ο Θεός είναι Αυτός που αναθέτει άμεσα σε κάθε εθνότητα ένα ξεχωριστό καθήκον επάνω στη γη και της εμπνέει ένα ορισμένο πνεύμα, ώστε καθεμιά να Τον αινεί με τον ιδιαίτερο τρόπο της».⁸

Ένας άλλος θεωρητικός του εθνικισμού, ο Herder, επισημαίνει ότι τα έθνη αποτελούν φυσικές οντότητες, οι οποίες είναι ταυτόχρονα και θεόπεμπτες, και συνεπώς η κατάλληλη πολιτική ρύθμιση είναι εκείνη που προβλέπει για κάθε ξεχωριστό έθνος το δικό του κράτος, το οποίο μπορεί να σχηματιστεί μόνο από ένα συγκεκριμένο έθνος που διακατέχεται από φυσική συγγένεια και αλληλεγγύη. Μάλιστα επισημαίνει ότι τα «τα κράτη που περιέχουν παραπάνω από ένα έθνος είναι οντότητες αφύσικες, καταπιεστικές κι εντέλει καταδικασμένες να παρακμάσουν».⁹ Στο σημείο αυτό, το επιχείρημα του Herder δεν είναι τόσο ότι σε τέτοια κράτη κάποιο στοιχείο μπορεί ενδεχομένως να κυριαρχήσει επάνω στα υπόλοιπα- αλλά

⁶ Gellner, 1992, *Nation and nationalism*, σελ 48-49, στο Hobsbawm E.J., ο.π. σελ. 23

⁷ Kendourie E., ο.π., σελ. 42

⁸ Ο.π. σελ. 96

⁹ ο.π. σελ. 97

μάλλον ότι αυτά τα κράτη παραβιάζοντας την αρχή της πολυμορφίας, εκθέτουν τα διαφορετικά έθνη σε διαρκή κίνδυνο να απολέσουν την ταυτότητά τους, ενώ ταυτόχρονα εμποδίζονται να καλλιεργήσουν πλήρως την πρωτοτυπία τους.

Ο Gellner προσπαθεί επίσης να δώσει έναν ορισμό του έθνους, τονίζοντας ότι ο ορισμός του έθνους παρουσιάζει δυσκολίες πολύ σοβαρότερες απ' αυτές του ορισμού του κράτους. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με τον Gellner, συμβαίνει καθώς ο σύγχρονος άνθρωπος, μπορεί (με δυσκολία) να φανταστεί μία κοινωνική κατάσταση, όπου δεν θα υπάρχει κράτος, παρόλο που θεωρεί κάτι αυτονόητο και δεδομένο το συγκεντρωτικό εθνικό κράτος. Αντίθετα, είναι αδιανόητο να υπάρξει στη συνείδηση των ανθρώπων ένας κόσμος χωρίς έθνη¹⁰. Για την ιδέα του έθνους, που μοιάζει οικουμενική και κανονιστική στην εποχή μας, ο Gellner, δίνει τους παρακάτω ορισμούς: «1. Δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν, και μόνο εάν, μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό, όπου πολιτισμός σημαίνει με τη σειρά του ένα σύστημα ιδεών, συμβόλων, συνειρμών, και τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας. 2. Δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος, εάν και μόνο εάν, αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλο ως μέλος του ίδιου έθνους»¹¹. Συμπεραίνομαι λοιπόν, ότι ο Gellner θεωρεί ότι τα έθνη είναι κατασκευάσματα των ανθρώπων.

Συμπερασματικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η έννοια του έθνους γενικότερα, όπως επισημαίνει και η κ. Αντωνοπούλου, έχει πολύ μεγάλο ιστορικό βάθος, και το νόημά της έχει ανασυγκροτηθεί πολλές φορές, αλλά το βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι διατηρεί ένα νοηματικό πυρήνα που στρέφεται γύρω απ' την κοινότητα, τον πολιτισμό, δηλαδή τους ιστορικούς τρόπους ζωής των ανθρώπων¹². Όσον αφορά όμως στο έθνος, όπως αυτό διαμορφώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στη δυτική Ευρώπη (με τη μορφή του έθνους-κράτους που θα αναλύσουμε παρακάτω), αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή. Αυτό αποδεικνύεται απ' το ότι όλοι οι ορισμοί για το έθνος που ακολουθούν «αντικειμενικά» κριτήρια (γλώσσα, θρησκεία, παράδοση κτλ.) έχουν αποτύχει. Αυτό συμβαίνει για τον λόγο ότι, ανταποκρίνονται σε μερικά μόνο μέλη της ευρείας τάξης των ομάδων αυτών και κατά συνέπεια πάντα μπορούν να προκύψουν εξαιρέσεις. Κάτι τέτοιο ισχύει καθώς τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για τον ορισμό του έθνους, είναι αφηρημένα, μετατοπιζόμενα και διφορούμενα, γεγονός που δημιουργεί μία σύγχυση γύρω απ' τον ορισμό του έθνους. Βέβαια,

¹⁰ Gellner E., 1992, *Έθνη και εθνικισμός*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, σελ. 21

¹¹ Ο.π. σελ. 23

¹² Βλ. Αντωνοπούλου Μ., 2006, «Ιστορική συνείδηση και εθνική ταυτότητα. Έθνος και πολιτισμός», 4ο συνέδριο Εταιρεία Παιδεία και Πολιτισμού Εντελέχεια, Παράδοση και Εσχυγρονισμός στην Ελλάδα του 21^{ου} αι., 30

η ασάφεια που διακρίνει τους άξονες γύρω από τους οποίους συγκροτείται ο ορισμός του έθνους, είναι αρκετά βολική για προπαγανδιστικούς και προγραμματιστικούς σκοπούς.¹³

2.2. Έθνος- κράτος

Το έθνος- κράτος, βρέθηκε στο απόγειο του στη δυτική Ευρώπη, με εφιαλτήριο την Γαλλική Επανάσταση, ωστόσο, σύμφωνα με την Αντωνοπούλου, το κράτος ως οργανωμένος θεσμός διαχείρισης των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, λειτούργησε από νωρίτερα στην δυτική Ευρώπη (14^{ος} αι.), ως μηχανισμός συσσώρευσης και διαχείρισης του πλούτου, ως μηχανισμός που αναλάμβανε επιχειρηματική δραστηριότητα¹⁴. Το έθνος- κράτος με τη μορφή που πήρε στη Δυτική Ευρώπη μετά τη γαλλική επανάσταση, «αποτελέσε φορέα επέκτασης της δυτικής κυριαρχίας στον υπόλοιπο κόσμο, δηλαδή της αποικιοκρατίας, και υπήρξε εξ υπαρχής εθνικιστικό»¹⁵.

Τόσο τα έθνη όσο και τα κράτη δεν υπάρχουν πάντοτε και υπό κάθε περίπτωση. Επιπλέον, τα κράτη και τα έθνη δεν αποτελούν το ίδιο ενδεχόμενο. Η ιδεολογία του εθνικισμού διατείνεται πως ήταν προορισμένα το ένα για το άλλο, πως καθένα χωρίς το άλλο είναι ατελές και αποτελεί μία τραγωδία. Προτού όμως μπορέσουν να συνδέσουν τις τύχες τους, καθένα έπρεπε να εμφανιστεί από μόνο του, και η εμφάνισή τους υπήρξε ανεξάρτητη. «Το κράτος εμφανίστηκε ασφαλώς χωρίς τη βοήθεια του έθνους. Κάποια έθνη εμφανίστηκαν ασφαλώς χωρίς τις ευλογίες ενός δυτικού κράτους».¹⁶ Ωστόσο, «ο εθνικισμός εμφανίζεται μόνο σε συνθήκες όπου η ύπαρξη του κράτους θεωρείται αναντίρρητα δεδομένη»¹⁷.

Τα κράτη και τα καθεστώτα είχαν και έχουν κάθε λόγο να ενισχύουν τον κρατικό πατριωτισμό με τα συναισθήματα και τα σύμβολα της «φαντασιακής κοινωνίας», από οπουδήποτε και κατά οποιοδήποτε τρόπο πηγαζαν αυτά, και να τα συνενώσουν. Πιο συγκεκριμένα, ο Hobsbawm αναφέρει ότι «Η εποχή που ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής κατέστησε αναγκαίο να “μορφώσουμε τους αφέντες μας”, να “κάνουμε Ιταλούς”, να μετατρέψουμε “τους χωρικούς σε Γάλλους”, και να συνδέσουμε τα πάντα με το κράτος και τη σημαία, ήταν επίσης η εποχή που τα λαϊκά εθνικιστικά ή πάντως τα ξενοφοβικά αισθήματα και αυτά της εθνικής υπεροχής που κήρυττε η νέα ψευδο-επιστήμη του ρατσισμού κατέστη ευκολότερο να κινητοποιηθούν»¹⁸. Αυτά γιατί η περίοδος από το 1880 μέχρι το 1914 ήταν η

¹³ Βλ. Hobsbawm E.J., ο.π., σελ. 17

¹⁴ Βλ. Αντωνοπούλου, ο.π. 32

¹⁵ Ο.π. σελ. 32

¹⁶ Gellner E., ο.π. σελ. 22

¹⁷ Ο.π., σελ. 19

¹⁸ Hobsbawm E.J., ο.π., σελ. 130-131

περίοδος των μεγαλύτερων γνωστών μέχρι σήμερα μαζικών μεταναστεύσεων, εντός και μεταξύ των κρατών, η περίοδος του ιμπεριαλισμού και της αύξησης της διεθνούς αντιπαλότητας που κατέληξε σε παγκόσμιο πόλεμο. Όλα αυτά υπογράμμιζαν τις διαφορές ανάμεσα σε «εμάς» και «αυτούς». Και δεν υπάρχει κανένας πιο αποτελεσματικός τρόπος για να συνδεθούν τα ξεχωριστά μέρη των ανήσυχων λαών από τα ενωθούν εναντίων των «ξένων». Έτσι, σύμφωνα με τον Hobsbawm εύλογα τα κράτη χρησιμοποίησαν τον όλο και ισχυροποιούμενο κρατικό μηχανισμό για να επικοινωνούν με τους κατοίκους της επικράτειάς τους, κυρίως μέσω των δημοτικών σχολείων, για να διαδώσουν έτσι την εικόνα και την κληρονομιά του «έθνους» και για να εμψυχήσουν την αφοσίωση σε αυτό ώστε να συναινέσουν στενά τα πάντα με τη χώρα και τη σημαία, συχνά «επινοώντας παραδόσεις» ή ακόμα και έθνη γι αυτό το σκοπό¹⁹.

Συμπερασματικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε, ότι το έθνος γενικότερα αποτελεί μία παράμετρο ξεχωριστή απ' αυτή του κράτους, καθώς το ένα δεν προϋποθέτει την ύπαρξη του άλλου. Παρόλα αυτά, μετά τη γαλλική επανάσταση συναντάμε το έθνος- κράτος, το οποίο φτάνει σε σημείο να φυσικοποιείται και να θεωρείται κάτι καθολικά αποδεκτό, με διαχρονικές διαστάσεις. Ο ρόλος του έθνους- κράτους ήταν να επεκτείνει την δυτική κυριαρχία στον υπόλοιπο κόσμο, και (ακόμα και σήμερα) να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων. Ο ρόλος του αυτός, το καθιστά επίσης, βαθύτατα εθνικιστικό.

2.3. Εθνικισμός: Προσεγγίσεις και ορισμοί

Οι θεωρητικοί του 20^{ου} αιώνα, που έχουν μελετήσει το φαινόμενο του εθνικισμού, σε γενικές γραμμές εκφράζουν την άποψη ότι ο εθνικισμός και τα έθνη, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία κατασκευή των περιστάσεων (Elie Kendourie, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm, Ernest Gellner). Ο καθένας απ' αυτούς μπορεί να στηρίζεται σε άλλη επιχειρηματολογία για να τεκμηριώσει την άποψη αυτή, και πολλές φορές να έρχονται σε διαφωνία μεταξύ τους, αλλά όλοι έχουν σαφή θέση στο ότι το έθνος κι εθνικισμός αποτελούν μία επινόηση. Η βασική αυτή θέση των θεωρητικών που αναφέρθηκαν, έρχεται σε πλήρη αντίθεση, με την προσέγγιση του εθνικισμού από τους ρομαντικούς φιλοσόφους του τέλους του 18^{ου} αιώνα, οι οποίοι σε γενικές γραμμές θεωρούν ότι το έθνος έχει βιολογική προέλευση (Friedrich Schleiermacher Johann Gottfried Herder, Johann Gottlieb Fichte).

¹⁹Hobsbawm E.J., Ο.π., σελ. 130-131

Ο εθνικισμός είναι ένα φαινόμενο που γεννήθηκε στην Ευρώπη μεταξύ τέλη 18^{ου} αιώνα και αρχές του 19^{ου} αιώνα. Όπως επισημαίνει ο Kendourie «Διατείνεται ότι παρέχει το καταλληλότερο κριτήριο για να προσδιοριστεί η μονάδα εκείνη του πληθυσμού η οποία δικαιούται και οφείλει να κυβερνάται από μόνη της. Στην ίδια μονάδα πρέπει επίσης να πλαισιώνεται η άσκηση της νόμιμης κρατικής εξουσίας και να στηρίζεται η ορθή οργάνωση της κοινωνίας των κρατών»²⁰. Εν ολίγοις η θεωρία αυτή υποστηρίζει πως η ανθρωπότητα εκ φύσεως συγκροτείται από έθνη πως τα έθνη χαρακτηρίζονται από γνωρίσματα συγκεκριμένα κι εμπειρικά διαπιστώσιμα και πως, πέρα από την εθνική αυτοδιάθεση, δεν νομιμοποιείται κανένα άλλος τύπος διακυβέρνησης. Μάλιστα ένας από τους κορυφαίους θριάμβους της συγκεκριμένης θεωρίας, σύμφωνα με τον Kendourie, ήταν ότι αυτές οι απόψεις «ρίζωσαν τόσο βαθιά ώστε έγιναν πλέον αυτονόητες, ότι δηλαδή ο εθνικισμός προίκισε την ίδια τη λέξη έθνος με σημασία και απήχηση πολύ ισχυρότερες από εκείνες που της δίνονταν ως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. {...} Μοιάζει τώρα απλό και διάφανο, αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι παρά θαμπός φακός, τεχνητός καρπός περιστάσεων λησμονημένων και μερίμνων ήδη ακαδημαϊκών, κατάλοιπο μεταφυσικών συστημάτων ενίοτε ασύμβατων ή και αντιφατικών μεταξύ τους»²¹. Ο Benedict Anderson, προσπαθεί να δώσει, όπως αναφέρει «μία πιο ικανοποιητική ερμηνεία της “ανωμαλίας” που αποτελεί ο εθνικισμός»²². Αναφέρει λοιπόν ότι «η εθνικότητα, ή, όπως θα προτιμούσε κάποιος να το θέσει λαμβάνοντας υπόψη τις πολλαπλές σημασίες αυτής της λέξης, “η ιδιότητα του να ανήκει κανείς σε έθνος”, όπως και ο εθνικισμός, είναι πολιτισμικά κατασκευάσματα μίας συγκεκριμένης μορφής».²³ Ο Gellner προσπαθώντας επίσης, να δώσει έναν ορισμό για τον εθνικισμό αναφέρει: «Ο εθνικισμός είναι πρώτα-πρώτα μία πολιτική αρχή, η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτική και της εθνικής οντότητας. Ο εθνικισμός ως αίσθημα ή ως κίνημα μπορεί να οριστεί κατά τον καλύτερο τρόπο υπό το πρίσμα αυτής της αρχής. Εθνικιστικό αίσθημα είναι το αίσθημα οργής που προκαλεί η παραβίαση αυτής της αρχής ή το αίσθημα ικανοποίησης που προκαλεί η εκπλήρωσή της. Εθνικιστικό κίνημα είναι αυτό που υποκινείται από ένα τέτοιου είδους αίσθημα. {...} το να έχει ωστόσο κανείς έθνος δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας, κατέληξε ωστόσο σήμερα να φαίνεται ως τέτοιο»²⁴.

²⁰ Kendourie E., ο.π., σελ. 38

²¹ Ο.π. σελ.38

²² Anderson B., 1997, Φαντασιακές κοινότητες- Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, Αθήνα, εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 26

²³ Ο.π. 26

²⁴ Ο.π. σελ. 22

Οι απαρχές του εθνικισμού μπορεί να βρίσκονται στην περίοδο μετά τη Γαλλική Επανάσταση, όπου άρχισαν να εξετάζονται τα προβλήματα του έθνους και της εθνικότητας, ωστόσο ο εθνικισμός κέρδισε έδαφος από τη δεκαετία του 1870 έως το 1914. Αυτό συνέβη διότι η περίοδος αυτή «ήταν μία συνάρτηση των κοινωνικών αλλά και των πολιτικών αλλαγών, για να μην αναφερθούμε στη διεθνή συγκυρία που προσέφερε πολλές ευκαιρίες για να γραφούν τα μανιφέστα της εχθρότητας προς τους αλλοδαπούς. Από κοινωνική άποψη τρεις εξελίξεις ενίσχυσαν σημαντικά την ανάπτυξη καινοφανών τρόπων επινόησης “φαντασιακών” ή ακόμα και πραγματικών κοινοτήτων ως εθνότητες: α) η αντίσταση των παραδοσιακών ομάδων τις οποίες απειλούσε η ορμή του εκσυγχρονισμού· β) οι νεοεμφανιζόμενες και μη- παραδοσιακές τάξεις και στρώματα που τώρα αναπτύσσονταν με γρήγορο ρυθμό στις αστικοποιούμενες κοινωνίες των αναπτυσσόμενων χωρών, και γ) οι άνευ προηγουμένου μετακινήσεις που διέσπειραν ανά την υφήλιο μία πλειάδα ανθρώπων, που ο καθένας τους ήταν ξένος και προς τους ιθαγενείς αλλά και προς άλλες ομάδες μεταναστών, και που κανείς τους δεν είχε αποκτήσει ακόμα, τις συνήθειες και τους κανόνες συμπεριφοράς της συνύπαρξης. Το πραγματικό βάρος της αλλαγής και ο ρυθμός της στη διάρκεια αυτής της περιόδου θα ήταν αρκετά να εξηγήσουν γιατί κάτω από τέτοιες περιστάσεις πολλαπλασιάστηκαν οι ευκαιρίες για προστριβές μεταξύ των ομάδων, ακόμα κι αν παραβλέπαμε τις δονήσεις της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης, που τόσο συχνά, τα χρόνια αυτά, τάραζαν τις ζωές των φτωχών και των οικονομικά ασθενών ή ανασφαλών ατόμων».²⁵

Το απόγειο του εθνικισμού, όπως ορίζεται και από τον Hobsbawm, αποτελούν τα χρόνια 1918- 1950. Την εποχή αυτή η εθνική ταυτότητα αποκτά νέα μέσα για να εκφράζεται στις σύγχρονες κοινωνίες. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, το ραδιόφωνο, ο Τύπος και ο κινηματογράφος, μπορούν να διαδώσουν τις ίδιες πληροφορίες σε ένα ανομοιογενές κοινό, στο οποίο σίγα- σιγά θα μπορούσαν να εμψύχουν την εθνική συνείδηση και να καταστήσουν τα εθνικά σύμβολα μέρος της ζωής όλων των πολιτών. «Το πρώτο Υπουργείο που περιγράφεται συγκεκριμένα ως σχετικό με την προπαγάνδα και τη “Δημόσια Διαφώτιση” δημιουργήθηκε στη Γερμανία το 1933 από τη νέα κυβέρνηση του Αδόλφου Χίτλερ»²⁶.

Συνεπώς, αυτό που κυριαρχούσε στον εθνικισμό του μεσοπολέμου στην Ευρώπη, ήταν ο εθνικισμός των εγκαθιδρυμένων κρατών και ο αλυτρωτικός χαρακτήρας τους. Ανάμεσα στους πρώην εμπόλεμους εθνικισμούς, είχε ενισχυθεί από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύντομα «φασιστικά και άλλα δεξιά κινήματα τον εκμεταλλεύτηκαν. Αρχικά το έκαναν αυτό για να κινητοποιήσουν τα μεσαία στρώματα, και άλλους που φοβόντουσαν την

²⁵ Hobsbawm E.J., ο.π., σελ. 154-155

²⁶ Ο.π. σελ. 199

κοινωνική επανάσταση, εναντίον της κόκκινης απειλής η οποία ειδικά στην μπολσεβίκικη μορφή της- θα μπορούσε εύκολα να ταυτισθεί με ένα μαχητικό διεθνισμό και μ' έναν αντιμιλιταρισμό ενισχυμένο από τις εμπειρίες του πολέμου 1914-1918. Η έλξη μιας τέτοιας εθνικιστικής προπαγάνδας γινόταν όλο και πιο αποτελεσματική, ακόμα κι ανάμεσα στους εργάτες, εφόσον έριχνε το ανάθεμα για την αποτυχία και την ανεπάρκεια στους εχθρούς εξωτερικά και στους προδότες εσωτερικά. Και υπήρχε πράγματι αρκετή αποτυχία και ανεπάρκεια που απαιτούσε εξήγηση.

Ο Hobsbawm δίνοντας και μία άλλη διάσταση στο ζήτημα του εθνικισμού, παρατηρεί ότι η άνοδος του εθνικισμού συνδυάζεται με την άνοδο των προλεταριακών σοσιαλιστικών κινημάτων, καθώς στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, αυτό που έδειχνε να κινητοποιεί περισσότερο τις μάζες ήταν κοινωνική επανάσταση κι όχι η εθνική αυτοδιάθεση. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: «Οποιαδήποτε κι αν ήταν η φύση του εθνικισμού που ήρθε στο προσκήνιο στα πενήντα χρόνια πριν από το 1914, όλες οι παραλλαγές του φαίνονται να έχουν κάτι το κοινό: την απόρριψη των νέων προλεταριακών σοσιαλιστικών κινημάτων, όχι μόνον επειδή ήταν προλεταριακά, αλλά επειδή ήταν επίσης, συνειδητά και μαχητικά διεθνιστικά, ή το λιγότερο μη- εθνικιστικά»²⁷. Συνεπώς, είναι λογικό να βλέπουμε τις εκκλήσεις του εθνικισμού και του σοσιαλισμού ως αμοιβαία ασύμβατες, και την ενδυνάμωση του ενός ισοδύναμη με την υποχώρηση του άλλου.

Οι προσπάθειες να αναμορφωθεί τόσο μεγάλο μέρος του πλανήτη με εθνικά κριτήρια δεν οδήγησαν ούτε στην ειρήνη ούτε σε μεγαλύτερη σταθερότητα. Αντιθέτως, δημιούργησαν νέες συγκρούσεις και όξυναν εντάσεις. Ιδιαίτερα μάλιστα η ιστορία της Ευρώπης μετά το 1919 έδειξε τις καταστροφικές δυνατότητες που περικλείει ο εθνικισμός. Δεν θα κρίνουμε σ' αυτό το σημείο τις αυτοκρατορίες και την εξέλιξή τους, αλλά αυτό που μπορεί να επισημανθεί είναι ότι τα εθνικά κράτη που διαδέχτηκαν τις αυτοκρατορίες σίγουρα δεν συνιστούσαν βελτίωση. «Δεν μερίμνησαν για την πολιτική ελευθερία ούτε προήγαγαν την ευημερία, ενώ η ύπαρξή τους δεν συνέβαλε στη διασφάλιση της ειρήνης. Στην πραγματικότητα μάλιστα, το εθνικό ζήτημα, το οποίο υποτίθεται ότι θα λυνόταν με τη δημιουργία τους, απεναντίας έγινε πιο πικρό και δηλητηριώδες- απόδειξη ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος»²⁸.

Ο εθνικισμός του 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα με τη μορφή του φασισμού πια, «συνιστά τέκνο του παρηκμασμένου πλέον αστικού κόσμου, εντός του οποίου έχουν εκδηλωθεί με εκρηκτικό τρόπο οι εγγενείς ταξικές αντιθέσεις του, και λειτουργεί ως ιδεολογικό πλαίσιο

²⁷ Hobsbawm E.J., ο.π., σελ. 176

²⁸ Kendourie E., ο.π., σελ. 194

συγκρότησης πολεμικής κοινωνικής συμμαχίας του κεφαλαίου με ευρύτερα στρώματα της μικρο-μεσαίας ιδιωτικής ιδιοκτησίας αλλά και μέρος των μισθωτών εργαζομένων (με σημαντική την παρουσία του λούμπεν προλεταριάτου), στρεφόμενης εναντίον των εσωτερικών εχθρών της αστικής εξουσίας καθώς και κατά άλλων λαών»²⁹. Το έθνος, αξία πάνω στην οποία δομείται ο εθνικισμός, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη συγκρότηση αστικών κοινωνιών και κρατών και τοποθετείται εκτός ιστορικού γίνεσθαι, ενώ ταυτόχρονα εκλαμβάνεται ως οντότητα αναλλοίωτη στο χρόνο. Ο εθνικισμός/φασισμός έχει βάση α-χρονική και βαθιά αντι-ιστορική. Για το λόγο αυτό η εθνικιστική ερμηνεία της ιστορίας είναι παραμορφωτική, και έχει εγκαθιδρυθεί πάνω σε διαρκείς αποσιωπήσεις των κοινωνικών-ταξικών αντιθέσεων, αλλά και των εθνοτικών, πολιτισμικών, γλωσσικών παραδόσεων που δε συμπεριλήφθηκαν στην κυρίαρχη εθνική ταυτότητα. Ο εθνικισμός χρησιμοποιεί το ιστορικό παρελθόν για να το μυθοποιήσει, κατασκευάζοντας εικόνες μιας ενιαίας κοινωνικής τάξης και ιστορικής συνέχειας. Στο φασισμό ο εθνικιστικός αντι-ιστορισμός εκδηλώνεται ως φυσικοποίηση του έθνους. Το τελευταίο ταυτίζεται με τις έννοιες της γενετικής ενότητας, του κοινού αίματος, της φυλής, ανάγεται δηλαδή σε βιολογική-ζωώδη οντότητα, τοποθετούμενη ως ύψιστη αξία πάνω από τα επιμέρους άτομα που τη συγκροτούν³⁰.

Ο φασισμός ακόμα, εκδηλώνει έντονο μεταναστευτικό μίσος. Ωστόσο, η ρατσιστική ιδεολογία «είναι βαθύτατα ριζωμένη στην αποικιοκρατική παράδοση των χωρών της Δύσης, δεδομένου ότι η ανωτερότητα της λευκής φυλής νομιμοποιήθηκε με τους κατακτητικούς πολέμους, τις μαζικές δολοφονίες και την μακροχρόνια καταπίεση εναντίον μεγάλου μέρους των λαών του πλανήτη»³¹. Η ανωτερότητα αυτή βέβαια θεμελιώθηκε και επιστημονικά σε μεγάλα πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αυτή η φυσικοποίηση του έθνους και η βιολογική θεμελίωση της εθνικής ενότητας, σήμερα έχει καταρριφθεί παμψηφεί από την επιστημονική κοινότητα, παρόλα αυτά όμως κάποιοι συνεχίζουν να την ευαγγελίζονται. Κάτι τέτοιο δηλώνει την ασυμβατότητα της εθνικιστικής/φασιστικής ιδεολογίας με τις αρχές της λογικά συγκροτημένης σκέψης.

Οι φασίστες μπορεί να «ξεκινούν τη δράση τους χτυπώντας το πιο αδύναμο κομμάτι της εργατικής τάξης, τους μετανάστες. Αλλά δεν θα σταματήσουν εκεί»³². Αυτό που διαφοροποιεί το φασισμό από συνήθη εθνικιστικά δικτατορικά καθεστώτα είναι ότι προτού

²⁹ Παυλίδης Π., 2013, «Ιδεολογικά ζητήματα του φασιστικού φαινομένου», στο <http://tvxs.gr/news/paideia/ideologika-zitimata-toy-fasistikoy-fainomenoy-toy-perikli-paylidi> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

³⁰ Ο.π.

³¹ Ο.π.

³² Καμπαγιάννης Θ., 2012, *Η πάλη ενάντια στο ρατσισμό σήμερα/ 30 ερωτήσεις για τους μετανάστες, το ρατσισμό και τη φασιστική απειλή*, Αθήνα, εκδόσεις: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, σελ. 72

καταλάβει την εξουσία συγκροτείται ως μαζικό κίνημα, το οποίο αναπτύσσει επιθετική-τρομοκρατική δράση εναντίον των δυνάμεων της αριστεράς. Ο φασισμός και εν γένει ο εθνικισμός, συσπειρώνει υποστηρικτές που εναντιώνονται ιδιαίτερα στο «μαχητικό εργατικό κίνημα το οποίο διεκδικεί την κοινωνική χειραφέτηση, εμφορούμενο από επαναστατικές σοσιαλιστικές-κομμουνιστικές ιδέες»³³. Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι ο εθνικισμός είναι κατεξοχήν αντεπαναστατικός.

Η γοητεία του έθνους ως ιδέα για την οποία αξίζει κανείς να πολεμήσει και να θυσιαστεί «δεν είναι κάτι που καλλιεργείται μόνο από την εθνικιστική προπαγάνδα και την εθνοκεντρική κρατική εκπαίδευση, αλλά πηγάζει και από την καθημερινή συνείδηση μεγάλου μέρους των μελών της αστικής κοινωνίας, κυρίως των μικρομεσαίων ιδιωτών – ιδιοκτητών. Το έθνος «εκλαμβάνεται συνήθως ως η μόνη εφικτή συλλογικότητα»³⁴, παρόλο που αποδεικνύεται καθημερινά ότι αποτελεί πλασματική- φαντασιακή συλλογικότητα, καθώς η εθνική κρατική συγκρότηση των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών καθόλου δεν έχει αναιρέσει τις σχέσεις οικονομικού ανταγωνισμού και ταξικής εκμετάλλευσης, αλλά αντιθέτως διασφαλίζει αναγκαίες προϋποθέσεις για την ανάπτυξή τους.

Στο σημείο αυτό θα γίνει μία διάκριση μεταξύ της εθνικής και της εθνικιστικής ιδεολογίας. Μία διάκριση της επιθετικής από την αμυντική πρόσθεση, της επιθετικής από την αμυντική στάση, που και στις δύο περιπτώσεις, οργανώνεται σε ιδεολογία μέσω της έννοιας του έθνους.

Η πρώτη (εθνική) αναφέρεται στο έθνος θεωρώντας το μία συλλογική κοινωνικοπολιτική οντότητα, μία ιστορική εκδοχή της κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Όλες οι κοινωνίες έχουν ιστορία και ιστορική μνήμη, ενώ ταυτόχρονα ο συλλογικός νους, ο πολιτισμός και οι κοινωνικές πρακτικές, διαμορφώνονται με ένα συνεχή διάλογο με το παρελθόν³⁵. Τη διαφορά αυτή της εθνικής με την εθνικιστική ιδεολογία, μπορούμε να εντοπίσουμε, αξιοποιώντας ως ένα παράδειγμα που αφορά στα ελληνικά δεδομένα, και είναι το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Τη δράση του Ε.Α.Μ. ονομάζουμε συλλήβδην, και ανεξάρτητα απ' τις εκάστοτε πολιτικές προτιμήσεις, «εθνική αντίσταση», αλλά ποτέ «εθνικιστική αντίσταση». Η Εθνική Αντίσταση δεν είχε μοναδικό στόχο την απελευθέρωση απ' τον ξένη κατοχή, αλλά έθεσε ταυτόχρονα κι άλλα ζητήματα, κοινωνικής απελευθέρωσης και πολιτικής ανασυγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας. Τέτοια παραδείγματα ποικίλλουν και σήμερα, καθώς συνεχίζουν να εκφράζονται αιτήματα

³³ Παυλίδης Π., Ο.π.

³⁴ Ο.π.

³⁵ Βλ. Αντωνοπούλου, ο.π. σελ. 32-35

αυτοδιάθεσης, πολιτικής ανεξαρτησίας, κοινωνικής δικαιοσύνης και αυτοδιαχείρισης από κοινωνίες και εθνοτικές ομάδες διαφορετικής ιστορίας και διαφορετικών πολιτισμικών παραδόσεων σε όλο τον κόσμο. Η κατάρρευση και η διάλυση της αποικιοκρατίας μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πραγματοποιήθηκε ως επίτευξη αιτημάτων εθνικής απελευθέρωσης λαών με διαφορετική ιστορία και πολιτισμό. Επομένως, η έννοια της εθνικής ιδεολογίας, όπως περιγράφηκε παραπάνω, σημαίνει «την αυτονομία του συλλογικού υποκειμένου, τον συλλογικό, κοινωνικό και πολιτισμικό αυτοπροσδιορισμό, και λειτούργησε στον αντίποδα του εθνικισμού»³⁶.

Απ' την άλλη πλευρά, η εθνικιστική ιδεολογία, διακρίνεται απ' την αντίληψη της φυλετικής ανωτερότητας και της ανωτερότητας του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού σε σχέση όλους τους υπόλοιπους. Η ιδεολογία αυτή, που συνεχίζει να διατηρείται μέχρι σήμερα, έχει τις απαρχές της στη δημιουργία αποικιοκρατικών αυτοκρατοριών. «Η επέκταση του καπιταλισμού από την Ευρώπη στον υπόλοιπο κόσμο από 16^ο αιώνα και εξής», σύμφωνα με την κ. Αντωνοπούλου, «έγινε με τη συνδρομή της οργανωμένης κρατικής στρατιωτικής δύναμης, διά της κατάκτησης και της βίαιης επιβολής»³⁷. Αυτή η στρατιωτική υπεροχή των δυτικών αποικιοκρατικών δυνάμεων νομιμοποίησε και την αντίληψη της φυλετικής ανωτερότητας των Ευρωπαίων έναντι των ιθαγενών, των οποίων τα εδάφη κατακτούσαν. «Θα μπορούσε λοιπόν να ισχυρισθεί ότι ο καπιταλισμός είναι εγγενώς και εξ ορισμού, ούτως ειπείν, εθνικιστικός»³⁸, τονίζει η κ. Αντωνοπούλου. Η ακραία μάλιστα εκδοχή καπιταλισμού, όπως έχει αναφερθεί και προωτέρω, είναι ο «εθνικό-σοσιαλισμός».

Μελετώντας τα παραπάνω προκύπτει, ότι ο εθνικισμός είναι μία πολιτισμική κατασκευή, η οποία συγκροτείται γύρω απ' τη μυθοποίηση του ιστορικού παρελθόντος με σκοπό τη δημιουργία μία ενιαίας, εθνικής, φαντασιακής κοινότητας. Ο εθνικισμός ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, αλλά άρχισε να κερδίζει έδαφος από τα τέλη του 19^{ου} έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μία περίοδο μεγάλων πολιτικών αλλαγών (π.χ. εκσυγχρονισμός και μεγάλα μεταναστευτικά κύματα που απειλούσαν την οργάνωση των παραδοσιακών κοινοτήτων). Αργότερα, αυτό που κυριαρχούσε στον εθνικισμό του μεσοπολέμου στην Ευρώπη, ήταν ο εθνικισμός των εγκαθιδρυμένων κρατών και ο αλτρωτικός χαρακτήρας τους, κάτι που είχε ενισχυθεί και από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύντομα φασιστικά και άλλα δεξιά κινήματα εκμεταλλεύτηκαν την άνοδο αυτή του

³⁶ Αντωνοπούλου, ο.π., σελ. 33

³⁷ Ο.π., σελ. 32

³⁸ Ο.π. σελ 33

εθνικισμού, προκειμένου να κινητοποιήσουν κυρίως χαμηλά και μεσαία στρώματα ενάντια στην κομμουνιστική απειλή.

2.4. Συμπεράσματα για τις προσεγγίσεις του εθνικισμού

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε μια προσπάθεια να προσεγγίσουμε το φαινόμενο του εθνικισμού από τη δημιουργία του μέχρι σήμερα. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, μελετήθηκαν ξεχωριστά κάποιοι ορισμοί για το έθνος, για το έθνος- κράτος, και φυσικά για τον εθνικισμό ξεχωριστά.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, προέκυψε ότι η έννοια του έθνους, όπως αυτή διαμορφώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στη δυτική Ευρώπη, αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή, κάτι που επιβεβαιώνεται απ' το ότι δεν μπορεί να υπάρξει ένας σαφής ορισμός που να καθορίζει το έθνος με αντικειμενικά κριτήρια (π.χ. γλώσσα, θρησκεία, ιστορία κτλ.), καθώς τα κριτήρια αυτά αποτυγχάνουν να περιγράψουν όλα τα έθνη που υπάρχουν παγκοσμίως. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή, το έθνος, αποτελεί έννοια αλληλένδετη με το κράτος. Το έθνος- κράτος, απ' την περίοδο της σύστασής του, έχει ως σκοπό την επέκταση της δυτικής κυριαρχίας στον υπόλοιπο κόσμο (γεγονός που το καθιστά βαθιά εθνικιστικό), καθώς και την προώθηση των συμφερόντων της αστικής τάξης.

Όσον αφορά συγκεκριμένα το φαινόμενο του εθνικισμού, αποτελεί επίσης μία πολιτισμική κατασκευή, η οποία βασίζεται στην μυθοποίηση του ιστορικού παρελθόντος με κεντρικό σκοπό τη δημιουργία του αισθήματος της εθνικής ενότητας. Φασιστικά και άλλα δεξιά κινήματα βασίστηκαν πάνω στον εθνικισμό, προκειμένου να επωφεληθούν απ' τη δυνατούς δεσμούς που αναπτύσσονται μέσω της φαντασιακής αυτής κοινότητας. Η πιο ακραία εκδοχή αυτών, ήταν η εμφάνιση και η εξάπλωση του εθνικοσοσιαλισμού.

Τέλος, σημαντικό σημείο της ανάλυσης που προηγήθηκε είναι η διάκριση της εθνικής με την εθνικιστική ιδεολογία. Το έθνος, στην εθνική ιδεολογία, στρέφεται γύρω απ' τον πολιτισμό και την ιστορία των κοινοτήτων κρατώντας μία αμυντική στάση, και διαμορφώνοντας μία συλλογική κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα, αξιοποιώντας την κοινή ιστορική μνήμη. Αντίθετα, η εθνικιστική ιδεολογία, διακρίνεται από επιθετική στάση που διακατέχεται απ' την αντίληψη της φυλετικής ανωτερότητας και της υπεροχής του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού σε σχέση με όλους υπόλοιπους πολιτισμούς. Η ιδεολογία αυτή, συνδέεται με τη στρατιωτική υπεροχή της Ευρώπης του 16^{ου} αιώνα, που σήμαινε και την επέκταση της διά της βίας στον υπόλοιπο κόσμο (αποικιοκρατία). Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι επί της ουσίας ο ίδιος ο καπιταλισμός είναι εξ ορισμού εθνικιστικός.

3. Εθνικιστική ιδεολογία και η άνοδος της ακροδεξιάς από το 1980 και μετά

3. Εθνικιστική ιδεολογία και η άνοδος της ακροδεξιάς

Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζει την ελληνική ακροδεξιά και τις θέσεις της, έτσι όπως εξελίχθηκαν και διαμορφώθηκαν από τη δεκαετία του 1980 μέχρι και σήμερα. Στην συνέχεια θα γίνει μία σύντομη ανάλυση των αιτίων που οδήγησαν στην διάδοση και την αποδοχή του ακροδεξιού λόγου στην ελληνική κοινωνία, καθώς και στην απότομη άνοδο του κόμματος της Χρυσής Αυγής.

3.1 Ακροδεξιός λόγος. Ανάλυση του λόγου ΛΑΟΣ και ΧΑ.

Στην Ελλάδα, η άνοδος ακροδεξιών κομμάτων καθώς και η εμφάνιση τους στο κοινοβούλιο είναι ένα φαινόμενο της τελευταίας δεκαετίας. Ίσως η καθυστέρηση αυτή να οφείλεται στο γεγονός του ότι μετά από την απελευθέρωση από τους Ναζί, ακολούθησε ο εμφύλιος πόλεμος, υπήρχε πολιτική αστάθεια, και τελικά το πραξικόπημα του 1967- 1974, οπότε η δημοκρατία στην ελληνική κοινωνία σταθεροποιήθηκε από το 1974 και μετά. Σύμφωνα με τη Φραγκουδάκη, «τα ακροδεξιά μορφώματα επί τρεις δεκαετίες μετά τη μεταπολίτευση είναι λίγα, η παρουσία τους περιθωριακή και η επιρροή τους στα πολιτικά γεγονόματα σχεδόν ανύπαρκτη»³⁹.

Η Φραγκουδάκη αναφέρει ότι, από το 1945 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1980 σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες τα ακροδεξιά κόμματα είναι μικρές, περιθωριακές ομάδες με επικεφαλής κάποιους εναπομείναντες νοσταλγούς του φασισμού.⁴⁰ Ωστόσο, απ' τη δεκαετία του 1980 και μετά το προσκήνιο αλλάζει στις ευρωπαϊκές χώρες, όπου σταδιακά αρχίζουν και κάνουν την εμφάνιση τους στο κοινοβούλιο ακροδεξιά κόμματα.

Πιο συγκεκριμένα, τα ακροδεξιά μορφώματα που εμφανίστηκαν μετά τη δεκαετία του 1980, και είχαν και παρουσία στα ΜΜΕ ήταν: το «Ελληνικό Μέτωπο» του Μάκη Βορίδη (1994), η «Πρώτη Γραμμή» του Κώστα Πλεύρη (1997) και η «Χρυσή Αυγή» του Νίκου Μιχαλολιάκου (1985). Η συμμετοχή τους στις εκλογές είναι χωρίς σημασία, καθώς τα ποσοστά που συγκέντρωναν ήταν αμελητέα (Μάλιστα η ΧΑ δρούσε σαν εγκληματική οργάνωση και δεν κατέβαινε σε εκλογές μέχρι το 1994, που κατεβαίνει για πρώτη φορά). Το 2000 ιδρύεται το ΛαΟΣ, ταυτόχρονα διαλύεται το Μέτωπο, τα μέλη και τα στελέχη του προσχωρούν στο ΛαΟΣ, και για πρώτη φορά κόμμα της ακροδεξιάς παίρνει σε εκλογές (2004) ποσοστό 2,19%. Στις ευρωεκλογές του Ιουνίου του 2004, ο Καρατζαφέρης θα μπει στο Ευρωκοινοβούλιο με ποσοστό 4,1%. Το 2007, έχοντας ενσωματώσει στελέχη και οπαδούς από το Μέτωπο του Μ. Βορίδη και τη Γραμμή του Κ. Πλεύρη, θα μπει στη Βουλή

³⁹ Φραγκουδάκη Α., 2013, *Ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια. σελ. 8

⁴⁰ Βλ. Φραγκουδάκη Α., ο.π, σελ. 17

με 3,8% και 10 έδρες, ενώ το 2009, θα πάρει ποσοστό 6,64% και 15 έδρες. Το 2010 η Χρυσή Αυγή θα αυξήσει θεαματικά το ποσοστό της στις δημοτικές εκλογές παίρνοντας 5,29%, με αποτέλεσμα ο Νίκος Μιχαλολιάκος να εκλεχθεί δημοτικός σύμβουλος στο δήμο Αθηνών. Στη συνέχεια, αφού το ΛαΟΣ νομιμοποιείται με τη συγκυβέρνηση στην κυβέρνηση Παπαδήμου, η Χρυσή Αυγή εισέρχεται και στη Βουλή με ποσοστό 6,97% το Μάιο και 6,92% στις επαναληπτικές εκλογές του Ιουνίου.

Επομένως, διαπιστώνουμε ότι τα ακροδεξιά κόμματα που κατάφεραν να ξεπεράσουν το όριο του 3% και να εισέλθουν στο ελληνικό κοινοβούλιο είναι το ΛαΟΣ και η ΧΑ. Τόσο οι θέσεις τους όσο και ο λόγος τους χαρακτηρίζονται από ένα ενιαίο ιδεολογικό υπόβαθρο που είναι «κυρίως στο φανατικό εθνικισμό, τον αυταρχισμό, τον αντισημιτισμό και την ξενοφοβία»⁴¹, ωστόσο οι διαφορές τους είναι μεγάλες όσον αφορά στις πολιτικές πρακτικές του κάθε κόμματος και κυρίως στη διαφορετική τοποθέτησή τους απέναντι στην κοινοβουλευτική νομιμότητα. Στη συνέχεια, αφού γίνει μία σύντομη αναφορά στο κόμμα του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού και στο κόμμα της Χρυσής Αυγής, θα αναλυθούν τα βασικά σημεία πάνω στα οποία στηρίζεται ο ακροδεξιός λόγος.

3.2. Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός

Το ΛαΟΣ, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ιδρύθηκε το 2000 απ' τον Γιώργο Καρατζαφέρη. Ο τελευταίος, κατά τον Δημήτρη Ψαρρά, «αφού περιπλανήθηκε στο χώρο της φιλοβασιλικής Ακροδεξιάς, επέστρεψε, σε καθαρά επιχειρηματικές δραστηριότητες, στο χώρο παραγωγής ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών, στη διαφήμιση και στη σχολή μανεκέν. Ως πολιτικός μαθητής του Ευάγγελου Αβέρωφ βρίσκεται το 1981 στην κομματική εφημερίδα της Νέας Δημοκρατίας, *Νέα Πορεία*»⁴². Ο Καρατζαφέρης, συμμετείχε στις εκλογές ως υποψήφιος με το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, μέχρι και το 2000, όπου ήρθε σε ρήξη με το κόμμα και διαγράφηκε από τον Κώστα Καραμανλή. Τον ίδιο χρόνο, δημιούργησε τον καινούριο πολιτικό σχηματισμό, το ΛαΟΣ.

Το ΛαΟΣ, όπως αναφέρει και ο κ. Ψαρράς, είναι ένα κόμμα που αποτελεί ένα «κατεξοχήν δημιούργημα της τηλεόρασης. Από το πρωί ως το βράδυ κυριαρχούσε στα δελτία ειδήσεων, εκπομπές λόγου, τηλεπαιχνίδια, ριάλιτι και μεσημεριανές εκπομπές, κι αυτό οφείλεται στο ότι τα στελέχη του είχαν κατορθώσει να λειτουργούν σε δύο παράλληλους κόσμους τηλεοπτικούς κόσμους: στον κόσμο των τηλεοπτικών δελτίων και των πολιτικών

⁴¹ Φραγκουδάκη Α., ο.π., σελ. 21

⁴² Ψαρράς Δ., 2010, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη- Η τηλεοπτική αναγέννηση της Ακροδεξιάς*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 44

εκπομπών των μεγάλων καναλιών από τη μία μεριά, και στον κόσμο του δικού τους καναλιού (telicity και στη συνέχεια Τηλεάστ) από την άλλη. Οι δύο αυτοί τηλεοπτικοί κόσμοι τέμνονταν σε ορισμένα σημεία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζονται»⁴³. Η «διπλή» αυτή στρατηγική ακολουθείται κατά κόρον από τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα. Το ΛαΟΣ ακολουθεί γενικότερα, την πολιτική των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη, με πρότυπο το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο του Ζαν Μαρί Λεπέν. Τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα, σε καμία περίπτωση δεν αυτοπροσδιορίζονται ως ακροδεξιά, καθώς δεν αποδέχονται για κανένα λόγο ούτε αυτόν τον όρο, ούτε βέβαια και οποιαδήποτε σχέση τους με τη φασιστική ιδεολογία. Το ΛαΟΣ, ακολουθώντας πιστά αυτή τη γραμμή, έχει διπλό πολιτικό λόγο που συστηματικά απευθύνεται σε δύο παραλήπτες. Απ' τη μια στους θερμούς υποστηρικτές τους, προκειμένου να διατηρήσει τη συνοχή των ιδεολογικών οπαδών, κι απ' την άλλη στο ευρύτερο ελληνικό κοινό του, προκειμένου να εξασφαλίσει ένα εκλογικό ποσοστό για την είσοδο στη Βουλή. Έτσι, οι θέσεις του προς τους υποστηρικτές του συχνά διαφέρουν, καθώς στο ευρύ κοινό παρουσιάζονται εκλαϊκευμένες και κεκαλυμμένες με ένα δημοκρατικό μανδύα.⁴⁴⁻⁴⁵ Έτσι, το ΛαΟΣ, παρατηρούμε ότι μετά την επιτυχημένη είσοδό του στο ελληνικό κοινοβούλιο (2007), ακολουθεί μία μετριοπαθή στάση όταν απευθύνεται στο εθνικό ακροατήριο, ενώ όταν απευθύνονται στο δικό τους ακροατήριο αναπτύσσουν πλήρως την ακροδεξιά ατζέντα, με τη χρήση των γνωστών ρατσιστικών, αντισημιτικών ακόμα και εθνοσοσιαλιστικών στερεοτύπων, διατηρώντας πάντα ένα λαϊκιστικό προφίλ.

Ο λαϊκισμός είναι ένα πολύ βασικό σημείο πάνω στο οποίο στηρίζεται ο λόγος του Καρατζαφέρη. Η προσωπικότητα του αρχηγού του ΛαΟΣ μπορεί να ταυτιστεί με την «εικόνα του οργισμένου μέσου Έλληνα, του φωνακλά που δεν χαρίζει κάστανα, το λέγειν του, οι επιτήδειες “μπαχαλάδες” του, ικανές να προκαλέσουν εκρήξεις γέλιου και οι οποίες αντισταθμίζονται πάραυτα με σοβαρές δηλώσεις, το ταλέντο του ως ηθοποιού και γελωτοποιού που ξέρει να φέρνει το πλήθος στα νερά του, όλα αυτά τον καθιστούν φαινόμενο των μέσων ενημέρωσης»⁴⁶. Μάλιστα, στο πολιτικό πρόγραμμα του ΛαΟΣ περιλαμβάνεται –και μάλιστα δύο φορές– η λέξη «μαλάκας», δείγμα ότι ακόμα και σ' αυτό

⁴³ Ψαρράς Δ., 2010, ο.π., σελ. 12

⁴⁴ Βλ. Φραγκουδάκη Α., ο.π., σελ. 22

⁴⁵ Για την ευρωπαϊκή δεξιά, με χαρακτηριστικό κοινό στα περισσότερα κόμματα που από τη δεκαετία του 1990 κερδίζουν ψηφοφόρους και μπαίνουν στη Βουλή των ευρωπαϊκών δημοκρατιών βλ. Γεωργιάδου Β., 2008, Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης (Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία), Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 48 και σελ. 678

⁴⁶ Milza Pierre, 2004, *Οι Μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η Ευρωπαϊκή δεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, επιμ. Ν. Βουζέλης, μτφρ Καυκιάς, Αθήνα εκδ. Scripta, σ. 387, στο Ψαρράς Δ., 2010, Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη- Η τηλεοπτική αναγέννηση της Ακροδεξιάς, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 215

επικρατεί η αμεσότητα του προφορικού λόγου του αρχηγού⁴⁷. Μια εύλογη ερώτηση είναι βέβαια το πόσο «μαλακές» αισθάνθηκαν αυτοί που κάποτε απευθυνόταν ο Καρατζαφέρης όταν εν έτη 2014 εισαγγελική έρευνα αποκάλυψε τις δύο εταιρείες offshore που διέθετε για την υποδοχή μισθών εκατομμυρίων ευρώ από εξοπλιστικά προγράμματα που του εναποτέθηκαν ως ανταμοιβή για τον εξέχον ρόλο που έδειξε να εφοδιαστεί η χώρα με συγκεκριμένα οπλικά συστήματα στα πλαίσια της αγάπης του για το έθνος.

Συνοψίζοντας, πέρα από το λαϊκισμό που μόλις αναφέρθηκε, άλλα καίρια σημεία πάνω στα οποία στέκεται ο λόγος του ΛαΟΣ, είναι η βαθιά προσήλωση στο έθνος, και ο εθνικός φανατισμός, η απειλή που δέχεται το έθνος από τους μετανάστες, ιδίως μουσουλμάνους, Εβραίους, κομμουνιστές και ομοφυλόφιλους. (Όπως έχει πει χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Καρατζαφέρης: «Πρώτον: Δεν είμαι Εβραίος. Ας το πει αυτό κι ο πρωθυπουργός. Δεύτερον: Δεν είμαι κομμουνιστής. Ας το πει αυτό κι ο κ. Καραμανλής. Τρίτον: Δεν είμαι ομοφυλόφιλος. Αυτό δεν μπορούν να το πούνε πολλοί» (28/5/2002, Κόρινθος, δημόσια ομιλία). Τέλος, το ΛαΟΣ, παρουσιάζεται να διατηρεί μία στενή σχέση με την Ορθοδοξία. Κάποια απ' τα χαρακτηριστικά αυτά συνοψίζονται στον ύμνο του κόμματος⁴⁸.

Ένα ακόμα σημείο που είναι σημαντικό να τονιστεί, είναι μία θέση που υποστηρίζει και ο Δημήτρης Ψαρράς, που αναφέρεται στο ότι «ακόμα και οι πιο ακραίες φωνές του χώρου της Ακροδεξιάς, την περίοδο αυτή της εθνικιστικής υστερίας απέκτησαν εθνικό ακροατήριο και μπόρεσαν να εμφανίζονται ως γνήσιοι εκφραστές του λαού»⁴⁹. Ωστόσο, τα επιχειρήματα της ακροδεξιάς ατζέντας που υποστήριζε το ΛαΟΣ, δεν ήταν καθόλου ξένα στο δημόσιο διάλογο που διεξάγεται τις δύο τελευταίες δεκαετίες –κυρίως σε τηλεοπτικές εκπομπές– και ούτε έχουν πάρα πολύ μεγάλη απόσταση από κατά καιρούς ακραίες τοποθετήσεις εκπροσώπων άλλων κομμάτων. «Ούτε ο αντιμεταναστευτικός, ούτε ο αντικοινοβουλευτικός του λόγος ξενίζει τον εθισμένο τηλεθεατή. Για την ακρίβεια, οι προτάσεις του ΛαΟΣ έχουν ως σκελετό ένα μείγμα απλουστευτικών διαπιστώσεων για τα δεινά της ελληνικής κοινωνίας που έχουν ακουστεί από πολλές πλευρές και έχουν αποκτήσει μία σχετική δημοτικότητα. Αλλά η αναγωγή αυτών των διαπιστώσεων σε πολιτικό

⁴⁷ ΛΑΟΣ Γραμματεία Πολιτικού Σχεδιασμού, 2007, Πλαίσιο Θέσεων, Αθήνα, σελ. 88 («Στην Ελλάδα του σήμερα {...} όποιον δεν κλέβει θεωρείται “μαλάκας”» και «Θυμάσαι πως ένιωσες την τελευταία φορά που σε αποκάλεσαν μαλάκα επειδή δεν είσαι αρκετά λαμόγιο;»)

⁴⁸ ΎΜΝΟΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Έρχεται τώρα ο ΛΑΟΣ γερά στην εξουσία, εγγυητής στο Σύνταγμα και στη δημοκρατία.

Εργάτης, αγρότης και αστός, το ράσο κι ο στρατός μας, όλοι μαζί ένας ΛΑΟΣ, Ελλάδα τ' όνειρό μας,

Η νεολαία η χρυσή, σ' εσένανε ανήκει και μέσ' απ' τους αγώνες της, φέρνει μεγάλη νίκη.

Με αρχηγό και ιδρυτές στελέχη εμψυχωμένα, στα εθνικά ιδανικά, πάντα προσηλωμένα.

Με το ΛΑΟ στρατεύονται για ένδοξη πορεία πάντα κοντά στο γένος μας και στην Ορθοδοξία

⁴⁹ Ψαρράς Δ., 2010, ο.π., σελ. 54

πρόγραμμα είναι ένα βήμα παραπέρα που ανοίγει διάπλατα τον ασκό του Αιόλου»⁵⁰. Μπορούμε να φανταστούμε πόσο περισσότερο αποδεκτός έχει γίνει σήμερα ο ακροδεξιός λόγος, που σχεδόν ολόκληρη η πολιτική ομάδα του ΛαΟΣ (Βορίδης, Πλεύρης, Γεωργιάδης), έχουν γίνει πια μέλη της Νέας Δημοκρατίας, και κατέχουν σημαντικές κυβερνητικές θέσεις, όπως υπουργεία κτλ.

Απέναντι στην εθνικιστική ρητορεία της ακροδεξιάς, (του ΛαΟΣ, αλλά και της ΧΑ, την οποία θα αναλύσουμε παρακάτω) τα μεγάλα κόμματα επέλεξαν να είναι φιλικά προσκείμενα, οικειοποιώντας μάλιστα σε μεγάλο βαθμό την επιχειρηματολογία της ακροδεξιάς ατζέντας. Όπως αναφέρει και η Φραγκουδάκη, τα κυβερνώντα κόμματα δεν πολέμησαν ιδεολογικά τον φανατικό εθνικισμό της ακροδεξιάς, θεωρώντας μ' αυτόν τον τρόπο ότι τα λαϊκά στρώματα που στήριζαν τη δεξιά δεν θα αυτομολήσουν στον ακροδεξιό χώρο. Έτσι, όσο περισσότερο ανέβαιναν τα ποσοστά των ακροδεξιών, τόσο γίνονταν βήματα πίσω προς συντηρητικές θέσεις και σε λαϊκιστικά στερεότυπα του παραδοσιακού εθνικισμού. «Αντί να πολεμήσουν την προπαγάνδα της ακροδεξιάς για τους κινδύνους αλλοίωσης των εθνικών ιδιαιτεροτήτων από τους αλλοδαπούς εργαζομένους και για την εγκληματικότητα σαν προϊόν εισαγόμενο με πρωταγωνιστές αλλοεθνείς, οι κομματικές ηγεσίες θεώρησαν ασφαλέστερη από τον δημοκρατικό αντίλογο τη λύση να οικειοποιηθούν μέρος του λόγου της ακροδεξιάς, εφόσον μάζευε ψήφους»⁵¹. Έτσι οι εκάστοτε κυβερνήσεις, προέβησαν σε επιχειρήσεις όπως ο «Ξένιος Δίας», επιχειρήσεις «σκούπα», όπου γίνονται συνεχώς εξευτελιστικοί έλεγχοι σε μετανάστες, αλλά και τοξικομανείς, οι οποίοι με συνοπτικές διαδικασίες οδηγούνται στα κέντρα κράτησης, όπου διαμένουν σε άθλιες συνθήκες, για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Εκεί βιώνουν ένα ιδιότυπο εγκλεισμό αφού χωρίς δίκη ουσιαστικά κρατούνται παράνομα ακόμα και για χρόνια... Η κρατική βία δεν περιορίστηκε στα κέντρα κράτησης μεταναστών, αλλά εκδηλώθηκε και εναντίων των οροθετικών μεταναστριών ιερόδουλων (οι μετανάστες μεταδίδουν ασθένειες)⁵². Μετά από πρόταση του τότε υπουργού Λοβέρδου, οι φωτογραφίες των οροθετικών γυναικών δημοσιεύτηκαν, καθώς η πράξη αυτή νομιμοποιήθηκε με το πρόσχημα ότι «το δικαίωμα στη διάσωση της ζωής έστω και ενός ανθρώπου που μπορεί να έχει εν αγνοία του μολυνθεί».⁵³ Η λαϊκιστικής προέλευσης αυτή υποχώρηση έδωσε στην ακροδεξιά δύναμη, νομιμοποίησε τους φόβους που καλλιεργούσε και έδωσε τη δύναμη σε ανθρώπους με ξеноφοβικές απόψεις, να μπορούν να

⁵⁰ Ψαρράς Δ., 2010, ο.π. σελ. 186

⁵¹ Φραγκουδάκη Α., ο.π., σελ. 95

⁵² Βλ. Το ντοκιμαντέρ: Ruins- Οροθετικές γυναίκες, το χρονικό μίας διαπόμπευσης <http://ruins-documentary.com/> (τελευταία πρόσβαση 20/1/2015)

⁵³ <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=455682> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

τις υπερασπίζονται με πολύ μεγαλύτερη θέρμη στην καθημερινότητα τους, στους χώρους εργασίας, στα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς, στα σχολεία των παιδιών τους κτλ.

3.3. Η Χρυσή Αυγή

Η Χρυσή Αυγή ιδρύεται στις αρχές τις δεκαετίας του 1980, από τον Νίκο Μιχαλολιάκο, ο οποίος είναι μέχρι και σήμερα αρχηγός της οργάνωσης. Όπως αναφέρει και ο Ψαρράς, η Χρυσή Αυγή, επί 20 χρόνια έχει συνεχή δράση σαν εγκληματική συμμορία, με ομαδικές επιθέσεις «με μαχαίρια, ρόπαλα και σιδηρολοστούς», εναντίον «εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών», με θύματα κυρίως «μετανάστες ή ανθρώπους που μοιάζουν με μετανάστες», νέους με «ακατάλληλη εμφάνιση», φοιτητές, συνδικαλιστές κτλ. Από αυτές τις επιθέσεις «λίγες έφτασαν στα δικαστήρια»⁵⁴. Ως πολιτική οργάνωση, όλα αυτά τα χρόνια δεν παύει να είναι μία περιθωριακή συμμορία, άγνωστη στο ευρύ κοινό. Κάνει την εμφάνισή της στις διαδηλώσεις για το «Μακεδονικό», το 1993, και για την αναγραφή του θρησκευματος στις ταυτότητες, το 2000. Το 2005 διαλύεται απ' τον ίδιο τον αρχηγό της, Νίκο Μιχαλολιάκο, ο οποίος ιδρύει την Πατριωτική Συμμαχία, μία οργάνωση που θα διαλυθεί γρήγορα. Ένα χρόνο μετά τη διάλυση της Συμμαχίας, το 2007, ο Ν. Μιχαλολιάκος θα επανεργοποιήσει τη Χρυσή Αυγή, και η πιο πρόσφατη εμφάνισή της, που επιτρέπει και την τελική εκτίναξη της, θα είναι στο κίνημα των πλατειών με το ψευδώνυμο «Επιτροπές Κατοίκων», όπου βρίσκεται σε κάποιες γειτονιές του κέντρου της Αθήνας να συνεργάζεται με ορισμένα αστυνομικά τμήματα σε μία επιχείρηση «ανακατάληψης» πλατειών και οικοδομικών τετραγώνων από τους μετανάστες.

3.3.1. Ναζιστική ιδεολογία και οργανωτική δομή της Χρυσής Αυγής

Η Χ.Α. θαυμάζει την πρακτική και την ιδεολογία των ναζί, τους υμνεί και τους μιμείται. Αυτή είναι και μία μεγάλη διαφορά της με το ΛαΟΣ. Η Χ.Α., δεν χρειάστηκε καθόλου να κρύψει τη φιλοναζιστική της ιδεολογία για να πετύχει τα εκλογικά ποσοστά που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η Χ.Α. «διαπνέεται από αντισημιτισμό που έχει τη μορφή της ιδεοληψίας, καθώς τον συνοδεύει μίσος και πάθος που χαρακτηρίζει τον αντισημιτισμό των

⁵⁴ Βλ. Ψαρράς Δ., 2013, *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις. Για τις επιθέσεις κατά τη δεκαετία του 1990, σελ.: 84-87, με την επισήμανση του συγγραφέα: «Αυτός ο κατάλογος περιλαμβάνει μόνος τις περιπτώσεις που καταγγέλθηκαν ως δράστες Χρυσανγίτες (γνωστοί ή άγνωστοι), από τα θύματά τους. Δεν ανφέρονται δηλαδή δεκάδες άλλες περιπτώσεις φασιστικών επιθέσεων», Για αργότερα σελ 118-140 και για την περίοδο μετά την είσοδο της ΧΑ στη Βουλή, κεφ 17 «Πογκρόμ και Λιντσάρισμα». Για την εκδίκαση λίγων από τις υποθέσεις βλ. Σελ 165 και κεφ5 «η δολοφονική επίθεση που εξιχνιάστηκε», σελ. 96-139 στο Ψαρράς Δ., 2013, *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις

ναζί, και αναπαράγει τις ακρότητες του ναζιστικού λόγου ως προς βιαιότητα του περιεχομένου και τη χυδαιότητα των εκφράσεων. Μιμείται τη μιλιταριστική δομή των ναζί, τις συμπεριφορές τους και το ύφος τους. Αν έκανε κανείς τον κόπο να συγκρίνει κείμενα της ΧΑ με κείμενα του Χίτλερ και του Γκαίμπελς είτε με άρθρα στον τύπο των ναζί, θα έβρισκε τόσες ομοιότητες στο ύφος και στο περιεχόμενο που δεν αποκλείεται να υπάρχουν και φράσεις ή και ολόκληρα αποσπάσματα όχι απλώς μίμησης, αλλά και μετάφρασης»⁵⁵

Μία ακόμα μεγάλη διαφορά της ΧΑ με το ΛαΟΣ είναι ότι η ΧΑ ακόμα και μετά την είσοδό της στη βουλή, συνέχισε να έχει δράση εγκληματικής συμμορίας. Το ΛαΟΣ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ήταν ένα μόρφωμα που κατάφερε να αναδειχθεί μέσω της τηλεόρασης, η ΧΑ, πέρα από την τηλεοπτική της ανάδειξη, συνεχίζει αποτελεί μία εγκληματική οργάνωση με παραστρατιωτική δομή.⁵⁶

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της οργάνωσης, σύμφωνα με την Μάνδρου που στηρίζεται σε λεγόμενα του εισαγγελέα, είναι η προσωπολατρική πίστη προς τον αρχηγό, που οδηγεί, «σε “τυφλή υπακοή τους πάντες στην εκτέλεση των εντολών του”».⁵⁷ Ακόμα, περιγράφονται τελετές μύησης στελεχών, «Η πίστη στον αρχηγό -αναφέρει ο εισαγγελέας αξιοποιώντας σχετικά βίντεο και μαρτυρίες προστατευόμενων μαρτύρων- επισφραγίζεται πανηγυρικά με τη διαδικασία του “όρκου”, σε τελετές μυστικιστικού χαρακτήρα, με οιονεί θρησκευτική κατάνυξη, που οργανώνονται από πιστά σε αυτόν και την οργάνωση πρόσωπα, συνήθως ανώτερα στην ιεραρχία -κατά την εαρινή και χειμερινή ισημερία στην ύπαιθρο- υπό το φως αναμμένων πυρσών»⁵⁸.

Η πλύση εγκεφάλου των μελών της Χ.Α., τα οποία όπως αποκαλύπτεται δεν φέρουν -για λόγους συνωμοτικότητας- κομματικές ταυτότητες, αλλά φέρουν ταυτότητες με μυστικούς κωδικούς, τους δημιουργεί την πεποίθηση ορκισμένων και φανατικών που δεν ορρωδούν προ ουδενός. «Τα άτομα αυτά, σημειώνει ο εισαγγελέας, χωρίς καμία απολύτως περίσκεψη, κριτική ή στοιχειώδη, έστω, σκέψη και ασφαλώς χωρίς απολύτως καμία αντίρρηση, πειθήνια και άβουλα όργανα των κομματικών επιταγών των ηγετικών στελεχών, έσπευδαν για την εκτέλεση πάσης φύσεως εντολών, έναντι οποιουδήποτε κόστους και τιμήματος, έτοιμα και πρόθυμα να αφαιρέσουν ακόμη και ανθρώπινες ζωές»⁵⁹. Ο

⁵⁵ Φραγκουδάκη Α., ο.π., σελ. 54

⁵⁶ Μάνδρου Ι., 2014.10.8, «Η δομή της ΧΑ παραπέμπει σε εποχές σκοταδισμού», *Καθημερινή* <http://www.kathimerini.gr/788554/article/epikairothta/ellada/h-domh-ths-xa-parapempei-se--epoxes-skotadismoy> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

⁵⁷ Ο.π.

⁵⁸ Ο.π.

⁵⁹ Ο.π.

εισαγγελέας επισημαίνει ακόμα ότι «Η εγκληματική δράση της, η οποία είχε σκοπό την αντιμετώπιση δια της βίας των αλλοδαπών, των αντιφρονούντων, αλλά και όσων θεωρούνταν σοβαροί ιδεολογικοί αντίπαλοί της και κατ' επέκταση τη διάδοση και επιβολή των πολιτικών ιδεών και θεωριών της δια της βίας... εκδηλωνόταν μέσω των Τοπικών Οργανώσεων της και πάντοτε υπό την καθοδήγηση ανώτερου στην ιεραρχία στελέχους της, με βάση οργανωμένο σχέδιο, το οποίο εκτελούσαν τα μέλη των ομάδων κρούσεως, επονομαζόμενα "Τάγματα Εφόδου"»⁶⁰.

Πέρα, απ' την αυστηρά ιεραρχική και στρατιωτική δομή που χαρακτηρίζει την οργάνωση της Χρυσής Αυγής, τα μέλη της Χρυσής Αυγής φαίνεται να ακολουθούν εκπαίδευση παραστρατιωτικής ομάδας, με χρησιμοποίηση μάλιστα μέχρι και υλικά παραλλαγής για να μη γίνονται αντιληπτοί από τον εχθρό. Σε έγγραφα που υπάρχουν στη δικογραφία για την υπόθεση της Χρυσής Αυγής και βρέθηκαν στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές μελών της οργάνωσης υπάρχουν οδηγίες για το «πρόγραμμα μιας διήμερης κατασκίνωσης» που γίνεται στην περιοχή του ποταμού Νέδα στη Μεσσηνία. Ακολουθούν οι κινήσεις της ένοπλης ομάδας στον ποταμό Νέδα και η εκπαίδευση της ειδικής μονάδας της Χρυσής Αυγής που θυμίζουν «λοκατζήδες». Όπως σημειώνεται στο πρόγραμμα: «Στη συνέχεια θα ακολουθήσει επιστροφή από τον ποταμό σε αντίθετη φορά των νερών. Στα μέσα του ποταμού θα πραγματοποιηθούν βολές υπό την επίβλεψη του υπεύθυνου πολιτικής δράσης Ιωάννη Καλατζόγλου (προαιρετικό να υπάρχει φούμο)». Η στρατιωτική εκπαίδευση προβλέπει όμως και γενική νυχτερινή επιφυλακή για αντεπίθεση με όπλα εναντίον του «άγνωστου εχθρού». Όπως σημειώνεται στο πρόγραμμα της εκπαίδευσης: «Ωρα ύπνου και συνεννόηση με τους σκοπούς για βραδινό συναγερμό (πεζοπορία έρπινκ και κάλυψη από τον εχθρό με τα όπλα. Όλα οι συναγωνιστές και τα όπλα θα ντυθούν από φύλλα και θα φτιάξουν από την φύση φούμο». Παρόμοιου τύπου αναφορά για χρήση όπλων και καμουφλάζ υπάρχουν και σε άλλα σημεία του εσωτερικού εγγράφου της Χρυσής Αυγής, όπου σημειώνεται «ένα ακόμα μάθημα σκοποβολής και εκπαίδευσης κάλυψης βολής επίθεσης και άμυνας»⁶¹.

⁶⁰ <http://tvxs.gr/news/ellada/parapompi-se-diki-olis-tis-ko-tis-xrysis-aygis-zita-o-eisaggeleas> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

⁶¹ http://fonaklas.blogspot.gr/2014/10/blog-post_148.html (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014), Για περισσότερα βλ. <http://issuu.com/tvxorissinora/docs/12b98127363ef6/5?e=2936379/9752994>, Ολόκληρο το πόρισμα για τη ΧΑ, (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Όσον αφορά στο οπλοστάσιο της Χρυσής Αυγής, ο εισαγγελέας αναφέρει ότι μπορεί αυτό να μην βρέθηκε, παρά τις εκτεταμένες έρευνες, όμως η παράνομη κατοχή όπλων και πυρομαχικών από το συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα και από μέλη του, είναι κάτι πασιφανές⁶².

3.3.2 Διασυνδέσεις της Χρυσής Αυγής με ισχυρούς θεσμούς (Εκκλησία, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός)

Η ΧΑ δεν έπαψε ποτέ να διατηρεί δεσμούς με το ελληνικό «βαθύ κράτος»⁶³, δηλαδή με κρατικούς θεσμούς όπως ο στρατός, η αστυνομία, η δικαιοσύνη και η εκκλησία. Οι δεσμοί αυτοί έχουν γίνει σήμερα ολοφάνεροι, αλλά η ιστορική τους προέλευση έχει βάθος δεκαετιών. Ειδικά στην περίπτωση της αστυνομίας, έχει τεκμηριωθεί ακόμα και σε επίπεδο εκλογικής επιρροής, καθώς σε εκλογικά τμήματα που ψηφίζουν αστυνομικοί, έχει διαπιστωθεί ότι περισσότεροι απ' το 50% έχουν ψηφίσει τη ΧΑ (τόσο στις εθνικές εκλογές του 2012, όσο και στις δημοτικές του 2014)⁶⁴. Στο στρατό επίσης, η εκλογική επιρροή της οργάνωσης είναι μεγαλύτερη απ' την επιδόσεις της στο γενικό πληθυσμό, καθώς επίσης «πολλαπλασιάζονται τα κρούσματα επιδεικτικής αναφοράς στη χούντα ή η δημόσια εκφώνηση ακραίων ρατσιστικών συνθημάτων από αγήματα σε παρελάσεις. Στο πλευρό των λιμενικών που φώναζαν τα γνωστά συνθήματα “τους λένε Αλβανούς, του λένε Σκοπιανούς, τα ρούχα μου θα ράψω με δέρματα απ' αυτούς” θα σταθούν αυτόκλητοι υπερασπιστές ανώτατα στελέχη των ένοπλων δυνάμεων»⁶⁵. Για τη δικαιοσύνη, αρκεί το γεγονός ότι του ότι έχουν μείνει ατιμώρητα τόσα εγκλήματα, καθώς επίσης και η απόλυτη αχρηστία που έχει περιπέσει ο πρώτος αντιρατσιστικός νόμος (927/79), αλλά και το γεγονός πως «όταν αποκαλύφθηκε ότι υψηλόβαθμη δικαστής επικοινωνεί με συναδέλφους της μέσω ιστολογίου, στο οποίο υμνεί τον Χίτλερ, δεν θεωρήθηκε υπόθεση άξια λόγου»⁶⁶. Τέλος, όσον αφορά στην εκκλησία, η σύνδεση της εκκλησίας με την ΧΑ, είναι εμφανής και αμφίδρομη. Η επίσημη θέση της ΧΑ για την εκκλησία είναι η εξής: «Η Χρυσή Αυγή αντιτίθεται στον διαχωρισμό Εκκλησίας-Κράτους. Επιδιώκει την αποκατάσταση του κύρους της Εκκλησίας και την άμεση κάθαρση του κλήρου από κάθε παρακμιακό και διεθνιστικό στοιχείο. Ανεξιθρησκία μόνο για τα δόγματα που δεν θίγουν την Ελληνική Παράδοση και Ιστορία και δεν φθείρουν την

⁶² <http://tvxs.gr/news/ellada/parapompi-se-diki-olis-tis-ko-tis-xrysis-aygis-zita-o-eisaggeleas> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

⁶³ Εμμανουηλίδης Μ., Κουκουτσάκη Α., 2013, *Χρυσή Αυγή και στρατηγικές διαχείρισης της κρίσης*, Αθήνα, εκδόσεις futura, σελ. 9

⁶⁴ Εφημερίδα Το βήμα, 26/5/2014, Άνω του 50% των αστυνομικών ψήφισε Χρυσή Αυγή <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=599952>, (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)
Εφημερίδα το βήμα, 11/5/2012, Ένας στους δύο αστυνομικούς ψήφισε Χρυσή Αυγή <http://www.tovima.gr/afieromata/elections2012/article/?aid=457088>, (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

⁶⁵ Εμμανουηλίδης Μ., Κουκουτσάκη Α., ο.π., σελ. 9

⁶⁶ Ο.π., σελ. 10

δύναμη του Έθνους. Η Ορθοδοξία αναγεννημένη και Ελληνική ξανά πρωτοπόρος στους αγώνες του Έθνους»⁶⁷. ενώ δεν είναι λίγοι οι κληρικοί και οι μητροπολίτες που έχουν σπεύσει να βοηθήσουν και να ενισχύσουν κατά καιρούς τη ΧΑ.

3.3.3. Χρυσή Αυγή και Αρχαία Ελλάδα (ειδικότερα Αρχαία Σπάρτη)

Σε όλη την ιστορία της ΧΑ είναι παρόν ο θαυμασμός για την αρχαία Ελλάδα, και ειδικότερα για τη αρχαία Σπάρτη. Η « “αξιοκρατία” που θα “βασίλευε στο λαϊκό κράτος” της ΧΑ “θα είναι σπαρτιατική”. Το θεωρητικό υπόβαθρο στα κείμενα το έχει θέσει ο αρχηγός, εξηγώντας ότι η αρχαία Σπάρτη δεν ήταν όπως λάθος νομίζουν πολλοί, καθεστώς “ολιγαρχικό” ούτε “ένα απόλυτα τυραννικό στρατιωτικό καθεστώς”, ήταν καθεστώς “αξιοκρατικό” και “ένα πρότυπο πολιτείας” {...} Έτσι και το “λαϊκό κράτος” της ΧΑ θα το κυβερνούν οι “άριστοι”. {...} Πρώτον για να είναι ένας άριστος πρέπει να έχει “Σωστές εθνικές απόψεις” και δεύτερον “να είναι ηγέτης της Χρυσής Αυγής”»⁶⁸. Ένα άλλο παράδειγμα σύνδεσης της ΧΑ με την αρχαία Σπάρτη είναι ότι, κάθε χρόνο οργανώνεται μία τελετή μπροστά στο άγαλμα του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες. Μάλιστα στην τελετή αυτή που οργάνωσε τον Ιούλιο του 2008, ο Ηλίας Κασιδιάρης τόνισε: «Και αναμένουμε τη στιγμή της μεγάλης αντεπίθεσης, βαδίζοντας στα χνάρια της αρχαίας κρυπτείας που έπληττε αθόρυβα μέσα στο απόλυτο σκότος και τη σιωπή τους εσωτερικούς εχθρούς της πόλεως»⁶⁹. Ως εσωτερικοί εχθροί αναφέρονται οι «λαθρομετανάστες» και οι «ανθέλληνες» πολιτικοί αντίπαλοι. Όσο για την «κρυπτεία» (που αναφέρθηκε παραπάνω), είναι ένα απάνθρωπο έθιμο των Σπαρτιατών, στο οποίο αναφέρονται αρκετά συχνά οι Χρυσανγίτες, και σύμφωνα με το οποίο «οι νέοι της πόλης έπρεπε να δολοφονήσουν τη νύχτα όσους περισσότερους είλωτες μπορούσαν, έχοντας εξασφαλισμένη ατιμωρησία»⁷⁰. Υπάρχουν πολλά ακόμα τέτοια παραδείγματα που συνδέουν το λόγο και τις πρακτικές της ΧΑ με την αρχαία Ελλάδα⁷¹. Ωστόσο είναι πολλές οι αναφορές στην αρχαία Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν αντιγραφές από τους θεωρητικούς του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού. «Κατά κάποιον τρόπο πρόκειται

⁶⁷ Χρυσή Αυγή, Πολιτικές θέσεις, <http://www.xryshaygh.com/index.php/kinima/thesis>, (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

⁶⁸ Μιχαολιάκος Ν., 14/8/2012, «Το αιώνιο δωρικό ιδεώδες της Τιμής και του Αίματος», <http://www.xryshaygh.com/index.php/enimerosi/view/to-aiwnio-dwriko-idewdes-ths-timis-kai-tou-aimatos> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014), σ το Φραγκουδάκη Α., 2013, *Ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, σελ. 72

⁶⁹ Το βίντεο από την εκδήλωση: <http://www.youtube.com/watch?v=hL2loK4HMxo> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

⁷⁰ Ψαρράς Δ., 2013, *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις, σελ 257

⁷¹ Ο.π., Βλ. Για τις επιθέσεις κατά τη δεκαετία του 1990, σελ 254- 262

δηλαδή για αντιδάνεια, που επανεισάγονται στη χώρα μας φιλτραρισμένα από την ειδική ματιά των ελληνολατρών του χιτλερισμού»⁷².

3.3.4. Χρυσή Αυγή και Μεταναστευτικό μίσος

Η ΧΑ διακατέχεται από βαθύ μεταναστευτικό μίσος. Ισχυρίζεται ότι η παρουσία των μεταναστών είναι που δημιουργεί την ανεργία, την εγκληματικότητα, τη μετάδοση ασθενειών, και φυσικά το σημαντικότερο, ότι απειλεί την καθαρότητα του αίματος, και της φυλής. Έτσι, δικαιολογούνε και την ακραία σωματική και λεκτική βία που ασκούνε στους μετανάστες. Παρακάτω παρουσιάζεται ένα κείμενο απ' τις πολιτικές θέσεις της ΧΑ για τους μετανάστες.

«ΤΕΛΟΣ ΣΤΗΝ ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η Χρυσή Αυγή διακρίνει τους Έλληνες πολίτες από τους αλλοδαπούς υπηκόους νόμιμα διαμένοντες στην χώρα και φυσικά από τους λαθρομετανάστες εισβολείς (παράνομους ή παρανόμως νομιμοποιηθέντες). Οι λαθρομετανάστες εισβολείς αποτελούν ασύντακτο στρατό, που αποσυνθέτει την κοινωνική δομή και αλλοτριώνει την εθνική μας ταυτότητα. Επομένως οι λαθρομετανάστες, ως ξένο προς την ελληνική κοινωνία σώμα και ως παραβάτες της κείμενης νομοθεσίας, πρέπει άμεσα να απελαθούν:

- Άμεση σύλληψη και επαναπροώθηση όλων των λαθρομεταναστών στις χώρες προέλευσής τους. Μέχρι τον οριστικό επαναπατρισμό τους προβλέπεται η μεταφορά τους σε ειδικούς χώρους κράτησης μακράν των κατοικημένων τόπων της ελληνικής επικράτειας, όπου οι συνθήκες δεν θα ομοιάζουν με ξενοδοχείο 5 αστέρων.
- Το φαινόμενο της εσαεί κράτησης παρανομούντων σε πολυτελή κέντρα με κλιματισμό, δωρεάν γεύματα και ανέσεις που λείπουν από εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες πολίτες, είναι απαράδεκτο και θα διακοπεί πάραυτα.
- Ιδιώνυμο όποιο έγκλημα τελεί αλλοδαπός. Οι ποινές δεν θα εκτίονται σε φυλακές, αλλά σε ειδικούς χώρους κράτησης, όπου παράλληλα θα παράγεται έργο υπέρ του Δημοσίου.
- Πάταξη του παρανόμου εμπορίου των αλλοδαπών και αυστηρός φορολογικός έλεγχος στα εμβάσματα που αποστέλλουν στις χώρες τους οι λαθρομετανάστες. Να πάψει η τεράστια απώλεια εσόδων για το ελληνικό κράτος. Μηδενική ανοχή στα διεθνή κυκλώματα λαθρεμπορίας»⁷³

⁷² Ψαρράς Δ., 2013, ο.π., Βλ. Για τις επιθέσεις κατά τη δεκαετία του 1990, βλ. υποκεφάλαιο 12.3 Η αρχαία Ελλάδα υπό το φίλτρο του ναζισμού σελ: 254-262

⁷³ Χρυσή Αυγή, Πολιτικές θέσεις, <http://www.xryshaygh.com/index.php/kinima/thesis>, (7/11/2014)

3.3.5. Η ανάδειξη της Χρυσής Αυγής απ' τα ΜΜΕ

Η ΧΑ, όπως και το ΛαΟΣ (όπως είδαμε προωύτερα), αναδείχθηκε επίσης από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Στο ΛαΟΣ αυτή η επίδραση των ΜΜΕ ήταν καταφανής. Στην περίπτωση της ΧΑ, πέρα απ' την τηλεοπτική της ανάδειξη, σε κάποιες περιπτώσεις τα μέσα φάνηκαν να την εκθέτουν, προβάλλοντας το εγκληματικό παρελθόν των βουλευτών της, την οπλοκατοχή των μελών της, την παραστρατιωτική της οργάνωση κτλ. Βέβαια όλη αυτή η αποκάλυψη άρχισε να γίνεται μετά την εκλογική της επιτυχία, και ακόμα πιο έντονα μετά απ' την δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Ωστόσο όλα τα προηγούμενα χρόνια καλλιεργούνταν από τα ΜΜΕ η ακροδεξιά εθνικιστική ιδεολογία.

«Ειδικά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και την έκρηξη του εθνικισμού και της ξеноφοβίας που αγκαλιάστηκε από τα κανάλια, οι επιφανείς εκπρόσωποι του εγχώριου εθνικοσοσιαλισμού μεταβλήθηκαν σε περιζήτητες τηλεπερσόνες, αναγορευμένοι πλέον σε ειδήμονες περί “εθνικών θεμάτων”»⁷⁴ (βλ. Κώστας Πλεύρης, Μάκης Βορίδης, Άδωνις Γεωργιάδης, Νίκος Μιχαλολικάκος)⁷⁵. Τέτοια θέματα ήταν η «εγκληματικότητα των αλλοδαπών», η «λαθρομετανάστευση», «οι μουσουλμάνοι στην Ελλάδα», και άλλα διάφορα «εθνικά θέματα». Ο Δημήτρης Ψαρράς αναφέρει τρεις λόγους για τους οποίους ο τηλεοπτικός χρόνος που διέθεταν τα κανάλια σε εκπροσώπους των νεοφασιστικών μορφωμάτων ήταν πολύ περισσότερος με αυτός που διέθεταν σε άλλα αριστερά σχήματα που έπαιρναν ανάλογα ή και με μεγαλύτερα ποσοστά ψήφων στις εκλογές. Ο πρώτος, τον οποίο χαρακτηρίζει «αθώο» και «κυνικό», αφορά στο προφίλ των φωνακλάδων, οξύθυμων και έτοιμων να τσακωθούν ακροδεξιών, το οποίο φαίνεται να ταιριάζει στις πολιτικές εκπομπές, όπως αυτές έχουν επικρατήσει στην ελληνική τηλεόραση της δεκαετίας του 1990. Ο δεύτερος λόγος, αφορά στο ότι σε ορισμένους τομείς η ρητορική της Χρυσής Αυγής, δεν είναι καθόλου μειοψηφική, και βέβαια ούτε αντισυστημική, αλλά εκφράζει με πιο «χοντροκομμένα επιχειρήματα», με «συμβολικές» ή «παραδειγματικές πράξεις», τα ίδια με εκείνα που εννοούν πίσω από τα μισόλογά τους και οι καθωσπρέπει εκπρόσωποι πολύ ευρύτερης μερίδας του πολιτικού κόσμου, οι οποίοι έχουν υιοθετήσει την ίδια ατζέντα. Ο τρίτος και τελευταίος λόγος, που, αντίθετα με τους ισχυρισμούς του αρχηγού της, «η ΧΑ βρίσκει ανοιχτές τις πόρτες των μέσων ενημέρωσης είναι απλός: αυτές τις πόρτες τις ανοίγει μόνη της (2006, μπαίνει με ρόπαλα και κράνη στην ΕΡΤ, 2009, ο Μιχαλολικάκος απειλεί τον Παυλόπουλο σε εκπομπή του Alter ότι αν δεν τον βγάλει στον αέρα θα φέρει σωματοφύλακες κτλ).⁷⁶

⁷⁴ Ψαρράς Δ., 2013, *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις, σελ. 193

⁷⁵ Ο.π., σελ 192-210

⁷⁶ Ο.π., σελ. 205-206

3.3.6. Το Γήπεδο ως χώρος ανάδειξης και εξάπλωσης της ακροδεξιάς ιδεολογίας

Η σύνδεση της εθνικής ταυτότητας με τον αθλητισμό, και ιδιαίτερα με το ποδόσφαιρο, είναι μία πρακτική που έχει ξεκινήσει ήδη από τον περασμένο αιώνα. Μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων «ο αθλητισμός ως μαζικό θέαμα μεταμορφώθηκε σε μία ατέλειωτη διαδοχή μονομάχων, ανάμεσα σε πρόσωπα και ομάδες που συμβόλιζαν τα εθνικά κράτη, κάτι που είναι σήμερα μέρος της παγκόσμια ζωής. {...} Είναι δύσκολο να μην αναγνωρίζουμε ότι οι ομαδικές εντάσεις (που δημιουργούνται) εκτονώνονταν μέσω της τελετουργίας των πρώτων κανονικών διεθνών ποδοσφαιρικών αγώνων που οργανώθηκαν στην ευρωπαϊκή ήπειρο»⁷⁷. Αυτό που έκανε τον αθλητισμό τόσο μοναδικά αποτελεσματικό ως μέσο εμφύτευσης εθνικών αισθημάτων, τουλάχιστον για τους άνδρες ήταν «η ευκολία με την οποία ακόμα και τα λιγότερο πολιτικά ή δημόσια άτομα μπορούν να ταυτισθούν με το έθνος. {...} Η φαντασιακή κοινότητα των εκατομμυρίων γίνεται πιο πραγματική με τη μορφή μίας ομάδας ένδεκα συγκεκριμένων ανθρώπων. Το άτομο, ακόμα κι αυτό που απλά χειροκροτεί, γίνεται αυτό το ίδιο ένα σύμβολο του έθνους του»⁷⁸.

Σήμερα, σε συνθήκες πολιτικού αδιεξόδου, ο αθλητικός, και ειδικά ο ποδοσφαιρικός χώρος είναι φυτώριο ακροδεξιών ομάδων. «Η Χρυσή Αυγή είχε εντοπίσει από παλιά τη φανατική εθνικιστική δυναμική που αναπτύσσεται σε ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις της Εθνικής Ελλάδας με τις αντίστοιχες ομάδες των “προαιώνιων εχθρών της φυλής”»⁷⁹. Έτσι, μέσα στο 2000 δημιούργησε την οργάνωση «Γαλάζια Στρατιά», η οποία εμφανιζότανε σαν ανεξάρτητος σύνδεσμος φιλάθλων της Εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου, αν και η έδρα της βρισκόταν στα γραφεία της Χρυσής Αυγής του Παγκρατίου, και πρόεδρός της ήτανε ο Ηλίας Παναγιώταρος.

Η Γαλάζια Στρατιά εμφανίστηκε για πρώτη φορά «στις εξέδρες του ΟΑΚΑ, στον αγώνα Ελλάδα- Φιλανδία, όπου “με ναζιστικούς χαιρετισμούς και προκλητικά πανό σβάστικες”, ενώ στο Ελλάδα- Γερμανία, πάλι στο ΟΑΚΑ, το Μάρτιο του 2001, περίπου 200 άτομα εμφανίστηκαν στις κερκίδες με πανό και σβάστικες, χαιρετώντας ναζιστικά. Μάλιστα κάποιοι απ’ αυτούς έσπασαν στο ξύλο δύο πιτσιρικάδες (12χρονα παιδιά) επειδή ήταν Αλβανοί και τους ανάγκασαν να φύγουν από το γήπεδο»⁸⁰. Το Νοέμβρη του 2001, κάνοντας συγκέντρωση στα γραφεία της ΕΠΟ στη Λεωφόρο Συγγρού, εκφράζοντας την αντίθεσή της στην υποβολή κοινής υποψηφιότητας της ελληνικής με την αντίστοιχη της Τουρκίας για συνδιοργάνωση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος του 2008, έκαψαν τουρκικές σημαίες,

⁷⁷ Hobsbawm E.J., ο.π., σελ. 200

⁷⁸ Ο.π., σελ. 200

⁷⁹ Ψαρράς Δ., 2013, ο.π., σελ. 151

⁸⁰ Ο.π. σελ. 146

καθώς επίσης προβλήθηκαν από τα MME, σαν διαμαρτυρόμενοι Έλληνες οπαδοί. Η δράση της Γαλάζιας Στρατιάς πήρε ακόμα μεγαλύτερη έκταση, το καλοκαίρι του 2004, όταν οι πανηγυρισμοί των Ελλήνων οπαδών για τη νίκη της Εθνικής ομάδας εκείνο το βράδυ, συνοδεύτηκαν με μία σειρά βίαιων ενεργειών εναντίων των μεταναστών σε διάφορα σημεία της χώρας⁸¹. Πολλά χρόνια αργότερα (το 2005), εμφανίστηκε ο Ηλίας Παναγιώταρος ως αρχηγός της Γαλάζιας στρατιάς και παραδέχθηκε την διπλή του ένταξη: «Κι εγώ είμαι μέλος της Χρυσής Αυγής και είναι τιμή μου. Πάρα πολλά μέλη της Γαλάζιας Στρατιάς είναι μέλη της Χρυσής Αυγής και το ανάποδο»⁸².

Στη συνέχεια, μετά την επιτυχία που βρήκε η Γαλάζια Στρατιά, η Χρυσή Αυγή άρχισε να εισχωρεί και σε συνδέσμους ομάδων. Εντονότερη παρουσία είναι αυτή που έχει στον Ολυμπιακό και συγκεκριμένα στο σύνδεσμο «Πόρτο Λεόνε», που είναι και ο μεγαλύτερος και σοβαρότερος σύνδεσμος του Ολυμπιακού, με χιλιάδες μέλη και επιρροή και ιστορία 25 χρόνων⁸³.

Με συμφωνία σχεδόν όλων των συνδέσμων του Ολυμπιακού, έχει κυριαρχήσει στη Θύρα 7 το «No Politica». Ο ρόλος του τελευταίου είναι αρκετά ύπουλος, γιατί από τη μία αποτρέπει οτιδήποτε έχει σχέση με τα «πολιτικά» θέματα, αποτρέποντας προσπάθειες και πρωτοβουλίες οπαδών για ανάρτηση πανό με προοδευτικό ή αντιφασιστικό περιεχόμενο, απ' την άλλη όμως επιτρέπει οτιδήποτε έχει σχέση με τα «εθνικά» θέματα, με το πρόσχημα ότι οι ίδιοι οι οπαδοί είναι Έλληνες, Ορθόδοξοι, ιστορικά αντίπαλοι με τους Τούρκους και τους Αλβανούς κι αυτό είναι κάτι που τους ενώνει. Έτσι, το «No politica», επιτρέπει «την παλιά ελληνική σημαία με το σταυρό, τη σημαία της Βεργίνας, της επανάστασης του 1821, πανό για τα εθνικά όπως "Ίμια 1996 Δεν Ξεχνώ" και πανό "Orthodox Brothers" ή "Kosovo is Serbia" για τους εθνικιστές "αδερφούς" οπαδούς του Ερυθρού Αστήρα. Δύο μέτρα και δύο σταθμά, ακόμα και στα συνθήματα, γιούχα από τους οργανωμένους όταν αρχίσει μεμονωμένη ομάδα οπαδών να βρίζει πχ τον πρωθυπουργό αλλά μπορεί να ακούγεται ο ήχος της μαϊμούς όταν παίρνει τη μπάλα έγχρωμος παίχτης της αντίπαλης ομάδας»⁸⁴.

Η θέση αυτή που επικρατεί στους οπαδούς, στη «θύρα 7» του Ολυμπιακού, δεν είναι τυχαία, αλλά καλλιεργείται απ' τον πρόεδρο της ομάδας και εφοπλιστή Βαγγέλη Μαρινάκη, ο οποίος έχει στενή σχέση με τη Χρυσή Αυγή, όπως και πολλοί ακόμα εφοπλιστές, κάτι που

⁸¹ Ψαρράς Δ., 2013, ο.π., υποκεφάλαιο 6.2 Τα πρώτα πογκρόμ, σελ. 146- 15

⁸² Συνέντευξη στην εκπομπή "Transit", του Γιώργου Κουβαρά, NET, 24.5.2005, στο Ψαρράς Δ., 2013, *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις, σελ. 144

⁸³ <http://sxedio-b.gr/index.php/articles/item/332-marinakis> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

⁸⁴ Ο.π.

αποκάλυψε και η αγγλική εφημερίδα, Guardian⁸⁵. Η Χρυσή Αυγή, αντίστοιχα, διατηρεί ζωνηρό ενδιαφέρον για το μέλλον των ναυτιλιακών εταιρειών και της ελληνικής ακτοπλοΐας, αφού σε ενάμιση χρόνο έκανε 140 ερωτήσεις για αυτές, αριθμός πολύ μεγαλύτερος απ' τον αντίστοιχο που κατέθεσαν μαζί ΝΔ και ΣΥΡΙΖΑ προς το υπουργείο Ναυτιλίας το ίδιο διάστημα, όταν η Χρυσή Αυγή αποτελείται μόνο από 18 βουλευτές.

Μάλιστα, σε ανακοίνωση που έβγαλε ο σύνδεσμος Porto Leone μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, αναφέρει ότι «Η ΘΥΡΑ 7 που μάθαμε, αγαπήσαμε και μεγαλώσαμε ήταν ένας τόπος όπου δεξιοί και αριστεροί, εργάτες και αφεντικά γινόταν ένα. Όλα τα άλλα δεν είχαν σημασία... και έτσι πρέπει να είναι στο γήπεδο. Πρέπει να υπάρχει ενότητα, γιατί αυτή είναι η κινητήρια δύναμη της κερκίδας μας. Προσπαθούμε να σας εξηγήσουμε τα αυτονόητα και εσείς μας ζητάτε να γράψουμε ότι καταδικάσουμε την Χρυσή Αυγή»⁸⁶. Η εξίσωση αριστερών- δεξιών, αλλά και εργατών- αφεντικών είναι μία στρατηγική του Προέδρου, ο οποίος απ' την πλευρά των αφεντικών, στηρίζει τη Χρυσή Αυγή, η οποία με τη σειρά της ψηφίζει ρυθμίσεις για χρέη εκατομμυρίων ευρώ των ΠΑΕ προς το ελληνικό δημόσιο, ψηφίζει υπέρ της επέκτασης νέων προνομίων φοροαποφυγής των εφοπλιστών, και προσπαθεί εδώ και καιρό να στήσει εργοδοτικά- απεργοσπαστικά σωματεία στη Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη του Περάματος (εκεί όπου χτυπήθηκαν και στην πράξη οι εργάτες- συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ), με τη λογική του ότι η επιβίωση των εργατών έγκειται στη ευχέρεια των εφοπλιστών και υπερασπίζοντας ότι «μαζί με τους εφοπλιστές, γιατί από αυτούς εξαρτιόμαστε»⁸⁷.

3.4. Βασικά χαρακτηριστικά του ακροδεξιού λόγου

Ο ακροδεξιός λόγος έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία θα γίνει προσπάθεια να συγκεντρωθούν στο παρόν υποκεφάλαιο.

Ο ακροδεξιός λόγος χαρακτηρίζεται από έναν **φανατικό εθνικισμό**, και αποδίδει στο σύνολο των ιδεών του διάσταση εθνικιστική. Ταυτόχρονα αυτοαναγνωρίζεται στην εθνική ταυτότητα και στην εθνική αυθεντικότητα (ή καθαρότητα), βιολογικά αποδεδειγμένα, και ανάγει απολυταρχικά το κάθε μικρό πολιτικό της μόρφωμα στο κατεξοχήν εθνικό υποκείμενο «εμείς οι Έλληνες», αποδίδοντας στη στενή ακροδεξιά ομάδα την κοσμοσωτήρια αποστολή

⁸⁵ <http://www.koutipandoras.gr/article/34946/guardian-ellines-efoplistes-hrimatodotoyn-ti-hrysi-aygi> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

⁸⁶ <http://www.soccerplus.gr/article/40902-oi-topothetiseis-porto-leone-th7-eksarxeion-gia-ti-dolofonia-toy-p-fyssa> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

⁸⁷ <http://sxedio-b.gr/index.php/articles/item/332-marinakis> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

να «σώσει το έθνος» από τους «εχθρούς» του που ανήκουν σε άλλες εθνικές και κοινωνικές ομάδες.

Αυτές οι «άλλες» ομάδες αντιμετωπίζονται απ' τον ακροδεξιό λόγο με **ακραία αισθήματα μίσους**. Οι ομάδες αυτές είναι είτε οι μετανάστες, αλλόθρησκοι (ιδιαίτερως Εβραίοι και Μουσουλμάνοι), κομμουνιστές, αριστεροί, αναρχικοί, ομοφυλόφιλοι, τσιγγάνοι, ανάπηροι κτλ. Απ' τις παραπάνω ομάδες, αυτή που έχει μπει στο στόχαστρο του ακροδεξιού λόγου, αλλά και της ακροδεξιάς πρακτικής, είναι κυρίως οι μετανάστες. Το μεταναστευτικό ζήτημα και η άνοδος της ακροδεξιάς έχουν στενή σχέση μεταξύ τους. Η ακροδεξιά περιγράφει την παρουσία των μεταναστών ως δημιουργό της ανεργίας, της εγκληματικότητας, της μετάδοσης ασθενειών, αλλά και της πολιτισμικής αλλοίωσης (συνθέτουν το βιολογικό ρατσισμό).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λόγου είναι το έντονο στοιχείο του **μιλιταρισμού**. Έχει θέσεις υπέρ της διεκδίκησης εδαφών που ανήκουν στην επικράτεια γειτονικών χωρών, κάτι που σημαίνει και προώθηση μιας επεκτατικής πολιτικής.

Κυρίαρχη θέση στον ακροδεξιό λόγο κατέχει και ο **αντικοινοβουλευτισμός** που συνοδεύεται από την πολιτική αντίληψη του αυταρχικού κράτους, με θέσεις βαθιάς υποτίμησης των πολιτών και αναγωγικές μνείες στο ναζιστικό καθεστώς. Η Φραγκουδάκη αναφέρει ότι η ακροδεξιά «Αναφερόμενη στο λαό, περιγράφει τους πολίτες σαν χειραγωγήσιμη μάζα δίχως λογική και κρίση, {...} στην οποία απευθύνεται σαν μία ομάδα ανηλίκων, όπου το κράτος έχει το ρόλο του πατέρα με όλα τα πατριαρχικά παραπληρωματικά νοήματα του αρχηγού- οδηγού- προστάτη- παιδαγωγού- τιμωρού κ.ο.κ. και ιδίως του μόνου με δικαίωμα να αποφασίζει για τα παιδιά- πολίτες χωρίς τη γνώμη τους, εφόσον εκείνος μόνο γνωρίζει το καλό και το συμφέρον τους...»⁸⁸.

Επιπλέον, ο ακροδεξιός λόγος **στηρίζεται σε αφηρημένες έννοιες**. Σύμφωνα με τη Φραγκουδάκη, «Οι λέξεις (έθνος, λαός, δικαιοσύνη, ελληνικότητα...), επιτρέπουν να είναι το νόημα ασαφές και ρευστό, καθώς οι μεγάλες λέξεις από έννοιες γίνονται θαυμαστικά η καταδικαστικά επιφωνήματα, μέσα σε φράσεις πολύ συχνά ηθικά δεσμευτικές με αποτέλεσμα να εμποδίζουν τους αποδέκτες να συνειδητοποιήσουν την απουσία του νοήματος. Οι λέξεις επιφωνήματα ουσιαστικά υπονοούν το καλό και το κακό (ηθικό/ ανήθικο, δίκαιο/ άδικο, εθνικό/ αντεθνικό...), {...} κι έτσι εμφανίζει σαν συλλογισμό την ταυτολογία ότι καλό είναι το εθνικό κ.ο.κ.»⁸⁹. Αυτό είναι το βασικό χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λόγου γενικά. Παρακάμπτει τη λογική και δεν έχει ανάγκη από αποδείξεις και τεκμήρια. «Οι λέξεις- αξίες

⁸⁸ Φραγκουδάκη Α., 2013, *Ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, σελ. 80

⁸⁹ Ο.π., σελ. 48

κατασκευάζουν μηνύματα που είναι αφορισμοί, έχουν τη μορφή αλήθειας που στηρίζει το μεγάλο αξιακό και ηθικό τους βάρος»⁹⁰.

Τέλος, δύο κυρίαρχα χαρακτηριστικά στον ακροδεξιό λόγο είναι **ο συντηρητισμός και ο λαϊκισμός**. Απευθύνεται στον «παραδοσιακό άνθρωπο», με την πατριαρχική παράδοση, που έχει ανάγκη κάτι οικείο και γνωστό, γιατί κάθε αλλαγή είναι μεγάλος κίνδυνος για την κοινωνική ισορροπία, που διακατέχεται από όλα τα συντηρητικά στερεότυπα που χαρακτηρίζουν την παράδοση, αρχίζοντας απ' το σεξισμό και την ξеноφοβία και φτάνοντας στη χριστιανική ορθόδοξη πίστη.

3.5. Προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής

Στην παρούσα υποενότητα, θα γίνει μία προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το προφίλ των ψηφοφόρων της ακροδεξιάς γενικότερα, και στη συνέχεια συγκεκριμένα το προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής, μέσα από διάφορες έρευνες που έχουν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια.

Σε γενικές γραμμές, όπως αναφέρει η Γεωργιάδου, «τα κόμματα της άκρας δεξιάς τα ψηφίζουν περισσότερο νέοι και μεγάλοι σε ηλικία άνδρες εκλογείς, που διαθέτουν χαμηλό μορφωτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο»⁹¹. Όσον αφορά πιο συγκεκριμένα στους νέους που εμφανίζουν εκλογική προδιάθεση για ακροδεξιά κόμματα, είναι κυρίως άντρες, ηλικίας 18-29 ετών, οι οποίοι διαθέτουν βασική εκπαίδευση, έχουν περιορισμένες εργασιακές ευκαιρίες και ελλείψεις «πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο»⁹². Επιπλέον, «τα κόμματα της άκρας δεξιάς συγκεντρώνουν ψήφους από τα περιβάλλοντα τόσο του δεξιού όσο και του αριστερού ιδεολογικοπολιτικού πόλου»⁹³, καθώς επίσης «ψηφίζονται από εκλογείς που, είτε βρίσκονται εντός είτε βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας, νιώθουν εργασιακή ανασφάλεια και δεν διαθέτουν θετικές προσδοκίες ζωής»⁹⁴.

Τέλος, η εκλογική προτίμηση στα ακροδεξιά κόμματα ενισχύεται όταν η συμφωνία του εκλογικού σώματος με την πολιτική ατζέντα των ακροδεξιών κομμάτων συμπίπτει με τη διάθεσή του για πολιτική διαμαρτυρία και με τα αισθήματα δυσαρέσκειας απέναντι στους

⁹⁰ Φραγκουδάκη Α., ο.π., σελ. 48

⁹¹ Γεωργιάδου Β., 2008, *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης – Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, σελ.469

⁹² Ο.π., σελ.471

⁹³ Ο.π., σελ.468

⁹⁴ Ο.π., σελ.472

θεσμούς (πολιτικά κόμματα) και τους φορείς (πολιτική ηγεσία) της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. (έρευνα σε 16 ευρωπαϊκές χώρες-Lubbers Gijssberts και Scheepers 2002)⁹⁵.

Όσον αφορά στο προφίλ των ψηφοφόρων του ΛΑ.Ο.Σ. και της Χρυσής Αυγής, φαίνεται να είναι λίγο διαφοροποιημένο απ' αυτό που παρουσιάστηκε πρωτύτερα. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από ομάδα ερευνητών για το ίδρυμα Friedrich Ebert που εδρεύει στην Αθήνα, διαπιστώθηκε ότι η ταξική προέλευση των ψηφοφόρων του ΛΑ.Ο.Σ., προήλθε περισσότερο από τα ανώτερα και ανώτατα στρώματα του νομού Αττικής, και πιο συγκεκριμένα στο Δήμο Αθηναίων ο συνδυασμός του ΛΑ.Ο.Σ. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά στις κεντρικές συνοικίες, με μικροαστική και μεσοαστική προέλευση⁹⁶. Από τα δεδομένα αυτά προκύπτει ότι η ψήφος στο ΛΑ.Ο.Σ. εκφράζει περισσότερο την αστική δυσανεμία και λιγότερο τη λαϊκή Δεξιά. Η ψήφος Καρατζαφέρη δεν καταγράφει, προς το παρόν τουλάχιστον, χαρακτηριστικά κοινωνικής δυσανεμίας λαϊκών στρωμάτων.

Το προφίλ των ψηφοφόρων του ΛΑ.Ο.Σ. επίσης διαφοροποιείται με αυτό των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής. Όπως αναφέρεται σε Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα που διεξήχθη από την Public Issue μεταξύ 11 και 14 Ιούνη του 2012, «τα ποσοστά της Χ.Α., μειώνονται καθώς περνάμε από το ηλικιακά μικρότερο στο ηλικιακά μεγαλύτερο κομμάτι της εκλογικής βάσης»⁹⁷. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι άνεργοι, φοιτητές, ελεύθεροι επαγγελματίες, κτηνοτρόφοι και αστυνομικοί εμφανίζονται να ψηφίζουν το νεοναζιστικό κόμμα σε πολύ μεγάλο ποσοστό. Παρόλα αυτά, η δημοτικότητα του κόμματος, όπως παρουσιάζεται και από δημοσκόπηση τον Οκτώβρη του 2012 είναι αυξημένη σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, σε όλες τις γειτονίες, σχεδόν σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (με εξαίρεση τη μικρή πτώση που παρουσιάζεται στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας), και στα δύο φύλα (παρουσιάζοντας σημαντική ενίσχυση της τάξης του 6% στις γυναίκες).⁹⁸

Στην ίδια έρευνα παρουσιάζεται το κριτήριο ψήφου όσων δήλωσαν πως σκοπεύουν να ψηφίσουν τη Χ.Α. «Σύμφωνα με τη δημοσκόπηση, η ψήφος ως μέσο διαμαρτυρίας και ένδειξης αγανάκτησης και τιμωρίας προκύπτει από το 29% των ερωτηθέντων. Το μεταναστευτικό και το ζήτημα των συνόρων είναι η προτεραιότητα του 27% του δείγματος, ενώ 14% δηλώνουν ότι τους εκφράζει το πρόγραμμα του κόμματος και τέλος το 13% θα το ψηφίσουν λόγω των θέσεων του για ζητήματα «εθνικά» και «πατριωτικά».⁹⁹

⁹⁵ Γεωργιάδου Β., Ο.π., σελ.489

⁹⁶ Βλ. Μαρβάκης Α., κ.α., 2013, «Η νεολαία δείχνει το δρόμο- προς τα πού όμως; Νεολαία και άκρα δεξιά στην Ελλάδα», Μελέτη για το Ίδρυμα Friedrich Ebert Αθήνα, Θεσσαλονίκη, σελ. 18

⁹⁷ Ο.π., σελ. 21

⁹⁸ Ο.π., σελ. 22

⁹⁹ Ο.π., σελ. 21

3.6. Συμπεράσματα: Η εθνικιστική ιδεολογία έτσι όπως εκφράζεται στο φασισμό

Τα ακροδεξιά σχήματα εμφανίστηκαν μετά τη δεκαετία του 1980, και έκαναν το ντεμπούτο τους, με την καθημερινή προβολή και προώθησή τους από τα ΜΜΕ. Ωστόσο, τα εκλογικά τους ποσοστά, αρχικά ήταν εξαιρετικά μικρά. Το ΛΑ.Ο.Σ., ήταν το πρώτο εθνικιστικό κόμμα που κατάφερε να εισχωρήσει αρχικά στο Ευρωκοινοβούλιο (4,1%, το 2004) και στη συνέχεια στο ελληνικό κοινοβούλιο (3,8% το 2007). Στη συνέχεια, κατάφερε να εισχωρήσει και η Χρυσή Αυγή, αρχικά στις δημοτικές εκλογές του 2010, και στη συνέχεια, στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2012.

Το ΛΑ.Ο.Σ. και η Χ.Α., έχουν κάποια κοινά στο λόγο τους. Ο τελευταίος διακατέχεται από φανατικό εθνικισμό, συντηρητισμό και λαϊκισμό, αντικοινοβουλευτισμό, αλλά και από αισθήματα μίσους κυρίως απέναντι σε μετανάστες και Εβραίους, αλλά και σε αλλόθρησκους γενικότερα, ομοφυλόφιλους, τσιγγάνους, ανάπηρους, αριστερούς, κομμουνιστές και αναρχικούς.

Ωστόσο, έχουν και κάποιες πολύ σημαντικές διαφορές. Το ΛΑ.Ο.Σ, ακολουθεί γενικότερα, την πολιτική των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη, με πρότυπο το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο του Ζαν Μαρί Λεπέν. Έτσι, το ΛΑ.Ο.Σ., μετά την επιτυχημένη είσοδό του στο ελληνικό κοινοβούλιο (2007), ακολούθησε μία μετριοπαθή στάση απευθυνόμενο στο εθνικό ακροατήριο, ενώ συνέχισε παράλληλα να αναπτύσσει πλήρως την ακροδεξιά ατζέντα στο δικό του ακροατήριο με τη χρήση των γνωστών ρατσιστικών, αντισημιτικών ακόμα και εθνοσοσιαλιστικών στερεοτύπων, διατηρώντας πάντα ένα λαϊκιστικό προφίλ. Η Χ.Α., πέρα απ' την τηλεοπτική και διαδικτυακή συσπείρωση των υποστηρικτών της, κατάφερε να παρεισφρήσει και πρακτικά στην καθημερινότητα των τελευταίων. Μετά την εκλογική της νίκη, σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα έστησε γραφεία σχεδόν σε όλες τις μεγάλες πόλεις, αλλά και σε επαρχίες, και κατάφερε να πείσει κάποιους από τους ψηφοφόρους της να συμμετέχουν σε δραστηριότητες όπως κατασκηνώσεις στρατιωτικής εκπαίδευσης, εθνικιστικά κατηχητικά σε παιδιά, αλλά και σε δράσεις της όπως συσσίτια και αιμοδοσίες μόνο για Έλληνες, αλλά και άγρια ξυλοκοπήματα και μαχαιρώματα σε μετανάστες, αριστερούς και αναρχικούς.

Παρόλα αυτά, η εμφάνιση και η άνοδος της Χρυσής Αυγής δεν θα έπρεπε καθόλου να αιφνιδιάζει την ελληνική κοινωνία. Η τελευταία εδώ και χρόνια προετοιμάζει ένα γόνιμο έδαφος για την άκρα δεξιά. Οι θέσεις της Χρυσής Αυγής συμπυκνώνουν ότι καλλιεργείται μέσα στην ελληνική κοινωνία από το κράτος και τους θεσμούς του χρόνια τώρα. Το κλίμα που συντηρούνταν τόσα χρόνια από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, είναι αυτό που έδωσε στην ακροδεξιά δύναμη, νομιμοποίησε τους φόβους που καλλιεργούσε και έδωσε το θάρρος σε

ανθρώπους εθνικιστικές με ξενοφοβικές απόψεις, να μπορούν να τις υπερασπίζονται με πολύ μεγαλύτερη θέρμη στην καθημερινότητα τους. Η Χρυσή Αυγή, όπως και το ΛΑ.Ο.Σ., έρχονται να καρπωθούν το γενικότερο κλίμα που έχει καλλιεργηθεί απ' τα εκάστοτε κυβερνώντα κόμματα, χωρίς να έχουν συμβάλλει ιδιαίτερα σ' αυτή τη διαδικασία.

Όσον αφορά το προφίλ των ψηφοφόρων της ακροδεξιάς, μπορούμε να πούμε ότι από τα τέλη του 1980, αρχές 1990, βρίσκεται σε μια διαδικασία «λαϊκοποίησης». Ιδίως οι βιομηχανικοί εργάτες, ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι, αλλά και οι χαμηλόμισθοι και οι χαμηλοσυνταξιούχοι, εκείνα τα στρώματα, εν γένει, του ανδρικού πληθυσμού που, σχεδόν αδιακρίτως ηλικίας, χαρακτηρίζονται από ελλείψεις σε «πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο» (χαμηλό μορφωτικό/ εκπαιδευτικό επίπεδο, περιορισμένες κοινωνικές σχέσεις, αίσθημα κοινωνικής ανασφάλειας) συνθέτουν μια προνομιακή δεξαμενή ψηφοφόρων για την άκρα δεξιά¹⁰⁰. Παρόλα αυτά η αξιολόγηση αυτή ταιριάζει περισσότερο στους ψηφοφόρους της Χρυσής Αυγής, καθώς η εκλογική απήχηση του Λα.Ο.Σ., όπως είδαμε πρωτύτερα, αφορά το ίδιο σχεδόν όλες τις ηλικιακές ομάδες και όλες τις συνοικίες.

¹⁰⁰ Γεωργιάδου Β., ο.π., σελ.477

4. Σχολείο, εθνικισμός και ακροδεξιά

4. Σχολείο, εθνικισμός και ακροδεξιά

4.1. Σχολείο/ αναπαραγωγή και ιδεολογία

Το σχολείο αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς σταθμούς στη συνειδησιακή συγκρότηση των πολιτών ενός κράτους. Έχει τη δυνατότητα να καλλιεργεί και να μεταδίδει ηθικούς και αξιακούς κώδικες στο σύνολο του πληθυσμού από πολύ μικρή ηλικία. Προσφέρει λοιπόν, το ιδανικό περιβάλλον για την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης. Η τελευταία είναι ένα από ένα από τα δομικά συστατικά στοιχεία που συνενώνουν τα σύγχρονα έθνη- κράτη. Η καλλιέργεια μιας κοινής εθνικής ταυτότητας αποτελεί την απαραίτητη βάση για την εμπέδωση του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας που προωθείται μέσα από τις σχολικές δομές, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Η εκπαίδευση «διαπλάθει» τους νέους για να τους προσανατολίσει στις θέσεις και τις λειτουργίες (τα επαγγέλματα) που έχει ανάγκη ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας. Όμως αυτός ο κοινωνικός καταμερισμός εργασίας δεν απορρέει από κάποιο τεχνολογικά ουδέτερο επιμερισμό των έργων σε μία κοινωνία ίσων ατόμων- πολιτών, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα των σχέσεων κυριαρχίας/ υποταγής που δομούν την κοινωνία μας: των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και της κοινωνικής ιεραρχίας που προκύπτει από αυτές¹⁰¹.

Ο ιδεολογικός αυτός ρόλος του σχολείου θεωρείται από ορισμένους μαρξιστές κοινωνιολόγους η σημαντικότερη κοινωνική του αποστολή. Στη διαστρωματωμένη ταξικά βιομηχανική κοινωνία, ο καταμερισμός της εργασίας σε άλλους επιφυλάσσει δημιουργική ζωή και οικονομική άνεση, επαγγελματικό κύρος και κοινωνική εξουσία και άλλους τους καταδικάζει σε μονότονη και αλλοτριωτική εργασία, λιγότερα υλικά αγαθά και στέρηση πνευματικών κινήτρων. Όπως γράφει ο Γάλλος κοινωνιολόγος Claude Grignon «Ο σημαντικότερος ρόλος του σχολείου, είναι ότι πείθει τα μέλη των λαϊκών τάξεων να δεχτούν τις συνθήκες ζωής και εργασίας που προορίζονται γι αυτά. Το σχολείο πείθει εκείνους ακριβώς που η οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση είναι τέτοια, ώστε θα μπορούσε να τους στρέψει προς την αμφισβήτηση της κοινωνικής τάξης πραγμάτων που τους επιφυλάσσει τη χειρότερη θέση. Τους πείθει να δέχονται σαν φυσική ή αναπόφευκτη την κοινωνική μοιρασιά που τους αδικεί»¹⁰².

¹⁰¹ Μηλιός Γ., 1994, Πρόλογος στο βιβλίο: Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ.Κ., *Η ανισότητα στην Ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα, Εκδόσεις: Gutenberg σελ. 13,

¹⁰² Grignon, C., 1971, *L'ordre des choses: les fonctions sociales de l'enseignement technique*, Παρίσι, εκδόσεις Les edition MInuit, στο Φραγκουδάκη Α. (1985), *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης- Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση σελ 170

Θεωρητικοποιώντας την άποψη αυτή ο γάλλος μαρξιστής Lui Altouiser γράφει ότι στην προηγμένη βιομηχανική κοινωνία το σχολείο είναι ο σημαντικότερος θεσμός για την αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, ή κατά λέξη, «το σχολείο είναι ο κυριότερος ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους»¹⁰³. Κανένας άλλος θεσμός δεν έχει εξασφαλισμένο ακροατήριο παιδιών από όλες τις κοινωνικές τάξεις για πολλές ώρες της ημέρας, όλη την εβδομάδα επί σειρά ετών. Ακριβώς σε αυτή την ηλικία που τα παιδιά είναι ευάλωτα, το σχολείο αναλαμβάνει να μεταδώσει τα διάφορα «savoir- faire» ενδεδυμένα με τον μανδύα της κυρίαρχης ιδεολογίας ή την κυρίαρχη ιδεολογία καθεαυτή.

4.2. Σχολείο και εθνική ταυτότητα

Το σχολείο, επομένως, είναι ο κατεξοχήν κοινωνικός θεσμός μέσα από τον οποίο μαζί με τη μετάδοση των γνώσεων καλλιεργείται και αναπαράγεται η εθνική ταυτότητα των νέων γενεών. Στα σύγχρονα έθνη κράτη το σχολείο εξασφαλίζει τη διαμόρφωση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας. Επομένως, ο εκπαιδευτικός θεσμός, έχει κεντρική σημασία για την περιγραφή και την αξιολόγηση του έθνους και των άλλων εθνών, που είναι κυρίαρχη σε μία κοινωνία.

Η υποχρεωτική εκπαίδευση καθιερώθηκε σταδιακά ως μηχανισμός απαραίτητος για την εδραίωση και την αναπαραγωγή των εθνών κρατών. «Ο χαρακτήρας που έχει σήμερα το σχολείο συνδέεται με την ιστορική διαμόρφωση των εθνών- κρατών τα τελευταία διακόσια χρόνια. {...} Ο σχολικός μηχανισμός, κεντρικά σχεδιασμένος, αποκτά από τότε μία ενοποιητική λειτουργία, η οποία στοχεύει ταυτόχρονα στη μετάδοση γνώσεων και στην καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας»¹⁰⁴. Από την άποψη αυτή απορρέει, ότι το σχολείο εξασφαλίζει τη συγκρότηση, την εδραίωση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας μέσα απ' τα μαθήματα που προάγουν την εθνική διαπαιδαγώγηση, αλλά και μέσα από άλλες σχολικές δραστηριότητες, όπως είναι οι σχολικές γιορτές, οι εκπαιδευτικές εκδρομές κτλ. «Η εθνική διαπαιδαγώγηση αποτελεί επομένως, ένα θεμελιακό μηχανισμό των σύγχρονων κρατών, που νομιμοποιεί την αρχή με βάση την οποία έχουν συγκροτηθεί, δηλαδή την ταύτιση πολιτικών και πολιτιστικών ιδιοτήτων του έθνους»¹⁰⁵. Κάτι τέτοιο αναφέρει και ο

¹⁰³ Αλτουσέρ Λ., 1977, «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους», *Θέσεις*, τεύχος 21 http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=203&Itemid=29 (τελευταία πρόσβαση 18/2/2012)

¹⁰⁴ Αβδελά Ε., 1977, «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: “εμείς” και οι “άλλοι”», *«Τι ειν' η πατρίδα μας»/ Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, επιμέλεια Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεα, σελ. 30

¹⁰⁵ Ο.π. σελ. 31

Antony Smith, τονίζοντας ότι «βασική συνιστώσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας μετά τη δημιουργία του έθνους- κράτους αποτέλεσε το ενιαίο και κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα {...} Η “εθνική διαπαιδαγώγηση”, που στα σύγχρονα κράτη παίρνει επίσης τη μορφή της διαπαιδαγώγησης του πολίτη, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας και κεντρικός της μηχανισμός είναι το εθνικό σχολικό σύστημα»¹⁰⁶.

Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το σχολικό σύστημα στα σύγχρονα κράτη είναι αυτό που καλλιεργεί εκείνα ακριβώς τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται κριτήρια της εθνικής ιδιαιτερότητας. Αυτά είναι το συγκεκριμένο γλωσσικό ιδίωμα που προωθεί, η εδαφική διάσταση της εθνικής ταυτότητας, καθώς και οι κοινές ιστορικές μνήμες και οι κοινοί μύθοι καταγωγής. Με άλλα λόγια, «διαμορφώνει συλλογικές αναπαραστάσεις για το έθνος και την εθνική ταυτότητα μέσα από την παραγωγή επίσημης εκπαιδευτικής γνώσης»¹⁰⁷.

4.3. Αναλυτικό πρόγραμμα

Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητα όπως αυτή παρουσιάζεται και δομείται μέσα απ’ το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα. Το τελευταίο αφορά τόσο τα σχολικά εγχειρίδια όσο και τους σχολικούς εορτασμούς των εθνικών επετείων και τις παρελάσεις.

4.3.1. Σχολικά Εγχειρίδια

Ο εθνικός εαυτός συγκροτεί ένα σημαντικό άξονα στα σχολικά εγχειρίδια πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Όπως αναφέρει η Αβδελά που έχει διερευνήσει την εθνική ταυτότητα στα βιβλία της γλώσσας του δημοτικού και του γυμνασίου, ο εθνικός εαυτός «θεμελιώνεται παρουσιάζοντας μία συνέχεια στην πορεία του χρόνου, όπου τα βασικά χαρακτηριστικά του εθνικού υποκειμένου παραμένουν αναλλοίωτα»¹⁰⁸. Στην ανάλυση της αναφέρει πέντε κεντρικούς άξονες γύρω απ’ τους οποίους κινούνται τα βιβλία.

Οι άξονες αυτοί είναι: η εξύψωση και η ανωτερότητα του εθνικού εαυτού, τοποθετώντας τον στο χώρο, και εξυμνώντας την ελληνική φύση. Η εθνική εικόνα της ένδοξης πατρίδας εμφανίζεται συμπαγής. Η επιλεκτική χρήση του παρελθόντος αφήνει στη σκιά ορισμένα ιστορικά γεγονότα που θα μπορούσαν να θέσουν υπό αμφισβήτηση τη στέρεα αυτή εικόνα

¹⁰⁶ Smith A., 1991, *Εθνική ταυτότητα*, Αθήνα, εκδόσεις: Οδυσσέας, σελ 119

¹⁰⁷ Αβδελά Ε., Ο.π., σελ. 34

¹⁰⁸ Ακούνη Ν., « “Μια μακρά πορεία στο χρόνο...”: οι Έλληνες και οι άλλοι στα βιβλία της γλώσσας», «*Τι ειν’ η πατρίδα μας*»/ *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, επιμέλεια Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεα, σελ. 443

του πατριωτισμού των Ελλήνων· Η σύνδεση με την αρχαιότητα. Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός παρουσιάζεται ως θεμελιώδης αναφορά και ως στέρεα βάση του εθνικού εαυτού. Τονίζεται η συμβολή των αρχαίων προγόνων μας στην εξέλιξη της επιστήμης, της φιλοσοφίας και των τεχνών· Η Ορθοδοξία αποτελεί επίσης ένα κεντρικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας. Επομένως, η σύνδεση με το παρελθόν επιτυγχάνεται και δια μέσου της ορθοδοξίας, η οποία για ακόμα μία φορά εκφράζει μία μακρά συνέχεια στο χρόνο. Το θρησκευτικό στοιχείο εμφανίζεται άμεσα ή συνειρμικά σε κείμενα που αφορούν στην υπεράσπιση της πατρίδας, ταυτίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ορθοδοξία με τον εθνικό εαυτό σε όλη την ιστορική του πορεία· Ο εθνικός «άλλος» αποτελεί αναπόφευκτα ένα σημείο αναφοράς για τη συγκρότηση του εθνικού εαυτού, γι αυτό και συμπεριλαμβάνεται στους άξονες που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία της εθνικής ταυτότητας. Οι μετανάστες των ασιατικών και αφρικανικών χωρών αναφέρονται αποσπασματικά και στερεοτυπικά, και μάλιστα πολλές φορές δεν αναφέρονται σαν χώρες, αλλά σαν φυλές ή σαν λαοί. Σε αντίθεση, οι χώρες της Ευρώπης (όταν λέμε Ευρώπη εννοούμε τη δυτική Ευρώπη), αναφέρονται ως κράτη εξελεγμένα και πολιτισμένα. Όπως αναφέρει και η Αβδελά οι πολιτισμοί αξιολογούνται και τοποθετούνται σε μία ιεραρχική κλίμακα, στην κορυφή της οποίας τοποθετείται ο δυτικοευρωπαϊκός. Η ανωτερότητά του τελευταίου διαφαίνεται από την επίδραση που ασκεί πάνω στους άλλους, τους λιγότερο «αναπτυγμένους» πολιτισμούς, χάρη στην τεχνολογική και οικονομική εξέλιξή του. Μάλιστα σε συνδυασμό με την αρχαιοελληνική προέλευση του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, «ο εθνικός εαυτός εμφανίζεται έτσι κληρονόμος ενός πολιτισμού του οποίου η σημασία είναι καθολικά αναγνωρισμένη»¹⁰⁹.

Η εθνική ταυτότητα, τα χαρακτηριστικά της οποίας μεταδίδονται και μέσω των σχολικών εγχειριδίων, καλλιεργείται μέσα από μία συγκεκριμένη εικόνα στους μαθητές, οι οποίοι υποχρεούνται να διαβάζουν και πολλές φορές να αποστηθίζουν τμήματα των σχολικών εγχειριδίων. Επομένως, αν η εικόνα που καλλιεργείται απ' τα σχολικά εγχειρίδια είναι αυτή που περιγράφηκε παραπάνω, μπορούμε να υποθέσουμε τη γενική εικόνα που έχουν οι μαθητές στο μυαλό τους τόσο για τον εθνικό «εαυτό» όσο και για την εθνικό «άλλο». Η εικόνα αυτή βέβαια ενισχύεται και από άλλες παραμέτρους της κοινωνικής ζωής, ωστόσο τα σχολικά εγχειρίδια διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο.

Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να επισημανθεί το σχόλιο της Καραμανώλη «ότι η άγνοια των μαθητών για τα εγκλήματα του ναζισμού και του φασισμού κατά της ανθρωπότητας, σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό, οφείλεται στο ότι η παρουσία του φασιστικού φαινομένου στα

¹⁰⁹ Αβδελά Ε., ο.π., σελ. 57

σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ελλιπής έως και ανύπαρκτη σε κάποιες τάξεις. Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση του φασισμού γίνεται αδρομερώς στη Στ' Δημοτικού, αφού διδάσκονται λίγα πράγματα σχετικά με το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το ίδιο συμβαίνει και στην Γ' Γυμνασίου, ενώ η προσέγγιση του φασισμού είναι λιγότερη εποπτική στο βιβλίο της Γ' Λυκείου σε σύγκριση με το βιβλίο της Γ' Γυμνασίου»¹¹⁰.

4.3.2. Εορτασμοί των εθνικών επετείων και παρελάσεις

Ο σχολικός εορτασμός κατά τις ημέρες των εθνικών επετείων, καθώς και ο συνδυασμός τους με τις μαθητικές παρελάσεις, εντάσσεται στα πλαίσια της ευρύτερης εθνικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών, όπως προβλέπεται από το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα. Στην υποενότητα αυτή, θα αναλυθεί με συντομία, τόσο ο σχολικός εορτασμός των εθνικών επετείων στο σχολείο, όσο και οι μαθητικές παρελάσεις.

Ξεκινώντας απ' την περιγραφή μίας τυπικής σχολικής γιορτής, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κατά τη διάρκεια ολόκληρου του μήνα της εθνικής επετείου, το σχολείο είναι στολισμένο με εθνικά και θρησκευτικά σύμβολα (σημαίες, εικόνες, κάδρα κτλ). Μία μέρα πριν την εθνική επέτειο, γίνονται στο σχολείο εκδηλώσεις, απαγγελίες ποιημάτων, παρουσιάσεις θεατρικών παραστάσεων, αλλά και παρουσίαση τραγουδιών, με εθνικό και θρησκευτικό περιεχόμενο, τα οποία δουλεύονται επιμέρους στις τάξεις σίγουρα ένα μήνα πριν την παρουσίαση τους. Επιπλέον, στο σχολικό εορτασμό, βρίσκονται παρόντες σημαιοφόροι και παραστάτες, οι οποίοι συνήθως εκκλησιάζονται μαζί με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, την ίδια μέρα ή μία μέρα πριν, ενώ ορισμένοι μαθητές αναλαμβάνουν να καταθέσουν στεφάνια στα μνημεία των ηρώων.

Όλη αυτή η διαδικασία στην οποία συμμετέχουν οι μαθητές για περισσότερα από 12 χρόνια, διακατέχεται από μία έντονη συγκινησιακή φόρτιση, η οποία προσδίδει μία συναισθηματική διάσταση στα γεγονότα και εντυπώνεται έντονα στο υποσυνείδητο των μαθητών. Όπως αναφέρει ο Καστοριάδης, οι μαθητές βιώνουν ένα «μάγμα φαντασιακών σημασιών»¹¹¹, που η ίδια η κοινωνία παρέχει και εσωτερικεύουν ένα εθνικό πολιτισμικό υλικό που επιδιώκει την απόδοση της ιστορικής πραγματικότητας. Οι Έλληνες Χριστιανοί παρουσιάζονται με γενναιότητα, ηρωισμό και ανδρεία, η οποία υπερέχει κατά πολύ από τον εκάστοτε «εθνικό εχθρό», ο οποίος παρουσιάζεται πάντοτε υποτιμημένος. Παράλληλα, οι

¹¹⁰ Καραμανώλη Ε., ο.π., σελ. 54

¹¹¹ Καστοριάδης Κ., 1981, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Αθήνα, εκδόσεις: Ράππας, σελ. 499

εθνικοί μύθοι που συνοδεύουν την ιδέα του έθνους, όπως είναι η ταύτιση του ελληνισμού με την ορθοδοξία, το «ΟΧΙ» του Μεταξά, η λειτουργία των «κρυφών σχολειών», ακόμα και η ίδια η ημερομηνία της εθνικής επετείου, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των σχολικών εορτών, γεγονός που τους προσδίδει ιστορική υπόσταση.

Μέσα από τον εορτασμό των εθνικών επετείων στα σχολεία, συγκροτείται μία γενική αντίληψη στην πλειοψηφία των μαθητών, η οποία προσδίδει μία βιολογική υπόσταση στο έθνος, το οποίο παρουσιάζει μία γραμμική συνέχεια στο χρόνο και στο χώρο.

Όσον αφορά στις μαθητικές παρελάσεις, συμβάλλουν κι αυτές στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Η μαθητική παρέλαση πήρε για πρώτη φορά χαρακτήρα επίσημο, και συμπληρωματικό στην στρατιωτική παρέλαση, το 1936, με εντολή του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά. Οι μαθητικές παρελάσεις συνοδεύτηκαν από σχολικές γιορτές, «γυμναστικές επιδείξεις», «λαμπαδηφορίες» κτλ., διαδικασίες που είχαν ως βασικό σκοπό την ανάπτυξη της στρατιωτικής συνείδησης της νεολαίας. Οι παρελάσεις, ως εθνικιστικές τελετές, βρέθηκαν και πάλι στο επίκεντρο, κατά τη διάρκεια της χούντας των συνταγματαρχών. Παρόλα αυτά από το 1936 μέχρι σήμερα, συνεχίζουν να γίνονται παρελάσεις, παρά το γεγονός ότι είναι ένα έθιμο με σαφή милитаристικό χαρακτήρα, που καθιερώθηκε από δικτάτορα, και προβάλλει την αισθητική και την κουλτούρα φασιστικών καθεστώτων.

4.4. Συντηρητισμός και εκπαίδευση

Σε έρευνα που έγινε για το γερμανικό ίδρυμα Friedrich Ebert στην Αθήνα, μελετώντας τις λιγοστές έρευνες που προϋπήρχαν, διαπιστώθηκε ότι «“παραδοσιακές” αξίες του ελληνικού εθνικισμού, όπως η οικογένεια, η πατρίδα και η θρησκεία/εκκλησία, κατέχουν κρίσιμες θέσεις στο αξιακό σύστημα της νεολαίας στην Ελλάδα. {...} Επίσης, από τα δεδομένα των λιγοστών σχετικών ερευνών προκύπτουν σημαντικά στοιχεία συντηρητισμού αλλά και αυταρχισμού για ένα μεγάλο κομμάτι της νεολαίας»¹¹². Τα στοιχεία αυτά, φυσικά και δεν προέκυψαν ξαφνικά, αλλά υπονοούν τη συστηματική καλλιέργεια συντηρητικών και αυταρχικών απόψεων και πρακτικών στην κοινωνία και κατ' επέκταση στη νεολαία κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Αυτός ο διάχυτος συντηρητισμός και αυταρχισμός, μπορεί εύκολα να καταλήξει να εκφράζεται με τη συμμετοχή των νέων σε κάποιο ακροδεξιό μόρφωμα ή έστω με την αποδοχή ή ανοχή ακροδεξιών λογικών και πρακτικών.

¹¹² Μαρβάκης Α., κ.α., ο.π., σελ. 11

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την πίστη στην οικογένεια, «είναι χαρακτηριστικό ότι η οικογένεια καταλαμβάνει σταθερά την υψηλότερη θέση μεταξύ των κοινωνικών αξιών των νέων»¹¹³. Όπως προκύπτει απ' τα δεδομένα των ερευνών της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, η οικογένεια θεωρούνταν η πιο σημαντική αξία για τη πλειονότητα της νεολαίας: «το 1997 το 81,7% και το 1999 το 86,4% των νέων θεωρούσαν την οικογένεια “πολύ σημαντική”. {...} Μάλιστα “η οικογένεια αναδύεται ως η μόνη ασφαλής σανίδα σωτηρίας” που προστατεύει το άτομο από τους συχνά διεφθαρμένους, αφιλόξενους, ενίοτε εχθρικούς προς τους πολίτες, θεσμούς»¹¹⁴.

Μία ακόμα αξία που φαίνεται να κατέχει ιδιαίτερα σημαντική αξία για μία μεγάλη μερίδα των νέων είναι η πατρίδα. Μάλιστα όπως αναφέρουν οι Μαρβάκης κ.α., «η νοσηματοδότηση της έννοιας “πατρίδα” περιλαμβάνει συχνά εθνικιστικές αναφορές»¹¹⁵. Συγκεκριμένα, «στην πρώτη έρευνα της ΓΓΝΓ (2000) η “πατρίδα” κατατάχθηκε μεταξύ των πιο σημαντικών κοινωνικών αξιών με το 72,1% των νέων να τη θεωρεί “πολύ σημαντική”, ενώ το 94,9% “πολύ” ή “αρκετά σημαντική”. Στην ίδια έρευνα το 91,8% δήλωνε ότι αισθάνεται πολύ (64,5%) ή αρκετά (27,3%) περήφανος που είναι Έλληνας, ενώ παρόμοια είναι τα ποσοστά εθνικής υπερηφάνειας (93%) που καταγράφηκαν μεταξύ των μαθητών 15-18 ετών στην έρευνα “Έθνος και Δημοκρατία στην Ελληνική Εκπαίδευση” {...} Μάλιστα, η έρευνα “Έθνος και Δημοκρατία στην Ελληνική Εκπαίδευση” που διεξήχθη από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) στα τέλη της δεκαετίας του 1990 φωτίζει καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο οι νέοι αντιλαμβάνονταν τότε την έννοια του έθνους: σε μεγάλο βαθμό ως μία ομοιογενή βιολογικά και πολιτισμικά ομάδα»¹¹⁶.

Επιπλέον, σχετικά με τη σχέση των νέων με την θρησκεία και την ορθόδοξη εκκλησία, τα δεδομένα των ερευνών των τελευταίων δεκαετιών για τη νεολαία «αποτυπώνουν από τη μια τη σπουδαιότητα της θρησκευτικής πίστης για ένα μεγάλο κομμάτι της νεολαίας και από την άλλη τη συγκριτικά με άλλους θεσμούς υψηλή εμπιστοσύνη ενός μεγάλου κομματιού της νεολαίας στην εκκλησία»¹¹⁷. Πιο συγκεκριμένα, «Η “πίστη στον Θεό” καταγράφηκε ως αρκετά ή πολύ σημαντική αξία για το 91,3% των νέων που συμμετείχαν στην πρώτη έρευνα της ΓΓΝΓ (2000) για τη νεολαία. Ταυτόχρονα η εκκλησία ως θεσμός συγκέντρωνε την εμπιστοσύνη του 68,6% των νέων»¹¹⁸.

¹¹³ Μαρβάκης Α., κ.α., σελ. 11

¹¹⁴ Ο.π., σελ. 12

¹¹⁵ Ο.π., σελ. 10

¹¹⁶ Ο.π., σελ. 12

¹¹⁷ Ο.π., σελ. 13

¹¹⁸ Ο.π., σελ. 13

Ακόμα, σε έρευνα που διεξήγαγε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η ΓΓΝΓ έγινε απόπειρα μεταξύ άλλων να μετρηθεί και ο “αυταρχισμός”/ “φιλελευθερισμός” των νέων. «Με βάση τη γνώμη των νέων για διάφορα κοινωνικά ζητήματα, υπολογίστηκε ότι το 29% των νέων της έρευνας μπορούσε να ενταχθεί στην ομάδα των “αυταρχικών” και το 54% στην ομάδα εκείνων που είχαν “ενδιάμεση θέση”, ενώ μόλις το 17% εντασσόταν στους “μη αυταρχικούς”. Από τα δεδομένα συνάγεται ότι για ένα σημαντικό κομμάτι της νεολαίας η ιεραρχία, η πειθαρχία, η υπακοή στους νόμους και η αυστηρότητα αυτών ήταν πολύ σημαντικά ζητήματα. {...} Ορισμένες απόψεις των νέων, αν και αποσπασματικές, είναι χαρακτηριστικές: το 44,3% δήλωνε ότι “η λογοκρισία είναι αναγκαία”, το 74,2% ότι “εκείνοι που κάνουν παρανομίες πρέπει να τιμωρούνται πιο αυστηρά” {...}, ότι το 45,7% πίστευε ότι για μερικά εγκλήματα η θανατική ποινή είναι η καλύτερη, το 31% ότι “πρέπει να υπακούμε στους νόμους ακόμη κι αν είναι λάθος”, το 24% ότι “το σχολείο οφείλει να διδάσκει υπακοή στην εξουσία”, ενώ το 51,8% συμφωνούσε ότι “οι νέοι στην Ελλάδα δε σέβονται τους γονείς τους”¹¹⁹.

Μία ακόμα σημαντική παράμετρος που αποτελεί μέρος του γενικότερου συντηρητισμού που καλλιεργείται στους νέους και στην κοινωνία γενικότερα, είναι η στάση των νέων απέναντι στους μετανάστες. Η τελευταία, όπως επισημαίνεται από έρευνες που έχουν μελετήσει οι Μαρβάκης κ.α. φαίνεται να κινείται στις παρυφές του ρατσισμού. Οι πρακτικές της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες και τις μετανάστριες, επηρεάζουν σημαντικά τις απόψεις και τις στάσεις της νεολαίας απέναντι «στους ξένους». Από τα δεδομένα της Social European Survey προκύπτουν μια σειρά από σταθερά ρατσιστικές αντιλήψεις απέναντι στους μετανάστες κατά την τελευταία δεκαετία: «στις τέσσερις φάσεις της έρευνας, στις οποίες συμμετείχε η Ελλάδα από το 2002 ως το 2010, πάνω από το 50% των νέων έως 30 ετών συμφωνούσε με τη δήλωση ότι “η πολιτιστική ζωή στη χώρα υποβαθμίζεται εξαιτίας των μεταναστών”»¹²⁰. Επίσης, καταγράφηκε έντονη ομοφοβία σε ένα μεγάλο κομμάτι της νεολαίας, αν και τελευταία το ποσοστό του τείνει να μειωθεί. Ωστόσο μέχρι στιγμής δεν έχει διερευνηθεί η αντιμετώπιση των νέων σε άλλες κοινωνικές ομάδες, που φαίνεται να βιώνουν απαξιοτική αντιμετώπιση στην ελληνική κοινωνία, όπως είναι οι Ρομά, άτομα με αναπηρία, θρησκευτικές ομάδες κτλ.

Ακόμα, τα τελευταία χρόνια τα αισθήματα ανασφάλειας και απαισιοδοξίας έχουν μάλλον επιδεινωθεί. Σύμφωνα με τη δημοσκόπηση της VPRC για τη νεολαία με τίτλο «Νεολαία και Ελληνική Κοινωνία 2009», το 87% των συμμετεχόντων, ηλικίας 18-34,

¹¹⁹ Μαρβάκης Α., κ.α., ο.π., σελ. 14

¹²⁰ Ο.π., σελ. 14

δήλωσαν πως αισθάνονται ότι η εποχή που ζούμε είναι «μία εποχή ιδιαίτερα δύσκολη για τους νέους» και σε ποσοστό 63%, είπαν ότι «οι σημερινοί νέοι βρίσκονται σε χειρότερη θέση σε σχέση με την προηγούμενη γενιά». Επίσης, το 62,7% των νέων δήλωσε «πολύ ή μάλλον δυσαρεστημένο» για την πορεία των πραγμάτων στη ζωή του, και το 83,9% «λίγο ή καθόλου αισιόδοξο για το μέλλον του»¹²¹

Τέλος, πολύ έντονη φαίνεται να είναι και η δυσπιστία της νεολαίας απέναντι στο πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο. Στη δημοσκόπηση της VPRC (2009), οι νέοι δηλώνουν ότι «μάλλον δεν εμπιστεύονται τα πολιτικά κόμματα», σε ποσοστό 90%, «το κοινοβούλιο» σε ποσοστό 75%, «το κράτος και τη δημόσια διοίκηση», σε ποσοστό 86%, «τα συνδικάτα και το συνδικαλισμό», σε ποσοστό 68%, «τα ΜΜΕ», σε ποσοστό 85%, «την αστυνομία», σε ποσοστό 54%, «τη δικαιοσύνη» σε ποσοστό 52%, «την εκκλησία» σε ποσοστό 52%, «την εκπαίδευση» σε ποσοστό 84%, και σε μικρότερο βαθμό «το δημόσιο πανεπιστήμιο» σε ποσοστό 37%.¹²²

4.5. Δημιουργία πυρήνων της Χρυσής Αυγής στα σχολεία

Η «Χρυσή Αυγή» σε σύγκριση με άλλους πολιτικούς χώρους διαθέτει ένα απ' τα πιο οργανωμένα και πολυπληθή δίκτυα νεολαίας. Μάλιστα, σε πολλά σχολεία λειτουργούν πυρήνες της «Χρυσής Αυγής» με φανερή δράση και πολιτική λειτουργία. Δυστυχώς, το εν λόγω πολιτικό μόρφωμα έχει επιλέξει τα σχολεία ως προνομιακό χώρο για την εξάπλωση των ναζιστικών ιδεών και τη διεύρυνση της επιρροής της στη νέα γενιά.

Όπως τονίζει η ιστορικός Καραμανώλη, «η “Χρυσή Αυγή” στο σχολικό χώρο εργάζεται μεθοδικά και συστηματικά έχοντας ως γνώμονα και εκμεταλλευόμενη τα βασικά χαρακτηριστικά της εφηβείας, δηλαδή την ανάγκη για ένταξη σε κάποια ομάδα, την τάση του νέου να δοκιμάζει ακραία πράγματα, τη ροπή του προς την παραβατικότητα, την ανάγκη του να έχει πρότυπα, αλλά και να αποτελεί ο ίδιος πρότυπο για τους άλλους, την τάση του για εξωλογικές αναζητήσεις και κυρίως τη γοητεία της βίας και την επιβολή μέσω της βίας, στοχεύει στον εθισμό σε ακραίες φασιστικές νοοτροπίες και συμπεριφορές. Ο φασισμός προβάλλεται επιδέξια ως “μόδα” και αντίδραση στο κοινωνικοπολιτικό σύστημα»¹²³.

Για να κατορθώσει η Χρυσή Αυγή την διείσδυση στη μαθητική κοινότητα, ξεκίνησε μία προσπάθεια, προτού ακόμα αναδειχθεί σε κοινοβουλευτικό κόμμα. Τον Αύγουστο του 2006 στην Αθήνα, δημιουργήθηκε μία νέα οργάνωση, η Οργάνωση Ελληνόψυχων Μαθητών

¹²¹ Βλ. Μαρβάκης Α., κ.α., ο.π., σελ. 15

¹²² Ο.π., σελ. 17

¹²³ Καραμανώλη Ε., ο.π., σελ. 53

(Ο.Ε.Μ.). Όπως επισημαίνεται σε άρθρο στο εκπαιδευτικό site alfa vita «Οι δύο πρώτες συνελεύσεις της έγιναν στα γραφεία του Ιδρύματος του ΛΑΟΣ Ίων Δραγούμης. Στη συνέχεια οι συναντήσεις των μελών της πραγματοποιούνταν στα γραφεία της εθνικιστικής εφημερίδας “Στόχος” καθώς οι περισσότεροι – όπως παραδέχονταν σε αναρτήσεις τους – ανήκαν ή προσεγγίζονταν από τη Χρυσή Αυγή. Στους κόλπους της περιελάμβανε “εθνικιστές, Ναζί, έλληνες υπέρ της δικτατορίας”. Οι δράσεις της Οργάνωσης προβάλλονταν από τον “Στόχο” που και σήμερα με δημοσιεύματά του στηρίζει τον Νίκο Μιχαλολιάκο. Ο παλαιός εκδότης του Γιώργος Καψάλης ήταν ιδρυτής ανάλογης ομάδας, της Οργάνωσης Ελληνόψυχων Νέων Μέγας Αλέξανδρος, στις αρχές του ’90»¹²⁴.

Τα μέλη της Οργάνωσης Ελληνόψυχων Μαθητών γράφουν πως αποτελούν «αυτόνομη ομάδα που δεν έχει σχέση με πολιτικά κόμματα, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι φιλική προς τα διάφορα εθνικιστικά και πατριωτικά κόμματα-κινήματα»¹²⁵. «Στις 11 Δεκεμβρίου 2007 όμως μέλος του φόρουμ συνομιλίας των Ελληνόψυχων Μαθητών αναφέρει για την προσέγγισή τους από τη Χρυσή Αυγή: “Από τα λεγόμενά τους είναι φανερό ότι θέλουν συνεργασία μαζί μας”. Άλλο μέλος έχει στο προφίλ του φωτογραφία με το σήμα του Μετώπου Νεολαίας της Χρυσής Αυγής – στις γιορτές του οποίου κάποιοι συμμετέχουν – και άλλοι αναγράφουν γνωστά συνθήματα της οργάνωσης όπως “εναντίον όλων” και “ξημερώνει η Χρυσή Αυγή του Ελληνισμού”. Άλλο μέλος παραπέμπει στην ιστοσελίδα της “Αντεπίθεση”, η οποία άρχισε να λειτουργεί το 2005 “ως βήμα της εθνικιστικής νεολαίας”, όπως την παρουσίασε η ίδια Χρυσή Αυγή. Μέλη των Ελληνόψυχων Μαθητών συμμετέχουν και σε πορείες της Χρυσής Αυγής για τα Ίμια και σε άλλες πορείες με δικά τους, χωριστά πανό ή ως κομμάτι της νεοναζιστικής οργάνωσης»¹²⁶.

Η οργάνωση «Ελληνόψυχοι Μαθητές» φαίνεται πως είχαν δημιουργήσει τουλάχιστον έξι πυρήνες στην Ελλάδα (σε Ρόδο, Ηλιούπολη, Καρδίτσα, Βόρεια Ελλάδα, Ξάνθη και Μαγνησία) και μια ομάδα γυναικών στα πρότυπα της Χρυσής Αυγής¹²⁷. «Βάσει των κανόνων της οργάνωσης, κάθε πυρήνας έπρεπε να έχει τουλάχιστον τρία μέλη και να δρα στις γειτονιές επί έναν μήνα. Κάθε πυρήνας θα επιδείκνυε το έργο του στις συνελεύσεις της οργάνωσης, ενώ όσοι βρίσκονταν στην επαρχία θα έστελναν απολογισμό και φωτογραφίες με e-mail. Παράλληλα καλούσαν τα μέλη τους να μοιράσουν φυλλάδια σε σχολεία, ενώ οργανώνονταν και στα γήπεδα σε αγώνες της εθνικής ομάδας μπάσκετ. Στις 4 Νοεμβρίου

¹²⁴ Παπαδόπουλος Γ., 2013 «Το παιδομάζωμα της Χρυσής Αυγής: “Μπείτε σε σχολεία, γυμναστήρια, όπου συχνάζουν παιδιά”», *Τα νέα*, αναδημοσίευση του άρθρου από το Alfa vita: www.alfavita.gr/arhron/χρυσή-αυγή-«μπίτε-σε-σχολεία-γυμναστήρια-όπου-συχνάζουν-παιδιά» (τελευταία πρόσβαση 25/12/2014)

¹²⁵ http://ellhnopsychoi.blogspot.gr/2013/04/blog-post_6747.html (τελευταία πρόσβαση 23/12/2014)

¹²⁶ Ο.π. (τελευταία πρόσβαση 25/12/2014)

¹²⁷ Ο.π. (τελευταία πρόσβαση 23/12/2014)

2008 ο πυρήνας τους στη Ρόδο ανακοινώνει με ανάρτησή του τη μετατροπή του σε πυρήνα της Χρυσής Αυγής. «Η δράση μας συνεχίζεται κανονικά, με την ίδια σχεδόν σύσταση, ως πυρήνας του Λαϊκού Συνδέσμου Χρυσή Αυγή, στον οποίον ήμασταν οι περισσότεροι ανέκαθεν προσκείμενοι. Πιστεύουμε ότι ο καιρός θα δικαιώσει τις αποφάσεις μας», γράφουν.

Στα κεντρικά γραφεία της Χρυσής Αυγής είχε βρεθεί ως μαθητής γυμνασίου ο 18χρονος σήμερα Δημήτρης, ο οποίος είχε μιλήσει πρώτη φορά στα «ΝΕΑ» στις 23 του περασμένου Φεβρουαρίου για την εξάπλωση της οργάνωσης στα σχολεία. Ο ίδιος δηλώνει και σήμερα εθνικιστής και ενεργός υποστηρικτής της Χρυσής Αυγής, την οποία είχε ανακαλύψει όπως και άλλοι νέοι διαδικτυακά το 2008. Στα 16 του επισκέφθηκε τα κεντρικά γραφεία της οργάνωσης μαζί με έναν ενήλικο φίλο του, μέλος της οργάνωσης. Εκεί, δύο φορές την εβδομάδα, πραγματοποιούνταν ομιλίες του Μετώπου Νεολαίας. Άλλωστε το Μέτωπο είχε δώσει το σύνθημα προσέλκυσης οπαδών από τον Σεπτέμβριο του 2008 στο μπλογκ «Αντεπίθεση», καλώντας σε «αγώνα στα σχολεία, στα γυμναστήρια, όπου συχνάζουν παιδιά και νέοι». «Δεν μου είπε κανείς» δεν μπαίνεις μέσα γιατί είσαι ανήλικος», λέει ο Δημήτρης. Στη Νεολαία συμμετείχαν έφηβοι από την ηλικία των 16 και νεαροί έως 25 ετών. «Είχα δει υποστηρικτές που έλεγαν να οργανωθούν για να χτυπήσουν αναρχικούς, αλλά επιμένω ότι στα μέλη του Μετώπου δεν δίνονταν εντολές για επιθέσεις», λέει ο Δημήτρης. Στις 26 Σεπτεμβρίου 2009 όμως στην καθιερωμένη γιορτή του Μετώπου Νεολαίας, στην οποία μίλησε όπως πάντα ο Νίκος Μιχαλολιάκος, προβλήθηκε βίντεο από «δράση» του Μετώπου στο Παλαιό Εφετείο. Οι νεαροί της Χρυσής Αυγής είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο εκεί, χτυπώντας με ρόπαλα και πέτρες μετανάστες υπό την ανοχή της Αστυνομίας¹²⁸.

4.5. Συμπεράσματα για τη σύνδεση του σχολείου με την ακροδεξιά

Το σχολείο είναι ο ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους που συμβάλλει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των νέων γενεών. Τόσο οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, όσο και τα σχολικά εγχειρίδια σε συνδυασμό με το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα¹²⁹ συμβάλλουν στην διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Η τελευταία καλλιεργείται με την ανάπτυξη του πατριωτικού συναισθήματος, το οποίο με τη σειρά του σφυρηλατείται κάνοντας ιστορικά

¹²⁸ Παπαδόπουλος Γ., ο.π.

¹²⁹ Γρόλιος Γ., 2011, Προοδευτική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις επίκεντρο, σελ. 76, «Ο εκπαιδευτικός θεσμός θεωρείται γενικά ότι έχει μεγάλη σημασία στη διαμόρφωση των συλλογικών αναπαραστάσεων. Σύμφωνα με τον Μπαζίλ Μπερνστάιν, που χαρακτηρίζει τα αναλυτικά προγράμματα, την παιδαγωγική και την αξιολόγηση «συστήματα μηνυμάτων», οι μαθητές αποκτούν στο σχολείο άμεσες και έμμεσες γνώσεις μέσα από το αναλυτικό πρόγραμμα και το «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα. Τα συστήματα μηνυμάτων (προγράμματα, παιδαγωγική και αξιολόγηση) διαμορφώνουν και μεταδίδουν την επίσημη εκπαιδευτική γνώση, κατανέμοντάς την ανάλογα με την κατανομή της κοινωνικής εξουσίας και τις αρχές του κοινωνικού ελέγχου.»

άλματα απ' την αρχαία Ελλάδα, στα βυζαντινά χρόνια, και τέλος στην ελληνική επανάσταση και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο του 1940. Όλα αυτά συνδέονται με την ελληνική ορθόδοξη εκκλησία και την υποτιμητική παρουσίαση του εθνικού «άλλου».

Ο εθνικός εαυτός συγκροτείται και διαρθρώνεται γύρω απ' την αδιάσπαστη συνέχεια στο χώρο και στον χρόνο. Η πατρίδα ανάγεται σε υπέρτατη αξία και διαχρονικό ιδανικό. Τα χαρακτηριστικά εκείνα που διατηρούνται αναλλοίωτα στο χρόνο ξεκινώντας από τα αρχαία χρόνια και περνώντας από γενιά σε γενιά μέχρι σήμερα, είναι η φιλοπατρία, η γενναιότητα και η αγάπη για την ελευθερία. Η αξία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού παρουσιάζεται ως σημείο αναφοράς τόσο για την σύνθεση της εθνικής ταυτότητας, όσο και για την εξέλιξη του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, ο οποίος είναι πρώτος στην ιεραρχική κλίμακα των πολιτισμών που υπονοείται και στον οποίο ανήκει η Ελλάδα σήμερα. Σημαντικό ρόλο στη σύσταση της εθνικής ταυτότητας παίζει η καλλιέργεια της θρησκευτικής πίστης. Τέλος, ο εθνικός άλλος παρουσιάζεται είτε αποκομμένα, αποσπασματικά και εξωτικά (όταν πρόκειται για μη ευρωπαϊκούς λαούς), υποτιμημένος (όταν πρόκειται για τους εθνικούς μας αντιπάλους), και να υπερέχει επιστημονικά και πολιτισμικά (όταν αφορά την σημερινή δυτική Ευρώπη).

Μέσα σ' αυτό το σχολείο, έχει καταφέρει να εισχωρήσει η Χρυσή Αυγή, μέσω διάφορων υποομάδων που έχει δημιουργήσει με αυτόν ακριβώς το σκοπό. Έτσι, όπως αναφέρει η κ. Καραμανώλη, στα σχολεία παρατηρούνται ολοένα και συχνότερα εκδηλώσεις βίας, επιθετικότητας, ξενοφοβίας και φασιστικής βίας¹³⁰. Αφορμή για την άσκηση λεκτικής και επιθετικής βίας, μπορεί να αποτελεί οποιαδήποτε μορφή διαφορετικότητας (στο χρώμα, στο φύλο, στη θρησκεία ή και αλλού.)

Τέλος, θα ήθελα να επισημάνω ότι το σχολείο μπορεί απ' τη μια να καλλιεργεί ένα έδαφος γόνιμο για την ανάπτυξη της ακροδεξιάς ιδεολογίας (για τους λόγους που περιγράφηκαν προωτέρω), απ' την άλλη όμως αφήνει και περιθώρια για την αμφισβήτηση της. Κατά την προσωπική μου άποψη, η εκμετάλλευση αυτών των χαραμιάδων που αφήνει το σχολικό σύστημα, εξαρτώνται σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό, απ' τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι προς το παρόν, (τουλάχιστον στις μικρότερες βαθμίδες της εκπαίδευσης που δεν πιέζονται από την εξεταστέα ύλη) έχουν αρκετή παιδαγωγική ελευθερία στο εκπαιδευτικό τους έργο.

¹³⁰ Καραμανώλη Ε., ο.π., σελ. 53

5. Μεθοδολογία

5. Μεθοδολογία

5.1. Λίγα λόγια για την ποιοτική έρευνα

Η συζήτηση περί ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας έχει μεγάλο ιστορικό βάθος. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία για να διερευνηθεί το φαινόμενο της παρείσφρησης του ακροδεξιού λόγου στο λόγο των μαθητών.

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες να οριστεί τι είναι η ποιοτική έρευνα, και ποια είναι τα σημεία αυτά στα οποία διαφοροποιείται με την ποσοτική.¹³¹ «Μία μελέτη η οποία περιλαμβάνει θεωρητικά τεστ (theory- testing), θα πρέπει να υιοθετήσει ποσοτικές μεθόδους έρευνας. Αντίθετα, όταν χρησιμοποιούνται ποιοτικές μέθοδοι έρευνας δίνεται έμφαση στη θεωρία κατασκευής (theory-construction), γιατί ο σκοπός είναι να ανακαλύψουμε και να καταλάβουμε τι υπάρχει πίσω από ένα φαινόμενο για το οποίο γνωρίζουμε λίγα»¹³². Ωστόσο, μελετώντας τη βιβλιογραφία, παρατηρεί κανείς ότι δεν υπάρχει ομοφωνία στην προσπάθεια να οριστεί η ποιοτική έρευνα, και κάτι τέτοιο είναι λογικό δεδομένου ότι η ποιοτική έρευνα δεν αντιπροσωπεύει μία ενιαία ομάδα τεχνικών ή φιλοσοφιών, αφού στην πράξη έχει αναπτυχθεί από ποικίλες παραδόσεις της διανόησης και της επιστήμης.

Παραδείγματος χάρι «η ποιοτική έρευνα συσχετίζεται ίσως πολύ συχνά με ορισμένες σχολές σκέψης οι οποίες εμπίπτουν γενικότερα στο χώρο της ερμηνευτικής κοινωνιολογικής παράδοσης, και πιο συγκεκριμένα της φαινομενολογίας (π.χ. Schutz, 1976), της εθνομεθοδολογίας (π.χ. Cicourel, 1964· Garfinkel, 1967) και της συμβολικής διαντίδρασης (π.χ. Blumer, 1969). Πιο πρόσφατα οι μεταμοντερνιστές έχουν αρχίσει να δείχνουν κάποιο ενδιαφέρον στην εμπειρική έρευνα και στις ποιοτικές μεθόδους (βλ. Dickens και Fontana, 1994). Ωστόσο υπάρχει και μία μακρά ανθρωπολογική παράδοση άσκησης της ποιοτικής έρευνας, όπως και ένα πρόσφατο ενδιαφέρον στα πλαίσια της γλωσσολογίας, με τη μορφή ανάλυσης λόγου, η οποία έχει τις ρίζες της στην παράδοση της σημειωτικής (βλ. Fairclough, 1992). Η ψυχολογία, αν και είναι γνωστή για τη μακρόχρονη σχέση της με τις ποσοτικές και «επιστημονικές» μεθόδους έρευνας, έχει πρόσφατα αναπτύξει μια περισσότερο κριτική σχολή σκέψης που ευνοεί τις ποιοτικές προσεγγίσεις στην έρευνα {...} (βλ. Henriques κ.α., 1984· Henwood και Pidgeon, 1992· Hollway, 1989· Potter και Wetherell, 1987). Άλλοι επιστημονικοί χώροι, όπως αυτοί της ανθρωπογεωγραφίας και της εκπαίδευσης, έχουν χρησιμοποιήσει συμβατικά τις μεθόδους της μελέτης περιπτώσεων, ενώ οι ιστορικοί έχουν

¹³¹ Βλ. Mason J., 2003, *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Αθήνα, εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, σελ. 17

¹³² Kantzara V., 2000, *An Act, an Act of Defiance, of Honour, Gender and Professional Prestige among Teachers in Secondary Education in Greece*, Ph. D Thesis Faculty of Social Sciences University of Utrecht, σελ. 37

αναπτύξει μία ιδιαίτερη προσέγγιση στη χρήση των ποιοτικών μεθόδων {...}. Οι «νεότεροι» επιστημονικοί χώροι των μέσων επικοινωνίας και των πολιτισμικών σπουδών στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στους ποιοτικούς τρόπους δημιουργίας της γνώσης¹³³.

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την Mason, μπορούμε να προβούμε στην διατύπωση κάποιων κοινών χαρακτηριστικών που διέπουν την ποιοτική έρευνα. Αρχικά, η τελευταία θεμελιώνεται σε γενικές γραμμές σε μία «ερμηνευτική» φιλοσοφική θεώρηση, δεδομένου ότι ασχολείται με τον τρόπο που ερμηνεύεται, βιώνεται και παράγεται ο κοινωνικός κόσμος. Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων που έχουν άμεση συνάρτηση με το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται τα δεδομένα (π.χ. αδόμητες ή ημιδομημένες συνεντεύξεις, συμμετοχική παρατήρηση, αξιοποίηση γραπτών πηγών, όπως ημερολόγια κτλ.). Τέλος, η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε μεθόδους ανάλυσης, οι οποίες προϋποθέτουν την κατανόηση της πολυπλοκότητας, της λεπτομέρειας και του πλαισίου. Με αυτή την έννοια δίνεται μεγαλύτερη έμφαση σε «ολιστικές» μορφές ανάλυσης και επεξήγησης παρά στην αποτύπωση επιφανειακών μοντέλων, τάσεων και συσχετισμών. Σε κάποιες περιπτώσεις, ενδέχεται η ποιοτική έρευνα να χρησιμοποιεί κάποια είδη ποσοτικοποίησης, αλλά σε καμιά περίπτωση οι στατιστικές μορφές ανάλυσης δεν έχουν κεντρική σημασία.¹³⁴

5.2. Προγραμματισμός και σχεδιασμός της έρευνας

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει τις διαδικασίες που προηγήθηκαν, ώστε να πραγματοποιηθεί η παρούσα έρευνα. Επομένως, περιέχει το σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, την προετοιμασία που έγινε ώστε να εκπονηθούν οι συνεντεύξεις και οι συζητήσεις, τις δυσκολίες που προέκυψαν μέχρι να ολοκληρωθούν οι τελευταίες, λίγα λόγια για το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε (τη συνέντευξη), και τέλος την περιγραφή ορισμένων χαρακτηριστικών των ερωτώμενων.

5.2.1. Ερευνητικά ερωτήματα

Σύμφωνα με τον Creswell, «τα ερευνητικά ερωτήματα στην ποιοτική έρευνα βοηθούν στον περιορισμό του σκοπού μίας μελέτης σε συγκεκριμένη κατεύθυνση. Τα ποιοτικά ερευνητικά ερωτήματα (qualitative research questions), είναι ανοιχτά, πρόκειται για γενικά ερωτήματα, τα οποία ο ερευνητής θα ήθελε να απαντηθούν κατά τη διάρκεια της μελέτης.

¹³³ Mason J., ο.π., σελ. 17-18

¹³⁴ Ο.π., σελ. 20-21

{...} Το κεντρικό ερώτημα (central question) αποτελεί τον πυρήνα που διερευνάται σε μία μελέτη»¹³⁵. Η διευκρίνιση του κεντρικού αυτού ερωτήματος καθώς και «τα αναλυτικά βήματα που ακολουθεί κανείς προκειμένου να δώσει μία καλή απάντηση στα ερωτήματα αποτελεί μία απ' τις δυσκολίες στην ποιοτική έρευνα»¹³⁶.

Το κεντρικό ερώτημα της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί *εάν και πώς, ενσωματώνεται ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών, σε εποχή κρίσης*. Το εν λόγω ερώτημα, διερευνήθηκε με τη μέθοδο της συνέντευξης που πραγματοποιήθηκε σε μαθητές, αλλά και σε εκπαιδευτικούς, οι οποίοι εξέφρασαν την άποψή τους για τους μαθητές, σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν ώστε να διερευνηθεί αποτελεσματικά το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα ήταν τα εξής:

A)Προς τους μαθητές:

- Ποια είναι η άποψη των μαθητών για τις μαθητικές και τις στρατιωτικές παρελάσεις;
- Ποια είναι γνώμη των μαθητών για τις εθνικές επετείους;
- Ποια είναι η άποψή τους για τον τρόπο του γιορτάζονται οι εθνικές επέτειοι στα σχολεία;
- Ποια θεωρούν ότι είναι τα στοιχεία εκείνα που συγκροτούν το έθνος;
- Θεωρούν ότι η θρησκεία παίζει κάποιο ρόλο στη συγκρότηση της εθνικής συνείδησης;
- Ποια είναι η στάση τους σχετικά με τον εορτασμό των εθνικών επετείων από τους Έλληνες ομογενείς;
- Ποια θα ήταν η στάση τους σε έναν δημόσιο εορτασμό μιας εθνικής επετείου μεταναστών που λάμβανε χώρα στον τόπο τους;
- Τι γνώμη έχουν για τους μετανάστες συμμαθητές τους που γίνονται σημαιοφόροι;
- Ποια είναι η στάση τους απέναντι στους μετανάστες συμμαθητές τους;
- Έχουν φίλους μετανάστες;
- Ποια είναι η στάση τους απέναντι στους μετανάστες γενικότερα;
- Έχουν διαφορετική στάση για τους δυτικοευρωπαίους μετανάστες και διαφορετική για τους ασιάτες και τους αφρικανούς;

B)Προς τους εκπαιδευτικούς:

¹³⁵ Creswell W. J., 2011, *Η έρευνα στην εκπαίδευση- Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας*, Περιστέρι, εκδόσεις: έλλην, σελ.,169

¹³⁶ Kantzara V., ο.π., σελ. 39

- Έχουν εντοπίσει οι εκπαιδευτικοί χαρακτηριστικά εθνικιστικού λόγου στους μαθητές τους;
- Έχουν εντοπίσει χαρακτηριστικά ρατσιστικού λόγου στους μαθητές τους;
- Οι μαθητές σήμερα υιοθετούν περισσότερο ή λιγότερο ρατσιστικές συμπεριφορές σε σχέση με προηγούμενα χρόνια;
- Οι μαθητές τους που υποστηρίζουν εθνικιστικές ή/και ρατσιστικές απόψεις, τις συνδυάζουν με το θρησκευτικό συναίσθημα;
- Ποια είναι η σχέση των μαθητών τους με τους μετανάστες συμμαθητές τους;
- Ποια είναι η γνώμη των μαθητών τους για τους μετανάστες γενικότερα;
- Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι μαθητές τους έχουν την ίδια στάση απέναντι στους δυτικοευρωπαίους και στους ασιάτες και αφρικανούς μετανάστες;
- Έτυχε να έχουν μαθητές που να υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή;
- Έτυχε να έχουν μαθητές που να είναι μέλη της Χρυσής Αυγής;
- Γιατί πιστεύουν ότι οι μαθητές μπορεί να υιοθετούν κάποια χαρακτηριστικά του ακροδεξιού λόγου;

Από τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα, προκύπτουν κάποιες ερωτήσεις, τις οποίες συγκέντρωσα δημιουργώντας ένα πρωτόκολλο συνεντεύξεων (βλ. παράρτημα), ώστε να έχω μία στοιχειώδη δομή στις συνεντεύξεις που θα έκανα με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς.

Για τις συζητήσεις που έγιναν στις τάξεις, προηγήθηκε μία συζήτηση με τους εκπαιδευτικούς που τις πραγματοποίησαν. Τα ερευνητικά ερωτήματα παρέμειναν αυτά που παρουσιάστηκαν παραπάνω, αλλά στην προκειμένη περίπτωση πήραν τη μορφή ερωτήσεων από τους ίδιους τους καθηγητές, οι οποίοι αποτελούσαν τον κύριο συντονιστή της συζήτησης. Για να βοηθήσω τους εκπαιδευτικούς να έχουν μία χαλαρή δομή κατά τη διεξαγωγή της συζήτησης, ετοίμασα ένα power point με κάποιες φωτογραφίες για αφόρμηση, τα ερευνητικά ερωτήματα που υπέθετα ότι θα απαντηθούν και κάποιες προτεινόμενες ερωτήσεις (βλ. παράρτημα «Υλικό για τάξεις»).

5.2.2. Η προετοιμασία εκπόνησης της έρευνας και οι δυσκολίες που προέκυψαν

Αφού κατέληξα στο θέμα της εν λόγω έρευνας, ξεκίνησε η διαδικασία της οργάνωσης της εκπόνησής της. Με αφορμή τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου, θα ζητούσα από ορισμένους δασκάλους και καθηγητές να κάνουν μία συζήτηση με τους μαθητές, μέσω της οποίας θα διαφαίνονταν κάποιες βασικές αντιλήψεις και στάσεις των μαθητών πάνω σε

ορισμένα θέματα που ήθελα να εξετάσω ¹³⁷. Η συγκεκριμένη συζήτηση θα ήθελα να πραγματοποιηθεί σε δύο έκτες του δημοτικού, σε δύο τμήματα του γυμνασίου (δευτέρας ή τρίτης γυμνασίου), και σε δύο τμήματα του λυκείου (δευτέρας ή τρίτης λυκείου) και να διαρκέσει ένα διδακτικό δίωρο. Στη συνέχεια, με συνεντεύξεις με τους εκπαιδευτικούς θα έπαιρνα κάποιες πληροφορίες για το προφίλ των μαθητών, για το ποιες αντιλήψεις και στάσεις νομίζουν οι εκπαιδευτικοί ότι έχουν οι μαθητές για τα εν λόγω ζητήματα, αλλά και για το ποια είναι η άποψη των ίδιων των εκπαιδευτικών ή και των συναδέρφων τους γι αυτά.

Αρχικά, συζήτησα με κάποιους γνωστούς καθηγητές που δουλεύουν σε σχολεία στις γειτονιές της Αθήνας, και σε γενικές γραμμές μου είπαν πως το να παρακολουθήσω μαθήματα θα ήταν κάτι δύσκολο, αλλά ίσως εφικτό, αλλά το να παρακολουθήσω μαθήματα σε συνδυασμό με την πραγματοποίηση αυτής της συζήτησης, θα ήταν πολύ δύσκολο, και ίσως ανέφικτο. Μου επισήμαναν μάλιστα ότι τα δύο τελευταία χρόνια γίνεται ολοένα και συχνότερο το φαινόμενο, οι γονείς να έρχονται στο σχολείο ετοιμοπόλεμοι για να επιπλήξουν τους εκπαιδευτικούς, ενώ μάλιστα δεν είναι λίγες οι φορές που παρακάμπτουν το σχολείο και απευθύνονται κατευθείαν στη δευτεροβάθμια. Έτσι, αντιλήφθηκα ότι θα κατανάλωνα αρκετό χρόνο στην ανεύρεση σχολείων για συνεργασία, και τελικά μπορεί να και να μην έβρισκα ούτε ένα για να πραγματοποιήσω την ερευνά μου. Επειδή όμως, ήθελα πολύ να ερευνήσω αυτό το θέμα μέσα στα σχολεία, προσπάθησα να βρω συνεργάτες μέσω προσωπικών σχέσεων που είχα είτε εγώ η ίδια, είτε οι γονείς μου που είναι επίσης εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (snowball sampling). Επειδή, ο κύκλος αυτός των γνωστών και φίλων εκπαιδευτικών βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, η εκπόνηση της έρευνας πραγματοποιήθηκε εκεί.

Τις πρώτες μέρες του Μαρτίου άρχισα να επικοινωνώ με ορισμένους εκπαιδευτικούς για να ανιχνεύσω τις προθέσεις τους, καθώς και τις προθέσεις των διευθυντών τους. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί ήταν θετικοί στο να συνεργαστούν γενικά, αλλά όταν τους ανακοίνωνα το θέμα, φέρνοντας τη μία ή την άλλη δικαιολογία, απέφευγαν τη συνεργασία (π.χ. «Δεν προφταίνουμε με την ύλη, δεν μπορούμε να χάσουμε ούτε ένα λεπτό, θα είναι δύσκολο, μήπως να στα πούμε εμείς;» κτλ). Η διστακτικότητα αυτή των εκπαιδευτικών, με έκανε να είμαι πιο επιφυλακτική, και όταν στη συνέχεια παρουσίαζα το θέμα σε διευθυντές, δεν ανέφερα ακριβώς το κύριο ζητούμενο της έρευνας, αλλά ορισμένα ερευνητικά ερωτήματα, όπως «ότι με αφορμή τον εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου θα ήθελα να ακούσω ποιες είναι απόψεις των μαθητών πάνω σε ορισμένα ζητήματα που αφορούν στις εθνικές γιορτές,

¹³⁷ Παρακάτω αναφέρομαι πιο συγκεκριμένα στις οδηγίες και στο υλικό που δόθηκε στους εκπαιδευτικούς, καθώς και στο υλικό που προβλήθηκε στους μαθητές.

τις παρελάσεις κτλ». Παρόλα αυτά δεν κατάφερα να πείσω κανέναν απ' τους διευθυντές με τους οποίους ήρθα σε επικοινωνία. Και τονίζω και πάλι ότι ο λόγος δεν ήταν το ότι απαγορεύεται να μπει οποιοσδήποτε σε τάξη χωρίς την απαραίτητη άδεια απ' το υπουργείο (καθώς σε πρώτη φάση ήταν έτοιμοι να παρακάμψουν κάτι τέτοιο), αλλά το θέμα της εν λόγω έρευνας. Ένας διευθυντής μου είπε συγκεκριμένα «έχουν αυξηθεί τόσο πολύ οι αντιδράσεις των γονέων, και απ' την στιγμή που δεν έχεις την απαιτούμενη άδεια απ' το υπουργείο, είναι αδύνατο να γίνει αυτή η συζήτηση». Μάλιστα στη συζήτηση αναφέρθηκε ότι «Δεν άκουσες τι συνέβη στη δασκάλα μουσικής που δίδαξε στα παιδιά τον Κεμάλ;»¹³⁸.

Τελικά, για τις συζητήσεις μέσα σε σχολικές τάξεις, συνεργάστηκα με τέσσερις εκπαιδευτικούς (δύο σε δημοτικά και δύο σε λύκεια). Οι τελευταίοι, ήταν εκπαιδευτικοί με πολλά χρόνια υπηρεσίας που δεν φοβήθηκαν να αναλάβουν προσωπικά την ευθύνη και, δεν ενημέρωσαν τον διευθυντή τους καθόλου για το θέμα της έρευνας, λέγοντάς του ότι «ήρθε μία δασκάλα» ή «ήρθε μία φιλόλογος» (στο λύκειο), που θα παρακολουθήσει ένα μάθημα για μια εργασία στο πανεπιστήμιο. Αφού ολοκλήρωσα τις συζητήσεις στις τάξεις, κατάλαβα ότι δεν μου έφτανε το υλικό που είχα συγκεντρώσει, και πήρα ορισμένες «ποιοτικές» συνεντεύξεις από εκπαιδευτικούς και μαθητές λυκείου και γυμνασίου.

5.2.3. Η «ποιοτική» συνέντευξη

Ο όρος «ποιοτική» συνέντευξη σύμφωνα με τη Mason, «αναφέρεται συνήθως στις σε βάθος συνεντεύξεις, στις ημιδομημένες ή στις χαλαρά δομημένες συνεντεύξεις. Ο Burgess τις αποκαλεί “συνεντεύξεις με κάποιο σκοπό” (1984: 102). Γενικά αυτά τα είδη συνέντευξης χαρακτηρίζονται από:

- Ένα σχετικά ανεπίσημο ύφος που μοιάζει για παράδειγμα, με μια κουβέντα ή συζήτηση παρά με ένα σχήμα ερωτήσεων- απαντήσεων επίσημου χαρακτήρα,
- Μια θεματική, θεματοκεντρική, βιογραφική ή αφηγηματική προσέγγιση όπου ο ερευνητής δεν διαθέτει ένα δομημένο κατάλογο ερωτήσεων, αλλά έχει συνήθως ένα συγκεκριμένο εύρος θεμάτων ή ζητημάτων που επιθυμεί να καλύψει,
- Την υπόθεση ότι τα δεδομένα παράγονται μέσω της διάδρασης, επειδή η πηγή των δεδομένων είναι είτε ο ερωτώμενος (υποκείμενο της συνέντευξης) είτε αυτή καθεαυτή η διάδραση. Οι ποιοτικές συνεντεύξεις μπορεί να έχουν τη μορφή “πρόσωπο με πρόσωπο”

¹³⁸ «Διευθύντρια επέπληξε δασκάλα γιατί δίδαξε τον «Κεμάλ» του Μ.Χατζιδάκι» <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=515393>

διάδρασης μεταξύ συνεντευκτή και ερωτώμενου ή να περιλαμβάνουν και μεγαλύτερες ομάδες»¹³⁹.

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε να διεξαχθεί με ποιοτικές συνεντεύξεις, καθώς το βασικό ζήτημα που ερευνάται είναι εάν έχει διαδοθεί ο ακροδεξιός λόγος, αλλά και εάν ναι, πώς έχει διαδοθεί; Με ποιους τρόπους; Πώς το αντιλαμβάνονται οι μαθητές; Αυτά τα ερωτήματα δεν θα μπορούσαν να απαντηθούν ούτε με ερωτηματολόγια, ούτε με αυστηρά δομημένες συνεντεύξεις. Οι ερωτώμενοι θα έπρεπε να έχουν περισσότερη ελευθερία και δυνατότητα ελέγχου των συνθηκών της συνέντευξης, ώστε να διαφανεί μία πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση των απόψεων τους. Επιπλέον, η ποιοτική συνέντευξη επιτρέπει περισσότερο την επικοινωνία μεταξύ ερευνητή- ερωτώμενου. Δηλαδή, ο ερευνητής μπορεί να ακούει πραγματικά τον ερωτώμενο, και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης να προσαρμόζει τη συζήτηση σ' αυτά που θέλει πραγματικά να του πει ο ερωτώμενος, κι όχι να σταματά τη συζήτηση σ' αυτά που περιμένει να ακούσει. Κυρίως γι αυτούς τους λόγους επέλεξα το μεθοδολογικό εργαλείο της ποιοτικής συνέντευξης, για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας.

Οι συνεντεύξεις που έγιναν με τους μαθητές δεν ήταν ατομικές, αλλά σε ομάδες μαθητών. Επέλεξα αυτόν τον τρόπο εκπόνησης των συνεντεύξεων, γιατί δεδομένου του θέματος θεώρησα ότι σε προσωπικό επίπεδο, οι μαθητές ίσως ωραιοποιούσαν κάποιες απόψεις τους ή και καταστάσεις π.χ. σε σχέση με τους μετανάστες. (Αυτό γιατί οι μαθητές γνωρίζουν ποια είναι η κοινωνικά καθώς πρέπει άποψη, και σκέφτηκα ότι σε μία συνέντευξη ενδεχομένως να προσπαθούσαν να αναπαράγουν αυτή). Έτσι, υπέθεσα ότι εάν συζητούσαν μαζί με άλλους συμμαθητές τους, θα ήταν πιο ειλικρινείς, δεδομένου ότι δεν θα μπορούσαν να παρουσιάσουν μία εντελώς διαφορετική άποψη απ' αυτή που εκφράζουν στα διαλείμματα, αλλά ακόμα και να το έκαναν, το πιο πιθανό ήταν να δεχτούν την κριτική των συμμαθητών τους (όπως και έγινε σε διάφορες περιπτώσεις) Επιπλέον, επέλεξα τις ομαδικές συνεντεύξεις και για ηθικούς λόγους, όπως την προστασία των ερωτώμενων από την ενδεχόμενη εξουσία ή αυθεντία που ενυπάρχει στο πρόσωπο του ερευνητή, αλλά και τη μείωση των πιθανοτήτων να θιχτεί κάποιος ερωτώμενος προσωπικά. Οι μαθητές συζητώντας εξέφραζαν άποψη σκεπτόμενοι τρεις διαφορετικούς άξονες. 1. Την επίσημη/ κυρίαρχη άποψη, 2. Την άποψη των συμμαθητών τους, και 3. Την καθαρά δική τους άποψη. Στην παρούσα έρευνα έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν και οι τρεις αυτοί άξονες, ώστε να δομηθεί η παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

¹³⁹ Mason J., ο.π., σελ. 89-90

Ο σημαντικότερος κίνδυνος που ελλόχευε στις ομαδικές αυτές συνεντεύξεις, ήταν να επηρεάζονται κάποιοι μαθητές, από άλλους που θεωρούνται ότι έχουν πιο έγκυρη και εμπειριστατωμένη άποψη. Για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο, προσπάθησα να δίνω πρώτα το λόγο στους ερωτώμενους που θεωρούσα ότι είχαν λιγότερη αυτοπεποίθηση στο να υποστηρίζουν την άποψή τους. Ωστόσο, δεν είναι απίθανο στις ομαδικές συνεντεύξεις που εκπονήθηκαν για την παρούσα έρευνα, οι μαθητές να επηρεάστηκαν σε κάποιο βαθμό απ' τις απαντήσεις των συμμαθητών τους.

Παρόλα αυτά, σε μια τελική αξιολόγηση θεωρώ ότι οι ομαδικές συνεντεύξεις, μου έδωσαν περισσότερο υλικό απ' ότι θα μου έδιναν οι ατομικές, καθώς οι μαθητές, επειδή βρίσκονταν με τους συμμαθητές τους, νιώθανε πολύ γρήγορα μεγάλη οικειότητα και μιλούσαν πολύ άνετα για όλα τα ζητήματα που τέθηκαν. Επίσης, πολύ συχνά ερχόντουσαν σε αντιπαράθεση, αναδεικνύοντας το πόσο διαφορετικά αντιλαμβάνονται οι μαθητές κάποια γεγονότα, αλλά δεν ήταν και λίγες οι φορές που ξεκινούσε ο ένας να θυμάται κάτι, και σιγά-σιγά αρχίζανε και οι υπόλοιποι να θυμούνται παρόμοια περιστατικά. Οι ομαδικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στα σπίτια των μαθητών, και μία, σε ένα πάρκο, δίπλα από το σχολείο.

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε εκπαιδευτικούς ήταν ημιδομημένες συνεντεύξεις κι επίσης ήταν όλες ατομικές. Οι περισσότερες πραγματοποιήθηκαν σε χώρους του σχολείου που δίδασκε ο κάθε εκπαιδευτικός.

5.2.4. Περιγραφή ορισμένων χαρακτηριστικών των ερωτώμενων

Συζήτηση σε τάξεις

Πίνακας 1. Ο αριθμός των μαθητών στις τάξεις, ο αριθμός των μεταναστών στις τάξεις, συνολική κατάταξη και κατάταξη ανάλογα με το φύλο τους .

	ΣΤ1 (Δημοτικό)	ΣΤ2 (Δημοτικό)	Β1 (Λύκειο)	Β2 (Λύκειο- θεωρητικής κατεύθυνσης)	τμήμα ΣΥΝΟΛΟ
Αριθμός μαθητών	22	24	20	17	83
Αγόρια	10	12	7	1	30
Κορίτσια	12	12	13	16	53
Μετανάστες	6	4	2	1	13

Πίνακας 2. Συνοικία που βρίσκεται το σχολείο

Τάξεις	Συνοικία που βρίσκεται το σχολείο
Ταξ1 (Στ)	Χαριλάου- Θεσ/νίκη
Ταξ2 (Στ)	Φάληρο- Θεσ/νίκη
Ταξ3 (Λύκειο)	Καλαμαριά- Θεσ/νίκη
Ταξ4 (Λύκειο)	Καλαμαριά- Θεσ/νίκη

Συνεντεύξεις και συζητήσεις με τους μαθητές

Οι μαθητές από τους οποίους πήρα συνέντευξη ήταν φίλοι και γνωστοί του ευρύτερου φιλικού και οικογενειακού μου περιβάλλοντος (snowball sampling)¹⁴⁰. Έτσι, πραγματοποιήθηκε μία συνέντευξη με δύο κορίτσια της Γ λυκείου, μία ακόμα με τρία κορίτσια και ένα αγόρι της Γ λυκείου. Μία με δύο αγόρια της Β λυκείου, και μία με τρία αγόρια της Β γυμνασίου.

Πίνακας 3. Ο αριθμός και το φύλο των μαθητών στις ομαδικές συνεντεύξεις

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Λύκειο	3	5	8
Γυμνάσιο	3	1	4
	ΣΥΝΟΛΟ		12

Πίνακας 4. Τόπος κατοικίας των μαθητών και χώρος διεξαγωγής των ομαδικών συνεντεύξεων

Συνεντεύξεις	Τόπος κατοικίας	Χώρος διεξαγωγής
Μα01 (Λυκ)	Χαριλάου	Σε σπίτι ερωτώμενου
Μα02 (Λυκ)	Τούμπα	Σε πάρκο δίπλα απ' το σχολείο
Μα03 (Λυκ)	Χαριλάου	Σε σπίτι ερωτώμενου
Μα04 (Γυμ)	Φάληρο	Σε σπίτι ερωτώμενου

¹⁴⁰ Kantzara V., ο.π., σελ. 45

Συνεντεύξεις και συζητήσεις με τους εκπαιδευτικούς

Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με όλους τους εκπαιδευτικούς που συνεργάστηκαν στο να γίνει η συζήτηση στην τάξη τους, ώστε να γίνει μία αποτίμηση της συζήτησης, να επισημάνουν κάποια χαρακτηριστικά για το προφίλ των μαθητών τους, αλλά και να κάνουν μία εκτίμηση για τη στάση των μαθητών τους, περιγράφοντας παράλληλα την εικόνα που έχουν σχηματίσει για αυτούς, πάντα σε σχέση με το θέμα της παρούσας έρευνας. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις και με κάποιους επιπλέον εκπαιδευτικούς, της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας. Και πάλι το δείγμα των ερωτώμενων προέκυψε από ένα κύκλο γνωστών και φίλων (snowball sampling). Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν οκτώ συνεντεύξεις με εκπαιδευτικούς: δύο της πρωτοβάθμιας και έξι της δευτεροβάθμιας (μία του γυμνασίου, τέσσερις του γενικού λυκείου, μία από ΕΠΑΛ)

Πίνακας 5. Ο αριθμός και το φύλο των ερωτώμενων εκπαιδευτικών

	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
Δημοτικό	-	2	2
Γυμνάσιο	-	1	1
Λύκειο	1	3	4
ΕΠΑΛ		1	1
ΣΥΝΟΛΟ			8

Πίνακας 6. Η ειδικότητα και τα χρόνια υπηρεσίας των εκπαιδευτικών

Εκπαιδευτικοί	Ειδικότητα	Χρόνια υπηρεσίας
Αλ. Γυμ., γυν.1	Φιλολόγος	Πάνω από 20
Αν., Λυκ., Γυν.2	Φιλολόγος	Πάνω από 20
Αν., Δημ., Γυν.3	Δασκάλα	Πάνω από 20
Γ., Λυκ, Γυν.4	Φιλολόγος	15 με 20
Ν., Λυκ, Γυν.5	Φιλολόγος	10 με 15
Κ., Λυκ, αντ.6	Φιλολόγος	Πάνω από 20
Ρ. Δημ, γυν.7	Δασκάλα	Πάνω από 20
Ι., ΕΠΑΛ, γυν.8	Μαθηματικός	15 με 20

5.3. Επεξεργασία των συνεντεύξεων και των συζητήσεων

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει ένα υποκεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζεται η ανάλυση περιεχομένου· η μέθοδος επεξεργασίας ερευνητικού υλικού, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα. Επίσης, περιλαμβάνεται ένα ακόμα υποκεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζεται η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων σε κατηγορίες και υποκατηγορίες.

5.3.1. Ανάλυση περιεχομένου

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μία μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης του ερευνητικού υλικού. «Παρότι η μέθοδος έχει συνδεθεί με την ανάλυση του γραπτού και του προφορικού λόγου στο πλαίσιο των μέσων μαζικής επικοινωνίας (άρθρα στον ημερήσιο Τύπο, τηλεοπτικά/ ραδιοφωνικά προγράμματα και διαφημίσεις, δημόσιες ομιλίες πολιτικών προσώπων), μπορεί να εφαρμοστεί και σε οποιονδήποτε επικοινωνιακό λόγο ή μήνυμα, σε όποια μορφή κι αν εμφανίζεται (π.χ. ελεύθερες συνεντεύξεις, προσωπικές επιστολές/ ημερολόγια, μυθιστορήματα, πρακτικά συνελεύσεων κτλ.)»¹⁴¹. Σύμφωνα με τον Robert Weber, η ανάλυση περιεχομένου «είναι μία ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιεί συγκεκριμένους κανόνες για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων από την ανάλυση γραπτών κειμένων. Αυτά τα συμπεράσματα, αφορούν είτε τον αποστολέα είτε το ίδιο το μήνυμα ή τον παραλήπτη του μηνύματος. Οι κανόνες αυτής της διαδικασίας διαφέρουν ανάλογα με το θεωρητικό υπόβαθρο και τον υπό έρευνα θέμα»¹⁴². Σε αντίθεση λοιπόν με την απλή ανάγνωση του κειμένου, η ανάλυση περιεχομένου επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση του κειμένου.

Η μέθοδος κατηγοριοποίησης αποτελεί τον κύριο κορμό της ανάλυσης περιεχομένου. «Όπως αναφέρει ο Bernard Berelson: Η επιτυχία της ανάλυσης περιεχομένου εξαρτάται από τις κατηγορίες που διαμορφώνονται. Κάποιες συγκεκριμένες μελέτες υπήρξαν αποτελεσματικές εφόσον οι κατηγορίες διατυπώθηκαν με σαφήνεια και ήταν κατάλληλες για το συγκεκριμένο πρόβλημα και περιεχόμενο. Δεδομένου ότι οι κατηγορίες περικλείουν την ουσία της έρευνας, η ανάλυση περιεχομένου αξιολογείται με βάση το σύστημα των κατηγοριών της».¹⁴³

¹⁴¹ Κυριαζή Ν., 2011, *Η κοινωνιολογική έρευνα- κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα, εκδόσεις πεδίο, σελ 281

¹⁴² Weber. R.P., 1990, *Basic Content Analysis*, London: Sage, σελ. 9, στο Κυριαζή Ν., 2011, *Η κοινωνιολογική έρευνα- κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα, εκδόσεις πεδίο, σελ 282

¹⁴³ Beleson B., 1952, *Content of analysis in Communication Research*, New York: Free press, σελ 147 στο Κυριαζή Ν., 2011, *Η κοινωνιολογική έρευνα- κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα, εκδόσεις πεδίο, σελ 290

Ο ερευνητής επομένως, δημιουργεί κατηγορίες με βάση τις θεωρητικές του υποθέσεις. Κατά τη διαδικασία κατηγοριοποίησης ο ερευνητής ερμηνεύει το περιεχόμενο της υπό ανάλυση επικοινωνιακής μονάδας με βάση της κατηγορίες που έχει κατασκευάσει. Το νόημα όμως του περιεχομένου δεν μπορεί να είναι μοναδικό, όπως επίσης ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύεται δεν μπορεί να είναι κάτι διυποκειμενικό. «Η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί ουσιαστικά μία διαδικασία κατηγοριοποίησης- συνεπώς αφορά τη μετατροπή ενός κειμένου σε κατηγορίες που εκφράζουν ένα συγκεκριμένο σύστημα κωδικοποίησης. Ανάλογα με το σύστημα που επιλέγει ο ερευνητής διαφέρουν ο βαθμός ακρίβειας των μετρήσεων και ο χρόνος που απαιτείται για την κωδικοποίηση του υλικού»¹⁴⁴.

Στην παρούσα έρευνα για την ανάλυση και την επεξεργασία των συνεντεύξεων και των συζητήσεων χρησιμοποιήθηκε η συγκεκριμένη μέθοδος (ανάλυση περιεχομένου) σε συνδυασμό με την κωδικοποίηση που παρουσιάζεται παρακάτω.

5.3.2. Κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων σε θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες

Αρχικά, απομαγνητοφώνησα τις συζητήσεις στις τάξεις και στη συνέχεια τις συνεντεύξεις με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς. Η απομαγνητοφώνηση των συζητήσεων στις τάξεις, είχε μεγάλο βαθμό δυσκολίας, καθώς έπρεπε να αναγνωρίζω σε κάθε περίπτωση ποιος ήταν ο μαθητής ή η μαθήτρια που μιλούσε, ενώ είχα δει τους μαθητές μόλις ένα εκπαιδευτικό δίωρο. Ωστόσο, στη συνέχεια συνδύασα τα λεγόμενα των μαθητών με τις πληροφορίες που μου έδωσαν οι εκπαιδευτικοί για το προφίλ τους, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα, να έχω μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τους μαθητές.

«Η ταξινόμηση δεδομένων αφορά την επινόηση ενός συστήματος για την ταξινόμηση όλων των δεδομένων σύμφωνα με μία σειρά κοινών αρχών και μέτρων. Η τεχνική αυτή αποκαλείται “κατηγορική ταξινόμηση”, στο βαθμό που για να ορίσει έναν κοινό δείκτη χρησιμοποιεί ταξινομητικές κατηγορίες. Η κεντρική ιδέα της ταξινόμησης των ποιοτικών δεδομένων είναι ότι ο ερευνητής εφαρμόζει στα δεδομένα του ένα ομοιόμορφο σύνολο κατηγοριών ταξινόμησης με συστηματικό και συνεπή τρόπο {...} Αυτές οι κατηγορίες λειτουργούν συνήθως όπως οι τίτλοι και οι υπότιτλοι στα κεφάλαια ενός βιβλίου, δίνουν δηλαδή μία σύντομη περιγραφή του περιεχομένου των διαφορετικών ενοτήτων του κειμένου,

¹⁴⁴ Κυριαζή Ν., ο.π., σελ 293

ώστε να μπορούν να είναι χρήσιμες σαν τρόπος “ξενάγησης” του αναγνώστη στο περιεχόμενο ενός κειμένου»¹⁴⁵.

Στην εν λόγω έρευνα, αφού διάβασα αρκετές φορές, τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, κατέληξα σε κάποιες κατηγορίες, οι οποίες θα με βοηθούσαν να αναλύσω τις στάσεις και τις απόψεις των μαθητών και των εκπαιδευτικών σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα που είχα θέσει. (π.χ. Πατριωτισμός- εθνικός εαυτός, η πορεία του ελληνισμού στο χρόνο (σύνδεση με εθνικές γιορτές, παρελάσεις), Σύνδεση του εθνικού με του θρησκευτικού συναισθήματος, ο εθνικός «άλλος» κτλ.)

Σε κάποια σημεία οι κατηγορίες αυτές μπορούσαν να εξυπηρετήσουν την ανάλυση στις συνεντεύξεις των μαθητών, αλλά και των εκπαιδευτικών. Όπου μπορούσε να συμβεί, παρουσιάστηκαν οι απόψεις και οι στάσεις των μαθητών για ένα θέμα, και στη συνέχεια οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τους μαθητές στο ίδιο θέμα. Όπου δεν μπορούσε να γίνει αυτή η σύνθεση, δημιουργήθηκε επιπλέον κατηγορία για να αναλυθούν κάποια κομμάτια των συνεντεύξεων (π.χ. οι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να εξηγήσουν γιατί οι μαθητές υιοθετούν τον ακροδεξιό λόγο ή τις ακροδεξιές πρακτικές).

Τέλος, κωδικοποίησα τις συζητήσεις και τις συνεντεύξεις. Για τις συζητήσεις στις τάξεις: Ταξ.1, Δημ.Ταξ2, Δημ.Ταξ3,Λυκ.Ταξ4,Λυκ. (Το Ταξ., υποδηλώνει ότι είναι οι συζητήσεις που έγιναν στις τάξεις, ενώ το Δημ., και Λυκ., το Δημοτικό και το Λύκειο). Πριν από το Ταξ.1, Δημ., υπάρχει μία ακόμα κωδικοποίηση που αφορά στο ποιος είναι συγκεκριμένα ο μαθητής ή η μαθήτρια που έχει αναφέρει τα λόγια που παρατίθενται, καθώς και το φύλο του (κορ., ή αγ. Για κορίτσι ή αγόρια αντίστοιχα) (π.χ. Μ. κορ., Ταξ1, Δημ.). Όταν ο μαθητής είναι μετανάστες σε κάποιες περιπτώσεις επισημαίνεται με την κωδικοποίηση –μετ-. Για τις ομαδικές συνεντεύξεις με τους μαθητές χρησιμοποίησα την εξής κωδικοποίηση: Λυκ1, · Λυκ2:Λυκ3, · Γυμ.4 (Το Λυκ και Γυμ. υποδηλώνει Τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία βρίσκονται, Λύκειο και Γυμνάσιο αντίστοιχα). Και στις ομαδικές συνεντεύξεις υπάρχει ένα γράμμα που κωδικοποιεί το άτομο που μιλάει κάθε φορά, καθώς και μία κωδικοποίηση που υποδηλώνει το φύλο του (π.χ. Μ., αγ., Λυκ2). Τέλος, η κωδικοποίηση στις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών έγινε ως εξής: Ένα γράμμα που υποδηλώνει τον/ την συγκεκριμένο εκπαιδευτικό, ένα γυν., ή αντ., που υποδηλώνει το φύλο (γυναίκα ή άντρας αντίστοιχα), και ένα δημ., γυμ., λυκ., που υποδηλώνει την βαθμίδα της εκπαίδευσης στην οποία διδάσκει (δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο αντίστοιχα), (π.χ. Μ., Γυν., Δημ1).

¹⁴⁵ Mason J., ο.π., σελ. 246-247

5.4. Συμπεράσματα και περίληψη για τη μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία, πραγματοποιήθηκε με ποιοτική έρευνα και με ερευνητικό εργαλείο τις ημιδομημένες συνεντεύξεις/ συζητήσεις με μαθητές, αλλά και με ορισμένους εκπαιδευτικούς. Επιλέχθηκε ως μεθοδολογία η ποιοτική έρευνα, καθώς έτσι δίνεται η ευκαιρία να πάρουν οι ίδιοι οι μαθητές το λόγο και τελικά να παρουσιαστούν οι απόψεις και οι στάσεις τους μέσα από τα λόγια τους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μαθητές δημοτικού, γυμνασίου και λυκείου, που φοιτούν σε σχολεία της ανατολικής Θεσσαλονίκης (Χαριλάου, Τούμπα, Καλαμαριά), και ανήκουν στην μεγάλη τους πλειοψηφία σε μεσαία κοινωνικά στρώματα. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συζητήσεις μέσα σε τάξεις (δύο σε ΣΤ δημοτικού, και δύο σε Β Λυκείου), τέσσερις ομαδικές συζητήσεις με μαθητές (συνολικά μίλησα με 11 μαθητές), και με οκτώ εκπαιδευτικούς. Τα υποκείμενα της έρευνας ήταν μέλη του ευρύτερου φιλικού και οικογενειακού μου κύκλου (snowball sampling).

Το κεντρικό ερώτημα της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί *εάν και πώς, ενσωματώνεται ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών, σε εποχή κρίσης*. Για να διερευνηθεί το εν λόγω ερώτημα, δημιουργήθηκαν κι άλλα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα. Για την επεξεργασία των συνεντεύξεων/ συζητήσεων και τη διεξαγωγή των συμπερασμάτων, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου. Επεξεργάστηκα το απομαγνητοφωνημένο υλικό (δευτερογενές υλικό ποιοτικής φύσης), κωδικοποιώντας τις συζητήσεις με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, ώστε σε κάθε περίπτωση να μπορεί να φαίνεται το φύλο και η εκπαιδευτική βαθμίδα του κάθε συνεντευξιαζόμενου, και δημιουργώντας κατηγορίες που προέκυψαν από το ίδιο το υλικό, ώστε να μπορέσει να γίνει η διεξαγωγή συμπερασμάτων και αποτελεσμάτων..

**6. Ακροδεξιός λόγος και συγκρότηση της εθνικής
ταυτότητας:**

**Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για
τους μαθητές τους**

6. Ακροδεξιός λόγος και συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας: Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους

Όπως επισημάνθηκε και στο 5^ο κεφάλαιο, αφού διάβασα αρκετές φορές τα κείμενα των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων δημιούργησα κάποιες κατηγορίες ώστε να μπορέσω να τα αναλύσω και να προβώ στη διατύπωση ορισμένων συμπερασμάτων. Αναλύοντας το λόγο των μαθητών παρατήρησα ότι οι μαθητές εκφράζουν κυρίως τρεις διαφορετικές απόψεις. *Η μία είναι η καθαρά προσωπική τους άποψη, η άλλη είναι η άποψη των συμμαθητών τους, και η τρίτη είναι η άποψη που θεωρούν ότι επικρατεί στην κοινωνία.* Στην εν λόγω ανάλυση προσπάθησα να περιλάβω και τις τρεις αυτές διαστάσεις, διαχωρίζοντάς τες απ' τη μια, αλλά συνθέτοντάς τες απ' την άλλη στις ίδιες κατηγορίες ανάλυσης. Οι κατηγορίες που δημιουργήθηκαν για την ανάλυση χωρίζονται σε δύο επιμέρους κεφάλαια (6. Ακροδεξιός λόγος και συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας: ο λόγος των μαθητών και οι απόψεις των εκπαιδευτικών και 7. Απόψεις των μαθητών για το κόμμα της Χρυσής Αυγής και τις πρακτικές του).

Το πρώτο αφορά κυρίως στη διείσδυση του ακροδεξιού λόγου στο λόγο των μαθητών όταν αναφέρονται στη συγκρότηση της εθνικής τους ταυτότητας, και το δεύτερο αφορά συγκεκριμένα στις απόψεις των μαθητών για το κόμμα της Χρυσής Αυγής και τις πρακτικές του.

Οι **βασικές κατηγορίες** που προέκυψαν για το παρόν κεφάλαιο, είναι οι εξής (ορισμένες απ' αυτές τις κατηγορίες εμπεριέχουν επιμέρους υποκατηγορίες):

- 6.1. Εθνικός εαυτός- Πατριωτικό αίσθημα
- 6.2. Σύνδεση εθνικιστικών αντιλήψεων με την αρχαία Ελλάδα
- 6.3. Πορεία στο χρόνο- Εθνικές γιορτές και παρελάσεις
- 6.4. Σύνδεση με Θρησκεία (Ορθοδοξία- η θρησκεία του «άλλου»)
- 6.5. Οι απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες: Πώς παρουσιάζεται ο «εθνικός άλλος» στο λόγο των μαθητών

6.1. Εθνικός εαυτός- Πατριωτικό αίσθημα

Οι περισσότεροι μαθητές διακατέχονται από ένα έντονο συναίσθημα φιλοπατρίας. Μιλώντας για το έθνος έχουν στο μυαλό τους μία ενότητα, η οποία συνδέεται με την ιστορία και την αυτοθυσία, ενώ παράλληλα συνδέουν το έθνος με την πατρίδα.

-Όταν πολεμούσανε οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά λέγανε ότι αυτό το κάνουνε για την πατρίδα. Θα πεθάνουν για την πατρίδα. (Λ., Ταξ- Δημ2, κορ.)

-Ότι συγκεκριμένα για τη δικιά μας τη χώρα, τα παλικάρια μας και οι γυναίκες μας, πολέμησαν. Ήτανε σαν λιοντάρια, ήτανε... Ας πούμε οι ξένοι τους Έλληνες τους δουλεύανε και τους λέγανε «όλοι οι φλώροι, να έρθουνε σε εμάς και να κάνουνε διάφορα». Επειδή τους λένε έτσι, επειδή είναι έτσι κάπως έτσι δυνατοί, ενώ οι δικοί μας είναι σα να πούμε έτσι γυμνασμένοι, σα να πούμε όμως ήταν έτοιμοι να πολεμήσουνε, ενώ οι άλλοι όχι. Έτσι. (Ε., Ταξ-Δημ2, κορ.)

- Ε, δεν ξέρω πως θα ακουστεί αλλά πιστεύω πως η Ελλάδα είναι μία μεγάλη ιστορία. (Π.Λυκ1, αγ.)

-Είμαστε Έλληνες... Είναι η Ελλάδα, η Ελλαδίτσα, με τις παραδόσεις της, η μικρή Ελλάδα, που είμαστε όλοι μαζί ενωμένοι... (Γ.Λυκ1, κορ.)

- Αλλά τουλάχιστον εθνικά και με βάση την ιστορία μας, που πιστεύω ότι σαν χώρα έχουμε την μεγαλύτερη και την πιο ενδιαφέρουσα ιστορία παγκοσμίως.. Γνώμη μου τώρα... (Α. Ταξ-Λυκ3, κορ.)

- Πάνω κάτω όλοι είναι πατριώτες{...}Αλλά έχουμε δυο τρεις που μπορεί να... Ο ένας είναι στρατόκαυλος, Ελλαδάρα και Καποδίστριας, και ο άλλος Ελλαδάρα, και δεν είμαι καλά. {...} Κι αυτοί πέρα απ' αυτούς που είπα ότι υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή... (Γ., Λυκ3, αγ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Το συναίσθημα αυτό της φιλοπατρίας δομείται γύρω απ' την εικόνα ενός μικρού πλην γενναίου λαού, ο οποίος διαθέτει την μεγαλύτερη και τη σημαντικότερη ίσως ιστορία

παγκοσμίως, κι ο οποίος όταν χρειάζεται βρίσκεται ενωμένος για να αντιμετωπίσει κάθε λογής αντιξοότητες. Επίσης στο λόγο των μαθητών τονίζεται η υπερβολική γενναιότητα και η υπεροχή απέναντι στον εχθρό, χαρακτηριστικά που εμφανίζονται ως φυσικά προσόντα των Ελλήνων, που παραμένουν αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο... Μάλιστα ορισμένοι μαθητές, όπως περιγράφουν οι συμμαθητές τους, συνδέουν τον πατριωτισμό με τον θαυμασμό προς το στρατό (κάτι που θα εξεταστεί εκτενέστερα και σε επόμενο κεφάλαιο).

6.2. Σύνδεση αντιλήψεων περί έθνους με την αρχαία Ελλάδα

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, δεν έδωσα καθόλου βαρύτητα στη σύνδεση με την αρχαία Ελλάδα. Δύο μαθητές όμως, που δήλωσαν ξεκάθαρα ότι υποστηρίζουν το κόμμα της Χρυσής Αυγής, συνέδεσαν άμεσα τη δημιουργία εθνικής συνείδησης με τον θαυμασμό στην αρχαία Ελλάδα, και πιο συγκεκριμένα στην αρχαία Σπάρτη.

-Έτσι πρέπει να ξέρουν την ιστορία. Τι έχει γίνει πιο παλιά, όπως λέει στις ταινίες, στους τριακόσιους για παράδειγμα, λέει ότι την ώρα που τέλος πάντων είχαν σκοτωθεί οι 300 έλεγε, ότι οι Έλληνες, έγινε αυτή η μάχη και θέλουμε οι Έλληνες, μετά από χρόνια, κάθε φορά που περνούν από αυτό το σημείο να λένε «Όξις αγγέλοι Λακεδαιμονίοις ότι γη κείμεθα, της ημάς ρήμασι πειθόμενοι» {Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε κείμεθα, τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι}. Κι αυτό ναι, μετά από δύο χιλιάδες χρόνια το λέμε. Αυτό θα πρέπει να σας συγκινεί. Κάτι είπε κάποιος τόσα χρόνια πριν, και ακόμα το λες εσύ και αισθάνεσαι περήφανος που το πε και αισθάνεσαι ότι είναι πατέρας, του πατέρα, του πατέρα, του πατέρα σου. (Π., Λυκ1, αγ.)

-Η Χρυσή Αυγή είναι το μόνο κόμμα που σέβεται πραγματικά τους αρχαίους Έλληνες, κι αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί κι εμείς από εκεί καταγόμαστε, και τώρα όπως το πάμε θα τα ξεχάσουμε όλα... {...}Ξέρω ότι κάνει εκδηλώσεις στο άγαλμα του Λεωνίδα που ήταν ο πιο σημαντικός πολεμιστής της Σπάρτης... (Νι., Ταξ4, αγ.)

-Ε, μετά η περικεφαλαία πήγαινε σύννεφο σε όποιο θρανίο καθότανε (ένας συμμαθητής της που υποστήριζε τη ΧΑ)... (Αν. Λυκ2, κορ: Α, ναι καλά εντάξει. Και οι δικοί μου τα κάνουν αυτά, να ζωγραφίζουν περικεφαλαίες.) {...} Και στα κλειδιά τους, μπρελόκ {...} με περικεφαλαίες (Γ. Λυκ2, κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός παρουσιάζεται ως θεμελιώδης αναφορά και ως στέρεα βάση του εθνικού εαυτού, τα χαρακτηριστικά του οποίου μένουν αναλλοίωτα στους σύγχρονους Έλληνες, κάνοντας ένα τεράστιο ιστορικό άλμα και δημιουργώντας μία ιστορική ασυνέχεια στην ιστορία 2.500 χρόνων. Την άποψη αυτή υποστήριζαν και κάποιοι από τους υπόλοιπους μαθητές για τους συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, όταν τους ζητήθηκε να περιγράψουν το προφίλ των τελευταίων (7.7. Το προφίλ των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή).

6.3. Ιστορική πορεία στο χρόνο- Εθνικές γιορτές και παρελάσεις

Μία ακόμα παράμετρος που χρησιμοποιήθηκε για να μελετηθεί η εθνική συνείδηση των μαθητών, ήταν η διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων που έχουν οι τελευταίοι για τις εθνικές επετείους και τον εορτασμό τους, καθώς επίσης και για τις μαθητικές και τις στρατιωτικές παρελάσεις.

6.3.1. Εθνικές επετείαι και ο εορτασμός τους

Συγκινούν τους μαθητές

-Είναι συγκινητικές... Και κάνουμε τις γιορτές γιατί τιμάμε κάποιους αγωνιστές που αγωνίστηκαν για την πατρίδα μας... (Τ., Ταξ-Δημ2, κορ.)

- Με συγκινούν, με συγκινεί ας πούμε και η επανάσταση, όλα αυτά μου αρέσουν, μου αρέσει να ασχολούμαι {...} Ας πούμε για την επανάσταση του 1821, ξέρω πάνω κάτω στην ιστορία τι έχει γίνει, έχω συζητήσει με το μπαμπά μου τις απόψεις του, μου αρέσει να τα διαβάζω, μου αρέσει να βλέπω διάφορες ταινίες γι αυτά τα θέματα, μου αρέσει, μου αρέσει η ιστορία... {...} Ως Ελληνίδα, νιώθω περήφανη... Αυτό. Νιώθω περηφάνια. (Γ. Λυκ1., κορ.)

- Εε εμένα μ' ενδιαφέρει η ιστορία περισσότερο απ' τα κορίτσια μάλλον. Εε και συνήθως άμα διαβάσω κάποιο εξωσχολικό βιβλίο {...}θα διαβάσω ιστορικό, έχω διαβάσει βυζάντιο κάποιες ιστορίες που είχαν γίνει, έχω διαβάσει τα μυστικά του βάλτου, κάποια τέτοια που είναι αναφορά στους βαλκανικούς πολέμους. Γενικά, το βλέπω πιο πατριωτικά το θέμα, διότι δεν ξέρω, από μικρός είχα κάποιες τάσεις πατριωτισμού. Βασικά, το πιο σημαντικό, είναι ότι έτσι όπως το θυμάμαι είναι ότι με κοίμιζε ξέρω 'γω ο πατέρας μου με το «Μακεδονία ξακουστή». Οπότε κάθε φορά που το ακούω συγκινούμαι. {...} καθόλου (δεν με καλύπτει ο εορτασμός στο σχολείο). Στην προκειμένη περίπτωση, χθες προχθές πότε ήτανε, πραγματικά δεν κατάλαβα το τι δείξανε στη σχολική γιορτή. Εγώ ξέρω για Κολοκοτρώνη, για Καραϊσκάκη, για τους μεγάλους ήρωες και οπλαρχηγούς, ενώ εκεί το μόνο που είδα ήταν κάποιες ντυμένες μαύρες, που ήταν μάλλον οι γυναίκες της Κορίνθου που πέθαναν οι άνδρες τους, ή στο Ζάλογγο, δεν ξέρω... Είχανε μια σχέση προφανώς, αλλά δεν με συγκίνησε, δεν πέρασε τα μηνύματα που ήθελα να μου περάσει. Και ρώτησα και μάλιστα την καθηγήτρια, τη 17 Νοέμβρη γιορτάζουμε και είμαστε τόσο πένθος ξέρω 'γω με μαύρα, που ήτανε οι άλλοι. {...} είναι ανάλογα και πως θα το δει ο ίδιος ο καθηγητής, άμα το βλέπει πιο εθνικά, πιο να το θυμηθούμε, ή αν το βλέπει, εντάξει απλά να κάνουμε τη γιορτή. Τι άλλο να πω; (Π. Λυκ.1, αγ.)

Αφήνουν αδιάφορους τους μαθητές

-Για τις εθνικές επετείες. Θα έλεγα ότι που είναι κάπως αδιάφορες σε κάποιο βαθμό (Αν. Λυκ.1, κορ.)

- Κι εγώ ποτέ δε συμμετείχα. Ποτέ δεν είχα επαφή. Ήταν απλά συνηθισμένο κάθε χρόνο. Τέσσερις φορές το χρόνο να γίνονται αυτές οι γιορτές. (Ε. Λυκ1, κορ.)

- Εντάξει η αλήθεια είναι ότι δεν είναι αυτή η πραγματική ιστορία (που μαθαίνουμε στο σχολείο), δεν είναι μία πλευρά, ότι εμείς είμαστε οι Έλληνες και κάναμε τα καλά, έχουμε κάνει κι εμείς πολλά κακά, προς τους Τούρκους συγκεκριμένα. Δηλαδή, είναι ανάλογα τι θα διαβάσεις, αν διαβάσεις βιβλία των Τούρκων είναι αλλιώς γραμμένη η ιστορία, απ' ότι αν διαβάσεις τη δική μας

ιστορία. Και είναι κάπου στη μέση η αλήθεια, οπότε φαντάζομαι εμένα προσωπικά γι αυτό δεν με συγκινεί πια. (Αν. Λυκ1, κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Όσον αφορά στις εθνικές επετείους και στον εορτασμό τους, τα συναισθήματα των μαθητών ποικίλουν. Οι περισσότεροι μαθητές νιώθουν μία συγκίνηση και μία εθνική περηφάνια, αλλά αρκετοί είναι και οι μαθητές που νιώθουν μία αδιαφορία τόσο για τις ίδιες τις εθνικές επετείους όσο για τον εορτασμό τους. Μάλιστα σχεδόν όλοι οι μαθητές αναφέρουν ότι θυμούνται με περισσότερη χαρά και συγκίνηση τις γιορτές που έκαναν στο δημοτικό, επειδή συμμετείχαν περισσότερο, παρά τις γιορτές που κάνουν στο γυμνάσιο και στο λύκειο. Τέλος, μαθητής με περίσσεια εθνική υπερηφάνεια συνδέει τις εθνικές επετείους με την ιστορία γενικότερα η οποία ξεκινά απ' το βυζάντιο, περνάει απ' τους βαλκανικούς πολέμους και φτάνει στο εθνικό άσμα «Μακεδονία ξακουστή», δημιουργώντας μία τεράστια ιστορική ασυνέχεια.

6.3.2.Παρελάσεις

Μαθητές που υποστηρίζουν τις παρελάσεις

- Έχω πάει σε παρελάσεις που ήταν σωστά οργανωμένα, ας πούμε σε διάφορα ιδιωτικά σχολεία, {...} και μου αρέσει γιατί βλέπω ότι όλοι οι άνθρωποι συγκεντρώνονται σ' ένα μέρος για να τιμήσουν τα γεγονότα, τους ήρωες, και αυτό με συγκινεί εμένα επίσης. Όταν γίνεται με το σωστό τρόπο και είναι ωραίο το θέαμα, μου αρέσει. Αλλά, τώρα έχει γίνει, προκλητικό {...} Ότι φοράνε τα κορίτσια τις κοντές τις φούστες, βάζονται, ντύνονται και όλα αυτά. Αλλά, όταν είναι σωστά οργανωμένα {...} είναι πολύ ωραίο θέαμα, γιατί είμαστε όλοι μαζί ενωμένοι μία μέρα το χρόνο, είναι όλο το έθνος ενωμένο. (Γ. Λυκ1., κορ.)

- Έχουμε χάσει το πραγματικό νόημα της παρέλασης. Άλλοι λένε ότι δεν τους νοιάζει κι ότι θέλουν να καταργηθούν οι παρελάσεις γιατί είναι εθνικιστικού περιεχομένου. Ενώ, πραγματικά κάνουμε παρέλαση, γιατί κάποιιοι που αναφέραμε και πιο πριν, οι οπλαρχηγοί και πόσοι άλλοι πέθαναν, σκοτώθηκαν {...}. Ε, από εκεί και πέρα οι στρατιωτικές παρελάσεις πρέπει να γίνονται. Μας θυμίζουνε αυτά τα γεγονότα, μας ανασηκώνουνε, μας θυμίζουν ότι είμαστε ένα έθνος, κι όχι αριστερός δεξιός και δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο. {...}...είναι πολύ

μεγάλη η συγκίνηση. Έχω δακρύσει όταν πηγαίνω, γιατί παίζει από πίσω εμβατήριο, {...} και περπατάς στο βηματισμό, και οι περισσότεροι δεν ξέρουν καν τι είναι αυτό, κάνουν μόνο τα χέρια έτσι, και δεν ξέρουν, και παίζουν το Μακεδονία ξακουστή και πρέπει να πας ακριβώς σε αυτόν το ρυθμό, και από πίσω ακούγεται αυτό και πραγματικά σου θυμίζει... Εγώ εκεί σκέφτομαι τον παππού μου που τον έχω χάσει όταν ήμουν μικρός, δε το θυμάμαι καλά και γενικά εε να συγκινούμαι, δεν ξέρω γιατί, συγκινούμαι... {...} Προφανώς είναι μεγάλη η αξία (της παρέλασης). Τι να σου πω, είναι μία ιστορική στιγμή, Δεν μπορώ να το εκφράσω. Εεε (παύση). Πώς να το εξηγήσω. Εε είναι συνέχεια. Για παράδειγμα εγώ, πως θα βλέπω το γιο μου μια μέρα. Για παράδειγμα ο πατέρας μου, με βλέπει και με θαυμάζει, θέλει να με φτάσει πιο ψηλά, να με κάνει να προσπαθώ, από παιδί να γίνω άντρας... Αυτή είναι η ιστορία του γιου, με τον πατέρα. Υπάρχει έτσι με γενιά με γενιά, από τότε παλιά, την αρχαία ιστορία, μέχρι σήμερα. Έχει μία συνέχεια. (Π. Λυκ1., αγ.)

- Είναι ένδειξη δύναμης, γιατί εντάξει υπάρχουν πολλές αντιπαραθέσεις με τις άλλες χώρες, οπότε πρέπει να δείχνουμε στους αντιπάλους ότι ξέρετε είμαστε και εμείς εδώ, και είμαστε Έλληνες παρόλο που μας κράζετε και λέτε ότι δεν είμαστε καλοί. Αλλά, όντως είναι πολλά τα χρήματα που ξοδεύει η χώρα... (Π: Τόσα τρώνε οι άλλοι ρε, σιγά τα χρήματα που δίνουν δηλαδή...) ... για να επιδεικνύουν δύναμη, αλλά όντως, αλλού κι αλλού μπορούν να τα ξοδέψουν, ας τα ξοδέψουν και εκεί. Στη Eurovision τα ξοδεύουν, ας τα ξοδέψουν και για τις παρελάσεις. {...} Ίσως και να είναι και ένας τρόπος να αφυπνίζονται οι νέοι, γιατί με κάτι τέτοια τρελαίνονται οι νέες γενιές, με πολεμικά και το ένα και το άλλο, οπότε κινεί λίγο το ενδιαφέρον.

(Γ.Λυκ1, κορ.)

-Αα κοιτάξτε. Είναι σίγουρο και ότι είναι μία ένδειξη δύναμης (η παρέλαση). Για παράδειγμα τώρα με την Τουρκία που είναι και 28η Οκτωβρίου, εε 25η Μαρτίου, ε έχουμε ανοιχτές πληγές με την Τουρκία, το 1996 έγιναν τα Ίμια, το 1974 έγινε με την Κύπρο, χάσαμε την μισή Κύπρο. (Π. Λυκ1., αγ.)

- Δείχνουμε σίγουρα το μεγαλείο της χώρας έτσι. (Ε. Λυκ1, κορ.)

- (η παρέλαση) Μας ξυπνάει το εθνικό μας πνεύμα. (Γ.,Π. και Α, Γυμν4, αγ.)

-Εκείνη τη στιγμή που κάνει παρέλαση ο καθένας, πιστεύω πρέπει να νιώθει μία υπερηφάνεια που είναι Έλληνας, που η Ελλάδα έχει μία τρομερή ιστορία. Εγώ δεν κάνω παρέλαση για το λόγο για τον οποίο κάποιες κοπέλες ή αγόρια, με μακριά μαλλιά, κοντές φούστες, ρεζίλεύουν αυτή τη διαδικασία, που κατά την άποψή μου πρέπει να γίνεται, πρέπει να τιμάται. (Γ., Λυκ-Ταξ3)

Μαθητές μιλούν για τους συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τις παρελάσεις

- Σ' αυτήν την ηλικία έχεις διαμορφώσει κάπως τις απόψεις σου και θεωρούν ότι το να κάνεις παρέλαση είναι κάτι που σε κάνει πατριώτη, σου εξυψώνει το εθνικό φρόνημα και γενικά τέτοια. Ενώ άλλοι που θέλουν να το παίξουν επαναστάτες, ή και που το πιστεύουν όντως πιστεύουν ότι δεν πρέπει να κάνεις παρέλαση γιατί το θεωρούν εθνικό σύμβολο, τελείως εθνικιστικό, όχι εθνικό. (Αν.Λυκ2, κορ)

- Έχω προσέξει ότι αυτοί που είναι υπέρ της παρέλασης, είναι παιδιά που έχουν πιο πολύ εθνικιστικές αντιλήψεις κι όχι πατριωτικές. (Γ. Λυκ2, κορ)

-Υπάρχουν και πιο ακραίες απόψεις... Ότι αμάν και πως είναι 25^η Μαρτίου και δεν πρέπει να παίζονται τούρκικα σίριαλ, πρέπει να πάμε όλοι να παρακολουθήσουμε τις παρελάσεις, έστω κι από το σπίτι μας, να δούμε κανέναν ντοκιμαντέρ, να μάθουμε, και αν δεν ξέρουμε όσα αυτοί δεν μπορούμε να μιλήσουμε για το θέμα, άποψή τους, ότι είναι μία ευκαιρία να μάθουμε τι έγινε τότε, για να νιώσουμε πιο Έλληνες, ότι κάποιοι πρόγονοί μας πολέμουςαν για την ελευθερία μας κι εμείς αδιαφορούμε... Ακραία κι αυτά.. (Γ. Λυκ2, κορ)

Μαθητές που αμφισβητούν ή αδιαφορούν για τις παρελάσεις.

-Ε, εγώ, πιστεύω ότι ουσιαστικά τουλάχιστον, δεν είναι μία πράξη για να δείξουμε ότι είμαστε εδώ. Γιατί σε μία πραγματική αναμέτρηση με μία άλλη χώρα, όπως έχει αποδειχτεί από την ιστορία, μόνοι μας δεν έχουμε τις δυνάμεις για να υπερασπιστούμε τη χώρα μας.(Αν. Λυκ1, κορ.)

-Δεν είναι κάτι ιδιαίτερο. Εμένα επειδή ήμουν μικρή μου άρεσε, νόμιζα ότι είναι κάτι καλό. Δηλαδή, περπατούσαμε και ήμασταν κάπως χαρούμενοι ρε παιδί μου πώς να σου πω... περήφανοι. Ένιωθες μία περηφάνια. {...} Τώρα, τα βλέπεις αλλιώς τα πράγματα, τότε είσαι μικρός και ότι σου πούνε θα το κάνεις, ενώ τώρα που ψάχνεις τη δική σου οπτική, λίγο δυσανασχετείς και αντιδράς... (Αν.Λυκ2, κορ)

- Εγώ παρέλαση δεν έκανα, παρόλο που στην Τρίτη γυμνασίου και στην πρώτη λυκείου συμμετείχε το σχολείο, δεν είχα πάρει μέρος, όχι γιατί ήμουν κατά των παρελάσεων, απλά δεν ήθελα (Γ.Λυκ2, κορ).

-Κυρία εγώ έχω μία απορία. Για πιο λόγο γίνονται παρελάσεις και δεν γίνεται κάτι άλλο στη θέση τους; {...} Να κάνουμε γιορτή στο σχολείο. Να κάνουμε πάρτι! (Τ. Ταξ-Δημ2., κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι μαθητές, οι οποίοι βλέπουν αρνητικά ή αδιάφορα τις παρελάσεις αποτελούν ένα μικρό ποσοστό του συνόλου των μαθητών του δείγματος. Οι περισσότεροι μαθητές φαίνεται να συγκινούνται απ' τις παρελάσεις, να τις θεωρούν σημαντικές για την καλλιέργεια της εθνικής ενότητας και να νιώθουν ότι τους εξυψώνουν το εθνικό τους φρόνημα. Εντυπωσιάζονται ιδιαίτερα απ' την επίδειξη δύναμης των στρατιωτικών παρελάσεων και θεωρούν ότι αυτή είναι απαραίτητη, για τον εκφοβισμό των γειτονικών χωρών. Όσο για τις μαθητικές παρελάσεις, οι περισσότεροι μαθητές θεωρούν ότι έχουν χάσει το νόημά τους, και γίνεται αρνητική επισήμανση ιδίως για την προκλητική εμφάνιση των κοριτσιών. Μάλιστα ένας συγκεκριμένος μαθητής που έχει δηλώσει υπέρμαχος της Χρυσής Αυγής, δηλώνει ότι οι παρελάσεις «μας θυμίζουν ότι είμαστε ένα έθνος, κι όχι αριστερός δεξιός και δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο». (Π. Λυκ1., αγ). Η θέση αυτή είναι μία θέση που προτάσσουν στα κείμενά του οι εθνικιστές και συγκεκριμένα η Χρυσή Αυγή¹⁴⁶. Απ' την άλλη λιγότεροι είναι οι μαθητές, οι οποίοι βλέπουν αρνητικά ή αδιάφορα τις παρελάσεις.

¹⁴⁶ <http://ethnikismos.net/2014/06/23/%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B1%CF%83-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF/> (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

6.4.Σύνδεση με Θρησκεία

Οι μαθητές, στην προσπάθειά τους να εκφράσουν τα συναισθήματά, τις απόψεις και τις στάσεις τους που σχετίζονται με την εθνική τους ταυτότητα, πολύ συχνά αναφέρονται στη θρησκεία. Η σύνδεση αυτή που κάνουν με τη θρησκεία χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορά στη θρησκεία με τη μορφή της Ορθοδοξίας, την οποία συνδέουν πολύ συχνά με τη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Το δεύτερο αφορά τη σύνδεση που κάνουν οι μαθητές με τη θρησκεία του «άλλου», η οποία είναι είτε ο μουσουλμανισμός, που θεωρείται απ' τους μαθητές η θρησκεία των μεταναστών, είτε γίνεται αναφορά στους Εβραίους.

6.4.1 Σύνδεση με Ορθοδοξία

Έθνος- Ορθοδοξία: ταυτόσημες έννοιες/ Γνώμες των μαθητών

-Η 25^η Μαρτίου δεν είναι και διπλή γιορτή; Έχει και θρησκευτικό υπόβαθρο που είναι και ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Συνδέεται και πραγματικά και συναισθηματικά... (Λ., Λυκ-Ταξ4, κορ.)

-Γιατί ενώνεται κάπως η θρησκεία με την πολιτεία. Γιατί και στην 25^η Μαρτίου πολεμήσαμε σαν Έλληνες, αλλά και σαν Χριστιανοί. (Ν. Λυκ4, αγ.)

- «Κυρία, ε αυτό δεν είναι τόσο εθνική γιορτή να το πω, αλλά μπορείς να κάνεις κι εκείνη την ημέρα παρέλαση πιστεύω, να το Πάσχα, τα Χριστούγεννα γενικά που είναι χριστιανικές γιορτές» (Ι. Δημ-Ταξ1, κορ.)

-Θεωρώ πως αυτά τα δυο είναι ταυτόσημα (θρησκευτικό και πατριωτικό συναίσθημα). Για μένα προσωπικά. Διότι, πάλι θα αναφερθώ στο 1821, οι πως το λένε, οι τότε οπλαρχηγοί, και οι τότε Έλληνες, ξεσηκώθηκαν έναντι θρησκευτικού περιεχομένου. Δηλαδή ο αγώνας ήταν και απελευθερωτικός ως προς τη χώρα, αλλά και ως προς το θρήσκευμα. Να φύγει δηλαδή το Ισλάμ και να διαδοθεί ο χριστιανικός λόγος. Γιατί, υπήρχαν και οι παπάδες τότε, ευλόγησαν τότε στην Αγία Λαύρα τα όπλα ώστε να πάει σωστά ο αγώνας. Ήτανε ταυτόσημα τα συναισθήματα. Έβλεπες τον άλλο σαν Τούρκο και μουσουλμάνο, σαν χριστιανό και Έλληνα. Έτσι ήταν τότε. Έχει συνδεθεί απ' το Βυζάντιο μάλιστα. Η επιβολή της χριστιανοσύνης ήταν παράλληλη με την επιβολή του Βυζαντίου, δηλαδή διαχωρισμός του ρωμαϊκού καθεστώτος απ' την

Ελλάδα. {...} Έεε όπως λέει και το ε «αμύνεσθαι περί πατρίς και θρησκείας», λέει, ε δε θυμάμαι που το λέει ή στο σύνταγμα ή στο στρατό. (Π.Λυκ1, αγ.)

-Εγώ θεωρώ ότι συνδέονται με την έννοια ότι κάνουν τους ανθρώπους να νιώθουν τα ίδια πράγματα και την ίδια ένωση, την ίδια επαφή. Δηλαδή, όπως είπαμε πριν σε μία παρέλαση νιώθουμε όλη ένα και μία ενιαία εθνική υπόσταση, έτσι και η θρησκεία μας μας συνδέει με αυτόν τον τρόπο. Και νιώθουμε πάλι ότι ανήκουμε όλοι σε ένα σύνολο κι ότι πιστεύουμε όλοι στο ίδιο πράγμα και στις ίδιες αξίες. (Γ.Λυκ1, κορ)

- Ο θεός είναι πάντα με την Ελλάδα και παλιά γενικότερα είχε βοηθήσει η εκκλησία... Ο Παπαφλέσσας.. {...} Επειδή είχαν βοηθήσει την Ελλάδα πολύ και τέτοια, και πολλοί παπάδες ήταν στην επανάσταση. {...} Ας πούμε για παράδειγμα, πάνω στην Ελληνική σημαία βρίσκεται και ο σταυρός. {...} Γιατί όταν αγαπάς την Ελλάδα, αγαπάς κι αυτό που πιστεύουν οι περισσότεροι... {...} Τι μουσουλμάνος θα είσαι και θα είσαι εθνικιστής; Δε γίνεται αυτό! (Αγ., Γυμ.4, αγ.)

-Η Ελλάδα ήτανε πάντα ένας πιστός λαός. Και αν πας στον πόλεμο, δεν πρέπει να έχεις και πίστη; {...} Ε, ότι ας πούμε, όταν υπάρχει πόλεμος... Ο άνθρωπος δείχνει την πίστη του όταν έρχεται σε μία δύσκολη κατάσταση, όταν χρειάζεται τη βοήθεια του Θεού. Ε, και ο πόλεμος είναι μία κατάσταση που χρειαζόμαστε ευλογία και δύναμη... {...} Είναι δυνατόν εγώ τώρα να πάω στον πόλεμο, με κίνδυνο της ζωής μου, με κίνδυνο τη στεναχώρια που θα προσφέρω στους ανθρώπους που μ' αγαπάνε όσο τίποτα άλλο, και να μην πω «Παναγιά μου βοήθα με;» και να μην κάνω την προσευχή μου, να μη φοράω το σταυρό μου; (Α. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

Έθνος- Ορθοδοξία: Ταυτόσημες έννοιες / Μαθητές μεταφέρουν τη γνώμη των συμμαθητών τους ή την κυρίαρχη γνώμη

-(Πιστεύετε ότι οι συμμαθητές σας στο σχολείο, που έχουν πιο πατριωτικές αντιλήψεις συνδέουν περισσότερο την αγάπη για την πατρίδα με το θρησκευτικό συναίσθημα) Γ: Ναι, σίγουρα ναι., Ε: Εε οι περισσότεροι ναι.... Αν: Πάρε παράδειγμα απ' τον Π. (γέλια). Ε συνήθως ναι.. (Γ., Ε., Αν., Λυκ1, κορ.)

-Αν είσαι περήφανος για την Ελλάδα, βλέπεις ότι η θρησκεία πάντα είχε άμεση σχέση. {...} Αλλά σε παιδιά με πιο εθνικιστικές αντιλήψεις, αυτά πάνε πακέτο. Ο καλός χριστιανός είναι και καλός πατριώτης. Ο χριστιανός δηλαδή που θα πάει στην εκκλησία, θα δείχνει σεβασμό στην εκκλησία και στους παπάδες και θα συμμετάσχει σε όλο αυτό το χριστιανικό κλίμα, όχι ότι πιστεύει σε ότι θα ειπωθεί μέσα στην εκκλησία, αλλά για τα μάτια, για να πει ότι πήγε στην εκκλησία και ότι είναι καλός χριστιανός. (Γ.Λυκ2, κορ)

- Είναι εθνικίστρια, το δηλώνει. Υποστηρίζει την ακροδεξιά, βασικά τη Χρυσή Αυγή {...} Φοράει κάτι τεράστιους κέλτικους σταυρούς... (Αν.Λυκ2, κορ)

- Και σε μας ένας τέτοιος φοράει τέτοιους σταυρούς. Σταυρούς και κομποσκοίνια. (Γ. Λυκ2, κορ.)

- Καλά αυτοί (οι φίλοι τους με πιο εθνικιστικές αντιλήψεις) ναι, σίγουρα... Πατρίς- θρησκεία- Οικογένεια. ((Ν. Λυκ3, αγ.)

- Ναι το αναφέρουν, το αναφέρουν. Δηλαδή σε συζητήσεις θρησκευτικών, υπερ-υποστηρίζουν το χριστιανισμό. Ο ένας λέει ότι είναι χριστιανός, αλλά δεν είναι και τόσο παθιασμένος με το Χριστιανισμό, αλλά σίγουρα μπορεί να πεις κανείς ότι συνδυάζει το πατριωτικό με το χριστιανικό συναίσθημα. Αλλά, οι άλλοι δύο είναι... Είναι και λίγο στρατοπωρωμένοι, να μην το πω αλλιώς, πωρωμένοι με το στρατό, ο ένας έχει και τον πατέρα του που είναι έτσι, ε διάφορα τέτοια. (Γ. Λυκ3, αγ.)

- (Στον συμμαθητή που υποστήριζε τη Χρυσή Αυγή), του έχει έρθει και μία στροφή στο Χριστιανισμό. Για να γίνει καλός χριστιανός και να είναι σωστός, ξεκίνησε να πηγαίνει κάθε Κυριακή στην εκκλησία. Ή θέλω να προσέχω στα θρησκευτικά, γιατί θέλω να μάθω κι άλλα πράγματα, θέλω να συμμετέχω (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Οι φανατικοί χριστιανοί είναι και φανατικοί εθνικιστές, δηλαδή στην Ελλάδα επειδή κυριαρχεί το Ορθόδοξο δόγμα, ο Χριστιανισμός, συνήθως όσοι είναι εθνικιστές είναι και Χριστιανοί Ορθόδοξοι. (Γ., Γυμ.4, αγ.)

-Εγώ πιστεύω ότι εκμεταλλεύονται έννοιες όπως είναι η θρησκεία, η σημαία, η παρέλαση για να προπαγανδίσουν κυρίως πολιτικά, εκμεταλλεύονται όλα αυτά τα σύμβολα και κατευθύνουν τον απλό κόσμο, που δεν την έχει ψυλλιαστεί και δεν είναι λίγο πονηρεμένος. Γι αυτό και υπάρχει αυτή η σύγχυση μεταξύ του εθνικισμού και της θρησκείας {...} (Αυτοί είναι) Πολιτικοί κυρίως. Η ακροδεξιά. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής ας πούμε. Παντού Ελληνικές σημαίες, με τη θρησκεία στενή σχέση, και πάντα έτσι σ' αυτό το στυλ. (Αν.Λυκ2, κορ)

Έθνος ορθοδοξία: Ετερόσημες έννοιες/ Γνώμες των μαθητών

- Εγώ πιστεύω πως είναι τελείως άλλο πράγμα. {...}Γενικά είναι ετερόσημες έννοιες, δεν ταυτίζονται για κανένα λόγο. Δηλαδή, άλλο πράγμα να πιστεύω σε μία θρησκεία και άλλο να πιστεύω στην πατρίδα μου και να την υπηρετώ και να κρατάω τα έθιμα. Μπορεί κάποιος να μην πιστεύει τόσο πολύ στη θρησκεία, αλλά να είναι σωστός Έλληνας, στην πατρίδα του να είναι εντάξει. Δεν έχει καμία σχέση. (Ε., Λυκ1, κορ.)

-Βασικά, δεν νομίζω ότι συνδέονται γιατί ναι κάποιος που είναι χριστιανός δεν σημαίνει ότι είναι Έλληνας, και κάποιος που είναι Έλληνας δεν σημαίνει ότι είναι χριστιανός. (Αν., Λυκ1, κορ.)

-Πλέον, με την ανεξιθρησκία χρόνια τώρα, έχει ξεπεραστεί αυτό. Βέβαια υπάρχουν πολύ που το παίζουν πατριώτες και ταυτόχρονα καλοί χριστιανοί, αλλά όχι ότι όλοι όσοι είναι πατριώτες είναι και καλοί χριστιανοί. (Γ. Λυκ3, αγ.)

Απόψεις των εκπαιδευτικών για τη σύνδεση των εθνικιστικών και θρησκευτικών αντιλήψεων που ενδεχομένως κάνουν οι μαθητές τους

-Οι πιο συντηρητικές απόψεις, πηγαίνουν με απόψεις πιο κοντά στην εκκλησία... Ένα από τα δύο αυτά κορίτσια που είχαν συντηρητικές απόψεις, που

εγώ φανταζόμουν ότι θα είχε πολύ περισσότερο συντηρητικές απόψεις, δημιουργήθηκε βέβαια και ωραίο κλίμα στην τάξη και ίσως να μην μπόρεσαν να εκφραστούν. Αυτή, ανήκει σε μία άλλη εκκλησία, είναι πολύ θρησκευόμενη η οικογένειά της και αυτή. Αλλά ανήκουν στην Πεντηκοστιανή εκκλησία. Με πολύ μεγάλη αποδοχή των αρχών, ξέρεις, και των διδαχών και του τρόπου ζωής. (Αν., Δημ., Γυν3)

- Με τη θρησκεία ε; Το συνδέουνε... Μία μαθήτριά μου, κοπέλα τώρα, η οποία μου το δήλωσε κανονικά ότι είναι Χρυσή Αυγή, πέρυσι, όχι φέτος. Άνοιξε μία συζήτηση μέσα στην τάξη, αυτή ναι, θεωρούν ότι αυτοί εδώ υπερασπίζονται τη θρησκεία, έχουν αυτό το λάθος τα παιδιά, επίσης και την πατρίδα. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

- Ναι, πάντα χρησιμοποιούσε κάποια σοφίσματα ας πούμε (για να στηρίξει την άποψή του), γιατί δεν είναι επιχειρήματα αυτά. Ήταν άμεσα πάντα συνδεδεμένα και με τη θρησκεία. Αυτό ήτανε πολύ χαρακτηριστικό. Ξεκινούσε και απ' τους Εβραίους, όλος ο κόσμος κατέληγε στους Εβραίους. Και του έλεγα, μα τώρα δε λέγαμε για τους Εβραίους, δεν είχε σημασία, αυτός πήγαινε εκεί που ήθελε να πάει. Ξέρεις ήταν ένα μανιφέστο δικό του που είχε μια σειρά. Αυτό ήτανε... {...} Δηλαδή πάντα πέρα απ' το κοινωνικο-πολιτικό, πήγαινε στο θρησκευτικό. Ήταν συνδεδεμένα άμεσα. Και βέβαια ο λόγος τους έχει πάντα ενσωματωμένες τέτοιες εκφράσεις, τύπου «Σε λίγο θα μας απαγορεύσουν να κάνουμε και το σταυρό μας εδώ μέσα», ε, «την προσευχή μας την έχουν καταργήσει», τέτοια πράγματα... Ήταν συνδεδεμένο, ναι... {...} «Άθεοι, έχουν γίνει όλοι άθεοι. Και κομμουνιστές ταυτόχρονα», κι αυτό έπαιζε οπωσδήποτε. Απ' το συγκεκριμένο πάρα πολύ.. «Όσοι δεν είναι Χριστιανοί, είναι κομμουνιστές». Και με αφορμή το να καταργηθεί η προσευχή, τα θρησκευτικά, τέτοια θέματα που έχουν συζητηθεί... «Όλοι οι Μασόνοι θέλουν να μας κάνουν σαν αυτούς. Να ξεχάσουμε να κάνουμε το σταυρό μας, να ξεχάσουμε να λέμε την προσευχή μας». Και τέτοια... (Ν., Λυκ, Γυν.5)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι περισσότεροι μαθητές ταυτίζουν το εθνικό και το θρησκευτικό συναίσθημα. Η σύνδεση με το παρελθόν επιτυγχάνεται και δια μέσου της ορθοδοξίας, η οποία για ακόμα μία

φορά εκφράζει μία μακρά συνέχεια στο χρόνο. Το θρησκευτικό στοιχείο εμφανίζεται άμεσα στο λόγο των μαθητών και σε κάποια σημεία αφορά στην υπεράσπιση της πατρίδας, ταυτίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ορθοδοξία με τον εθνικό εαυτό σε όλη την ιστορική του πορεία. Σε μαθητές με εθνικιστικές απόψεις, η σύνδεση αυτή είναι ακόμα πιο έντονη. Αυτό υποδηλώνεται τόσο απ' τους ίδιους τους μαθητές με εθνικιστικές απόψεις, όσο κι από κάποιους συμμαθητές τους που αναφέρουν ορισμένα παραδείγματα. Επίσης, η θέση αυτή διαφαίνεται και στο λόγο των καθηγητών, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους θεωρούν ότι υπάρχει σύγχυση εθνικού και θρησκευτικού συναισθήματος, η οποία είναι έντονη και σε ορισμένες περιπτώσεις εκδηλώνεται ακραία από μαθητές με εθνικιστικές αντιλήψεις. Τέλος, μία πολύ μικρή μερίδα μαθητών θεωρεί το εθνικό συναίσθημα είναι ένα συναίσθημα εντελώς ανεξάρτητο απ' το θρησκευτικό.

Οι μαθητές υπερασπιζόμενοι την Ορθοδοξία, μπαίνουν στη διαδικασία σύγκρισης με άλλες θρησκείες όπως είναι ο μουσουλμανισμός, που θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω, αλλά γίνονται αναφορές και στους Εβραίους, οι οποίοι εμφανίζονται να ευθύνονται για μία σειρά καταστροφών, μία άποψη την οποία έχει υιοθετήσει η ελληνική ακροδεξιά από τη ναζιστική Γερμανία¹⁴⁷.

6.4.2 Σύνδεση με μουσουλμανισμό- Η θρησκεία του «άλλου»

Αρκετοί μαθητές, στη συζήτηση που έγινε σε σχέση με τη γενική άποψη που έχουν διαμορφώσει για τους μετανάστες, αναφέρθηκαν στο μουσουλμανισμό, ως τη θρησκεία των μεταναστών. Οι αναφορές τους κινούνται κυρίως γύρω απ' το πόσο «βίαιη» και «αντι-ανθρωπιστική» είναι αυτή η θρησκεία, ενώ σε πολλά σημεία συγκρίνεται με την χριστιανική ορθόδοξη θρησκεία.

- Όμως κυρία εδώ πέρα, όταν υπάρχουνε Τούρκοι, Αλβανοί και τέτοια, που είναι μουσουλμάνοι... Κι εδώ πέρα εμείς έχουμε διάφορα τζαμιά και τέτοια.. {...}Ε, όχι μπερδεύτηκα.. Εκκλησίες γι αυτούς... Και, εεε... {...} Αυτοί όμως, δεν ξέρουμε άμα έχουν. Ας πούμε στην Τουρκία ή στην Αγγλία, δεν ξέρουμε αν έχει εκκλησίες για Χριστιανούς... (Λ. Δημ2 κορ.)

¹⁴⁷ Π.χ. βουλευτές της Χρυσής Αυγής αρνούνται το ολοκαύτωμα των Εβραίων <http://www.protothema.gr/politics/article/285044/deyteros-boyleyths-ths-xryshs-ayghs-arneitai-to-olokaytoma/> (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

- Ή για παράδειγμα η θρησκεία που έχουνε. Στις μουσουλμανικές χώρες, η θρησκεία που έχουν, έχει το τζιχάτ που πρέπει να διαδόσεις με το σπαθί σου τη θρησκεία σου κάτι τέτοιο. (Π., Λυκ1, αγ.)

- Ο αγώνας ήταν και απελευθερωτικός ως προς τη χώρα, αλλά και ως προς το θρήσκευμα. Να φύγει δηλαδή το Ισλάμ και να διαδοθεί ο χριστιανικός λόγος (Π., Λυκ1, αγ.)

- Δεν θα μου άρεσε να δω να γιορτάζουνε ξέρω εγώ, τη θρησκεία τους οι μουσουλμάνοι. Θα με πείραζε γιατί έχει κάτι αιμοβόρο. Δηλαδή εγώ αυτό το βρίσκω πάρα πολύ κακό. Να λες ότι κάποιος επειδή είναι άθεος, πρέπει να τον σκοτώσω. Και δεν θα ήθελα στη δική μας τη χώρα να γιορτάζουν μία τόσο μακάβρια ιδέα... {...} Απλά αυτό, ένα τόσο αρρωστημένο πράγμα δεν θα μου άρεσε. (Ε., Λυκ3, κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Σε γενικές γραμμές παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι μαθητές, θεωρούν ότι η εθνική και η θρησκευτική συνείδηση αποτελούν ταυτόσημες έννοιες. Το θρησκευτικό συναίσθημα σε συνδυασμό με το εθνικό είναι εντονότερο στους μαθητές που δηλώνουν ότι έχουν εθνικιστικές απόψεις. Κάτι τέτοιο διαφάνηκε και από προσωπικές τοποθετήσεις των ίδιων των μαθητών που υπερασπίζονται την ακροδεξιά ιδεολογία, αλλά και από απόψεις των συμμαθητών τους, καθώς επίσης και μέσα απ' τα λόγια των εκπαιδευτικών.

Βέβαια, ο συνδυασμός του εθνικού και του θρησκευτικού συναισθήματος, δεν αποτελεί μοναδική πρακτική της ακροδεξιάς. (Αν ίσχυε κάτι τέτοιο οι μαθητές που ταυτίζουν το θρησκευτικό με το εθνικό συναίσθημα θα ήταν ένα πολύ μικρό ποσοστό). Αντιθέτως, χρόνια τώρα η τόσο στα σχολεία όσο και στην κοινωνία γενικότερα καλλιεργείται αυτή η ταύτιση από την κυρίαρχη ιδεολογία.

Όσον αφορά τώρα το μουσουλμανισμό. Όπως αναφέρθηκε κάποιοι μαθητές ανέφεραν το μουσουλμανισμό, ως τη θρησκεία των μεταναστών, μιλώντας για βία και συντηρητισμό. Σε σχέση μ' αυτό θα ήθελα να αναφέρω ότι επίσης, τις τελευταίες δεκαετίες επικρατεί μία γενικότερη ισλαμοφοβία, πάνω στην οποία έχει βασιστεί το μίσος και οι βίαιες πρακτικές της Χρυσής Αυγής. Από τη μία λοιπόν παρατηρούμε ότι υπάρχουν οι άμεσες πρακτικές βίας του ΛαΟΣ, και της Χρυσής Αυγής, απ' τη άλλη όμως, υπάρχει μια οργανωμένη και καθοδηγούμενη αντι-ισλαμική προπαγάνδα, που αποτελεί ευρύτατη ιδεολογική εκστρατεία

από ΜΜΕ, εθνικιστές πολιτικούς και τα κόμματα εξουσίας, με διεθνή εμβέλεια και ερείσματα. (Το ζήτημα αυτό αναλύεται εκτενέστερα στα τελικά συμπεράσματα της έρευνας).

6.5. Οι απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες: Πώς παρουσιάζεται ο «εθνικός άλλος» στο λόγο των μαθητών.

Για να αναλυθούν οι απόψεις των μαθητών σε σχέση με τους μετανάστες, χρειάστηκε να δημιουργηθούν κάποιες υποκατηγορίες, καθώς το ζήτημα ανάλογα με την κάθε περίπτωση μπορεί να πάρει πολλές διαφορετικές διαστάσεις. Έτσι, αναλύθηκε ξεχωριστά, ποια είναι η άποψη των μαθητών για τους μετανάστες σημαιοφόρους, ποια η άποψή τους για μία ενδεχόμενη παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα (σε παραλληλισμό με την παρέλαση των ομογενών στο εξωτερικό), ποια είναι η γενική άποψη που έχουν οι μαθητές για τους μετανάστες, και ποια είναι η σχέση τους με τους μετανάστες συμμαθητές τους. Από αυτές τις υποκατηγορίες προέκυψαν απ' το λόγο των ίδιων των μαθητών και κάποιες επιμέρους υποκατηγορίες, όπως η διάκριση των μεταναστών σε «νόμιμους» και «παράνομους», η διάκριση δυτικοευρωπαίων και ασιατών με τους δυτικοευρωπαίους μετανάστες κτλ.

6.5.1. Απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες σημαιοφόρους

Αρνητική και ουδέτερη στάση των μαθητών για τους μετανάστες σημαιοφόρους

- Εγώ θέλω να πω ότι συμφωνώ και δε συμφωνώ. Συμφωνώ γιατί εφόσον ήρθε εδώ πέρα και ζει σ' αυτή τη χώρα και είναι και καλή μαθήτρια, μπράβο της που σηκώνει την ελληνική σημαία. Αλλά και που δε συμφωνώ γιατί θα μπορούσε να είχε μείνει στη δική της τη χώρα, και να είναι στο δικό της σχολείο καλή μαθήτρια, και να σηκώσει τη σημαία την κανονική, από τη χώρα που είναι... (Λ., Δημ2, κορ.)

- Δεν υπάρχει λόγος να έρχεται και να πηγαίνει στις παρελάσεις. Αφού την 25^η Μαρτίου τη γιορτάζει μόνο η Ελλάδα. Δεν τη γιορτάζει η Νιγηρία, ή η Αλβανία, ή άλλη χώρα. Γι αυτό πιστεύω ότι εκείνοι που είναι απ' την Ελλάδα πρέπει να πηγαίνουνε στις παρελάσεις. {...} Εντάξει δεν θα πούμε κάτι. Δεν θα δημιουργηθεί κάτι. Απλά εντάξει όταν κρατάει την ελληνική σημαία δε θα νιώσει κάτι. Θα την κρατάει και θα πει «Πότε τελειώνουμε;». Ενώ εκείνος που

είναι απ' την Ελλάδα θα προσπαθήσει, πώς να το πω, θα θέλει να την κρατάει τη σημαία. (Αι., Δημ2., αγ., μετ.)

- ... θα μπορούσαμε να τους ρωτάμε. Θέλεις να κρατήσεις τη σημαία; Γιατί κρατάς κάτι που κληρονομικά δεν σου ανήκει. Από εκεί και πέρα άμα εσύ αισθάνεσαι... Υπάρχουν φιλέλληνες που λέμε, και πιο παλιά που ήρθαν και πολέμησαν ξένοι το 1821. Αυτοί αισθάνονται Έλληνες και έχουν σαν δεύτερη πατρίδα τους την Ελλάδα, οπότε προφανώς αν υπήρχε ένας τέτοιος θα ήταν τιμή να την κρατήσει. Οπότε, στην αντίστοιχη περίπτωση ναι. Αλλά, δεν ξέρω, νομίζω πως πρέπει να τον ρωτήσει τον άλλο, όχι έτσι, και ναι... Είναι δύσκολο. (Π., Λυκ1, αγ.)

-Απλά, εγώ σκέφτηκα τώρα ότι αν ήμουν σε άλλη χώρα και είχα μεταναστεύσει, και μου ζητούσαν να κρατήσω τη σημαία, επειδή θα είχα αριστεύσει, δε θα την κρατούσα... {...} Θα έδινα σε κάποιον από τη χώρα να τη κρατήσει.. Δεν ξέρω.. (Γ. Λυκ1., κορ.)

-Εμένα δεν μου αρέσει αυτό. Εντάξει δεν είπαμε να είμαστε ρατσιστές. Μπορεί αυτή να είναι πολύ καλύτερη μαθήτριά από μία ελληνίδα ας πούμε. Να βραβευτεί, να πάρει ότι της αξίζει κι αυτά. Αλλά τώρα να κρατάει την ελληνική σημαία και να παίρνει μέρος σε μία παρέλαση, όχι... {...} Δεν μου είναι όμορφο... (Κα. Λυκ- Ταξ3, αγ.)

- Εγώ πιστεύω πως ο καθένας πρέπει να κάνει παρέλαση στη χώρα του. (γέλια και σχόλια.«Οοο Χρυσανγίτισσα!!») Γιατί κυρία τώρα άμα ήταν στην παρέλαση ο ένας Αλβανός, η άλλη Ρωσίδα, η άλλη Μαύρη, η άλλη (γέλια), και δεν θα ήταν ωραίο κομμάτι. {...} Κι εκτός απ' αυτό, δεν ξέρω... Αν θα το κορόιδευα μόνη μου δεν ξέρω, αλλά θα ήμουν μ' αυτούς που θα το κορόιδευαν. Δεν μ' αρέσει καθόλου... Καθόλου... {...} Θα ντρεπόμουνα. (Σ. Λυκ- Ταξ3, κορ)

-Βασικά, εμένα δεν μου αρέσει, {...} Δε μ' αρέσει το θέαμα... Ε τώρα, όλοι να 'ναι άσπροι και να βλέπεις κι ένα μαύρο εκεί, εεε {...} αλλά αυτό πιστεύω ότι εντάξει δεν υπάρχει κάποιο λάθος σ' αυτό, γιατί σημαιοφόροι πηγαίνουν όσοι είναι άριστοι στο σχολείο, οπότε το κορίτσι μπορεί να πήγαινε άριστα στο

σχολείο, κι έτσι να έγινε σημαιοφόρος. {...} Θα 'πρεπε να λέει ο νόμος, να είναι αριστούχος και Έλληνας. {...} Τώρα αυτή η κοπέλα (η Νιγηριανή) δεν νομίζω ότι έχει κανένα εθνικό συναίσθημα... (Κι αν έχει γεννηθεί στην Ελλάδα;) Ε, και πάλι Θα αγαπάει περισσότερο τη Νιγηρία. {...} Εντάξει, άλλο να νιώθεις, κι άλλο από πού είσαι. Απλά, εντάξει, το ότι βγάζει καλό βαθμό, δικαιούται να την πάρει, αλλά εμένα δεν μ' αρέσει... (Α. Γυμ4, αγ.)

-Συζήτηση μεταξύ κάποιων μαθητών-τριών (Λυκ-Ταξ3):

N: Αλλά να πω λίγο κάτι. Πες ότι γεννήθηκες σε μία άλλη χώρα και πας σε μία άλλη χώρα...

I: Οι ρίζες σου που είναι δεν είναι απ' την Ελλάδα, εεε, Έλληνας είσαι όπου και να μένεις...

N: Και από μικρή μεγαλώνεις στην Ελλάδα, από μικρή όμως είσαι γεννημένη κάπου αλλού, την αγαπάς την Ελλάδα, έζησες στην Ελλάδα...

I: Ναι αλλά δεν είσαι Έλληνας 100%

N: Μα Έλληνας δεν είναι μόνο αυτός που γεννιέται, αν έχεις μάθει...

Σ: Δε με νοιάζει εμένα πως έχει μάθει, εμένα με νοιάζει εάν γεννήθηκε εδώ πέρα..

B: Δηλαδή εσύ λες ότι πρέπει και οι δύο γονείς να είναι Έλληνες..

Σ: Τουλάχιστον ένας απ' τους δύο, δεν σου λέω εγώ να είναι 100%, να έχει όμως ελληνικές ρίζες. Εγώ ντρέπομαι πάντως μ' αυτό που συμβαίνει... (με τους μετανάστες στις παρελάσεις)

Δ: Εγώ κυρία χαίρομαι που η Σ. είναι ειλικρινής και τα λέει έτσι. Αν όμως κάποιος έχει γεννηθεί εδώ πέρα, ανεξάρτητα απ' το που είναι οι γονείς του, νιώθει την Ελλάδα σαν δεύτερή του πατρίδα. Μπορεί ακόμα και το ίδιο το παιδί να αρνηθεί να σηκώσει την ελληνική σημαία. Εφόσον όμως το παιδί δεχτεί, κι έχει βγάλει και το μεγαλύτερο βαθμό, το θεωρώ ρατσιστικό να καθόμαστε να ασχολούμαστε μ' αυτό. Κι εγώ προσωπικά, αν ήμουν έξω, εγώ θα αρνιόμουν να πάρω τη σημαία. Δεν θα την έπαιρνα. Θα αρνιόμουν να σηκώσω τη γερμανική σημαία.

Σ: Βασικά εγώ δεν έχω πρόβλημα, όποιο παιδί και να κρατάει τη σημαία, απλά να έχει την ελληνική παιδεία, να έχει έτσι αρχές και ήθη της Ελλάδας. Τότε δεν έχω πρόβλημα. Γιατί πόσοι έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και δεν είναι καθόλου πατριώτες; {...}

I: Απλά, όταν η Ελλάδα γιορτάζει μία ελληνική επέτειο, δεν μπορώ να βλέπω άλλου χρώματος, άλλης εθνικότητας ανθρώπους να σηκώνουν την ελληνική σημαία

Θετική στάση των μαθητών για τους μετανάστες σημαιοφόρους

- Ότι όλα τα παιδιά μπορούν να γίνουν σημαιοφόροι, ανεξάρτητα απ' το ποια χώρα είναι. (Μγ., Δημ2, κορ.)

- Εγώ κυρία πιστεύω πως κάθε παιδί που ζει στην Ελλάδα, μαθαίνει την ελληνική γλώσσα, έχει το δικαίωμα να γίνει σημαιοφόρος γιατί κάνει προσπάθεια, έχει φύγει απ' τη χώρα του, κι αντί να μάθει τη γλώσσα της χώρας του, μαθαίνει τη δική μας, κι αυτό είναι τιμή για μας. (Τ., Δημ2, κορ.)

- Κυρία, εγώ πιστεύω ότι αν έχει την ελληνική υπηκοότητα ή την ελληνική ιθαγένεια, δεν παίζει ρόλο το πόσο σκούρο είναι το χρώμα του ή από πού κατάγεται, ας πούμε εάν ο γονιός του είναι Ρώσος ή κάτι τέτοιο. Αλλά, είναι Έλληνας, και αφού θέλει να σηκώσει την ελληνική σημαία, νιώθει μία αγάπη και μία τιμή γι αυτή τη χώρα.... (Β., Δημ1, Αγ.)

-Εγώ, πιστεύω πως αυτό είναι καλό να γίνεται, δηλαδή, ότι οποιαδήποτε υπηκοότητα και να έχεις, να ενισχύεις την παρέλαση αυτή που κάνει το σχολείο σου, η πατρίδα στην οποία ζεις, και ότι πρέπει η Ελλάδα να δίνει αυτές τις δυνατότητες στους ξένους μαθητές (Γ., Γυμ4, αγ.)

-Εγώ δεν έχω πρόβλημα. Αν είναι αριστούχος, οκ (Ε. Λυκ1, κορ.)

-Εφόσον αυτή η κοπέλα είναι στην Ελλάδα, είναι και αυτή μέρος του πληθυσμού μας συνεπώς, και του σχολείου και αφού προσπάθησε και κατάφερε να αριστεύσει, πρέπει να τιμηθεί ανεξάρτητα από την εθνικότητά της (Ν. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

Αντιδράσεις που θα προέκυπταν για τους μετανάστες σημαιοφόρους από διάφορες κοινωνικές ομάδες, σύμφωνα με τους μαθητές.

Αρκετοί μαθητές, αφού προσπάθησαν να διατυπώσουν την προσωπική τους άποψη για τους μετανάστες σημαιοφόρους, ένιωσαν την ανάγκη να μιλήσουν και για το ποιες θα ήταν οι αντιδράσεις των συμπολιτών τους. Αυτοί που προσπάθησαν να αναλύσουν και τις αντιδράσεις άλλων κοινωνικών ομάδων, ήταν είτε αυτοί που διαφωνούν με τους μετανάστες σημαιοφόρους, αλλά ντρέπονται να το εκφράσουν ευθέως (κυρίως μαθητές δημοτικού), είτε μαθητές που ίδιοι υποστηρίζουν τους μετανάστες σημαιοφόρους, αλλά θέλουν να δηλώσουν ότι η άποψή τους δεν είναι η κυρίαρχη κι ότι μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας θα διαφωνούσε.

- Απ' τη Χρυσή Αυγή κυρία θα υπήρχε αντίδραση...(Χ., Δημ2, αγ.)

- Από εμένα θα είχε τις ίδιες.. Δηλαδή, δεν θα πήγαινα να έλεγα «Καλά ρε συ; Πήγες κι έγινες σημαιοφόρος;». Δεν θα έκανα έτσι. Απλά δεν ξέρω η συμπεριφορά του άλλου μπορεί αν ενοχλεί λίγο. Ας πούμε κάνω έναν άλλο ότι δεν είμαι εγώ, μπορεί να πει «Καλά ρε δε σου άξιζε η σημαία. Γιατί να τη σηκώνεις εσύ που δεν είσαι από εδώ και να μη τη σηκώνω εγώ που είμαι;».. (Ε., Δημ2, κορ.)

- Θα μιλήσω όπως έχω δει εγώ ότι γίνονται κάποια πράγματα. Εγώ πιστεύω πως θα υπήρχανε πάρα πολλές αντιδράσεις, εάν σήκωνε τη σημαία ένα ξένο παιδί. Πιστεύω ότι, αυτή είναι δική μου άποψη, ότι ούτε εμένα θα μου πολυάρεζε άμα έβγαινε ένα ξένο παιδί, δε θα έλεγα «Γιατί βγήκες εσύ, θα έπρεπε να βγω εγώ». Εντάξει όλοι οι άνθρωποι ίσοι είναι... (Ε., Δημ2, κορ.)

- Εγώ πιστεύω ότι εντάξει ας πούμε, αν κάποιος, ή μάλλον το κορίτσι απ' τη Νιγηρία που σήκωσε τη σημαία, ας πούμε τα παιδιά, ίσως να μην πούνε κάτι, αλλά όταν μάθουν οι γονείς ότι βγήκε ένα παιδί ξένο, θα πούνε «Δες ήρθε από ξένη χώρα και σε περνάει στα μαθήματα;». Αυτό το έχω ακούσει και μπροστά μου πολλές φορές. Δηλαδή περνάω κι έχω ακούσει πολλές φορές να λένε μαμάδες στα παιδιά τους «Βρε δεσ σε πέρασε το Αλβανάκι στα μαθήματα;». (Αι., Δημ2., αγ., -μετ.-)

- Δηλαδή όταν συμβαίνει ένα γεγονός που είναι σημαιοφόρος κάποιος Αλβανός, για τους γονείς, για τους περισσότερους, θα υπάρχουνε μεγάλες αντιδράσεις. Και θα βγούνε και να λένε «Και γιατί να βγει αυτός σημαιοφόρος και να μη βγει η κόρη μου;». (Α., Δημ2, αγ.)

-Εγώ πιστεύω πως όταν κάποιος μαθητής από άλλη χώρα είναι καλός, αυτοί που έχουν την πρώτη αντίδραση είναι οι κυρίες, συνήθως οι κυρίες. {...} Ας πούμε αν αυτά τα παιδιά είναι καλοί μαθητές, τα υποτιμάει η κυρία τους και δεν τα επιβραβεύει. Κι ας πούμε εάν ένα τέτοιο παιδί βγει σημαιοφόρος, κι έχει μία τέτοια κυρία θα πει «Όχι δε θέλω να βγει αυτό το παιδί, να πάει κάποιο άλλο». (Δη., Δημ2, αγ.)

-Άφησαν οι Έλληνες να γίνει τέτοιο πράγμα; (Να κρατήσει μαύρη μαθήτρια την σημαία σε παρέλαση;) Πως κι έτσι; (Ι., Δημ.1, Κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι περισσότεροι μαθητές φάνηκε να συμφωνούν στο να γίνονται οι αριστούχοι μετανάστες σημαιοφόροι, κυρίως επειδή κάτι τέτοιο είναι κάτι νομικά σωστό και δεν μπορεί κανείς να παρέμβει σε κάτι τέτοιο. Ενώ, λιγότεροι μαθητές υποστήριζαν με θέρμη, ότι οι μετανάστες συμμαθητές τους θα πρέπει να γίνονται σημαιοφόροι γιατί κάτι τέτοιο τους αξίζει. Ωστόσο, αρκετοί ήταν και οι μαθητές οι οποίοι θεώρησαν ότι οι μετανάστες συμμαθητές τους δεν θα έπρεπε να γίνονται καθόλου σημαιοφόροι. Οι περισσότεροι απ' αυτούς δώσανε το παράδειγμα, ότι και οι ίδιοι αν βρίσκονταν σε κάποια άλλη χώρα, δεν θα επέλεγαν να σηκώσουν τη σημαία. Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι μετανάστης μαθητής του δημοτικού τοποθετήθηκε με θέρμη αρνητικά στους μετανάστες σημαιοφόρους.

Επίσης, μαθητές που συμφωνούν στο να γίνονται σημαιοφόροι οι μετανάστες συμμαθητές τους, θέλησαν να τονίσουν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας θα αντιδρούσε σε κάτι τέτοιο. Απ' το λόγο των μαθητών προέκυψε ότι τα κομμάτια της κοινωνίας που θα αντιδρούσαν για την ύπαρξη μεταναστών σημαιοφόρων είναι αρκετοί απ' τους γονείς των μαθητών, εκπαιδευτικοί, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ορισμένοι Έλληνες πολίτες, καθώς επίσης και η Χρυσή Αυγή.

6.5.2. Παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα

Αρχικά, προσπάθησα να διερευνήσω τις απόψεις των μαθητών για τις παρελάσεις των Ελλήνων ομογενών σε χώρες του εξωτερικού και στη συνέχεια τους έθεσα το ζήτημα μίας ενδεχόμενης παρέλασης μεταναστών που διαμένουν πολλά χρόνια στην Ελλάδα (π.χ. Αλβανών). Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν στην αρχή ενδεικτικά ορισμένες απόψεις των μαθητών για τις παρελάσεις των ομογενών, και στη συνέχεια οι απόψεις των μαθητών για μία ενδεχόμενη παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα, ώστε να είναι εμφανής η σύγκριση ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις.

Για παρέλαση ομογενών

-(Οι Έλληνες στον Καναδά) κάνουν παρέλαση γιατί πρέπει να αναδείξουν τον πολιτισμό μας, γιατί είναι απ' τους πιο σημαντικούς (Α. Γυμν4, αγ.)

- Καλό είναι να γίνεται και σε άλλες χώρες (η ελληνική παρέλαση) γιατί ενισχύεται και η επιρροή της Ελλάδας και σε άλλους πολιτισμούς, και αυτό είναι σημαντικό... (Σ. Ταξ- Λυκ3, κορ.)

- Ωραίο, γιατί είναι καλό να μαθαίνουν και άνθρωποι στο εξωτερικό τι έχει συμβεί στη χώρα μας. (Τ. Δημ2, κορ.)

Παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα: Διαφωνία των μαθητών

-Εντάξει, και τι επέτρεπε να έχουν τώρα αυτοί; {...} Ε, εντάξει, ούτε εμένα θα με πείραζε, αλλά δεν θα πετούσα και τη σκούφια μου, αν τους έβλεπα, εντάξει... (Α. Γυμ4, αγ.)

- Ίσως αν θέλανε να το κάνουν σε κάνα σπίτι, να μαζέψουν την οικογένειά τους, να το γιορτάσουν έτσι. Όχι όμως δημόσια. Να σου πω. Κι εγώ προσωπικά αν ήμουν στην Αλβανία, δε θα έβγαινα έξω στο δρόμο να πανηγυρίσω με σημαίες και τέτοια. Την επέτρεπε εκείνη, θα έφερνα την οικογένειά μου και τους γνωστούς σε ένα χώρο και θα γιορτάζαμε μεταξύ μας. Και να μη το μαθευτεί κανείς, και να μη το μάθει κανείς. Γιατί έτσι κι αλλιώς μ' αυτή τη χώρα έχουμε ανοιχτά μέτωπα εδώ και 10 χρόνια. (Με το Πακιστάν ας πούμε, δεν έχουμε ανοιχτά μέτωπα. Αν έκαναν αυτοί μία παρέλαση;) (Γέλια). Όχι δεν έχουμε. Ξέρω

γω, δεν ξέρω. Τι να πω. Ε είμαι σ' αυτό. Είμαι κάθετος. Όχι. δεν μπορώ να το εξηγήσω λογικά. Είναι συναισθηματικό. {...} Και εντάξει, ε τώρα νομίζω ότι ναι λογικά μπορούμε να τους αφήσουμε, και ως δημοκρατικοί, ναι, πρέπει να τους αφήσουμε, Αλλά, εεε, εφόσον πρώτα έχει δώσει κάποια πράγματα στους Έλληνες. Δεν μπορείς απ' τη μια να κόβεις απ' τους Έλληνες, να κάνεις το ένα το άλλο, και απ' την άλλη στους άλλους να δίνεις. Ας πούμε τώρα, στις πανελλήνιες, κόβουν απ' τους πολύτεκνους τα μόρια και στους άλλους που είναι εδώ πέρα και στους μουσουλμάνους τους έχουνε με 15.000 να μπουν ιατρική. Δίνεις, ξέρω γω στους άλλους, ή στους ομογενείς, δε δίνεις εντάξει. Δηλαδή κόβεις απ' τους πολίτες σου και αυξάνεις στους άλλους. Ε τότε δεν πρέπει να γίνεται. Αν οι ισορροπίες είναι αλλιώς τότε να δώσεις και κάποια δικαιώματα, αλλά έτσι όχι. (Π.Λυκ1, αγ.)

-Κατανοώ ότι θα πρέπει να πω πώς δεν έχω πρόβλημα. Αλλά στην πραγματικότητα δεν θα ήθελα... {...} Γιατί εδώ είναι η Ελλάδα. Δεν είναι ωραίο που το λέω, απλά έτσι αισθάνομαι, γιατί εδώ όχι είμαστε Έλληνες, απλά είναι η Ελλάδα, η Ελλαδίτσα, με τις παραδόσεις της, η μικρή Ελλάδα, που είμαστε όλοι μαζί ενωμένοι... Όχι, όχι, όχι... (Γ.Λυκ1, κορ.)

- Ουσιαστικά βρίσκονται στην Ελλάδα, κι είναι από άλλη χώρα, και κάνουν παρέλαση στην Ελλάδα. Εμένα δε μου φαίνεται αυτό φυσιολογικό. {...} Ε, είναι φυσιολογικό τώρα οι Πακιστανοί και οι Μαύροι να έρχονται και να κάνουν παρέλαση; Δε γίνεται. Είναι ρεζίλι. (Σ. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

Παρέλαση μεταναστών στην Ελλάδα: Συμφωνία των μαθητών

-Κυρία εγώ πιστεύω, ωραία θα ήτανε να γινότανε εδώ γιορτές άλλων λαών, να μάθουμε κι εμείς τι γιορτάζουν οι άλλοι λαοί (Τ., Δημ2, κορ.)

-«Εγώ θα πήγαινα, γιατί θα είχα μία περιέργεια, να δω πως είναι οι άλλοι λαοί, εκτός απ' την Ελλάδα, και θα μου άρεσε άμα ήξερε κάποιος Ελληνικά, να μου πει κάποια πράγματα γι αυτή την ημέρα...» (Θ. Δημ1, Αγ.)

- Εγώ, πιστεύω πως έχουν κάθε δικαίωμα να κάνουνε παρέλαση γι αυτό που γιορτάζει όλη η χώρα τους {...} Εντάξει, μ' αρέσει να βλέπω άλλους πολιτισμούς, ας πούμε τι ντύνονταν παλιά, όπως φοράμε εμείς παραδοσιακές στολές, πως είναι ο στρατός τους, και τέτοια πράγματα, αλλά εντάξει. (Γ. Γυμ4, αγ.)

-Εμένα, δεν θα με ενοχλούσε καθόλου να γινότανε, γιατί πιστεύω ότι αυτοί οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα να γιορτάζουν τις εθνικές τους γιορτές, αφού δεν μπορούν να τις γιορτάζουν στη χώρα τους, κι επίσης σίγουρα θα πήγαινα. {...}Θα ήθελα να δω τι διαφορές έχουν. Ακόμη, όμως ας πούμε, των άσπρων λαών, να το πούμε έτσι, χωρίς να θέλω να θίξω κάποιον, πιστεύω ότι θα ήταν πιο ίδιο, ενώ αν ήταν κάποιος μαύρος λαός πάλι θα πήγαινα, αλλά πιστεύω ότι θα ήτανε μεγάλες οι διαφορές. Αλλά, θα πήγαινα πάλι γιατί πιστεύω ότι αυτούς τους ανθρώπους θα τους χαροποιούσε εάν έβλεπαν ότι άσπροι άνθρωποι, ή οποιουδήποτε χρώματος θα πήγαιναν να τους δούνε γιατί εκείνοι οι άνθρωποι πιστεύω ότι νιώθουν το ρατσισμό πιο πολύ απ' όλους τους ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο. {...}Βασικά το αίμα όλων των ανθρώπων είναι κόκκινο, οπότε..» (ΜΝ, Δημ1, Κορ.)

- Δε θα με πειράξει. Σίγουρα όμως πρέπει να σεβαστούν το χώρο που θα κάνουν την παρέλαση. {...} Δηλαδή, έτσι όπως θα κάνουν την παρέλαση, να μην χλευάζουνε κι αυτοί αντίστοιχα κάποιους Έλληνες. Να υποστηρίζουν τη χώρα τους, αλλά να μην υπάρχουν αρνητικά σχόλια για την Ελλάδα, δεν θα ήταν σωστό αυτό... (Γ. Λυκ3, αγ.)

Απόψεις των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους, σε σχέση με την παρέλαση μεταναστών.

-Καλά λέει «οι Πακιστανοί και οι Τούρκοι θα κάνουν παρελάσεις» {...} Οι περισσότεροι ήταν αρνητικοί. Δεν τους άρεσε η ιδέα και έκανα και μία πλάκα, γιατί έχουμε και μία ομάδα παιδιών που είναι ΠΑΟΚ, και τους ρώτησα ότι αν ένας νιγηριανός παίχτης του ΠΑΟΚ, απ' τη μαύρη φυλή, ήθελε να σηκώσει μία ελληνική σημαία, θα το αρνιόσασταν; Η ομάδα αυτή είναι περί τα 4 άτομα τώρα, οι δύο είπαν ναι, δεν θα θέλαμε, θέλαμε να είναι Έλληνας. Μία μαθήτριά από τους 20 μου είπε ότι είναι λίγο δύσκολο να γίνει γιατί εξαρτάται απ' την

ποσότητα των ανθρώπων που συμμετέχουν, κι ότι αν ήταν μία κοσμοπλημμύρα ανθρώπων δεν θα της άρεσε. Δηλαδή αν ήταν ένα μικρός αριθμός θα έλεγα πιο εύκολα ναι, λέει εξαρτάται επίσης από ποια περιοχή γίνεται γιατί η Ελλάδα είναι ένα γεωγραφικό σημείο λίγο δύσκολο, με τους γείτονες που έχει κτλ. Ας πούμε στο Τορόντο που γίνεται η παρέλαση, είπαν ότι δεν απειλείται ο Καναδάς από το ελληνικό στοιχείο με καμιά γειτονία και τέτοια, ενώ εδώ πέρα αν κάνουν κάποιοι, είπαν ας πούμε οι Τούρκοι, και τους λέω από πού κι ως που να κάνουν οι Τούρκοι, μιλάμε για θρησκευτική μειονότητα. Ε, τι άλλο μου είπανε, σ' αυτό δεν τους άρεσε πολύ η ιδέα. (Αλ. Γυμ., γυν.1)

- Νομίζω ότι ακόμα κι αυτοί που δεν είναι Χρυσανγίτες, θα ήταν αντίθετοι. Είναι σαν να τους θίγεις κάτι που είναι τόσο κεκτημένο, αλλά και τόσο συμβολοποιημένο. Είμαστε ρε παιδί μου πώς να στο πω, αλτρουιστές και φιλελεύθεροι και φιλόανθρωποι, και τελειώνει αυτό, όταν αρχίζουν και οι άλλοι να θέλουν να είναι υπέρ της ελευθερίας τους. Εκεί κάπου τελειώνει η ανεκτικότητα μας. Είναι λίγο μεταβλητή κατά συνθήκη (N., Λυκ, Γυν.5)

Απόψεις των μαθητών για την κυρίαρχη γνώμη και για τις γνώμες των συμμαθητών τους σε σχέση με την παρέλαση των μεταναστών

- Κυρία εγώ πιστεύω, ωραία θα ήτανε να γινότανε εδώ γιορτές άλλων λαών {...} αλλά κυρία δεν ξέρω αν γίνεται, γιατί εδώ πέρα, να το πω, κάποιοι άνθρωποι Έλληνες, μπορεί να είναι λίγο ρατσιστές, και να μην τους θέλουν τους Αλβανούς.

(T., Δημ2, κορ.)

- Εγώ λέω, σε άλλες χώρες ναι. Τώρα στη δικιά μας δεν ξέρω... Όχι κυρία, δηλαδή εννοώ ότι στην Ελλάδα κάποιοι μπορεί να μην αφήνουν π.χ. τους Ρώσους, να γιορτάσουν μία δική τους εθνική γιορτή, ενώ σε άλλες χώρες, τους Έλληνες, μπορεί να τους αφήνουνε να γιορτάζουνε εθνική γιορτή. {...} Γιατί εδώ, πέρα απ' το ότι μπορεί να γίνουν επεισόδια, σίγουρα επεισόδια και καβγάδες και διάφορα άλλα... {...} Ναι κυρία, γιατί εδώ και στην κανονική ζωή έχω δει κάποιους ανθρώπους που πάνε και τους βρίζουνε αυτούς τους

ανθρώπους (τους μετανάστες), και δεν νομίζω ότι αυτό είναι σωστό. (Μ. Δημ2, κορ.)

- Πιστεύω ότι θα έπρεπε να γίνονται. Αλλά, δύσκολα νομίζω. {...} Ε, αυτοί που είναι εθνικιστές, θα ήταν τελείως αρνητικοί. Μερικούς δεν θα τους ενδιέφερε καν το θέμα, θα το άφηναν αδιάφορο. (Γ.Λυκ2, κορ.)

-Αλλά το θεωρώ, ότι δεν υπάρχει περίπτωση να συμβεί στην Ελλάδα (παρέλαση μεταναστών). Γιατί είμαι 17 χρονών δεν τα ξέρω όλα φυσικά, αλλά απ' αυτά που ξέρω, πιστεύω ότι δεν θα υπήρχε περίπτωση. Υπάρχουν τόσο κομπλεξικοί στην Ελλάδα, τόσο μικρά μυαλά στην Ελλάδα, που θα έλεγαν «Τι; Ήρθαν αυτοί στη χώρα μας; Γιατί; Ποιος; Που;», υπάρχει πάρα πολύ κόμπλεξ... (Α. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

-Εμένα, δεν με ενοχλεί. Αλλά πιστεύω ότι η πλειοψηφία θα ενοχλούνταν. (Ε. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

- Εμένα, προσωπικά δεν θα με πείραζε, αλλά τους περισσότερους Έλληνες θα τους πείραζε, γιατί εντάξει οι Έλληνες είμαστε απ' τη φύση μας ρατσιστές σ' αυτά τα θέματα και θέλουμε να είμαστε μόνο εμείς. Δηλαδή αν πάει ο άλλος και κάνει παρέλαση στην Ελλάδα, θα φέρει αντιδράσεις (Ν. Λυκ3, αγ.)

- Οι μισοί συμμαθητές μας είναι Αλβανοί. Οι υπόλοιποι δεν θα είχαν κάποιο πρόβλημα... Εκτός κι αν ήταν κανένας Χρυσανγίτης (Γ. Γυμ4, αγ.).

Ανάλυση και σχολιασμός

Αρχικά, προσπάθησα να διερευνήσω τις απόψεις των μαθητών για τις παρελάσεις των Ελλήνων ομογενών σε χώρες του εξωτερικού. Τα συναισθήματα της συντριπτικής πλειοψηφίας των μαθητών ήταν εθνική υπερηφάνεια και συγκίνηση. Πιο συγκεκριμένα οι μαθητές εξέφρασαν την άποψη ότι είναι πολύ σημαντικό να γίνονται αυτές οι παρελάσεις για να αναδειχθεί ο ελληνικός πολιτισμός στις άλλες χώρες, να μάθουν οι υπόλοιποι λαοί για την ελληνική ιστορία, και να νιώσουν οι ομογενείς την εθνική ενότητα παρόλο που βρίσκονται τόσο μακριά απ' την πατρίδα τους.

Μετά απ' τη συζήτηση γύρω απ' τις παρελάσεις των ομογενών στο εξωτερικό, έθετα το ζήτημα μίας ενδεχόμενης παρέλασης μεταναστών που διαμένουν πολλά χρόνια στην Ελλάδα (π.χ. Αλβανών). Ήταν συγκλονιστικό το πόσο αντιθετικά συναισθήματα δημιουργούνταν στους μαθητές. Πριν από μία στιγμή είχαμε συζητήσει το ζήτημα των παρελάσεων των ομογενών και είχαν εκφέρει ιδιαίτερα θετικές απόψεις, και τώρα για ένα αντίστοιχο ζήτημα στην Ελλάδα, ενώ ήξεραν ότι θα ήταν «σωστό» και «λογικό» να γίνει δεν μπορούσαν να το υποστηρίξουν κι ερχόντουσαν σε αντιφάσεις. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις που οι μαθητές δεν ήθελαν να έρθουν σε αντίφαση, δήλωναν ότι θα μπορούσε να γίνει μία τέτοια παρέλαση, αλλά με κάποιες παραμέτρους, όπως για παράδειγμα να σεβαστούν οι μετανάστες το δικαίωμα αυτό που τους παραχωρείται. Ωστόσο, δεν είχαν κάποια ένδειξη ότι σε προηγούμενη παρέλαση δεν το σεβάστηκαν... Τέλος, μία πολύ μικρή μερίδα των μαθητών τοποθετήθηκε ξεκάθαρα υπέρ μίας ενδεχόμενης παρέλασης των μεταναστών, κι αυτοί στην πλειοψηφία τους είναι μαθητές του δημοτικού.

6.5.3. Η γενική άποψη που έχουν μαθητές για τους μετανάστες

Στο υποκεφάλαιο αυτό γίνεται προσπάθεια να ερευνηθεί ποιες είναι οι απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες γενικότερα. Ποια είναι δηλαδή η γενική εικόνα που τους έρχεται στο μυαλό και ποια συναισθήματα τους δημιουργούνται όταν μιλούν για τους μετανάστες που ζουν στη χώρα μας.

Θετική και ουδέτερη στάση των μαθητών απέναντι στους μετανάστες

- Βασικά, είναι πολύ ωραίο γιατί γνωρίζεις τα έθιμα από τις άλλες χώρες, π.χ. από την Αλβανία, ποια είναι τα έθιμα τους, τη γλώσσα τους, ή από τη Ρωσία, τη γλώσσα τους, τα έθιμα τους... (Κ., Δημ2, κορ., μετ)

-«Εγώ πιστεύω εντάξει, ότι υπάρχουν κάποιοι που είναι οικογενειάρχες, ζούνε κανονικά, πληρώνουν φόρους, ενώ υπάρχουν και κάποιοι άλλοι που ψάχνουν στα σκουπίδια... που ζητιανεύουν, που κλέβουν... {...}» (Γ. Γυμ4, αγ.).

-Δεν μπορείς να πεις για κάποιον ότι μετανάστευσε με αυτό το στόχο (να κλέψει και να σκοτώσει). Μπορεί να ήρθε στην Ελλάδα και να βρέθηκε σε μία άσχημη κατάσταση, όπου κανείς δε βρίσκει δουλειά, και κανείς δεν καταφέρνει να αναπτυχθεί. Ούτε Έλληνας, ούτε μετανάστης... Εγώ σκέφτομαι ότι, το γεγονός

του ότι ήρθε στην Ελλάδα, είδε αυτές τις συνθήκες, έμεινε σ' αυτές τις συνθήκες, άρα συνεπώς αυτό που έμενε πριν ήταν χειρότερα, για να επιλέξει να μείνει εδώ, το να οδηγηθεί στο να κλέψει ή στο να σκοτώσει, δεν τον επηρέασε η καταγωγή του, αλλά οι συνθήκες στις οποίες ζει. (Γ., Λυκ2, κορ.)

-Αυτοί οι άνθρωποι θα είχαν κάποιο πρόβλημα και ήρθαν εδώ πέρα με σκοπό να βρουν κάτι, μια ελπίδα, μία δουλειά για να ζήσουν καλύτερα. Αν αυτός είναι ο στόχος τους, τότε εγώ θα τους βοηθήσω κιόλας. Απλά, αν ήρθαν στη χώρα για να επιβιώσουν με παραβατική συμπεριφορά, να σκοτώσουν, να κλέψουν, αυτό θα το κατακρίνω, όπως θα κατακρίνω και τον Έλληνα, που θα κάνει το ίδιο. (Αν. Λυκ2, κορ.)

- Όμως, στη δική μας τη χώρα που έχουνε αυξηθεί οι ρατσιστικές αντιλήψεις, και έχουν αναπτυχθεί αρκετά οι προκαταλήψεις, κι ότι οι μετανάστες ευθύνονται, γιατί κάπου πρέπει να ρίξεις τις ευθύνες για ότι γίνεται γύρω σου, και για το πώς έχεις καταντήσει να ζεις, και προφανώς δεν μπορείς να βρεις το σωστό στόχο για να ρίξεις τις ευθύνες, κι αρχίζεις να καταλογίζεις ευθύνες για την κατάσταση αυτή, στους μετανάστες. Θα σου δοθεί κουτί η αφορμή, στο να 'ρθει ένας Ρώσος, ή Πακιστανός, ή Αλβανός, που θα τον δεις να κλέβει, και θα πεις καλά οι Πακιστανοί κλέβουν. Γιατί δεν είναι ότι θα σου δοθεί η αφορμή από ένα συμβάν που θα ακούσεις αληθινό, ότι δύο Πακιστανοί μου κλέψανε το σπίτι, αλλά μέσα σε όλο το κλίμα ότι οι Πακιστανοί είναι βάρος, ότι οι Πακιστανοί είναι εμπόδιο, ότι μας κλέβουν τις δουλειές, ότι δεν μπορεί να υπάρχει παραεμπόριο, και να μη μπορεί να αναπτυχθεί η οικονομία και τα μαγαζιά, και σου έρχεται αυτό ότι τσουνι να το και το άλλο το πρόβλημα, οι Πακιστανοί κλέβουν, εκεί δημιουργείται αυτό. Δεν είναι ότι θα 'ρθει ένας Πακιστανός και θα κλέψει και θα αποκτήσουν κακή φήμη οι Πακιστανοί. (Γ.Λυκ2, κορ)

Αρνητική στάση των μαθητών απέναντι στους μετανάστες

-Εφόσον έρχεσαι εδώ, πρέπει να τιμάς και την Ελλάδα, ας πούμε κι Έλληνες είναι μετανάστες, αλλά δεν πάνε σε άλλες χώρες και σκοτώνουνε ανθρώπους και κλέβουν και τέτοια, είναι έντιμοι άνθρωποι, κάνουν μία δουλειά, παίρνουν ένα

σπίτι και δεν μένουνε έτσι. {...} Εντάξει, υπάρχουν και κάποιες εξαιρέσεις και κάποιοι με χαρτιά και τέτοια, αλλά οι περισσότεροι δεν σέβονται την Ελλάδα, κλέβουνε, σκοτώνουνε, παρενοχλούνε τους γύρω τους, εντάξει, αυτά... Η πλειοψηφία είναι αυτοί... {...} (Στη συνέχεια, ανέφερε διάφορα εγκλήματα που έχουν διαπράξει μετανάστες, και ρωτήθηκε από πού έχει όλες αυτές τις πληροφορίες) Τα ζούμε... {...} Ναι, αφού και στο σχολείο μας είχαν κλέψει μία φορά ένα κινητό, και κατά πάσα πιθανότητα, ήταν απ' αυτούς, απ' την τρίτη που είναι οι περισσότεροι Αλβανοί και λογικά αυτοί το έκλεψαν {...} Καταρχήν, μόνο την τηλεόραση να ανοίξεις, κάθε φορά, έχει δύο τρία περιστατικά, με βιασμούς, με φόνους, από μετανάστες... {...} Για παράδειγμα, είχα ένα φίλο που περπατούσε και είχε μία μπλούζα του ΠΑΟΚ και είχε μία ελληνική σημαία από δίπλα και άρχισαν να τον βαράνε και να του λένε «τι είναι αυτά, μη φοράς ελληνικές σημαίες, και μην το ξανακάνεις αυτό» και τέτοια. (Γνωρίζεις αν αυτοί ήταν σίγουρα μετανάστες;) Δεν ξέρω... . Μπορεί όχι. (Α. Γυμ4, αγ.)

-Ας πούμε, αν βγεις στη γειτονιά μας το βράδυ, ας πούμε κατά τις 8 με 10, είναι όλοι Ρώσοι που παίζουν χαρτιά, όλοι οι Αλβανοί, καπνίζουν και κάθονται στα πάρκα.... Φοβάσαι να βγεις... (Α. Γυμ4, αγ.) Όλα τα κωλόπαιδα εκεί καπνίζουνε, πίνουνε, δεν ξέρω... (Γ. Γυμ4, αγ.)

Γνώμες των μαθητών για τις απόψεις των συμμαθητών τους σε σχέση με τους μετανάστες γενικότερα

- Εμένα γενικά στο σχολείο, οι περισσότεροι συμμαθητές μου είναι απ' το αδιάφορο έως προς το δεν φταίνε (οι μετανάστες). Δηλαδή, αν γίνει πολιτική συζήτηση, παίζει «Ωχ αδερφέ, τι να συζητάμε τώρα, όλο τα ίδια και τα ίδια». Και έρχονται παιδιά και αναμασούν λέξεις που βλέπουνε στην τηλεόραση. Βαριούνται να τα συζητήσουνε. Οι αδιάφοροι στα πολιτικά ζητήματα τείνουν προς να τους υποστηρίξουν σε κάποια πράγματα. (Γ. Λυκ2, κορ)

-Εγώ στην τάξη μου έχω μία κοπέλα, που πιστεύει ότι για όλα φταίνε οι μετανάστες. {...} Είναι εθνικίστρια, το δηλώνει. Υποστηρίζει την ακροδεξιά, βασικά τη Χρυσή Αυγή. (Αν. Λυκ2, κορ)

-Είναι κάποιοι που λένε: «Άντε ρε τους Πακιστανούς, στείλτε τους από εκεί που ήρθανε» και ιστορίες, αλλά οι πιο πολλοί είναι μέτριοι. {...} Τρεις- τέσσερις, αλλά όχι και τόσο ακραία, ε... Λένε ότι για την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, φταίει σε μεγάλο ποσοστό αυτό. (Γ., Λυκ3, αγ.)

Αρνητική στάση των μαθητών απέναντι στους μετανάστες/ Γνώμες των εκπαιδευτικών

-Έλεγε ο ένας ότι «εγώ θέλω να φύγουν οι ξένοι από τη χώρα μου», (Ρ. Δημ, γυν.7)

-Η μία είπε κιόλας «Εγώ είμαι ρατσίστρια». {...} Και της λέω της μαθήτριάς «Γιατί βάζεις μόνη σου αυτήν την ταμπέλα ότι είσαι ρατσίστρια;» και μου λέει «Γιατί έτσι νιώθω και δεν ντρέπομαι γι αυτό»... (Αλ. Γυμ., γυν.1)

-Το παράδοξο είναι αυτό ότι απέναντι στους μετανάστες έτσι γενικά σαν αόριστη έννοια, υπάρχει θέμα. {...} Στο μάθημα της έκθεσης ας πούμε που συζητάμε διάφορα κοινωνικά θέματα και ρατσισμό και ανεργία, πάντα κάποιος θα περάσει και θα πει ως αιτία τους μετανάστες που μας παίρνουν τις δουλειές, ή η εγκληματικότητα, οι μετανάστες που είναι αιτία για την εγκληματικότητα, ή ρατσισμός, φταίνε και οι μετανάστες όμως... Δηλαδή πάντα, πάντα θα υπάρχει σε κάθε τμήμα κάποιος που θα το συνδέσει... (Ν., Λυκ, Γυν.5)

-Όταν μιλάνε γενικότερα για τους μετανάστες, μπορεί να τους θεωρήσουν υπεύθυνους για την ανεργία, και να μιλήσουν με διάφορα στερεότυπα {...} Ε, αυτό το ότι πολλές φορές η εγκληματικότητα και η ανεργία αποδίδεται συνολικά στους μετανάστες. (Αν., Λυκ., Γυν2)

-Οι απόψεις τους βέβαια όπως σου είπα, επηρεάζονται πάρα πολύ, από την επικαιρότητα, απ' το τι ακούγεται, δηλαδή όταν έχουμε ένα κύμα εγκληματικότητας ας πούμε, ή τυχαίο περιστατικό όπως αυτό που είπα, που έχουνε και μία ταυτότητα εθνική, ο Αλβανός που... εκείνος που..., αυτό νομίζω ότι περνάει και σε ένα βαθμό και στο σχολείο. (Κ., Λυκ, αντ.6)

-Στην τάξη μου είχα μαθητές, που κυκλοφορούσαν προκλητικά με τα σύμβολα αυτά, και με τις μπλούζες τις μαύρες και τα τέτοια, και υποστήριζαν φανερά την ΧΑ και ήταν και περήφανοι γι αυτό, οι Ελληνάρες που θα σκοτώσουμε τους μετανάστες και τους τέτοιους, δηλαδή απίστευτο. Και σε γυμνάσιο κιόλας, επαναλαμβάνω... {...} Είχανε γράψει κάτι εκθέσεις «Οι Αλβανοί να πεθάνουν», «Να καούν ζωντανοί», και τέτοια, μιλάμε για μίσος. (Γ., Λυκ, Γυν4)

-Ναι. Στην τάξη έχει τύχει να έχω και μαθητή που ήτανε ας πούμε υπέρμαχος, και στέλεχος, ξέρω 'γω, μάλλον θα ήτανε και μέλος. Δηλαδή ερχότανε με μπλούζες, μας προκαλούσε επιδεικτικότητας. Άρχισε να μας προκαλεί κυρίως όταν κάποια στιγμή τέθηκαν τέτοια θέματα... {...}, ο οποίος μιλούσε με ένα λόγο, εεε δεν ήταν απλά επιθετικός, ήταν κάτι παραπάνω από επιθετικός όταν κάναμε συζήτηση για τέτοια θέματα, προκλητικότατος σίγουρα, είναι σαν να τα είχε βιωμένα ξέρω 'γω 100 χρόνια, και σαν να είχε ζήσει ο ίδιος πολύ μεγάλες συμφορές από τους μετανάστες και τους ξένους, τόσο πολύ δηλαδή, και ήταν μόνο 17 χρονών. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

6.5.3.1. Διάκριση των μεταναστών σε «νόμιμους» και «παράνομους» από τους μαθητές

Το υποκεφάλαιο αυτό δημιουργήθηκε καθώς ορισμένοι μαθητές επέμειναν ιδιαίτερα στο διαχωρισμό των μεταναστών σε νόμιμους και παράνομους, και πιο συγκεκριμένα σε κανονικούς μετανάστες και λαθρομετανάστες. Ο διαχωρισμός αυτός, όπως επισημάνθηκε και στο 4^ο κεφάλαιο είναι ένας διαχωρισμός που αποτελεί ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του ακροδεξιού λόγου.

-Με τους παράνομους ξένους, δεν είναι ωραίο να συνυπάρχουμε, να μπαίνουνε στη χώρα κτλ... (Τ. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

- Εγώ πιστεύω ότι στο να διώξουν τους παράνομους σ' αυτό συμφωνώ γιατί και είναι άδικο για τους υπόλοιπους που είναι νόμιμοι και πληρώνουν κάρτα, και γενικά καταστρέφουνε το κράτος και την οικονομία του. (Ε. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

- Αν είχαμε καλύτερη περιφρούρηση ας πούμε, οι λαθρομετανάστες δεν θα πήγαιναν στην Ελλάδα, αλλά σε μία άλλη χώρα. {...} Είμαστε 6 εμείς, 1 λαθρομετανάστης, ε μετανάστης, συγγνώμη (Ν. Λυκ3, αγ.)

-Να μην μπορούν να μπουκνέ λαθραία. Να μπορούν να μπουκ κανονικά, σαν κανονικοί μετανάστες, αλλά όχι να μπαίνει ένα βαν με 100 αλλοεθνείς. {...} (Κι αν τους βρούν;) Να μην τους αφήνουν να περάσουν. Να τους γυρνάνε πίσω. {...} Να μπορεί να μπει οποιοσδήποτε, αλλά οποιοσδήποτε, με ταυτότητα, με χαρτιά, ότι αα οκ εσύ μπορείς να περάσεις στη χώρα. {...} Να έχει έστω μια υπηκοότητα, Την Αλβανική υπηκοότητα, έχω διαβατήριο, θέλω να πάω στην Ελλάδα. Γιατί αλλιώς είναι λαθρομετανάστης. Επίσης, τους λαθρομετανάστες, τους εκμεταλλεύονται οι Έλληνες. Είναι και κακό γι αυτούς μερικές φορές. {...} Εντάξει ο τάδε Πακιστανός, έρχεται απ' τη χώρα του, δεν ξέρω με ποιο τρόπο έρχεται, έρχεται όμως επειδή πεινάει, ψάχνει να βρει μία λύση να επιβιώσει, αλλά αν η Ελλάδα δεν έχει κάποια φύλαξη να πει ότι δεν μπορώ να σε βάλω μέσα στη χώρα, πως θα γίνει, και μπαίνει όποιος θέλει, χωρίς να πληρώνει κάποιο ΦΠΑ, κάποιο οτιδήποτε, και είναι λαθραίος, έτσι και οι Έλληνες έχουν αυτό που λέμε ότι αυτοί μας παίρνουν τις δουλειές, που εντάξει δεν φταίει αυτό, αλλά φταίει και αυτό σε κάποιο ποσοστό, ε αυτό. {...} (Λέτε ότι όποιος έρχεται πρέπει να έρχεται με νόμιμο τρόπο. Αν δεν έρχεται με νόμιμο τρόπο. Τι γίνεται;) Τον στέλνεις πίσω στη χώρα του (Η άποψη αυτή υποστηρίχτηκε και απ' τους δύο μαθητές (Ν., και Γ., Λυκ3)). Γιατί απ' τα 13 εκατομμύρια, τα 2 είναι μετανάστες. (Γ. Λυκ3, αγ.)

6.5.3.2. Διάκριση δυτικοευρωπαίων και αφρικανών/ασιατών μεταναστών

Μία ακόμα διάκριση που έγινε από τους μαθητές, ήταν να διαχωρίσουν τους αφρικανούς και ασιάτες μετανάστες από τους δυτικοευρωπαίους.

Απόψεις των μαθητών

-Εμείς έχουμε σημαντική ιστορία... Ας πούμε έχουμε το πολυτεχνείο, έχουμε την επανάσταση του 1821, έχουμε τους Γερμανούς.. Έχουμε τρεις.. Οι άλλοι τώρα, μπορεί και να μην έχουν, μπορεί να μην τους είναι τόσο έντονο πράγμα ή να μην είναι τόσο... Μπορεί να έχουνε παλιά ιστορία, αλλά να μην έχουνε σαν εμάς, ή σαν την Αμερική, ή σαν την Αγγλία, ή σαν τη Γερμανία, ή στη Γαλλία...

Ας πούμε η Γαλλία πολέμησε κι αυτή με τους Γερμανούς, κι έχει γίνει για μας εθνική γιορτή. Εεε, τώρα.. (Ε. Δημ2, κορ.)

-Λογικά δεν θα έπρεπε να το κάνουμε αυτό. Αλλά, πρακτικά συμβαίνει, δηλαδή, ε ναι, συμβαίνει. Φαντάζομαι απλά ότι έχουμε μεγαλώσει έτσι. Δηλαδή δεν είχαμε ποτέ κάποια αντιπαράθεση με Πορτογάλους, Γάλλους. Εντάξει βασικά είχαμε. Δεν ξέρω. Ούτε είναι πάρα πολλοί αυτοί οι μετανάστες. Γενικά δεν δημιουργούν ούτε πρόβλημα. Ε δεν ξέρω. Σίγουρα κι αυτοί όχι στο σύνολο τους. Δηλαδή, δεν είναι ότι αυτοί δεν δημιουργούν και οι άλλοι δημιουργούν. Δηλαδή, μπορεί κάποιος απ' αυτούς να δημιουργούν και κάποιος απ' τους άλλους να δημιουργούν. Απλά, αυτοί φαίνονται περισσότερο. Δεν ξέρω.. (Αν.Λυκ1, κορ.)

- Εγώ δεν πιστεύω ότι έχει να κάνει με ποιους είχαμε αντιπαραθέσεις στο παρελθόν, αλλά περισσότερο σε σχέση με το κύρος της χώρας. {...}. Όταν έχει μια χώρα κύρος και δύναμη, τη σέβεται, και είναι πιο καλή σε πολλά επίπεδα σε σχέση με σένα, τις βλέπεις διαφορετικά απ' ότι μία χώρα που είναι πιο κάτω, πιο χαμηλά από σένα. (Ε.Λυκ1, κορ.)

- Εγώ πιστεύω ότι είναι διαφορετική η αντιμετώπισή μας γιατί είναι διαφορετικές οι χώρες που προέρχονται. Για παράδειγμα, στη Γαλλία είναι πιο μορφωμένοι, και η οικονομική και πολιτιστική κατάσταση είναι μεγαλύτερου επιπέδου, απ' ότι σε άλλες χώρες όπως Τουρκία, Αλβανία και Πακιστάν, εκεί έχουν οικονομική κρίση και δεν μπορούν να επιβιώσουν, και άρα και το μικρό παιδί μπορεί να μαθαίνει από τη χώρα του ήδη, πριν έρθει εδώ να πάει και να παίρνει, ώστε να μπορεί να επιβιώσει, και όταν έρθει εδώ να κάνει το ίδιο. Είναι και η συνήθεια που μένει. Ή για παράδειγμα η θρησκεία που έχουνε. Στις μουσουλμανικές χώρες, η θρησκεία που έχουν, έχει το τζιχάτ που πρέπει να διαδόσεις με το σπαθί σου τη θρησκεία σου κάτι τέτοιο. Είναι αντίληψη, η νοοτροπία της χώρας. Έχει διαφορετικές νοοτροπίες. Ο Γάλλος δεν έχει τέτοιες νοοτροπίες όπως έχει κάποιες χώρες μουσουλμανικές ή από άλλα μέρη. Και επίσης δεν είναι και από παλιά, είναι και απ' τα φαινόμενα τώρα. Ένας Γάλλος, ίσως να μην κάνει κάποια εγκλήματα, ίσως κάνει άλλου τύπου, οικονομικά για παράδειγμα, ο άλλος ο μετανάστης αν είναι να κάνει κάποιο έγκλημα θα κάνει κάτι ποινικό. Ποινικό μητρώο. (Π.Λυκ1, αγ.)

Γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους, σχετικά με τη διάκριση των μεταναστών σε δυτικοευρωπαίους και ασιάτες- αφρικανούς.

- Η μία είπε κιόλας «Εγώ είμαι ρατσίστρια», εγώ το σημείωσα. Δηλαδή είπε «Δεν με πειράζουν όλοι, με πειράζουν κάποιοι. Δεν με πειράζει αν είναι ο Άγγλος, ο Γάλλος, ο Πορτογάλος, με πειράζει ο Αφγανός, ο Πακιστανός, και δεν θέλω αυτό το πράγμα». (Αλ. Γυμ., γυν.1)

-Πιθανότατα (διαχωρίζουν δυτικοευρωπαίους, με ασιάτες και αφρικανούς μετανάστες)... Από γενικές συζητήσεις φαντάζομαι πως ναι, αλλά χωρίς να μπορώ να σου πω έτσι κάτι τελείως αξιόπιστα... (Γ., Λυκ, Γυν4)

Απόψεις των μαθητών για τις γνώμες των συμμαθητών και την κυρίαρχη γνώμη σε σχέση με το διαχωρισμό δυτικοευρωπαίων και ασιατών/ αφρικανών μεταναστών.

- {...}θεωρείται ότι οι Ευρωπαίοι είναι φίλοι μας, είναι πιο μπροστά, πιο εξελιγμένοι, ενώ οι νιγηριανοί και γενικά αυτοί που έχουν διαφορετικό χρώμα, είναι κατώτεροι, επικρατεί αυτή η αντίληψη. Ίσως στις μέρες μας να επικρατεί, μπα... επικρατεί και υπάρχει. {...} Επειδή πολλές φορές οι άνθρωποι αυτοί έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και έρχονται να βρουν δουλειά... Θεωρούν ότι δεν είναι καλό, δεν βοηθούν τη χώρα, που αυτό είναι τελείως λάθος. Γιατί ουσιαστικά αυτοί κάνουν τις δύσκολες δουλειές και βοηθούν στην οικονομία της χώρας.(Αν. Λυκ2, κορ)

-Επικρατεί σίγουρα (ο διαχωρισμός δυτικοευρωπαίου και ασιάτη-αφρικανού). {...}Έχουν κυριαρχήσει και οι προκαταλήψεις... {...} Σ' αυτό το θέμα, στο θέμα του να καταφέρει αντίστοιχα ένας δυτικοευρωπαίος ή ένας ασιάτης ή ένας γειτονικός μας, είναι πιο πολύ το γεγονός ότι έχει ψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, είναι πιο ειδικοί, πιο γνώμονες, πιο κατάλληλοι, από την άποψη της μόρφωσης. Θα επικαλεστούν το επιχείρημα ότι ο Άγγλος, ο Γερμανός κι ο Γάλλος, έχουν καλύτερη παιδεία και μόρφωση. Είναι από άλλη χώρα απ' ότι ο Αλβανός. Ότι πάνω σ' αυτό το θέμα, αν η επιλογή του μετανάστη του δυτικοευρωπαίου ή

ασιάτη, προτιμούν οι μετανάστες να είναι Άγγλοι, παρά Αλβανοί γιατί το μορφωτικό τους επίπεδο και η παιδεία τους είναι άλλη, μεγάλωσαν σε άλλο περιβάλλον, δεκτό, άλλη ανάπτυξη είχε η μία χώρα κι άλλη οι άλλη, αλλά εκείνη τη στιγμή δεν τους προκύπτει το πρόβλημα ότι είναι και οι δύο μετανάστες, δηλαδή, που θα μπουν με τα ίδια δικαιώματα σαν μετανάστες, που θα πάρουν τις ίδιες δουλειές από τους Έλληνες και θα δημιουργήσουν το ίδιο πρόβλημα, εκείνη τη στιγμή δεν τους πειράζει που ο άλλος είναι Άγγλος, κι ας είναι μετανάστες. (Γ. Λυκ2, κορ)

-(Για μένα θα ήταν το ίδιο)Για άλλους πιστεύω όχι, γιατί ας πούμε ένα σχόλιο που είχε ακουστεί στο μάθημα π.χ. «Έχουν φτάσει οι Γερμανοί και οι Αυστριακοί να θεωρούνε πολύ χαμηλή τάξη την Ελλάδα, ακόμα και οι Ρουμάνοι μας θεωρούν κατώτερους». Οπότε, αυτό είναι κάτι παρόμοιο. Θα έλεγε, ότι άλλο ο Αφρικάνος, ο Νιγηριανός κι άλλο ο Άγγλος. (Ν: Ναι, θα ‘λεγαν ο Άγγλος είναι πιο καθαρός. {...} Ανώτερη τάξη και τέτοια.) (Γ.και Ν. Λυκ3, αγ.)

Ανάλυση και σχολιασμός για τη γενική εικόνα που έχουν οι μαθητές για τους μετανάστες

Οι μαθητές στη συντριπτική τους πλειοψηφία διακατέχονται από ρατσιστικές αντιλήψεις, ιδιαίτερα όταν εκφέρουν την άποψή τους για τους μετανάστες γενικότερα. Όχι για τους συμμαθητές τους, τους φίλους και τους γνωστούς τους, αλλά για τους μετανάστες δεν γνωρίζουν, αλλά για τους οποίους έχουν σχηματίσει μία πολύ συγκεκριμένη εικόνα στο μυαλό τους.

Η εικόνα αυτή των μεταναστών που εντοπίζεται ξεκάθαρα στο λόγο των μαθητών, είναι η ίδια εικόνα που καλλιεργούν οι κυβερνώντες πολιτικοί σε συνεργασία πάντοτε με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Μέσα από την καθημερινή ειδησεογραφία βομβαρδίζεται η κοινή γνώμη με απαξιωτικές εκφράσεις, που εντείνουν τον φόβο, την απέχθεια και το αίσθημα απειλής απέναντι σε κάθε ξένο, ιδίως διαφορετικού χρώματος, αφού αυτοί αποτελούσαν την «ορατή» όψη της μετανάστευσης.

Οι μαθητές προβήκανε τόσο στο διαχωρισμό «νόμιμων» μεταναστών και «λαθρομεταναστών», βλέποντας με περισσότερη κατανόηση τους πρώτους, αλλά με πολύ αυστηρότητα, σκληρότητα και αντιπάθεια τους δεύτερους. Επίσης, προέβησαν στο διαχωρισμό δυτικοευρωπαίων και αφρικανών/ ασιατών μεταναστών, δείχνοντας ιδιαίτερη

συμπάθεια, σεβασμό και εκτίμηση στους πρώτους, συναισθήματα που σε καμία περίπτωση δεν υπήρχαν και για τους δεύτερους.

Απ' τις συνεντεύξεις και τις συζητήσεις με τους μαθητές προκύπτει ότι οι τελευταίοι στην πλειοψηφία τους εκδηλώνουν μία αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες γενικά, θεωρώντας τους υπαίτιους για εγκλήματα, βιασμούς, φόνους, καθώς επίσης και για την ανεργία, αλλά και για την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας. Ένα πολύ μικρό ποσοστό των μαθητών φαίνεται να προσεγγίζει θετικά την παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα, κι αυτό στην πλειοψηφία του αποτελείται ακόμα μία φορά από μαθητές του δημοτικού. Η στάση των μαθητών και πάλι εξετάζεται μέσω των απόψεων των ίδιων των μαθητών, μέσω των απόψεων ορισμένων μαθητών για τους συμμαθητές τους, αλλά και μέσω των εκπαιδευτικών που αναφέρουν ποιες είναι οι απόψεις των μαθητών τους.

Αν διερευνήσουμε τις στάσεις των μαθητών σε αναλογία με τη βαθμίδα εκπαίδευσης τους παρατηρούμε, ότι όσο οι μαθητές βρίσκονται στο δημοτικό αντιμετωπίζουν τους μετανάστες συμμαθητές τους με μεγαλύτερη συμπάθεια και κατανόηση, ενώ όσο οι μαθητές μεγαλώνουν γίνονται ολοένα και πιο συντηρητικοί και αυστηροί σε σχέση με τους μετανάστες. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να επηρεάζεται απ' το ότι η παρουσία των μεταναστών μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τη δευτεροβάθμια, έτσι οι μαθητές του δημοτικού έρχονται σε επαφή με μετανάστες συμμαθητές τους, έχουν φίλους μετανάστες, γεγονός που τους δημιουργεί περισσότερα συναισθήματα συμπάθειας., ενώ στο γυμνάσιο και στο λύκειο δεν έχουν τόσες συναναστροφές με μετανάστες, αποστασιοποιούνται και υιοθετούν την κυρίαρχη άποψη που επικρατεί στην κοινωνία.

Επίσης, διαφοροποίηση στη στάση παρατηρείται ανάλογα με το φύλο των μαθητών. Τα κορίτσια φαίνονται να έχουν μεγαλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα σε σχέση με τους μετανάστες, ενώ τα αγόρια παρουσιάζουν πιο σκληρή στάση απέναντι τους, και σε αρκετές περιπτώσεις δικαιολογούν ή και επιδοκιμάζουν τη βία που ασκείται σε μετανάστες (βλ. κεφ.7.1 Αποδοχή της βίας που ασκείται απ' τη Χρυσή Αυγή).

6.5.4. Σχέσεις των μαθητών με μετανάστες συμμαθητές τους

Στο υποκεφάλαιο αυτό παρατίθενται οι απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες συμμαθητές τους. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο στη γενική εικόνα που έχουν οι

μαθητές για τους μετανάστες ενυπάρχει διάχυτος ρατσισμός. Ωστόσο, η εικόνα αυτή διαφέρει κατά πολύ με τις προσωπικές σχέσεις των μαθητών με μετανάστες συμμαθητές τους.

Καλές σχέσεις/ Απόψεις των μαθητών

-Έχουμε (φίλους μετανάστες) (Γ. Π. Γυμ4, αγ.). Εντάξει, έχουμε αλλά... (Α. Γυμ4, αγ.) Μερικοί είναι εξαιρέσεις... (Π. Γυμ4, αγ.). «Όλους τους κάνουμε παρέα, απλά...» (Γ. Γυμ4, αγ.).. «Έχουμε κάποιους φίλους, όχι όλους. Είναι αντίστοιχο, όπως και με τους Έλληνες, ούτε τους Έλληνες έχουμε όλους φίλους» (Γ. συμφωνεί Π. Γυμ4, αγ.).

-Εγώ ναι. Έχω μία καλή φίλη τη Μ.(Σκέφτεσαι με τον ίδιο τρόπο για τη φίλη σου τη Μ, που είναι παιδί μεταναστών, και για τους υπόλοιπους μετανάστες) Εεε όχι. (παύση). Ε, δεν ξέρω τι να πω. Βασικά, ε... Βασικά, δεν ξέρω. (Γ.Λυκ1, κορ.)

-(Μετά από μία συζήτηση που κάποιοι μαθητές-τριες εναντιώνονται στους μετανάστες που συμμετέχουν στις παρελάσεις η καθηγήτρια ρωτάει: Κάνετε παρέα με αλλοεθνής; Με μετανάστες; Έχετε φίλους;) - Δεν έχει σημασία αυτό κυρία, άλλο το ένα και άλλο το άλλο. (Ι. Λυκ-Ταξ.3, κορ.)

- Κι εγώ έχω άπειρους φίλους. Ειδικά Αλβανούς, στην εθνικότητα. Και κάποιους Σέρβους έχω, λόγο του εξοχικού μας στη Χαλκιδική που έχει πολλούς Σέρβους (Ν. Λυκ3, αγ.)

Όχι καλές σχέσεις/ Απόψεις των μαθητών

-Υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις που είναι καλά παιδιά, αλλά... η πλειοψηφία εμένα στην τάξη μου και γενικά στο σχολείο μας, δεν είναι... {...}Οι περισσότεροι σε μας οι Αλβανοί, είναι έτσι κωλόπαιδα και δεν μπορείς να τους κάνεις παρέα, ενώ οι Έλληνες εντάξει είναι νορμάλ, υπάρχουν κι εξαιρέσεις, αλλά εντάξει, είναι νορμάλ». (Α. Γυμ4, αγ.).

- Μαλώνανε κάποια παιδιά πέρυσι, επειδή είχε βγει ένας Ρώσος σηματοφόρος στο τμήμα μας, και μαλώνανε και λέει ο ένας «Άντε ρε κωλο-Ρώσε που βγήκες και σηματοφόρος» και κάτι τέτοια. (Κ., Δημ2, αγ.)

-(Στην ερώτηση αν έχουν συμμαθητές μετανάστες απαντούν «Οι μισοί είναι Αλβανοί») «Οχό» (Π. Γυμ4, αγ.). Όταν τους ζητιέται να σκεφτούν πόσοι συμμαθητές τους είναι μετανάστες απαντούν τα παρακάτω) «Είμαστε 23 παιδιά στην τάξη {...} και έχουμε 6, βασικά 5» (Π. Γυμ4, αγ.). «Εμείς έχουμε 2» (Γ. Γυμ4, αγ.) «Κι εμείς στα 25 έχουμε 8, ή μάλλον 7» (Α. Γυμ4, αγ.). «Κι εντάξει στο κάτω- κάτω στην Ελλάδα ζούμε» (Α. Γυμ4, αγ.). «Ε, πολλοί είναι» (Π. Γυμ4, αγ.)

- Οι Αλβανοί μιλάνε ούμπλαου. Δεν μπορούν να μιλήσουν. Εντάξει, μιλάνε καλά ελληνικά, αλλά έχουν την προφορά, δεν μπορούν να μιλήσουν. Έχω έναν ας πούμε που λέει γει- ά- σου, σπόρ-ι-α. (μιμείται την προφορά) . {...} Οι πιο πολλοί έχουν γεννηθεί. Αλλά, εγώ, έτσι όπως τους έχω δει, έτσι δεν αγαπάν πολύ την Ελλάδα. Αυτοί στην τάξη μας για παράδειγμα δεν αγαπάν πολύ την Ελλάδα. {...} Βρίζουν την Ελλάδα κάποιες φορές, κι εντάξει. Και δε μ' αρέσει αυτό το πράγμα, και δεν μπορώ να κάνω και κάτι. {...} (Και μάλιστα βρίζουν) Στα Αλβανικά, και δεν καταλαβαίνουμε... «Λένε ότι όποιος αγαπάει πολύ την Ελλάδα είναι φασίστας, ενώ αυτοί που... {...} («Θυμάσαι που όταν ήμασταν μικροί, ένας είχε πάει να κάψει μία σημαία της Ελλάδας;» (Π. Γυμ4, αγ.)) Ναι, έκαιγαν τις σημαίες της Ελλάδας, και τέτοια. Αν όμως τους πεις κάτι για την Αλβανία, αμέσως να σε δείρουνε. Αυτό με ενοχλεί ποτέ, δεν ξέρω... Δεν μ' αρέσει να βρίζουν τη χώρα μου» (Α. Γυμ4, αγ.)

Σχέσεις μαθητών με τους μετανάστες συμμαθητές τους/ Γνώμες εκπαιδευτικών

-Α, έχουνε φίλους μετανάστες και εντάξει με τους συμμαθητές τους είναι πιο ελαστικοί. Δεν ανέχονται να τους πειράζουνε, να τους βρίζουνε κι αυτά γιατί είναι φίλοι. {...} Ναι, με αυτό που έχουν γενικά στο κεφάλι τους για το τι είναι μετανάστης. Ναι... Ναι...(Αλ. Γυμ., γυν.1)

-Έλεγε ο ένας ότι «εγώ θέλω να φύγουν οι ξένοι από τη χώρα μου», {...} Όταν λοιπόν προσπάθησα να το συζητήσω αυτό μαζί τους και ρώτησα «δηλαδή να φύγουνε και οι συμμαθητές σου;» «Όχι, αυτοί είναι φίλοι μου», είπε. Ουσιαστικά ήθελε να φύγουν αυτοί που δεν ήξερε. Γιατί λέει «Τι; Να φύγουν οι

συμμαθητές μου; Αυτοί είναι φίλοι μου! Δεν μου κάνουνε κακό». Άρα λοιπόν δεν ήταν κάτι προσωπικό αυτό.

(Ρ. Δημ, γυν.7)

-Εγώ δεν νομίζω ότι τα παιδάκια αυτά, όποτε έτυχε να έχουμε εδώ πέρα μετανάστες, ότι φέρθηκαν εχθρικά, ή ότι τράβηξαν διαχωριστικές γραμμές, τα απομόνωσαν κτλ. Δεν είχαμε τέτοια φαινόμενα. {...} Βεβαίως, σε προσωπικό επίπεδο λοιπόν, εγώ δεν είδα ούτε απομόνωση, ούτε περιθωριοποίηση των παιδιών αυτών. (Κ., Λυκ, αντ.5)

- Έχουν μάθει να συνυπάρχουν, παρόλα αυτά, είναι αυτό που λέγαμε το πρώι, ενώ συμβιώνουν και κάνουν παρέα με αλλοδαπούς, κάνουν παρέα μεταξύ τους {...}, Υπάρχει ο διαχωρισμός του Αλβανού φίλου με τον Αλβανό ξένο. Υπάρχει μεγάλη διαφορά στην αντιμετώπιση στην μία περίπτωση απ' την άλλη. Ο ένας είναι φίλος, δεν τον βλέπουν σαν Αλβανό. Ο ξένος όμως είναι Αλβανός. Ναι υπάρχει διαφορά στην αντιμετώπιση... (Γ., Λυκ, Γυν4)

- Κάποιος μπορεί να έχει πρόβλημα με κάποιον, το οποίο δε θα δηλώσει ρητά, αλλά θα το υπαινίσσεται, ή δεν θα επιδιώξει καθόλου σχέση μ' αυτόν {...} Μπορεί να είναι και γιατί είναι Αλβανός, συγκεκριμένα. Δηλαδή είχα μία περίπτωση, που δεν μιλούσε αυτός ο μαθητής (που είναι Χρυσανγίτης) σε μία κοπέλα επειδή ήταν Αλβανίδα. Ναι. {...} Είναι πολύ μεμονωμένες οι περιπτώσεις σαν αυτή που ανέφερα πριν. Βέβαια έχει πολύ ενδιαφέρον, το ότι ξεχνιούνται, δηλαδή, φαίνεται πόσα παιδιά επηρεάζονται απ' την τηλεόραση κι απ' την οικογένεια, κουβαλάνε αυτό το στερεότυπο, που τους το έχουν μεταλαμπαδεύσει όλοι αυτοί που ανέφερα. Μπορεί να ξεχαστούν λοιπόν, και να πουν ένα σχόλιο ρατσιστικό, ή ένα ρατσιστικό αστείο για έναν Αλβανό, την ίδια στιγμή που ο διπλάνος τους είναι και φίλος τους κολλητός, και ξεχνούν ότι είναι Αλβανός. Αυτό υπάρχει. Υπάρχει μία διάχυση. Ξεχνούν ότι ο άλλος είναι Αλβανός. Δηλαδή στην πραγματικότητα αν τους αφήσεις να λειτουργήσουν ελεύθερα, δε θα είχανε πρόβλημα, αλλά αναπαράγουν το στερεότυπο αυτό, σχεδόν μηχανικά. Χωρίς να αντιλαμβάνονται δηλαδή... {...} Το παράδοξο είναι αυτό ότι απέναντι στους μετανάστες έτσι γενικά σαν αόριστη έννοια, υπάρχει

θέμα. {...} Αλλά την ίδια στιγμή σε προσωπικό επίπεδο αυτό αναιρείται ας πούμε. Αυτό έχω διαπιστώσει. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

-Κοίταξε έχω να σου πω, γιατί έχω περάσει από σχολεία δυτικών συνοικιών, όπου εκεί τα ποσοστά των μεταναστών, είναι πολύ μεγάλα και είχαμε δηλαδή τέτοια φαινόμενα ρατσισμού. Τώρα δεν έχουμε τόσα. Έχω συναντήσει να τους πηγαίνουν στις τουαλέτες και να τους κατεβάζουν βρακιά και τέτοια. {...} Αυτά το 2009 που ήμουν σ' ένα ΕΠΑΛ στους αμπελόκηπους. Εκεί ήταν πολύ άσχημα τα πράγματα. Αυτόν στην τουαλέτα του είχαν κατεβάσει βρακιά, τον είχαν δείρει. Συνέχεια λεκτική βία. Ήταν Αλβανός αυτό το παιδί (Γ., Λυκ, Γυν.4)

- Λοιπόν, σαν συμμαθητές, έχουν καλές σχέσεις. Μέχρι να προκύψει ένα πρόβλημα. Δηλαδή βλέπεις τα παιδιά να κάνουν παρέα τα παιδιά μεταξύ τους... Δεν έχουμε αυτό το φαινόμενο, δηλαδή το «Α! εσύ είσαι Αλβανός, θα σε βγάλω...» Δεν υπάρχει. Τα παιδιά μεγαλώνουν μαζί. Είναι εξοικειωμένα με τους μετανάστες. Κι απ' το δημοτικό έχουν συμμαθητές που είναι μετανάστες, συνεχίζουν στο γυμνάσιο, συνεχίζουν στο λύκειο.. {...} Αλλά είναι κάποια πράγματα που μοιάζουν... που είναι αντιφατικά. Είναι αντιφατικά. Όπως είναι κι αυτό που σου είπα πριν, να είναι μετανάστες και να είναι και Χρυσσαυγίτες. Είναι αντιφατικό. Ε, κάνουμε παρέα, είμαι εγώ μετανάστης, εσύ δεν είσαι, αλλά άμα χρειαστεί σε κάποια συμπλοκή, δε θα είμαστε μαζί. (Ι., ΕΠΑΛ, γυν.8.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Στο υποκεφάλαιο αυτό γίνεται εμφανής η διαφοροποίηση που κάνουν οι μαθητές ανάμεσα στους μετανάστες γενικότερα και στους μετανάστες συμμαθητές και φίλους τους. Όπως δηλώνουν τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι ίδιοι οι μαθητές, οι τελευταίοι διατηρούν σχέσεις με μετανάστες χωρίς να ξεχωρίζουν, έχουν συνηθίσει να συνυπάρχουν, και μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις εξαιρούν τους φίλους τους απ' τη γενική εικόνα που έχουν διαμορφωμένη για τους μετανάστες γενικότερα. Λίγες είναι οι περιπτώσεις που οι μετανάστες μαθητές είναι περιθωριοποιημένοι και απομονωμένοι στο σχολείο, κι αυτές συνδυάζονται κυρίως με μαθητές που υποστηρίζουν την ακροδεξιά ιδεολογία και τις περισσότερες φορές συγκεκριμένα τη Χρυσή Αυγή.

6.6. Ερευνητικά συμπεράσματα

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν με συντομία τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας που προέκυψαν κατά την ανάλυση που προηγήθηκε στο 6^ο κεφάλαιο. Θα ήθελα να τονίσω ότι τα παρακάτω συμπεράσματα αφορούν στον πληθυσμό των μαθητών και των μαθητριών με τους οποίους μίλησα κι όχι σύνολο του μαθητικού πληθυσμού, καθώς για να γίνει μία τέτοια αναγωγή θα έπρεπε να έχει γίνει ποσοτική- αντιπροσωπευτική- έρευνα.

- ✓ Οι περισσότεροι μαθητές εκφράζουν ένα έντονο συναίσθημα φιλοπατρίας, το οποίο δομείται γύρω απ' την εικόνα του γενναίου Έλληνα, ο οποίος παρά τις δυσκολίες, την τελευταία στιγμή καταφέρνει να πραγματοποιήσει το στόχο του.
- ✓ Οι μαθητές που φάνηκε να υποστηρίζουν τις απόψεις της Χρυσής Αυγής, συνέδεσαν άμεσα τη δημιουργία εθνικής συνείδησης με το θαυμασμό στην αρχαία Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα, το θαυμασμό προς την αρχαία Σπάρτη. (Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων δεν τέθηκε καθόλου εκ μέρους μου το ζήτημα τη σύνδεσης της εθνικής συνείδησης με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και έτσι δεν διερευνήθηκε ποια είναι η άποψη όλων των μαθητών πάνων στο εν λόγω ζήτημα. Παρόλα αυτά, αυτοί που είχαν κάνει ξεκάθαρα αυτή την ταύτιση στο μυαλό τους, το δήλωσαν από μόνοι τους).
- ✓ Όσον αφορά στις εθνικές επετείους και στον εορτασμό τους, τα συναισθήματα των μαθητών ποικίλουν. Οι περισσότεροι μαθητές νιώθουν μία συγκίνηση και μία εθνική περηφάνια, αλλά αρκετοί είναι και οι μαθητές που νιώθουν μία αδιαφορία τόσο για τις ίδιες τις εθνικές επετείους όσο για τον εορτασμό τους.
- ✓ Όσον αφορά στις παρελάσεις όμως, οι μαθητές φαίνονται στο σύνολό τους να είναι αρκετοί θερμοί υποστηρικτές τους. Οι περισσότεροι μαθητές φαίνεται να συγκινούνται απ' τις παρελάσεις, να τις θεωρούν σημαντικές για την καλλιέργεια της εθνικής ενότητας και να νιώθουν ότι τους εξυψώνει το εθνικό τους φρόνημα.
- ✓ Οι περισσότεροι μαθητές ταυτίζουν το εθνικό και το θρησκευτικό συναίσθημα. Το θρησκευτικό στοιχείο εμφανίζεται άμεσα στο λόγο των μαθητών και σε κάποια σημεία που αφορούν στην υπεράσπιση της πατρίδας, ταυτίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ορθοδοξία με τον εθνικό εαυτό σε όλη την ιστορική του πορεία. Σε μαθητές με

εθνικιστικές απόψεις, η σύνδεση αυτή είναι ακόμα πιο έντονη. Μία πολύ μικρή μερίδα μαθητών θεωρεί το εθνικό συναίσθημα είναι ένα συναίσθημα εντελώς ανεξάρτητο απ' το θρησκευτικό.

- ✓ Κάποιοι μαθητές ανέφεραν το μουσουλμανισμό, ως τη θρησκεία των μεταναστών, μιλώντας για βία και συντηρητισμό, ενώ λίγοι μαθητές έχουν φανερώς αντισημιτικές απόψεις.
- ✓ Οι μαθητές στην πλειοψηφία τους παρουσιάζουν αρκετά ρατσιστικές αντιλήψεις, θεωρώντας τους μετανάστες υπαίτιους για εγκλήματα, βιασμούς, φόνους, καθώς επίσης και για την ανεργία, αλλά και για την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας. Ακόμα, παρατηρείται διαχωρισμός από τους μαθητές μεταξύ «λαθρομεταναστών» και «παράνομων» μεταναστών, καθώς επίσης και διαχωρισμός δυτικοευρωπαίων και αφρικανών ασιατών μεταναστών. Ωστόσο μόνο μία μικρή μερίδα μαθητών δηλώνει ότι έχει ξεκάθαρη στάση υπέρ του ρατσισμού., ενώ αρκετοί είναι και οι μαθητές που κρατούν πιο υποστηρικτική στάση προς τους μετανάστες.
- ✓ Στο λόγο των μαθητών κυριαρχεί μία διαφοροποίηση ανάμεσα στους μετανάστες γενικότερα και στους μετανάστες συμμαθητές και φίλους τους. Ενώ για τους μετανάστες γενικά διακατέχονται από αρκετά ρατσιστικές αντιλήψεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, για τους συμμαθητές και φίλους τους μετανάστες διατηρούν μία συμπάθεια και μια φιλικότητα.

**7. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής, η ιδεολογία και οι
πρακτικές του:**

**Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για
τους μαθητές τους**

7. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής, η ιδεολογία και οι πρακτικές του: Απόψεις των μαθητών και γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους

Στις συζητήσεις που πραγματοποιηθήκαν με τους μαθητές, δεδομένου ότι τα υπό συζήτηση θέματα διατείνονταν γύρω απ' τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, πάντα κάποιοι μαθητές θα ανέφεραν για διαφορετικό λόγο κάθε φορά, τη Χρυσή Αυγή. Με αφορμή την αναφορά τους αυτή, τους ζητούσα να τοποθετηθούν πιο συγκεκριμένα απέναντι στη Χρυσή Αυγή, και να μου αναφέρουν ποιες είναι οι απόψεις τους για την ιδεολογία, το λόγο αλλά και τις πρακτικές του εν λόγω κόμματος. Μέσα από την ανάλυση και την επεξεργασία των συνεντεύξεων και των συζητήσεων διαμορφώθηκαν οι παρακάτω κατηγορίες.

- 7.1. Σύνδεση της εθνικιστικής ιδεολογίας με την επίδειξη δύναμης και την άσκηση βίας
- 7.2. Σύνδεση της ακροδεξιάς ιδεολογίας με τον αθλητισμό (και συγκεκριμένα με το ποδόσφαιρο)
- 7.3. Απόψεις των μαθητών για τη Χρυσή Αυγή
- 7.4. Αναφορά των μαθητών στη Χρυσή Αυγή χάριν αστειότητας.
- 7.5. Εκτιμήσεις μαθητών και εκπαιδευτικών για το ποσοστό των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή
- 7.6. Παραδείγματα επιρροής του ακροδεξιού λόγου (και συγκεκριμένα της ΧΑ), στους μαθητές
- 7.7. Αντιδράσεις των μαθητών σε ακροδεξιές απόψεις
- 7.8. Το προφίλ των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή
- 7.9. Φύλο και εκδήλωση εθνικιστικών αντιλήψεων
- 7.10. Εξηγήσεις από τους εκπαιδευτικούς για τους μαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή
- 7.11.Ρατσισμός/ εθνικισμός. Η εξέλιξη του στα σχολεία τα τελευταία χρόνια.

7.1. Σύνδεση της ακροδεξιάς ιδεολογίας με την επίδειξη δύναμης και την άσκηση βίας

Η Χρυσή Αυγή είναι το πλέον ακροδεξιό κόμμα, που συνδέει τόσο άμεσα με την ιδεολογία της και τη στρατηγική της, την επίδειξη δύναμης και την άσκηση βίας. Κάτι τέτοιο διαφαίνεται μέσα από πάρα πολλά παραδείγματα. Οι υποστηρικτές της αποτελούν «ένα εκστατικό πλήθος που στην πλειονότητα του αποτελείται από καλογυμνασμένους νεαρούς»¹⁴⁸. Παραδείγματα επίδειξης δύναμης αποτελούν λοιπόν η μυώδης αυτή εμφάνιση ώστε να δείχνουν «ετοιμοπόλεμοι», όσο και η γενικότερη ενασχόλησή τους με το χώρο των γυμναστηρίων (έχει αποκαλυφθεί ότι η Χρυσή Αυγή στα πλαίσια στρατολόγησης νέων, προσέλκυε νέους που ήδη είχαν ενεργή παρουσία σε γυμναστήρια και πλήρωνε τις συνδρομές τους¹⁴⁹), η διαπλοκή τους στο εμπόριο αναβολικών (Μπορούμε να θυμηθούμε τη δολοφονία των δύο χρυσαυγιτών στην Καρδαμύλη που αποκάλυψε και τους θυλάκους της νεοναζιστικής οργάνωσης στις τάξεις του ελληνικού στρατού. Ο ένας από τα δύο θύματα ήταν 25χρονος επαγγελματίας οπλίτης του Στρατού Ξηράς)¹⁵⁰, την ενασχόληση πολλών μελών, αλλά και των ίδιων των βουλευτών της Χρυσής Αυγής, με «προστασίες» σε νυχτερινά κέντρα, κτλ¹⁵¹.

Η Χρυσή Αυγή, ωστόσο δεν περιορίζεται σε αυτές τις ασχολίες της. Το βαθύ μεταναστευτικό μίσος από το οποίο διακατέχεται, εκδηλώνεται με τη βία που ασκείται σε μετανάστες. Υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα μεταναστών, που έχουν υποστεί βία και σε αρκετές περιπτώσεις βία μέχρι θανάτου, από μέλη της Χρυσής Αυγής. Μάλιστα πολλά απ' αυτά δεν έχουν τιμωρηθεί ποτέ απ' τη δικαιοσύνη, ενώ ακόμα περισσότερα δεν έχουν φτάσει καν μέχρι τις αστυνομικές αρχές¹⁵². Παρόλα αυτά, η βία της Χρυσής Αυγής δεν περιορίζεται στους μετανάστες, αλλά φτάνει μέχρι τους ομοφυλόφιλους¹⁵³, τους ανάπηρους¹⁵⁴, καθώς

¹⁴⁸ Καραμανώλη Ε., ο.π., σελ. 46

¹⁴⁹ <http://www.iefimerida.gr/news/122826/%CE%B7-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%AE-%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CE%B3%CF%85%CE%BC%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%AF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82> (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

¹⁵⁰ http://zoornalistas.blogspot.gr/2014/08/blog-post_23.html (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

¹⁵¹ http://zoornalistas.blogspot.gr/2014/08/blog-post_23.html (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

¹⁵² Ψαρράς Δ., 2013, ο.π., Αθήνα, εκδόσεις Πόλις, Βλ. Για τις επιθέσεις κατά τη δεκαετία του 1990, σελ: 84-87, με την επισημάνση του συγγραφέα: «Αυτός ο κατάλογος περιλαμβάνει μόνος τις περιπτώσεις που καταγγέλθηκαν ως δράστες Χρυσανγίτες (γνωστοί ή άγνωστοι), από τα θύματά τους. Δεν ανφέρονται δηλαδή δεκάδες άλλες περιπτώσεις φασιστικών επιθέσεων», Για αργότερα σελ 118-140 και για την περίοδο μετά την είσοδο της ΧΑ στη Βουλή, κεφ

¹⁵³ <http://www.lifo.gr/now/society/18296> (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

¹⁵⁴ <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=471930> (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

επίσης και τους αριστερούς και τους αναρχικούς, σημειώνοντας δεκάδες επιθέσεις σε στέκια¹⁵⁵.

Τέλος, πέρα απ' τη στρατιωτική εκπαίδευση που οργανώνεται απ' το ίδιο το κόμμα προς τα μέλη του (βλ. για περισσότερα κε.φ. 4.1.2. Χρυσή Αυγή), έχει βγει στη δημοσιότητα και ο μεγάλος αριθμός όπλων αλλά και μαχαιριών που έχουν στη διάθεση τους οι βουλευτές και τα μέλη της Χρυσής Αυγής.

7.1.1. Σύνδεση της ακροδεξιότητας με το στρατό (ως μέσο επίδειξης δύναμης)

Η σύνδεση της ακροδεξιότητας με το στρατό έχει δύο διαστάσεις. Η μία αφορά στην εκλογική απήχηση που έχει η Χρυσή Αυγή στους στρατιωτικούς και στο στρατό γενικότερα¹⁵⁶, καθώς επίσης και η συμμετοχή αρκετών στρατιωτικών στο ακροδεξιό κόμμα (π.χ. Ε. Συναδινός, αρχικά στρατηγός και στη συνέχεια ευρωβουλευτής με το κόμμα της Χρυσής Αυγής)¹⁵⁷. Η άλλη διάσταση αφορά στην στρατιωτική οργάνωση που έχει το ίδιο το κόμμα της Χρυσής Αυγής. Πέρα, απ' την αυστηρά ιεραρχική και στρατιωτική δομή που χαρακτηρίζει την οργάνωση της, τα μέλη της Χρυσής Αυγής ακολουθούν εκπαίδευση παραστρατιωτικής ομάδας (βλ. 4.1.2. Χρυσή Αυγή).

Οι μαθητές στην παρούσα έρευνα αναφέρθηκαν και στη σχέση των στρατιωτικών με τον εθνικισμό, θεωρώντας το κάτι φυσιολογικό, αλλά και στη στρατιωτική ενδυμασία των συμμαθητών τους δηλώνουν υποστηρικτές της ακροδεξιάς ιδεολογίας και της Χρυσής Αυγής.

-Και είναι κάπως υποχρέωση των στρατιωτικών να τιμούν λίγο παραπάνω, γιατί αυτοί το υποστηρίζουν αυτό. Γιατί δεν μπορείς αν δεν πιστεύεις και αν δεν υποστηρίζεις αυτά τα πράγματα, να μπεις στο στρατό. Και γιατί όλοι τους είναι, πώς να το πω, είναι πατριώτες και κάποιοι εθνικιστές. Είναι ο τρόπος τους... (Ε. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

¹⁵⁵ <http://jailgoldendawn.com/%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%BA%CE%B9%CE%B1/> (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

¹⁵⁶ <http://www.antinews.gr/KOINONIA/giati-oi-enstoloi-psifisan-xrusi-augi/> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

¹⁵⁷ <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/o-eurwbouleuths-ths-chrushs-aughs-strathgos-e.sunadinos-apanta-stous-sukofa> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

- Είναι εθνικίστρια, το δηλώνει. Υποστηρίζει την ακροδεξιά, βασικά τη Χρυσή Αυγή, και ο τρόπος που μιλάει, ο τρόπος που ντύνεται με στρατιωτικά ρούχα, μπότες... (Αν. Λυκ2, κορ.)

- (οι συμμαθητές που υποστηρίζουν την ακροδεξιά), είναι και λίγο στρατοπωρωμένοι, να μην το πω αλλιώς, πωρωμένοι με το στρατό, ο ένας έχει και τον πατέρα του που είναι έτσι, ε διάφορα τέτοια. (Γ. Λυκ3, αγ.)

7.1.2. Αποδοχή της βίας που ασκείται απ' τη Χρυσή Αυγή

Ένα ακόμα πολύ ενδιαφέρον ζήτημα που προέκυψε κατά τη συζήτηση με τους μαθητές ήταν η αποδοχή της βίας που ασκείται απ' τα μέλη της Χρυσής Αυγής σε μετανάστες από αρκετούς μαθητές.

- Ναι, αλλά και βία σε μερικές περιπτώσεις πρέπει κυρία... Κυρία, όπως ένα κοριτσάκι πέρυσι το βίασε ένας Πακιστανός, δε θέλει βία αυτός; (Νι. Λυκ-Ταξ3, αγ.)

- Ας πούμε ότι πήγαν και καθάρισαν τους λαθρομετανάστες στην ομόνοια, ήτανε καλό. Εντάξει, μπορεί να καθάρισαν ανθρώπους, αλλά εντάξει σε μία πλατεία που παλιά ήτανε γνωστή, και τώρα είναι γεμάτη με μετανάστες, και λαθρομετανάστες κυρίως, ήταν καλό να ξεκαθαριστεί. {...} Φαντάζομαι ότι έγινε με βία., αλλά... (Ν. Λυκ3, αγ.)

- Αυτό ας πούμε που μιλήσαμε για τους φόνους, και το τι κάνει η Χρυσή Αυγή στο δρόμο, κι ότι φτάνει να χρησιμοποιεί πολύ βία, δεν τον πείραξε, γιατί θεώρησε ότι εάν δεν μεταβεί σε τέτοιες πράξεις δεν θα καταφέρει να δείξει τι μπορεί να πάθουν αυτοί που τώρα έχουν την εξουσία, και τι μπορούν να πάθουνε, τι μπορεί να γίνει. (Γ.Λυκ2, κορ.)

7.1.3. Βία (λεκτική και σωματική) που ασκείται από μαθητές που υποστηρίζουν την ΧΑ σε συμμαθητές τους

Απ' την ανάλυση λόγου των εκπαιδευτικών και των μαθητών φάνηκε ότι η πλειοψηφία των μαθητών δεν συμμετέχει σε καβγάδες στο σχολείο που έχουν ως αφορμή είτε ως αιτία την εθνική προέλευση των μαθητών. Ωστόσο, συγκεκριμένα οι μαθητές που έκδηλα

υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, σε ορισμένες περιπτώσεις δε διστάζουν να απομονώσουν, να κοροϊδέψουν και σε ακόμα λιγότερες να χτυπήσουν μετανάστες συμμαθητές τους. Σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρεται και άσκηση σωματικής βίας από τους μετανάστες σε Έλληνες μαθητές.

Απόψεις των μαθητών

- Μάλιστα ο ένας (Χρυσανγίτης στην τάξη) ήταν και «καλό» παιδί, κι έκανε όλο φασαρίες με κάτι άλλα παιδιά απ' την τάξη, και τα επηρέαζε πολύ, οπότε τον διώξαν απ' το τμήμα μας, και τον πήγανε σε άλλο τμήμα (Αν. Λυκ2, κορ.)

- Αυτός προσωπικά (συμμαθητής που υποστηρίζει τη Χρυσή Αυγή) είχε και θέματα με μετανάστες, είχε πιαστεί με ξένους. Κι από εκεί του δημιουργήθηκε. Τον είχαν πετύχει κάνα- δυο φορές και τον είχαν δείρει.. (Γ. Λυκ2, κορ.)

- Τις προάλλες έγινε καβγάς με αφορμή μία μπάλα! Για μία μπάλα έστειλαν σε νοσοκομείο παιδί. Γεωργιανός Χρυσανγίτης με Αλβανό... (Ι.ΕΠΑΛ, γυν8)

- Ας πούμε στην κατάληψη είχαμε βάλει στο πανό απ' τη μία πλευρά το σήμα της κατάληψης, αυτό το Ν ξέρεις, και απ' την άλλη έναν αγκυλωτό σταυρό με ένα Χ, και είχαμε βάλει αυτό και μερικοί λέγανε όχι τώρα κι αυτό με τίποτα. Και κάποιοι άλλοι λέγανε, μην το βάλουμε και έρθουν και μας την πέσουνε, γιατί όλοι ξέρουμε τις προθέσεις της Χρυσής αυγής, είχε γίνει κι αυτό με τον Παύλο Φύσσα, και γι αυτό λέγαν πολύ μην έρθουν δυο ντούκια και μας ξεσκίσουνε, και διαλύσουνε και την κατάληψη. Και τελικά το σβήσαμε. (Γ. Λυκ3, αγ.)

-Κυρία όχι μόνο με τους μετανάστες, και με τους κομμουνιστές είναι επιθετικοί οι χρυσανγίτες. (Μ. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

Γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους

-Λοιπόν τώρα θυμάμαι περιστατικό, που είχαμε μία Αλβανίδα κοπελίτσα, η οποία υπέφερε απ' τους συγκεκριμένους. Την είχαν απομονώσει, την κοροϊδευαν και της είχαν δημιουργήσει πολλά προβλήματα. Ήταν που ήταν ένα κοριτσάκι χαμηλών τόνων, δηλαδή είχα αναγκαστεί και είχε γίνει ολόκληρο σκηνικό γι αυτή, εν τη απουσία της τους είχα πιάσει και τους είχα μιλήσει ότι αν

ξανατολμήσουν να την ενοχλήσουν ξανά κτλ κτλ. Ήταν πολύ έτσι φανερά εκδηλωτικοί. Είχαμε φτάσει στο μπούλινγκ δηλαδή, εξαιτίας της καταγωγής της κοπέλας. (Γ., Λυκ, Γυν4)

- Δηλαδή είχα μία περίπτωση, που δεν μιλούσε αυτός ο μαθητής (ο Χρυσανγίτης) σε μία κοπέλα επειδή ήταν Αλβανίδα. Ναι. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

-Κοίταξε έχω να σου πω, γιατί έχω περάσει από σχολεία δυτικών συνοικειών, όπου εκεί τα ποσοστά των μεταναστών, είναι πολύ μεγάλα και είχαμε δηλαδή τέτοια φαινόμενα ρατσισμού. Τώρα δεν έχουμε τόσα. Έχω συναντήσει να τους πηγαίνουν στις τουαλέτες και να τους κατεβάζουν βρακιά και τέτοια. {...}Αυτά το 2009 που ήμουν σ' ένα ΕΠΑΛ στους αμπελόκηπους. Εκεί ήταν πολύ άσχημα τα πράγματα. Αυτόν στην τουαλέτα του είχαν κατεβάσει βρακιά, τον είχαν δείρει. Συνέχεια λεκτική βία. Ήταν Αλβανός αυτό το παιδί. Χωρίς να ξέρω συγκεκριμένα, εάν αυτοί ήταν Χρυσανγίτες. Ξέρεις τότε ξεφύτρωνε αυτό το φαινόμενο. Αλλά δεν ήταν ακόμα, απλά ήτανε ρατσιστές τότε. Δεν ξέρω πολιτικά τι πρέσβευαν. (Γ., Λυκ, Γυν4)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι μαθητές, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, και ιδιαίτερα τα αγόρια, φαίνεται να αποδέχονται τη βία που ασκείται απ' τη Χρυσή Αυγή σε μετανάστες. Δεν έγινε καθόλου λόγος για τη βία που έχει ασκηθεί σε υποστηρικτές του αριστερού και του αναρχικού χώρου. Μάλιστα πολλοί απ' τους μαθητές οι οποίοι έχουν τοποθετηθεί λίγο πριν ενάντια στη βία γενικότερα, όταν συζητήθηκαν τα εγκλήματα που έχει διαπράξει η Χρυσή Αυγή, ανάλογα με την περίπτωση έσπευσαν να βρουν κάποια ελαφρυντικά και κάποιες δικαιολογίες. Το ενδιαφέρον είναι, ότι αποδέχονται τη βία που ασκείται απ' τα μέλη της Χρυσής Αυγής, όχι μόνο μαθητές που δηλώνουν ξεκάθαρη υποστήριξη το εν λόγω κόμμα, αλλά και μαθητές οι οποίοι δηλώνουν ξεκάθαρα ότι δεν συμφωνούν με το μεγαλύτερο κομμάτι της ιδεολογίας του.

Η αποδοχή αυτή, κατά τη γνώμη μου προκύπτει απ' το γεγονός ότι η βία που ασκείται στους μετανάστες δεν μονοπωλείται απ' τη Χρυσή Αυγή. Δυστυχώς πρώτο το κράτος, άρχισε να ασκεί βία στους μετανάστες με κύριος εκπρόσωπό του την αστυνομία. Η ίδια η κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή επιχειρήσεις όπως ο "Ξένιος Δίας" με την οποία προσήχθησαν περίπου 60.000 αλλοδαποί, εκ των οποίων λιγότεροι από το 10% βρέθηκαν χωρίς χαρτιά. Πολλοί απ'

τους μετανάστες που συλλήφθηκαν ανεξάρτητα απ' το αν είχαν χαρτιά ή όχι κρατήθηκαν μήνες στα κέντρα κράτησης, φυσικά σε άθλιες συνθήκες. Όλα αυτά, πάντα σε συνδυασμό με την αντιμεταναστευτική προπαγάνδα των ΜΜΕ (βλ. κεφ 4.1.2.6 Η ανάδειξη της Χρυσής Αυγής απ' τα ΜΜΕ).

Αν και η βία που ασκείται από τη Χρυσή Αυγή σε μετανάστες, φάνηκε να θεωρείται κάτι αποδεκτό από μία μεγάλη μερίδα των μαθητών, η άσκηση βίας από τους ίδιους τους μαθητές σε μετανάστες φάνηκε να περιορίζεται σε μία εξαιρετικά μικρή μερίδα μαθητών. Όπως αναφέρουν οι εκπαιδευτικοί, έχουν υπόψη τους ορισμένα παραδείγματα άσκησης βίας από Χρυσανγίτες μαθητές σε μετανάστες, αλλά τα παραδείγματα αυτά είναι μεμονωμένα, καθώς επίσης σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι όσοι μαθητές υποστηρίζουν ή είναι μέλη της Χρυσής Αυγής ασκούν βία στους μετανάστες συμμαθητές τους.

7.2. Σύνδεση της ακροδεξιάς ιδεολογίας με τον αθλητισμό (ποδόσφαιρο)

Η υπεράσπιση της ακροδεξιάς ιδεολογίας σε συνδυασμό με το φανατισμό του γηπέδου, αποτελεί ένα φαινόμενο πολλών χρόνων, που γίνεται ολοένα και εντονότερο σε συνθήκες πολιτικού αδιεξόδου. (Για περισσότερα βλ. κεφ. 3.3.6. Το Γήπεδο ως χώρος ανάδειξης της ακροδεξιάς ιδεολογίας). Η Χρυσή Αυγή, έχοντας εντοπίσει αυτή τη φανατική εθνικιστική δύναμη που εμφανίζεται στις ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις (ιδιαίτερως της Εθνικής Ελλάδας), έχει δουλέψει αρκετά προς αυτή την κατεύθυνση.

Στην παρούσα έρευνα, οι μαθητές που ήταν φανατικοί οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων ήταν λίγοι. Ωστόσο ο ένας απ' αυτούς είναι οργανωμένος στη Χρυσή Αυγή, οι τρεις έχουν επαφή με Χρυσανγίτες μέσω των συνδέσμων, όπου όπως δηλώνουν, «απ' τη στιγμή που θα μπεις εκεί μέσα δεν έχει τέτοια, όλοι φίλοι είμαστε εκεί».(Π. Γυμ4, αγ.). Αυτοί τους που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη σύνδεση ακροδεξιάς ιδεολογίας και γηπεδικής συμπεριφοράς των μαθητών, είναι οι εκπαιδευτικοί.

Απόψεις των μαθητών

- Έχουμε μεγαλύτερους φίλους τους (Χρυσανγίτες). {...} Απ' τη γειτονιά... Απ' τους συνδέσμους του ΠΑΟΚ και του ΑΡΗ. (Γ. Γυμ4, αγ.). –Ναι είναι έτσι λίγο πιο εθνικιστές. {...} Ε καμιά 20 χρονών... (Π. Γυμ4, αγ.). – 20 με 30, εκεί κυρίως (Γ. Μαθ4). –Κι αυτοί που ξέρουμε μπορεί να μην είναι τελείως Χρυσανγίτες, απλά έτσι λίγο πιο... (Α. Γυμ4, αγ.) – εθνικιστές... (Π. Γυμ4, αγ.).

–Ναι έτσι, λίγο πιο...(Α. Γυμ4, αγ.). – ακροδεξιοί...(Π. Γυμ4, αγ.). –Ναι, αυτό. Τους είναι οι τέτοιοι, οι αναρχικοί, έτσι είναι κι αυτοί κάπως. (Α. Γυμ4, αγ.). – Αλλά απ’ την άλλη πλευρά. Δηλαδή οι αναρχικοί είναι κατά των Χρυσανγιδών κατά κάποιο τρόπο. (Γ. Γυμ4, αγ.). (τους ξέρουμε) μέσω των ομάδων. {...} Ε, ναι επειδή έχουμε σύνδεσμο κοντά στη γειτονιά τους, τους πούμε τους βλέπουμε συχνά όταν περνάμε από εκεί πέρα.(Γ. Γυμ4, αγ.). –Ε, εντάξει, δεν είμαστε και φίλοι, αλλά μιλάμε, εντάξει, δεν υπάρχει πρόβλημα. {...} Εντάξει, δεν έχουν και κάτι κακό, δεν τους έχουν κάνει κάτι κακό. (Α. Γυμ4, αγ.). – Απ’ τη στιγμή που θα μπεις εκεί μέσα δεν έχει τέτοια, όλοι φίλοι είμαστε εκεί.(Π. Γυμ4, αγ.)

Γνώμες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές τους

- (Τους αναφέρουν τη ΧΑ) ξέρω εγώ με τους ομάδες τους φορές, το αστείο ΠΑΟΚ- ΑΡΗΣ, έτσι οι τοπικές ομάδες εδώ, τους Θεσσαλονίκης τους πούμε, «θα φέρουμε αχ, θέλετε να φέρουμε και τους Χρυσανγίτες μαζί, την Κυριακή θα τους πλακώσουμε», τους πούμε. Αυτό πάλι. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

-Σε συζητήσεις που κάνω με τα παιδιά, και κάνω συζητήσεις με τα παιδιά, βλέπω μία στάση όχι απλώς καταδικαστική, αλλά βλέπω και μία στάση χλευασμού απέναντι σε τέτοια φαινόμενα και σε συμπεριφορές τέτοιες. Το ότι υπάρχουν τέτοια προβλήματα τους, υπάρχουν. Και το συνδέω όλο αυτό το σκηνικό με το γεγονός ότι είναι ένα σχολείο που γειτνιάζει με γήπεδο. Ξέρω ότι τα παιδιά πηγαίνουν στο γήπεδο. Ξέρω ότι τα παιδιά εθίζονται σε γηπεδικές συμπεριφορές. Άρα, πιστεύω ότι ακριβώς αυτή η γειτνίαση του σχολείου με το γήπεδο, επηρεάζει τη συμπεριφορά των παιδιών. Που είναι πολύ άσχημο μετά να πάει τους τα εκεί. Παρόλα αυτά τους ξαναλέω, δεν έχουμε σοβαρό πρόβλημα (Κ., Λυκ5, αντ.)

- Και αυτό, τους μου είχε κάνει εντύπωση, ότι τα παιδιά αυτά που είχαν αυτήν την αντίληψη, ήτανε και παιδιά που ήτανε μέσα στο χουλιγκανισμό, στο φανατισμό με τους ομάδες, γενικά είχανε ακραίες συμπεριφορές σε όλα τα επίπεδα. Και στη συμπεριφορά τους και τους σκέψεις τους, σε ότι έκαναν. {...} Μα στα γήπεδα όλη μέρα μιλάμε... Ξύλο, όχι αστεία. Μου ερχόντουσαν με κάτι μαυρισμένα μάτια, μπλέκανε σε επεισόδια, οι νταήδες του σχολείου ήταν αυτοί. (Γ., Λυκ, Γυν4)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι μαθητές, και όπως διαφάνηκε και μέσα απ' το λόγο τους κυρίως τα αγόρια, φαίνεται να έχουν έρθει ήδη σε επαφή με τη βία που ασκείται στα γήπεδα. Η γηπεδική βία του χουλιγκανισμού και του φανατισμού, τα τελευταία χρόνια άρχισε να συνδυάζεται με τη βία που ασκεί η Χρυσή Αυγή. Η νοοτροπία του χουλιγκανισμού, του φανατισμού και της βίας του γηπέδου, ταίριαξε ιδανικά με το φανατισμό και τη

Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια, οι συζητήσεις που έγιναν με τους μαθητές ξεκινούσαν από τον εορτασμό των εθνικών επετείων και τις παρελάσεις, και ανάλογα με τους μαθητές που συζητιόνταν αυτά τα θέματα, η συζήτηση έπαιρνε διαφορετική τροπή κάθε φορά. Ωστόσο, σε όλες τις συζητήσεις, από τους μαθητές βία της Χρυσής Αυγής (βλ. 4.1.2.7 Το Γήπεδο ως χώρος ανάδειξης της ακροδεξιάς ιδεολογίας). Έτσι, όπως επισημαίνουν κυρίως οι εκπαιδευτικοί, πολλά είναι τα παραδείγματα ανοχής, καθώς και άσκησης της βίας μαθητών που συνδυάζουν φανατισμό για το γήπεδο και τη Χρυσή Αυγή ταυτόχρονα.

7.3. Απόψεις των μαθητών για τη Χρυσή Αυγή

του δημοτικού μέχρι τους μαθητές του λυκείου, τόσο σε αγόρια όσο και σε κορίτσια, πάντα κάποιος θα ανέφερε τη Χρυσή Αυγή. Είτε για να επισημάνει ότι θα διαφωνούσε πάνω σε κάποια θέματα, είτε για να τονίσει κάτι καλό που ενδεχομένως έχει κάνει. Στο τέλος της συζήτησης, ζητούσα απ' τους μαθητές να τοποθετηθούν σε σχέση με τη Χρυσή Αυγή, μιας και η τελευταία είχε αναφερθεί αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν οι απόψεις των μαθητών για τη Χρυσή Αυγή, μέσα απ' το λόγο των ίδιων των μαθητών, μέσα απ' το λόγο των μαθητών για τους συμμαθητές τους, αλλά και μέσα απ' το λόγο των εκπαιδευτικών.

Θετική στάση απέναντι στη ΧΑ

- Ασπάζομαι κάποιες γνώμες από το κόμμα διότι η ιδεολογία του λέει, κι αυτό είναι κυρίως που συμφωνώ, η εξύψωση του ελληνισμού... Από εκεί και πέρα υπάρχουν κάποιοι τρελοί. Και σ' όλα τα κόμματα υπάρχουν κάποιοι τρελοί, δηλαδή οι ναζιστές, που πάνε σε άλλο άκρο, δηλαδή φεύγουνε, πάνε ελληνισμός, εθνικισμός, τσούπ ναζισμός και γίνονται τρελοί. Ε, τι άλλο να σας πούμε. Ασπάζομαι ένα κομμάτι... {...} Επειδή παρακολουθώ πολύ πολιτική βλέπω ότι σε σχέση με άλλους είναι οι πιο σωστοί. Μπορείς να τους εμπιστευτείς. Θα

κρίνω κάποια που δεν είναι όμως τόσο σημαντικά. Όπως αυτό που είπα πριν, ότι κάποιοι λένε ότι είναι ναζιστές, ή όπως ότι καμιά φορά χρησιμοποιείται πολύ βία. (Π.Λυκ1, αγ.)

-Εμένα κυρία μου φαίνεται ένα πολύ καλό κόμμα... που άμα βγει θα αλλάξει όλη η Ελλάδα.. Κυρία, πιστεύω ούτε ανεργία θα υπάρχει τόση πολύ, όσο τώρα, δεν θα έχουμε πιστεύω την κρίση, το μνημόνιο κι όλα αυτά.. (Γ: Τι καλό έχει κάνει μέχρι τώρα;) Τρόφιμα... Το ΠΑΣΟΚ το κάνει; Το ΚΚΕ το κάνει; Βοηθάει άστεγους... Απλά εντάξει, Έλληνες μόνο... Δεν πάει τους ξένους... Αλλά εντάξει... Αλλά όχι τώρα να πάει να δώσει τροφή σε ένα παράνομο... (Γ: Συμφωνείς με τις πρακτικές τους;) Εκτός απ' τη βία εντάξει... Ναι, αλλά και βία σε μερικές περιπτώσεις πρέπει κυρία... Κυρία, όπως ένα κοριτσάκι πέρυσι το βίασε ένας Πακιστανός, δε θέλει βία αυτός; (Νι. Λυκ- Ταξ3, αγ.)

Μερική αποδοχή της ΧΑ

-Πολλά πράγματα που λέει η Χρυσή Αυγή, μπορεί να λέει όλα χάλια, δεν είμαι Χρυσανγίτης, μην το καταγράψεις. Αλλά, πολλά απ' αυτά που λέει η Χρυσή Αυγή μπορεί να είναι σωστά. Άρα, μπορεί να υποστηρίζουν κάποια απ' αυτά κι εγώ μην είμαι Χρυσανγίτης. {...} Δηλαδή, ότι θα μπουκ στην βουλή και θα την κινητοποιήσουν, θα τους ζωντανέψουν λιγάκι {...} Δηλαδή, ότι θα είναι πιο ενεργοί σε κάποια θέματα, πολλές φορές μπορεί να κάνει το κράτος μας κάπως να ζωντανέψει εγώ πούμε. Ότι να πει δηλαδή, ότι ναι τόσα χρόνια είχαμε αυτούς τους πολιτικούς τους ότι να 'ναι κι ότι έχετε δίκιο και τέτοια. (Ν., Λυκ3, αγ.)

- Εγώ δεν είμαι τόσο ενημερωμένη. Δεν ξέρω πολλά. Δε συμφωνώ σε πολλά, αλλά σε κάποια θέματα η Χρυσή Αυγή έχει δίκιο. Δηλαδή κάποια απ' αυτά που κάνει είναι σωστά. {...} Όπως ότι οι μετανάστες είναι ένα πρόβλημα. Δεν το λύνουν με σωστό τρόπο, αλλά το αναφέρουν. Ή τα συσσίτια κι όλα αυτά που κάνουν κατά καιρούς. (Γ.Λυκ1, κορ.)

-Σχετικά με τη Χρυσή Αυγή. Δεν ξέρω ιδεολογικά πιστεύω κι αυτά πάρα πολύ καλά. Δεν έχω εντυπώσει. Αλλά απ' αυτά που ξέρω σε κάποια θέματα συμφωνώ, από εκεί και πέρα θεωρώ ότι είναι παρατραβηγμένες οι απόψεις τους. {...} Συμφωνώ ότι οι ξένοι δεν πρέπει να έρχονται όλοι εδώ πέρα παράνομα.

Αλλά, διαφωνώ στο ότι πηγαίνουν και σπάνε στο ξύλο Πακιστανούς, Αλβανούς, κι ότι έχουν σκοτώσει ανθρώπους. Δεν έχει κανείς αυτό το δικαίωμα να σκοτώνει κάποιον άνθρωπο για τα πιστεύω του, είτε είναι κομμουνιστής, είτε εβραίος κτλ. (Χ. Λυκ-Ταξ4, κορ.)

- Αυτό, ότι ξαφνικά έγινε ένα κόμμα φασιστικό που ξαφνικά άρχισε να κάνει διάφορες δράσεις, και τα έκανε ρημαδιό, αυτό εννοώ. Και για μένα είναι πολύ ακραίος τρόπος συμπεριφοράς, γιατί στο κάτω κάτω είμαστε όλοι άνθρωποι. Δεν έχει κανείς δικαίωμα να το κάνει αυτό το πράγμα, ούτε να σκοτώνει, ούτε να κάνει, σαν το γεγονός που έγινε τελευταία με τον Παύλο Φύσσα, που έγιναν πορείες κτλ.. Και εντάξει κι εγώ συμφωνώ με κάποια κύρια πιστεύω που έχουν, όπως το ότι όντως οι παράνομοι ξένοι, δεν είναι ωραίο να συνυπάρχουμε, να μπαίνουνε στη χώρα κτλ... (Τ. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

-Δεν ξέρω. Είναι λίγο περίεργο βασικά. Ε, κάποια πράγματα δηλαδή, πότε ήτανε, κάποιοι που μοιράζανε φαγητά και τους έδωξαν, δηλαδή κάποια πράγματα, κάπου προς το καλό είναι, αλλά όχι όλα. Δεν νομίζω ότι καμία πολιτική παράταξη είναι... {...} Καμία παράταξη δεν είναι σωστή, αλλά δεν ξέρω... (Σ. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

- Εγώ πιστεύω ότι στο να διώξουν τους παράνομους σ' αυτό συμφωνώ γιατί και είναι άδικο για τους υπόλοιπους που είναι νόμιμοι και πληρώνουν κάρτα, και γενικά καταστρέφουνε το κράτος και την οικονομία του. Αλλά τώρα, με τις τακτικές που χρησιμοποιούνε και ότι έχουνε μία αρνητική στάση απέναντι σε άλλους Έλληνες, εγώ διαφωνώ. (Ε. Λυκ-Ταξ3, κορ.)

- Δεν μου έρχεται κάτι, αλλά έχει πράγματα που θα μπορούσε να υποστηρίξει ο λαός. Ας πούμε ότι πήγαν και καθάρισαν τους λαθρομετανάστες στην ομόνοια, ήτανε καλό. Εντάξει, μπορεί να καθάρισαν ανθρώπους, αλλά εντάξει σε μία πλατεία που παλιά ήτανε γνωστή, και τώρα είναι γεμάτη με μετανάστες, και λάθρομετανάστες κυρίως, ήταν καλό να ξεκαθαριστεί... Να πω και τα αρνητικά; Ε να, έχω δει βιντεάκια που χτυπάνε κόσμο, και δεν ξέρουνε αν είναι νόμιμος ή λαθραίος, που διαλύουνε γιορτές, που χαιρετιούνται με ναζιστικό χαιρετισμό, και μετά λένε ότι δεν χαιρετιόμαστε έτσι. (Ν. Λυκ3, αγ.)

-Εγώ έχω γνώμη κατά της ΧΑ. Διότι ας πούμε κάνει εχθροπραξίες, βιαιοπραγίες, δηλαδή σκοτώνει ανθρώπους, τιμωρεί κάποιους, δέρνουν και τέτοια. Δεν μου αρέσει αυτός ο τρόπος εκδίκησης. {...}Ε, εντάξει... Κάποιες αποφάσεις που παίρνουνε.. Είναι λογικό να μην θέλουν τους μετανάστες στην Ελλάδα, αλλά όχι με τέτοιο τρόπο. Όχι να τους σκοτώνουνε...) (Γ. Γυμ4, αγ.).

-Πιστεύω ότι δεν είναι κακό να αγαπάς την Ελλάδα, αλλά όχι με τέτοιο ακραίο τρόπο. Εντάξει, δεν συμφωνώ κιόλας, αλλά... Εντάξει δεν είμαι υπέρ της ΧΑ, αλλά εντάξει σε κάποια πράγματα... Ότι αγαπάν την Ελλάδα λίγο παραπάνω από κάποιους, ή ότι δεν θέλουν τους μετανάστες, εντάξει... Συμφωνώ... (Α. Γυμ4, αγ.).

Αρνητική στάση απέναντι στη ΧΑ

- Είναι κάποιοι που είναι ρατσιστές και ναζιστές.(Χ., Δημ2, κορ.)

- Ένα κόμμα που κάνει κάποια πράγματα που έχουν ξεπεράσει τα όρια (Ε., Δημ2, κορ., -μετ-)

- Να πω κυρία κι εγώ ξέρω! Υποστηρίζουνε το Χίτλερ και θέλουν να σκοτώσουν όλους τους μετανάστες. (Δ., Δημ2, κορ.)

-Ξέρω ότι έχουν σκοτώσει ανθρώπους, δε συμφωνούν με το νόμο, δέρνουν ανθρώπους και τέτοια πράγματα. (Τ., Δημ2, κορ.)

- «Εγώ διαφωνώ κάθετα με την ιδεολογία που ακολουθεί η ΧΑ. Θεωρώ πως αυτά είναι ξεπερασμένα. Η βία δηλαδή. Υπάρχουν άλλοι τρόποι για να λυθούν τα θέματα.» (Π. Γυμ4, αγ.).

- Εγώ δε συμφωνώ καθόλου, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την οικονομική κρίση για να αυξήσουν το ποσοστό τους. (Ε.Λυκ1, κορ.)

-Κυρία εγώ τους φοβάμαι. Όταν τους βλέπω Έχουν ξυρισμένα κεφάλια, ένα μαλλί περίεργο.. Το σήμα καμιά φορά στις μπλούζες τους... Έχουνε και μία

αγριομουτσούνα.. {...}Αλλά πιστεύω ότι νοθεύουν τη δημοκρατία.{...} Και θεωρώ ότι άμα βγούνε θα γίνουμε ζούγκλα. (Χ. Λυκ-Ταξ4, κορ.)

- Εγώ δεν συμφωνώ σε τίποτα απ' αυτά που κάνουν. Αν θέλανε να προσφέρουν φαγητό ή οτιδήποτε, να τα πρόσφεραν σε όλους, όχι μόνο σε Έλληνες. (Π. Λυκ-Ταξ4, κορ.)

- Με τίποτα δε συμφωνώ. Ακόμα και το συσσίτιο είναι ελεεινό γιατί δεν το κάνουν μέσα απ' την καρδιά τους και φαίνεται αυτό. Πιστεύω ότι θα καταστρέψουν τη χώρα. Θα διώξουν τους οικονομικούς μετανάστες, και γενικά όλους τους μετανάστες... (Γ. Λυκ-Ταξ4, κορ.)

-Ενώ απ' το 80 είχαμε προβλήματα μετανάστευσης, τώρα ξεφύτρωσε αυτό το ρατσιστικό και φασιστικό κίνημα. Βέβαια, νομίζω ότι είναι εμφανές, ότι είμαι κάθετη και δεν θεωρώ εγώ αυτούς ανθρώπους, κι όχι ότι αυτοί δεν θεωρούν τους υπόλοιπους ανθρώπους, δεν θεωρώ εγώ αυτούς ανθρώπους, και βέβαια πιστεύω ότι δεν είναι μόνο το ότι επειδή τους έπιασε και ξύπνησαν μία μέρα ο Μιχαλολιάκος ή ο τάδε, ο Χ, ο Ψ, και είπε σήμερα θα βγούμε έξω να κάνουμε ένα κόμμα. Κάποιες συνθήκες τους γέννησαν και κάποιοι άλλοι παράγοντες τους ενίσχυσαν.. {...}Λόγω της κρίσης, για να μην ξεσηκώνεται ο κόσμος, χρειαζότανε το κράτος, η εξουσία ένα μηχανισμό για να φοβίζει τον κόσμο, όπως είπε και η Β. ότι φοβάται, για να μη δείχνει την αγανάκτησή του τόσο πολύ. Ε, είμαι κάθετη τελείως, όπως ξαναείπα. (Μ. Λυκ-Ταξ4, κορ.)

Απόψεις των μαθητών για τους συμμαθητές τους και για τη γενική άποψη που επικρατεί στην κοινωνία

- Βασικά μπορεί να ήξεραν τα αρνητικά, και τα εγκλήματα, αλλά πίστευαν ότι με τον τραμπουκισμό τους, ίσως να καταφέρουν να αλλάξουν τα μυαλά στους υπόλοιπους πολιτικούς. (Γ. Λυκ3, αγ.)

- Με το θάνατο του Φύσσα έγιναν κι άλλες συζητήσεις, λέγανε και για τα συσσίτια, που 'κάναν οι Χρυσανγίτες μόνο για τους Έλληνες... {...} Τότε που βάλανε στη φυλακή το Μιχαλολιάκο, και τα άλλα καλά παιδιά... Τότε δε μιλάγανε, φοβόντουσαν, δεν είχαν να πουν τίποτα. (Αν., Λυκ2, κορ.)

-Εμείς, έχουμε μέσα στην τάξη ένα παιδί, που εντελώς ξαφνικά, γύρισε από ένα καλοκαίρι και μας τσαμπουνούσε κάτι τέτοια παραμύθια. Το καλοκαίρι μετά απ' τις εκλογές. Και ήρθε με την άποψη ότι η Χρυσή Αυγή θα μας σώσει. Ότι θα φέρει κρεμάλες σε όλους τους πολιτικούς βασικά. Αυτή ήταν η άποψη στην αρχή, ότι ξαφνικά βρέθηκε ένα κόμμα που θα καταφέρει να πάει ενάντια στην κυβέρνηση και στην εξουσία. Και μετά ήρθε και προσαρμόστηκε και στα υπόλοιπα που πιστεύει. Δηλαδή, ξαφνικά η ελληνική σημαία έγινε το σύμβολό του. Είμαι Έλληνας. Αυτός προσωπικά είχε και θέματα με μετανάστες.. (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Έχουμε κανονικά παιδιά που, ίσως να μην είναι γραμμένα στη Χρυσή Αυγή, αλλά υποστηρίζουν πάρα πολύ τις απόψεις τους. Και τότε με το ράπερ που σκότωσαν, λέγανε, «Καλά τον κάναν που τον σκότωσαν». Όταν άκουσα αυτή τη φράση μου ήρθε να τρελαθώ, πραγματικά. (Αν. Λυκ2, κορ.)

- Όταν σκότωσαν τους Χρυσανγίτες λυπόντουσαν, έλεγαν «Για το Φύσσα έγινε τόση φασαρία, γι αυτούς που ήταν και δύο γιατί δεν κάνανε τίποτα;» (Γ. Λυκ2, κορ.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Από την ανάλυση των παραπάνω παραθεμάτων προκύπτει ότι οι μαθητές που παίρνουν ξεκάθαρη θέση υπέρ της Χρυσής Αυγής αποτελούν μία πολύ μικρή μειοψηφία. Οι μαθητές που παίρνουν ξεκάθαρη θέση κατά της Χρυσής Αυγής, είναι αρκετοί, αλλά η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών αποδέχεται μερικώς την ιδεολογία και τις πρακτικές της Χρυσής Αυγής, κυρίως σε ζητήματα που σχετίζονται με τους μετανάστες. Η θετική αντιμετώπιση περισσότερων από των μισών μαθητών σε ορισμένα ιδεολογικά πιστεύω και σε κάποιες πρακτικές της Χρυσής Αυγής, όπως για παράδειγμα την υποστήριξη της απέλασης των «λαθρομεταναστών», την «φασαρία» που κάνουνε στη βουλή, τα συσσίτια «μόνο για Έλληνες» κτλ., αποτελεί ένα επίτευγμα της ακροδεξιάς νοοτροπίας στον ελληνικό χώρο γενικότερα, αλλά και συγκεκριμένα της δράσης της Χρυσής Αυγής.

7.4. Αναφορά των μαθητών στη Χρυσή Αυγή χάριν αστειότητας.

Συζητώντας με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς παρατήρησα ότι σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι αναφέρονται στη Χρυσή Αυγή προκειμένου να κάνουν χιούμορ με τους συμμαθητές τους. Οι αναφορές στη Χρυσή Αυγή χάριν αστειότητας, αποτελεί ένα μέρος της αποδοχής της από τους μαθητές. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απόψεις των μαθητών και των εκπαιδευτικών σχετικά με το πώς και σε ποιο βαθμό αναφέρεται η Χρυσή Αυγή με χιουμοριστική διάθεση από τους μαθητές.

Απόψεις των μαθητών

-Εμείς, ναι (παρόλο που διαφωνούμε με τη ΧΑ, πολλές φορές την αναφέρουμε για να κάνουμε πλάκα). Ας πούμε και με τον Αν., κοροϊδεύουμε. Ας πούμε πήγε ένας καθηγητής μας να γράψει στον πίνακα, και κοροϊδεύαμε, μας έλεγε κάποια πράγματα πώς θα έπρεπε να τα κάνουμε κι εμείς όταν γυρνούσε κάναμε μεταξύ μας ναζιστικούς χαιρετισμούς. Για πλάκα βέβαια... Ή ας πούμε βλέπουμε ένα βίντεο στην τάξη και μπορεί να εμφανιστεί ένας μαύρος και να φωνάζουμε «Σκοτώστε τον!!», αλλά έτσι για πλάκα...» (Γ. Γυμ4, αγ.).

-Ναι... Έχει επικρατήσει κι εκείνη η ατάκα «Τι είπες ρε νούμερο;» Και τους πετάς το νερό στα μούτρα... Όλοι γελάνε σ' αυτά... {...} Ε, λέμε καμιά φορά κάποιες άλλες καλές που λένε οι Χρυσανγίτες στην τηλεόραση...» (Α. Γυμ4, αγ.)

- {...} Στην τάξη έχουμε έναν που το κάνει για πλάκα. {...} Να, κάνουμε μία συζήτηση, έχουμε ο καθένας μία άποψη, και αυτός λέει «Ναι, αλλά η Χρυσή Αυγή είναι καλή, εγώ πιστεύω θα φέρει τη διαφορά». Και του λέμε, «καλά τα πιστεύεις αυτά που λες»; Και μας λέει «Όχι εντάξει, αλλά κουβέντα να γίνεται», και λέω εγώ «Τότε γιατί να μην υπερασπιστείς για πλάκα μία άλλη άποψη και να υπερασπιστείς αυτή της Χρυσής Αυγής;», και μου λέει «Ε, αυτή παίζει αυτόν τον καιρό, η Χρυσή Αυγή παίζει πολύ». Μόδα οπότε... (Αν. Λυκ2, κορ.)

-Έχουμε ένα παιδί, αυτό το για πλάκα, που έχει καταντήσει γελοίο, και ζωγραφίζουν, σβάστιγκες στα θρανία, και όλη μέρα τραγουδάνε το ΕΑΜ.. Αυτός που λέει «η Χρυσή Αυγή θα μας σώσει» και «φωνάζτε κάνα Χρυσανγίτη να καθαρίσει», θα το πει για πλάκα, αλλά αυτό το ζήτω ζήτω ζήτω το ΕΑΜ το

λέει. Είναι μπερδεμένος. Κοροϊδία της κοινωνίας. {...} Αρκετοί το λένε για πλάκα. Είναι πέντε άτομα που είναι πάνω στην πλάκα. {...} Όλο αυτό το κλίμα της πλάκας δημιουργήθηκε επειδή άρχισαν να λένε ένα παιδί Εβραίο. Δηλαδή, στην πλάκα, αλλά λένε χοντρά πράγματα, δηλαδή «Κλείστε τους Εβραίους σε κάνα φούρνο, μπας και δούμε άσπρη μέρα». Αυτό, αλλά δεν νομίζω ότι έχουν τη γνώση και το στήριγμα, για να κάτσουν να αναλύσουν το θέμα, και να επιχειρηματολογήσουν. Αλλά μπορεί να το λέει ένας και οι άλλοι να συμφωνούν. (Γ., Λυκ2, κορ.)

Γνώμες των καθηγητών για τους μαθητές τους

- Πέρυσι όμως είχα κάποιους μαθητές, που επαναλάμβαναν το σύνθημα των Χρυσανγιδών «Αίμα- Τιμή- Χρυσή Αυγή», έτσι για πλάκα. Χάριν αστειότητας. Και κάποιους ναζιστικούς χαιρετισμούς. {...} Μετά αυτό βέβαια συζητήθηκε και σταδιακά σταμάτησε. (Αν., Δημ., Γυν3)

-Καλά, για πλάκα συνέχεια. Για πλάκα, ότι έχει γίνει ανέκδοτο η Χρυσή Αυγή, κολλάει με όλα... {...} Ας πούμε, θα παίξουμε ξύλο; Θα παίξουμε Χρυσή Αυγή; Ή ότι βάζαμε κάποια λογοτεχνικά κείμενα ξέρω εγώ, και περιέγραφε κάποιο τύπο έτσι ξυρισμένο, με κοντά μαλλιά, και πετάγονταν, «Ω, Χρυσανγίτης θα ήταν κυρία αυτός». Έτσι τέτοια αστεία. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

Ανάλυση και σχολιασμός

Όπως διαπιστώθηκε απ' τα παραθέματα που προηγήθηκαν, μπορεί στα πλαίσια της χιουμοριστικής τους διάθεσης, οι μαθητές να κάνουν ναζιστικούς χαιρετισμούς και ρατσιστικά σχόλια, καθώς επίσης και να χρησιμοποιούν αυτούσια σχόλια και «ατάκες» που έχουν εκφραστεί από Χρυσανγίτες βουλευτές και έχουν προβληθεί εκτενώς στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η οικειοποίηση του ακροδεξιού λόγου από τους μαθητές, έστω και χάριν αστειότητας, είναι ένα σοβαρό δείγμα διάδοσης του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο.

7.5. Εκτιμήσεις για το ποσοστό των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή

Σε κάποιες περιπτώσεις ορισμένοι μαθητές και ορισμένοι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να μου δώσουν μία εικόνα για τον αριθμό των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή τόσο σε συζητήσεις στο μάθημα, όσο και σε προσωπικές συζητήσεις που μπορεί να έχουν στα διαλείμματα, σε αναλογία με το συνολικό αριθμό της τάξης ή του σχολείου.

Εκτιμήσεις των μαθητών για το ποσοστό των συμμαθητών τους που θα ψήφιζαν τη ΧΑ

-(Στη Γ' Λυκείου είμαστε) 54. Είναι περίπου 8 αυτοί που ξέρω σίγουρα.

(Γ. Λυκ2, κορ.)

- Σε μένα 2 είναι σίγουρα, έχουν και την εμφάνιση δηλαδή, και 4 ξέρω που τα λένε

και καλά στην πλάκα, αλλά τα πιστεύουν. Και είμαστε 60. Άρα, 6 στους 60.

(Αν. (Γ. Λυκ2, κορ.)

- Κατά τη γνώμη μου είναι τρεις έτσι οι πολύ ενεργοί. (στους 25 μαθητές της τάξης) (Γ.Λυκ3, αγ.)

-Εγώ λέω τέσσερις (αναφερόμενος στην ίδια τάξη με τον Γ.Λυκ3, αγ), (Ν., Λυκ3, αγ.)

- (Πόσοι πιστεύετε ότι θα ψήφιζαν ΧΑ;) Ε οποιoσδήποτε. Δεν μπορώ να πω νούμερο, μπορεί και οι μισοί, δεν ξέρω. Κοίτα, αυτό γιατί πολλά πράγματα που λέει η Χρυσή Αυγή {...} μπορεί να είναι σωστά. Άρα, μπορεί να υποστηρίζουν κάποια απ' αυτά κι ας μην είναι Χρυσανγίτες. {...} Άρα μπορούν μερικοί να τους εμπιστεύονται. (Ν. Λυκ3, αγ.)

- Ααα, αυτός (για ένα συμμαθητή στο φροντιστήριο) είναι ρατσιστής.. Αλλά ρατσιστής. {...} Δηλαδή, το μόνο του θέμα είναι, το «Άντε βρε τους ξένους». Ο ένας, γιατί έχουμε και ένα παιδί στο μάθημα, πάλι στο φροντιστήριο, που δήλωσε ότι είναι υπέρ της Χρυσής Αυγής. Ότι δηλαδή καλά κάνουνε και βγαίνουνε και τα βάζουν με τους μετανάστες. (ΑνΛυκ2, κορ.:Παρένθεση, θέλει να γίνει και αστυνομικός αυτό το παιδί.) (συνολικά το τμήμα στο φροντιστήριο έχει 7 μαθητές) (Γ., Λυκ2, κορ.)

Εκτίμηση των εκπαιδευτικών για το ποσοστό των μαθητών τους που υποστηρίζουν τη ΧΑ

- Σε κάθε τμήμα των 18 παιδιών εγώ έχω τουλάχιστον 2-3 που είναι φανεροί και έχουν βγει μπροστά και μου την έχουν πέσει κιόλας (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

-Κοίτα δηλωμένο, με μπλουζάκια κτλ, είχα έναν, και αυτούς που εγώ διαισθανόμουν ότι αυτή είναι έτσι η τοποθέτηση της οικογένειας, ή τουλάχιστον τώρα όψιμα έχοννε γίνει, και το υποστήριζαν στην τάξη, θα ήτανε 5-6 στους 50-60 περίπου. Τόσους έχω περίπου σε μία χρονιά, απ' όλα τα τμήματα, έτσι... Τόσοι είναι... Δεν είναι και λίγοι τώρα που το σκέφτομαι. Το 10% είναι... Παραπάνω απ' το εκλογικό ποσοστό... Απίστευτο.. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

- Πέρυσι έβλεπα 170 παιδιά, αλλά και 10 παιδιά στα 170, εμένα μου φαίνεται μεγάλο ποσοστό. Με έκδηλη συμπεριφορά έτσι. Και δεν ξέρω και πόσοι άλλοι ήτανε κρυφοί. Γιατί έχω υπόνοιες ότι και άλλοι ήτανε, απλά δίσταζαν να το φανερώσουν. (Γ., Λυκ, Γυν4)

Ανάλυση και σχολιασμός

Μελετώντας τόσο το λόγο των μαθητών, όσο και το λόγο των εκπαιδευτικών σε σχέση με τις τοποθετήσεις που κάνουν και τις απόψεις που εκφράζουν για το κόμμα της Χρυσής Αυγής, παρατηρούμε τα εξής. Το ποσοστό των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή στο δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας, σύμφωνα με τους μαθητές κυμαίνεται γύρω στο 12% στα γενικά λύκεια, και σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς κυμαίνεται γύρω στο 9% σε γενικά λύκεια και γυμνάσια, ενώ γύρω στο 16% κυμαίνεται σε Επαγγελματικό Λύκειο, σύμφωνα με μία εκπαιδευτικό.

Παρατηρείται ότι μία μικρή μερίδα των μαθητών παίρνει ξεκάθαρη θέση υπέρ της Χρυσής Αυγής, καθώς κάποιοι απ' αυτούς αποτελούν και μέλη του εν λόγω κόμματος. Το ποσοστό αυτό, μπορεί να είναι ένα μικρό ποσοστό γενικά, αλλά είναι αρκετά σημαντικό, αν σκεφτεί κανείς αφενός ότι πρόκειται για μαθητές και αφετέρου ότι το ποσοστό, σύμφωνα με δημοσκοπήσεις, είναι αρκετά μικρότερο στην ελληνική κοινωνία (σε δημοσκοπήσεις του Απριλίου του 2014, η πρόθεση ψήφου για το κόμμα της Χρυσής Αυγής ήταν 7,5%)¹⁵⁸. Τέλος,

¹⁵⁸ http://media.megatv.com/pegasus/Multimedia/pdf/GPO_Anatropi_May2014_id523818.pdf (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

αρκετοί μαθητές, αλλά πολύ λιγότεροι απ' τους μισούς, υποστήριξαν ξεκάθαρα ότι δεν βρίσκει τίποτα θετικό στη Χρυσή Αυγή

7.6. Παραδείγματα επιρροής του ακροδεξιού λόγου (αναφορά στη Χ.Α.) στους μαθητές/γνώμες των εκπαιδευτικών

Συζητώντας με τους εκπαιδευτικούς για τις απόψεις των μαθητών τους σχετικά με τη Χρυσή Αυγή, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πρώτοι έδωσαν ορισμένα παραδείγματα στάσεων και συμπεριφορών που υποδηλώνουν επιρροή του ακροδεξιού λόγου στους μαθητές. Παρακάτω ακολουθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών.

-Ένα περιστατικό που είχαμε κι αυτό πιστεύω ότι δεν ήτανε θέμα της τάξης, ήτανε θέμα του γενικού κλίματος που υπήρχε εκείνη την εποχή, τον Νοέμβριο. {...} Δυο τρεις μαθητές ενεπλάκησαν σ' αυτό το γεγονός, οι υπόλοιποι δεν πήραν θέση. {...} Έλεγε ο ένας ότι «εγώ θέλω να φύγουν οι ξένοι από τη χώρα μου», άλλος γύρισε και του είπε «Και τι είσαι εσύ; Χρυσανγίτης; Και θέλεις να φύγουν οι ξένοι από τη χώρα;», κι ο μαθητής λέει «Ναι, είμαι Χρυσανγίτης και θέλω να φύγουν οι ξένοι από τη χώρα».(Ρ. Δημ6, γυν.)

-Παρεμπιπτόντως, όταν συζητάμε ένα θέμα για το ρατσισμό, ε, κι ακούγεται καμιά φορά «Τι πειράζει δηλαδή κυρία να είναι κάποιος εθνικιστής;» (Αλ. Γυμ., γυν.1)

-Στη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου έγινε η γιορτή από τα παιδιά, με τη βοήθεια μία συναδέλφισσας, φιλόλογος είναι, η οποία επέλεξε τον εθνικό ύμνο να τον απαγγείλει ένα παιδί σαν ποίημα και μάλιστα έβαλε και κάποια κομμάτια, πέρα απ' το συνηθισμένο, το γνωστό που ξέρουν όλοι, παρακάτω, γιατί ο εθνικός ύμνος είναι και πολύ μεγαλύτερος. Οπότε δεν τελείωσε η γιορτή με τον εθνικό ύμνο. Το κλασσικό, σηκωνόμαστε όρθιοι και τραγουδάμε τον εθνικό ύμνο. Οπότε τελείωσε η γιορτή, πήγε να πάρει λόγο ο διευθυντής για να χαιρετίσει τα παιδιά και να τα πει καλό σαββατοκύριακο γιατί ήταν και Παρασκευή αν θυμάμαι καλά. Και πετάγονται από κάτω, Χρυσανγίτες, Γ Λυκείου, 5-6 άτομα, και αρχίζουν να φωνάζουν «Που πάτε; Τι γιορτή είναι αυτή χωρίς εθνικό ύμνο; Σηκωθείτε όλοι πάνω να πείτε τον εθνικό ύμνο»... Μαθητές... Δηλαδή δεν είναι

εύκολα τα πράγματα. {...} Τελικά, σηκώθηκαν τα παιδιά πάνω και άρχισαν να τραγουδάνε μόνοι τους τον εθνικό ύμνο.

(Ι. ΕΠΑΛ, γυν8.)

-Εξέφρασα εγώ μία άποψη για τη Χρυσή Αυγή σε μία κουβέντα που είχαμε με κάποια παιδιά μπαίνοντας στην τάξη, και μ' άκουσε, και όταν μπήκαμε μέσα στην τάξη μου λέει «Κυρία έχω απογοητευτεί πάρα πολύ μαζί σας, γιατί θα πρέπει να νιώθουμε περήφανοι που είναι η Χρυσή Αυγή στη βουλή. Είναι οι μόνοι που μπορούν να υπερασπιστούν την πατρίδα μας και τη θρησκεία μας» {...} Ε.. «και είστε απ' τις καθηγήτριες που αγαπώ, που εκτιμώ κτλ., και απογοητεύτηκα πάρα πολύ σήμερα με αυτό που άκουσα». Και μου το είπε και μέσα στην τάξη, δημόσια. Όλα γίνανε μπροστά σε άλλους αυτά. (Ι., ΕΠΑΛ, γυν.8)

-Κάτι άλλο, έχει σημασία έτσι να αναφέρω, ένα περιστατικό μιας φίλης μου συταδέλφισσας, δεν έτυχε σε εμένα, αλλά μου το περιέγραψε. Έχει ένα μαθητή σε γενικό λύκειο, ο οποίος είναι και πολύ καλός μαθητής. Ετοιμάζεται για να είναι στέλεχος. Είναι οργανωμένος στη Χρυσή Αυγή. Αυτό το παιδί κάποια στιγμή, γιατί είναι καλός μαθητής, οπότε με την καθηγήτριά του, σαν καθηγήτρια έχει μία καλή σχέση, της είπε της καθηγήτριας ότι «Όσο είστε καθηγήτρια μου, σας σέβομαι, αλλά όταν τελειώσω το λύκειο, οι δρόμοι μας χωρίζουν. Ή εσείς ή εγώ». Έτσι απλά.. «Δεν χωράνε οι ιδέες σας εδώ πέρα. Ή εσείς ή εγώ. Αλλά για όσο καιρό θα είστε ακόμα καθηγήτρια μου, μην ανησυχείτε». Ιδιαίτερα τον τελευταίο χρόνο μιλάνε τόσο εύκολα. Μιλάνε πολύ εύκολα. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

-Ένας μου λέει «Κοιτάξτε αυτά τα κομμουνιστικά να τα κόψετε εδώ μέσα!». Σε τέτοιο στυλ. Ο μαθητής μου! Τι είναι αυτά τα κομμουνιστικά που νομίζει αυτός; Στην τεχνική εκπαίδευση είχαμε απολύσεις καθηγητών φέτος, είχαμε κλείσιμο ειδικοτήτων, γίνανε χοντρά πράγματα. {...} Αυτό δεν μπορούσα εγώ να φανταστώ ότι θα συμβεί από μαθητή μου, πριν από δύο χρόνια. Ίσως αυτό που άλλαξε, είναι ότι μπορούν τώρα και μιλάνε. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

-Αυτά τα παιδιά που είναι εκεί πέρα (οργανωμένα στη ΧΑ), κατεβαίνουν σε συγκεντρώσεις στην Αθήνα... Πρέπει να τους δίνουν, να τους πληρώνουν εισιτήρια για να κατεβαίνουν κάτω... Δεν εξηγείται αλλιώς. Ε, το ξέρουν όλοι οι συμμαθητές τους αυτό και στο διάλειμμα είναι φυσιολογικά, μια χαρά με όλα τα παιδιά, μιλάνε, κάνουν παρέα... (Ι., ΕΠΑΛ, γυν8.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Στα παραθέματα που προηγήθηκαν, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν παραδείγματα επιρροής του ακροδεξιού λόγου στις στάσεις και στις συμπεριφορές των μαθητών τους. Αυτό που προκύπτει σαν συμπέρασμα, κατά τη γνώμη μου, είναι ότι δεν έχει αλλάξει υποχρεωτικά η γενική άποψη των μαθητών γύρω από εθνικά και μεταναστευτικά ζητήματα, αλλά οι ίδιοι μαθητές που είχαν ήδη κάποιες ακροδεξιές αντιλήψεις, ένιωσαν ότι αποκτούν κάποια δύναμη με την άνοδο και την ισχυροποίηση της ακροδεξιάς, κι άρα άρχισαν να υποστηρίζουν με περισσότερο θάρρος και θέρμη τις ακροδεξιές τους απόψεις. Αυτό βέβαια έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός κλίματος γόνιμου για την περεταίρω αναπαραγωγή παρόμοιων αντιλήψεων.

7.7. Αντιδράσεις των μαθητών σε ακροδεξιές ιδεολογίες

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι μαθητές της παρούσας έρευνας, που υποστηρίζουν φανερά την ακροδεξιά ιδεολογία, και πιο συγκεκριμένα τη Χρυσή Αυγή, είναι η μειοψηφία του δείγματος των μαθητών. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρουν αρκετοί μαθητές, οι απόψεις των συγκεκριμένων μαθητών καταφέρνουν να κυριαρχήσουν τόσο σε συζητήσεις που γίνονται στην τάξη, όσο και σε συζητήσεις που γίνονται σε προσωπικό επίπεδο μεταξύ των μαθητών. Έτσι, μια μεγάλη μερίδα των μαθητών η οποία δεν έχει ακόμα ξεκάθαρη στάση, σύμφωνα με τους μαθητές, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τον ακροδεξιό λόγο που φαίνεται να κυριαρχεί. Στη συνέχεια παρατίθενται παραθέματα με τις απόψεις των μαθητών, και στη συνέχεια και των εκπαιδευτικών σχετικά με τις αντιδράσεις των μαθητών σε ακροδεξιές ιδεολογίες που μπορεί να εκφράζονται τόσο μέσα στην τάξη, όσο και σε προσωπικές συζητήσεις.

Απόψεις των μαθητών

- Ότι στο θέμα της μετανάστευσης και των μεταναστών και το να αποκτήσουν αυτοί δικαιώματα και να γίνουν ίσοι, πιστεύω επηρεάζουν πολύ άτομα με εθνικιστικές αντιλήψεις. (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Στο τμήμα μου είναι δύο- τρεις που μιλάνε, και λένε ότι θέλουν να ξέρουν γιατί είναι Έλληνες, κι ότι θέλουν να νιώθουν Έλληνες και δεν υπάρχει κάποια αντίδραση από τους άλλους, με αποτέλεσμα να είναι αυτή η άποψη που κυριαρχεί στη συζήτηση. (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Αν είναι κάποιος που δεν ξέρει τι του γίνεται θα τον πιστέψει αυτόν. Θα πει έτσι κι αυτά τα ψευτοεπιχειρήματα, θα φανεί ωραίο και θα τον πιστέψει.. (Αν. Λυκ2, κορ.)

-Σε μας υπάρχει ανοχή, απ' την άποψη ότι δεν υπάρχει περίπτωση να πεις κάτι και να του αλλάξεις τη γνώμη, και μετά θα γίνει τσακωμός... (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Εγώ, τσατίζομαι, νευριάζω... Κι αυτό δεν είναι καλό, γιατί δεν μπορώ να αντιδράσω καλά. Να του πετάξω τα επιχειρήματα στη μούρη. {...}Νευριάζω, απαντάω και φεύγω κατευθείαν, δεν μπορώ να το αντιμετωπίσω γιατί νιώθω ότι είναι πολύ στενόμυαλος ο άλλος. Μου λέει αυτό το πράγμα και το πιστεύει τόσο πολύ, και δεν ακούει την άλλη άποψη. (Αν. Λυκ2, κορ.)

- Απλά προσπαθείς να θέλεις να επιβάλεις, να πεις, αυτό που πιστεύεις, και επειδή ο άλλος πιστεύει το διαφορετικό να αρχίσεις να φωνάζεις για να τον κάνεις να ακούσει, και δεν υπάρχει κάποιο νόημα να προσπαθήσεις. (Γ. Λυκ2, κορ.)

-Ας πούμε είχε γίνει μία τέτοια συζήτηση, και πήγα να μιλήσω και μου λέει «Σταμάτα εσύ, είσαι κομμουνίστρια», και λέω εγώ «τι φάση; Είπα ότι είμαι κομμουνίστρια;» και αυτό ήταν το αντεπιχείρημά του δηλαδή. Που ούτε καν ξέρει κάτι τέτοιο. Είναι χαζά. Εκεί που σταματάει το να μιλάνε, σταματάει και το να ακούνε. Δε θέλουνε να ακούν. Αυτό είναι σημαντικό. (Αν. Λυκ2, κορ.)

-(Ο Γ.Λυκ2, αγ. αναφέρει ότι προσπαθεί να αλλάξει σε την άποψη του συμμαθητή του που υποστηρίζει τη Χρυσή Αυγή και ο συμμαθητής του αναφέρει:) -Ρε συ, αφού έχει μία γνώμη, γιατί λες ότι είναι σωστό να του την αλλάξεις; (Ν. Λυκ3, αγ.)

Γνώμες των καθηγητών

(για τις αντιδράσεις των μαθητών σε συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τη ΧΑ)

-Δεν παίρνουν τα παιδιά εύκολα το λόγο. Κι επίσης όταν είναι συμμαθητής τους, δεν θέλουνε και να συγκρουστούν απ' τη μια, ή και δεν έχουν επιχειρήματα να πουν. Κι αυτό έχει ενδιαφέρον επίσης. Ναι, δηλαδή μπορεί να θύμωναν κι άλλοι μαζί του που τον έβλεπαν να μιλάει έτσι, και να καταλάβαιναν ότι αυτά που λέει είναι παράλογα, αλλά δε νομίζω τόσο ότι φοβόντουσαν να απαντήσουν, όσο ότι δεν είχαν επιχειρήματα για να απαντήσουν (Ν., Λυκ, Γυν.5).

- Αυτό είναι πολύ απογοητευτικό. Ναι.. (ότι δεν υπάρχουν παιδιά να υπερασπίζονται την άλλη άποψη) {...} Υπάρχει μία παθητικότητα γενικά.... Θλιβερή παθητικότητα. Ίσως όχι στη νεολαία γενικά, αλλά στα επαγγελματικά λύκεια. Είναι ιδιαίτερο κοινωνικό στρώμα εκεί μέσα. Παιδιά και πολύ φτωχά, και μετανάστες, και με χίλια δυο προβλήματα που έχουν μέσα στο σπίτι. (Ι., ΕΠΑΛ, γυν8.)

-Αυτός επέμενε πολύ στο θέμα της νοοτροπίας σε σχέση με την εθνική ταυτότητα. Ότι δηλαδή «Έτσι θα αλλάξουμε νοοτροπία; Αν έχουμε αυτά τα μυαλά; Κι αν δεν αντικρίζουμε στα μάτια τον άλλο; Κι αν δεν ανεχόμαστε;». Ήταν ο μόνος δηλαδή που θίχτηκε πολύ με αυτό που άκουγε. {...} Οι υπόλοιποι κράτησαν μία ουδέτερη στάση, ναι μεν αλλά, δεν είχαν ξεκάθαρη άποψη.. (Αλ. Γυμ., γυν.1)

-Με εντυπωσίασε το πόσο εύκολα μιλάνε γι αυτό, και πόσο εύκολα το αφήνουν να περνάει έτσι οι συμμαθητές. Σε μία συνεδρίαση ενός τμήματος, της Γ τάξης, {...}ο πρόεδρος που είναι Χρυσανγίτης, στα μαθητικά συμβούλια της τάξης, ο οποίος είναι και στο δεκαπενταμελές, ήθελε να πει στους μαθητές, μόλις αποφοιτήσουν να κάνουν ένα χορό, σε συγκεκριμένο μαγαζί, που κανόνισε

αυτός τιμή κτλ κτλ. Μόλις πήγαν να ξεκινήσουν, μόνο ένας μαθητής που είναι απόφοιτος γενικού λυκείου, και ήρθε εκεί, είναι μεγαλύτερος δηλαδή πάνω από 18, είπε, «ε όχι δεν θα κάνουμε συνεδρίαση για να ακούσουμε το Χρυσανγίτη πρόεδρο να μας πει πως πήρε μίζα και κανόνισε μαγαζί». Και ακούω τώρα τα άλλα παιδιά και λέει ο ένας «Εντάξει ρε Θ. τι σε πειράζει αυτό; Κανόνισε καλή τιμή όμως». «Έλα, έλα... », ο άλλος «Δε φτάνει που μας τα κανονίζει παραπονιόμαστε κιόλας;». Σ' αυτό το επίπεδο ήτανε... Αυτό είναι μία μεγάλη αλλαγή. Το πόσο αποδεκτό είναι από όλους τριγύρω. Μία μεγάλη αλλαγή. (Ι., ΕΠΑΛ, γυν8.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Αναλύοντας το λόγο των μαθητών παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι μαθητές φαίνεται να κρατούν μία αρκετά παθητική στάση, δείχνοντας σεβασμό και κατανόηση στους συμμαθητές τους που υποστηρίζουν με θέρμη τη Χρυσή Αυγή. Όπως αναφέρουν και οι μαθητές, το να υποστηρίζει κανείς τη Χρυσή Αυγή θεωρείται μία άποψη, την οποία πρέπει να σεβόμαστε στα πλαίσια των δημοκρατικών θεσμών.

Η στάση αυτή δείχνει να εξαρτάται από την επιρροή που τους ασκούν οι συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, οι οποίοι φαίνεται να είναι αρκετά ενημερωμένοι και εξοπλισμένοι με τα επιχειρήματα της ακροδεξιάς προπαγάνδας. Όμως, ακόμα και στις περιπτώσεις που οι μαθητές προσπαθούν να επιχειρηματολογήσουν για να αποδείξουν τη σαθρότητα των ακροδεξιών επιχειρημάτων, οι υποστηρικτές των τελευταίων αρχίζουν να φωνάζουν για να μπορέσουν τελικά να επιβληθούν με άλλο τρόπο. Έτσι, αφού η πλειοψηφία των μαθητών απ' τη μία αποδέχεται κάποια ιδεολογικά πιστεύω της Χρυσής Αυγής, κι απ' την άλλη δεν είναι σε θέση να συγκρουστεί, ο αντίλογος στους μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή φαίνεται να εκλείπει σε μεγάλο βαθμό στα σχολεία. Τέλος, οι μαθητές οι οποίοι δείχνουν να έχουν ξεκάθαρη θέση κατά της Χρυσής Αυγής, δεν είναι αρκετά ενημερωμένοι για τα πολιτικά δρώμενα, κι έτσι μένουν στο ότι η Χρυσή Αυγή είναι ένα «κακό ναζιστικό κόμμα», χωρίς να έχουν όμως τα κατάλληλα επιχειρήματα για να αντιπαρατεθούν, γεγονός ενισχύει την επικράτηση των ακροδεξιών αντιλήψεων.

7.8. Το προφίλ των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή

Αρκετοί μαθητές, μιλώντας για τους συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, περιέγραψαν ορισμένα στοιχεία τόσο της εμφάνισής τους, όσο και του χαρακτήρα τους. Το ίδιο έκαναν και οι εκπαιδευτικοί για τους μαθητές τους. Έτσι, δημιουργήθηκε μία συνολική εικόνα των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, μέσω των απόψεων συμμαθητών τους και εκπαιδευτικών και όχι απ' την προσωπική συζήτηση που έγινα με τους ίδιους τους μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή.

Απόψεις των μαθητών

- Φοράνε στρατιωτικά, ξυρίζουν τα κεφάλια τους. {...} Μάλιστα ένας άλλος ήταν και «καλό» παιδί, κι έκανε όλο φασαρίες με κάτι άλλα παιδιά απ' την τάξη, και τα επηρέαζε πολύ, οπότε τον διώξαν απ' το τμήμα μας, και τον πήγανε σε άλλο τμήμα. {...} Φωνάζουν όλη την ώρα... {...} Οι άλλοι θα ακούσουν την άποψή του, αυτός δεν θα ακούσει καμία άποψη. {...} Οι υπόλοιποι εννοείται ναι... Βέβαια θα τον ακούσουν... Και δεν θα έχει και αντίλογο. {...} Ε, εντάξει, είναι γνωστό ότι ένα μέσο επιβολής των ανθρώπων είναι το να φωνάζουν. {...} Δεν θα βρίσει ή θα μιλήσει άσχημα, αλλά θα σε υπονομεύσει, δε θα δεχτεί να σε ακούσει με τίποτα. (Οι φίλοι του) Είναι λιγότερο δυναμικοί. Δεν τον αποκλείουν για την πολιτική του τοποθέτηση. {...} Αλλά σίγουρα η γνώμη του υπερισχύει στα πολιτικά. {...} Έχει τύχει κι εγώ να μιλήσω μαζί του. Και μου έλεγε «έλα πες μου για τον κομμουνισμό, τι ξέρεις;», έτσι στο ξεκάρφωτο κιόλας, πηγαίναμε εκδρομή. Και του λέω τι να σου πω για τον κομμουνισμό; Και μου λέει «ε, πες μου για το Στάλιν, καλό ο Στάλιν;». Και του λέω «Τι να σου πω για το Στάλιν. Πρώτα απ' όλα δεν τα ξέρω 100%, άρα δεν μπορώ να σου πω μία ολοκληρωμένη άποψη. Κι απ' τα λίγα που ξέρω, ο Στάλιν ήταν ένα αρνητικό κομμάτι στον κομμουνισμό». Και μου λέει «Ε είδες, δεν τα ξέρετε κιόλας εσείς οι κομμουνιστές». Και του λέω: «Δεν είμαι κομμουνίστρια πρώτα απ' όλα. Απλά έχω άλλες αντιλήψεις απ' τις δικές σου». Και μου λέει «Εσείς είστε κι όλοι διαφορετικοί μεταξύ σας, υπάρχουν 500.000 είδη κομμουνισμού», κι άρχισε να μου το αναλύει έτσι... Στο άκυρο.. {...} Και προσπαθούσα να τον απομακρύνω, γιατί πραγματικά και να μιλούσα και να συνέχιζα τη συζήτηση, δεν υπήρχε νόημα. Απλά θα μου έβαζε ερωτήματα για να με φέρει σε δύσκολη θέση. Ε και τη σταμάτησα. Δεν είχε νόημα. {...} Και η άλλη η κοπέλα, που δηλώνει επίσης Χρυσουγίτισσα, έχει αυτή την άποψη της την εθνικιστική, και το δηλώνουν τα

στρατιωτικά ρούχα, οι μπότες, οι κέλτικοι σταυροί που φοράει στο λαιμό, ξέρεις αυτοί που φορούσαν παράσημα οι ναζιστές Γερμανοί....} Αυτή είναι πολύ απομονωμένη, στο διάλειμμα κάθεται μόνη της, ακούει μουσική με τα ακουστικά της, ζωγραφίζει στο θρανίο, στο τετράδιο σβάστικες και μαιάνδρους, και η αλήθεια είναι ότι όταν λέει μία ακραία άποψη, εμείς πάντα δυσανασχετούμε. {...} (Αν. Λυκ2, κορ.)

- Ο ένας είναι και κοινωνικός, και πολύ μάλιστα. Αυτός επηρεάζει πολύ τους άλλους...(Ν. Λυκ3, αγ.)

-Ένα παιδί που υποστηρίζει τη ΧΑ στο τμήμα μου, φοράει σταυρούς και κομποσκοίνια. Αλλά όχι στρατιωτικά. Του έχει έρθει και μία στροφή στο Χριστιανισμό. Για να γίνει καλός χριστιανός και να είναι σωστός, ξεκίνησε να πηγαίνει κάθε Κυριακή στην εκκλησία. Ή θέλω να προσέχω στα θρησκευτικά, γιατί θέλω να μάθω κι άλλα πράγματα, θέλω να συμμετέχω. {...} Ε, μετά η περικεφαλαία πήγαινε σύννεφο σε όποιο θρανίο καθότανε... (Αν. Μαθ2: Α, ναι καλά εντάξει. Και οι δικοί μου τα κάνουν αυτά, να ζωγραφίζουν περικεφαλαίες.) {...} Και στα κλειδιά μου, μπρελόκ «Ελλάς- Ελλήνων- Χριστιανών» και περικεφαλαίες. (Αν. Μαθ2: Και η 21^η Απριλίου ήταν η γιορτή τους. Έγραφαν στα θρανία, «21^η Απριλίου. Αυτή θα ‘πρεπε να είναι η επέτειος, κι όχι η 17 Νοέμβρη». {...} Αυτός, παρόλο που είναι μειοψηφία, έρχεται και αντιπροσωπεύει όλους εξ ολοκλήρου, και αυτό που λέγαμε για δυναμικό χαρακτήρα, το έχει με το λέγειν. Και θα μπει στη συζήτηση, και θα έχει πρόσωπο όταν θα μιλήσει. Δεν θα πεταχτεί, θα ακούσει, κι όταν θα έρθει η σειρά του θα παρουσιάσει κάτι που δεν το περίμενες από τον ίδιο. Και όταν ξεκίνησε να τα λέει αυτά, και πιο πολύ άρχιζε όταν αρχίσαμε να λέμε για το μεταναστευτικό θέμα, άρχιζε, κλέβουν τις δουλειές, είναι παντού, και τα παρεμπόρια, και τύπου, οι Αλβανοί ήρθαν και είναι πρόβλημα. {...} Και άρχισαν να μαλώνουνε. Και μετά δεν έβγαζες άκρη. Ξεκινούσε η συζήτηση απ’ το Α και έφτανε στο Ω σε κλάσματα δευτερολέπτου, άκυρα πράγματα, δεν μπορούσε να γίνει συζήτηση, όλα μαζί λεγόντουσαν. {...} Η παρέα, επειδή τον εκτιμάνε σαν προσωπικότητα και σαν χαρακτήρα, εκτιμάται, είναι σεβαστός, δεν είναι κάποιος που θα προκαλέσει, που δεν θα σεβαστεί, που θα είναι αγενής, που θα δημιουργήσει πρόβλημα, που θα σε προσβάλλει ή θα σε υποτιμήσει. {...} Ε,

έχουμε κι άλλον ένα που δηλώνει Χρυσή Αυγή, αλλά είναι απαθής στις συζητήσεις. Θα πει τι πιστεύει, αλλά δεν το συζητάει, δεν θα συζητήσει. γενικά δεν το 'χουνε.(Γ.Λυκ2, κορ.)

Γνώμες των εκπαιδευτικών

-Ξυρισμένα τα μαλλιά, το έχουν αυτό και φοράνε ή μαύρα ή ασπρόμαυρα, αρβύλες και στρατιωτικά. Το κοριτσάκι όμως δεν σου περνάει απ' το μυαλό. Και είναι πολύ φανατική. Πάρα πολύ... {...} Dress-code μπορεί να έχει κάποιος και να μην είναι. Ναι υπάρχει αυτό.. Δεν είναι απαραίτητο... Είναι μόδα... (Ι., ΕΠΑΛ, γυν8.)

-Αυτοί ήταν έτσι οι φανερωμένοι, οι έκδηλοι, που πέρα από την εμφάνιση, ξυρισμένα κεφάλια, μαύρες μπλούζες, είχανε και τον ενδυματολογικό κώδικα. Καλά δεν το συζητώ... Χρησιμοποιούσαν και λεκτική βία. Και σωματική μπορώ να σου πω... Μα στα γήπεδα όλη μέρα μιλάμε... Ξύλο, όχι αστεία. Μου ερχόντουσαν με κάτι μαυρισμένα μάτια, μπλέκανε σε επεισόδια, οι νταήδες του σχολείου ήταν αυτοί.

(Γ., Λυκ, Γυν4)

- Κακοί μαθητές όλοι. Δηλαδή περιθωριοποιημένοι λίγο γενικώς. (Γ., Λυκ, Γυν4)

-Παιδιά με πολύ χαμηλή αυτοεκτίμηση, που νιώθανε το τίποτα, τώρα νιώθουν σπουδαίοι με τη δύναμη. Αυτό. (Η συμμορία) τους κάνει να νιώθουν κάτι, να νιώθουν κάποιοι. Είναι η μοναδική αξία που μπορούν να σεβαστούν {...} Είναι παιδιά, είτε Έλληνες, είτε μετανάστες, που δεν έχουν παιδέψει πολύ το μυαλό τους, έχουν πολύ απλοϊκό τρόπο σκέψης {...} ότι εντάξει «κλέφτες, απατεώνες αυτοί που μας κυβερνάνε, θα τους δείξουμε εμείς!». Δηλαδή έτσι μπορούν να λειτουργήσουν. {...} Με κάποιους που προσπάθησα να έρθω σε επαφή και να μιλήσω, την έχουν ζήσει τη βία μέσα στο σπίτι τους, πολλά απ' αυτά τα παιδιά. Δηλαδή δύο στους τρεις, από το μικρό δείγμα, γιατί δεν μπορώ εγώ να βγάλω συμπέρασμα γενικά, δύο στους τρεις έτρωγαν χοντρό ξύλο απ' τον πατέρα τους, και έτσι έμαθαν να αντιμετωπίζουν τη ζωή. Με ξύλο. Ε, τώρα τι άλλο. Δεν έχουν σχέσεις αυτά τα παιδιά. Σχέσεις, κάθε είδους σχέσεις, σχέσεις φιλικές, σχέσεις

κοινωνικές. Δεν ξέρουν τι είναι συλλογικό. Είναι άτομα. Και εκεί μέσα βρίσκουν ένα ρόλο. Νιώθουν ότι εκεί μέσα έχουν και μία αξία. Νιώθουν ότι κάποιος τους σέβεται γιατί είναι έτσι δυνατοί, και μπορούν έτσι μ' αυτό να κάνουν κάτι. Αυτό το πράγμα μόνο. {...} Είναι παιδιά ταλαιπωρημένα, παιδιά που μπορεί να έχουν ένα θυμό μέσα τους και να μην ξέρουν και από τι είναι γιατί χίλια δυο τους φταίνε και προσπαθούν κάπως να το διοχετεύσουν... Αλλά δεν έχουν κέρατα, που λένε... Τώρα πως όμως, αν τους αναλάβουν αυτοί εκεί να τους εκπαιδεύσουν και τι θα τους κάνουν... το πιο έτσι, αυτός ο μαθητής που ετοιμάζεται για στέλεχος που σου είπα, «Η εμείς ή εσείς» δεν υπάρχει άλλο... Δεν ξέρω μέχρι που.. (Ι., ΕΠΑΛ, γυν8.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Οι μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, είναι συνήθως είναι αγόρια. Έχουν ξυρισμένα κεφάλια, και φοράνε μαύρα μπλουζάκια, στρατιωτικά ρούχα, μπότες, σταυρούς και κομποσκοίνια ή κάποιο συνδυασμό απ' αυτά. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια, στη συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν ιδιαίτερα αρνητικές θέσεις για τους μετανάστες, και παρουσιάζουν πολύ έντονο θρησκευτικό συναίσθημα. Οι μαθητές αναφέρουν ότι σε πολλές περιπτώσεις οι συμμαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή είναι εξοπλισμένοι με τα ανάλογα επιχειρήματα, προσπαθούν να υπονομεύσουν τον συνομιλητή στη συζήτηση και πολλές φορές προσβάλλουν και υψώνουν τον τόνο της φωνής τους για να επιβληθούν. Όμως, υπάρχουν και μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή οι οποίοι είναι αρκετά απομονωμένοι, δεν έχουν παρέες, και εκφέρουν τις ρατσιστικές και τις εθνικιστικές απόψεις τους μόνο σε συζητήσεις που γίνονται μέσα στην τάξη. Όπως επισημαίνεται κυρίως απ' τους εκπαιδευτικούς, οι μαθητές που έχουν ενσωματώσει τον ακροδεξιό λόγο, καθώς και ακροδεξιές πρακτικές σε κάποιες περιπτώσεις, είναι μαθητές με πολύ χαμηλές βαθμολογίες, προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, και εμπλέκονται με τη βία σε διάφορες εκφάνσεις της (χουλιγκανισμός στα γήπεδα, καβγάδες με μετανάστες, συμμετοχή σε συμμορίες).

7.9. Φύλο και εκδήλωση ακροδεξιών αντιλήψεων

Η υποκατηγορία αυτή δημιουργήθηκε, καθώς αναλύοντας το λόγο των μαθητών εντοπίστηκε ότι οι μαθητές που εκφράζουν εντονότερα απόψεις του ακροδεξιού χώρου, όπως αυτός έχει αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, είναι στην πλειοψηφία τους αγόρια. Πέρα απ' το δείγμα των μαθητών της παρούσας έρευνας που επιβεβαιώνει μία τέτοια τοποθέτηση, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, μιλώντας για τους μαθητές τους με ακροδεξιές απόψεις αναφέρονται κυρίως σε αγόρια.

-Τα κορίτσια, μπορεί και ποτέ, τέτοιου είδους σχόλια. Θα γελούσαν βέβαια, με αυτό όταν άκουγαν τους άλλους, αλλά τα αγόρια είναι φορείς αυτού του λόγου γιατί έχει και μία επίδειξη ας πούμε, μία γλώσσα άλλη, έτσι πιο πολύ... δηλαδή η γλώσσα που είναι έτσι του περιθωρίου, είναι πιο πολύ μία κλίση των αγοριών, για Χ κοινωνικούς λόγους βέβαια. (Ν., Λυκ, Γυν.5)

- Συνήθως τα αγόρια... Κορίτσια, πολύ σπάνια... Τα αγόρια, ειδικά αυτά που είναι κακοί μαθητές και μέσα στο χουλιγκανισμό... (Γ., Λυκ, Γυν4)

-Είναι οι πιο πολλοί αγόρια, αλλά είμαι και σε ένα σχολείο που οι πιο πολλοί είναι αγόρια, γι αυτό λέω οι μαθητές, αλλά εσύ δεν το ήξερες. Είναι η πλειοψηφία των αγοριών στα τεχνικά λύκεια που είναι αγόρια. Εε, τα τελευταία δύο χρόνια έχουμε συμμορίες της Χρυσής Αυγής. {...} Ναι.. το μοναδικό κορίτσι που εξέφρασε τέτοια άποψη, ήταν αυτό που ανέφερα, και μετά ψάχνοντας λίγο, είδα ότι έχει να κάνει με την οικογένειά της καθαρά. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

Ανάλυση και σχολιασμός

Όπως φαίνεται και από τις τοποθετήσεις μαθητών και εκπαιδευτικών, οι μαθητές που υπερασπίζονται με θέρμη ακροδεξιές ιδεολογίες, αλλά και ακροδεξιές πρακτικές σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι στην πλειοψηφία τους αγόρια. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβαίνει γιατί το ανδρικό φύλο είναι η αρρενωπότητα είναι συνυφασμένα με την επίδειξη δύναμης κι αυτή με τη σειρά της αποτελεί βασικό σημείο της ακροδεξιάς ιδεολογίας. Παρόλα αυτά, κάτι τέτοιο αποτελεί απλά μία εικασία, και φυσικά μία αφορμή για περαιτέρω έρευνα.

7.10. Εξηγήσεις (μαθητών και εκπαιδευτικών) για τους μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή.

Οι εκπαιδευτικοί, καθώς και μία μαθήτρια, μιλώντας για τους μαθητές τους που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, μπήκαν στη διαδικασία να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους θεωρούν ότι υπάρχει αυτό το φαινόμενο. Παρακάτω παρατίθενται τα αντίστοιχα παραθέματα από τις συζητήσεις και τις συνεντεύξεις.

Μαθήτρια:

-(Αποκτούν αυτή την ιδεολογία) Είτε λόγο γονέων, είτε γιατί θέλουν να διαφοροποιηθούν. Κι άλλο διαφοροποιούνται είτε κάνοντας μία τζίβα στα μαλλιά, και άλλη ξυρίζοντας τελείως τα μαλλιά τους. Είναι και θέμα διαφοροποίησης. Αλλά, όταν θέλεις να διαφοροποιηθείς και φτάνεις στο σημείο να γίνεσαι βίαιος είναι τελείως αρνητικό. Και τον αποδέχονται οι άλλοι, γιατί εντάξει, μπορεί να έχει αυτές τις απόψεις, αλλά θα κάνει και το χαβαλέ του, θα φύγει απ' το πολιτικό κομμάτι, θα κάνει τα αστεία του. (Αν. Λυκ2, κορ,)

Εκπαιδευτικοί:

- (Τα περιστατικά που είχαμε) Πιστεύω ήτανε θέμα του γενικού κλίματος που υπήρχε εκείνη την εποχή, τον Νοέμβριο. Ήτανε μία εποχή που άνοιγες την τηλεόραση και το μόνο πράγμα που άκουγες ήτανε εε «οι ξένοι να φύγουνε, μας έχουνε πάρει τις δουλειές, μας έχουνε κάνει», και ένα παιδί σ' αυτή την ηλικία, όταν βομβαρδίζεται με τέτοια ακούσματα, με τέτοιες εικόνες απ' την τηλεόραση, κι όταν υπάρχει και μια τέτοια κατάσταση στο σπίτι, με άνεργους γονείς, που αρχίζουν κι αυτοί, μπορεί κι αυτοί να μη το πιστεύουνε, αλλά πάνω στη συζήτηση να λένε, «να, ήρθανε οι ξένοι και μας πήραν τις δουλειές και είμαστε άνεργοι», τα παιδιά επειδή δεν έχουν και τόσο αναπτυγμένα φίλτρα για να μπορέσουν να καταλάβουν και να κάνουν αρχίζουν αυτά και τα αναπαράγουν. (Ρ. Δημ6, γυν.)

-Ίσως ήταν και οι επιδράσεις που είχαν από τα ΜΜΕ. Πέρυσι ακουγόταν πολύ περισσότερο το θέμα της Χρυσής Αυγής. Όχι όπως ακούγεται φέτος που είναι οι εγκληματίες, που είναι στη φυλακή. Πιστεύω ότι έπαιξε ρόλο. Και φυσικά τα ακούσματα από το σπίτι. Κάποια παιδιά έτσι, σαν αστείο όπως είπα πριν,

επαναλάμβαναν συνθήματα και ναζιστικούς χαιρετισμούς, στρατιωτικούς βηματισμούς... (Αν., Δημ., Γυν3)

-Εγώ πιστεύω ότι εντάξει, δεν προκύπτουν απ' τον εκπαιδευτικό κόσμο τόσο, όσο απ' τις οικογένειες των μαθητών, που υπάρχει δυστυχώς έτσι ένας συντηρητισμός στην κοινωνία σήμερα, και φαινόμενα ξέρεις κάποιων ιδεολογιών εθνικιστικών, οι οποίες έχουν έρθει στο προσκήνιο, και όσο βαθαίνει η κρίση, παράλληλα αυτές οι ιδεολογίες αναπτύσσονται, και εντάξει στον απλό κόσμο ο οποίος υποφέρει και έχει πληγεί απ' την κρίση αυτή, οι ιδεολογικές αυτές μπαίνουν τελείως στερεοτυπικά, γίνονται ταμπέλες, είναι μία εύκολη μετάθεση ευθυνών, δηλαδή μας φταίει ο μετανάστης, ο μαθητής απ' τη μαύρη, την κίτρινη, την κόκκινη φυλή που σηκώνει τη σημαία, ενώ πρέπει να είναι ο Έλληνας, και μετά ξαστοχά και αρχίζει και μεγαθύνει και υπερβάλλει και... {...} Τώρα τελευταία βέβαια που έχουμε μία έξαρση του ρατσισμού ίσως και του εθνικισμού, ακούγονται κάποια σχόλια κορώνες (απ' τους συναδέλφους), αλλά πιστεύω ότι είναι πιο πολύ κορώνες κι ότι φθίνει αυτή η άποψη, ότι μόνο οι παρελάσεις είναι η ουσία μας κι αυτά. (Αλ. Γυμ., γυν.1)

- Τα παιδιά έχουν μάθει και συμβιώνουν, χωρίς να βάζουν ταμπέλες, τα παιδιά τα ίδια δεν βάζουν ταμπέλες, νομίζω πως ότι καλλιεργείται, καλλιεργείται απ' το σπίτι, απ' τα ΜΜΕ, κι απ' την κοινωνία. Τα παιδιά δεν θα κάνουν παρέα με κάποιον επειδή είναι Αλβανός ή όχι, θα του κάνουν επειδή είναι καλό παιδί, γιατί τον γουστάρουν κτλ. Από αλλού καλλιεργούνται αυτές οι αντιλήψεις. {...} Νομίζω ότι καλλιεργείται απ' την οικογένεια αυτό που λέγαμε, ο φόβος, και η αίσθηση ότι είναι κατώτεροι από εμάς, κι ότι είναι καλοί μόνο για να μας κάνουν δουλείες, να ποτίζουν τους κήπους μας, να κρατάν τις γιαγιάδες μας κτλ.. (Γ., Λυκ, Γυν4)

-Είναι αυτή η βάση που περιέγραψα πριν (βία και συμμορίες). Αλλά υπάρχει και το άλλο ότι μέσα από την οικογένεια έρχεται αυτή η άποψη. {...} Το ίντερνετ και η τηλεόραση, προφανώς έπαιξαν ένα ρόλο τον τελευταίο καιρό, γιατί ο τσαμπουκάς και η υπερβολή με το ξύλο, έχει αναχθεί σε μία αρχή που το δείχνει η τηλεόραση, το διαφημίζει αυτό το πράγμα. Προφανώς, έχει να κάνει με αυτό. Αλλά υπήρχε η βάση στην οποία πατάει αυτό. Δεν μπορεί αυτό να πατήσει σε

οποιοδήποτε παιδί. Αυτός ο τρόπος. Και συνδέεται πάρα πολύ με τη διάλυση του σχολείου, η οποία γίνεται σιγά- σιγά. Και όσο θα διαλύεται το σχολείο και δεν θα μπορεί να δώσει αυτά που πρέπει να δώσει, τόσο θα παίρνει έκταση αυτό... {...} Όταν σπάνε οι δεσμοί μέσα στην κοινωνία, όταν σπάνε οι δεσμοί μέσα στο σχολείο. Όταν δεν υπάρχουν σχέσεις μεταξύ των παιδιών, όταν δεν υπάρχουν σχέσεις μεταξύ παιδιών- καθηγητών, έχουν διαρρηχθεί, δηλαδή σχεδόν οι μαθητές μισούν τους καθηγητές. Δεν είναι καλές οι σχέσεις. Ας μην ψάξουμε τώρα το γιατί, αλλά είναι έτσι. Όταν λοιπόν δεν υπάρχουν δεσμοί, ναι υπάρχουν συμμορίες. {...} (Για να αντιμετωπίσεις τη βία) το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να ενισχύσεις τις σχέσεις, με κάθε τρόπο. Δηλαδή ο καθηγητής για να μπορεί να έχει σχέσεις με τους μαθητές πρέπει να έχει μικρό τμήμα, λίγα παιδιά, να μπορεί να έχει προσωπικές σχέσεις με τα παιδιά. Τα τεράστια σχολεία, με τα πολύ μεγάλα τμήματα, με όλο αυτό, δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου δεν μπορείς να το ελέγξεις. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

- Βέβαια έχει πολύ ενδιαφέρον, το ότι ξεχνιούνται, δηλαδή, φαίνεται πόσα παιδιά επηρεάζονται απ' την τηλεόραση κι απ' την οικογένεια, κουβαλάνε αυτό το στερεότυπο, που τους το έχουν μεταλαμπαδεύσει όλοι αυτοί που ανέφερα. {...} Ειδικά αυτή την εποχή, που έχει παίξει ρόλο αυτή η συγκυρία, η οικονομικο-κοινωνικο-πολιτική, φοβούνται, τους έχουν πείσει ότι θα είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα, ακόμα μεγαλύτερο, ότι δεν μας φτάνει η κρίση, που έχουμε λίγες δουλειές, έχουμε και τους μετανάστες. Κι επειδή υπάρχει αυτή η ανασφάλεια γενικά, αυτό τους έχει κυριεύσει για το δικό τους μέλλον αυτή η ιδέα. Οπότε ένα παραπάνω φορτίζονται μ' αυτά τα αρνητικά στερεότυπα για τους μετανάστες (Ν., Λυκ, Γυν.5)

Ανάλυση και σχολιασμός

Διερευνώντας το λόγο των ερωτώμενων παρατηρούμε ότι οι λόγοι που οι μαθητές που έχουν ενσωματώσει χαρακτηριστικά του ακροδεξιού λόγου και υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή είναι οι ακόλουθοι:

- Η οικονομικο-κοινωνικό- πολιτική συγκυρία, και συγκεκριμένα η οικονομική κρίση,
- Ο συντηρητισμός και η αποδοχή ακροδεξιών αντιλήψεων από τις ίδιες τις οικογένειες των μαθητών, καθώς και από ορισμένους εκπαιδευτικούς (σε πολύ μικρότερο βαθμό)

- Η προβολή και η προώθηση της Χρυσής Αυγής από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (κυρίως της τηλεόρασης και του διαδικτύου)
- Η προϋπάρχουσα λειτουργία των μαθητών σε συμμορίες για τα επαγγελματικά λύκεια,
- Καθώς επίσης και η τάση των μαθητών να θέλουν να διαφοροποιηθούν προβάλλοντας κάτι ακραίο.

7.11. Ρατσισμός/ εθνικισμός. Η εξελικτική του πορεία στα σχολεία τα τελευταία χρόνια.

Ένα άλλο θέμα που τέθηκε προς διερεύνηση ήταν το αν οι μαθητές που εκφράζουν ακροδεξιές απόψεις είναι ένα φαινόμενο με καθοδική ή ανοδική πορεία μέσα στα τελευταία 15- 20 χρόνια (δεδομένου ότι σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν περίπου τόσα χρόνια υπηρεσίας). Οι εκπαιδευτικοί για να αναλύσουν το ζήτημα αυτό, επικεντρώθηκαν κυρίως στο πώς οι μαθητές αντιμετωπίζουν τους μετανάστες στην πορεία του χρόνου. Κάποιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν ότι το φαινόμενο αυτό έχει μία φθίνουσα πορεία, ενώ άλλοι αναφέρουν ότι έχει μία αύξουσα πορεία. Παρακάτω παρατίθενται τα αντίστοιχα παραθέματα από τις συνεντεύξεις με τους εκπαιδευτικούς.

Φαινόμενο με φθίνουσα πορεία

- Έχω την εντύπωση ότι πριν από μία δεκαετία, ήταν εντονότερο το πρόβλημα. Ήταν μικρότερη η αποδοχή. {...} Πιστεύω τώρα το έχουν αποδεχτεί κάπως. Έχουν αποδεχτεί ότι αυτά τα παιδιά είναι κομμάτι της πραγματικότητάς τους και δεν μπορούν να διαφέρουν απ' αυτά. Τώρα τι θα κάνουν στη πορεία, μετά το σχολείο, αυτό δεν μπορώ να το ξέρω. (Κ., Λυκ5, αντ.)

-Την δεκαετία του '90 υπήρχε πολύ έντονο πρόβλημα, γιατί ήταν η πρώτη φορά που είχαν έρθει παιδιά στα σχολεία, και δεν ήταν καθόλου ενσωματωμένα, δεν ήξεραν ούτε καν να μιλάνε καλά. Και ήταν απομονωμένα και δακτυλοδουκτούμενα. Ιδιαίτερα σε πιο μικρές βαθμίδες παιδείας, που εκεί και το πρόβλημα φαίνεται πιο έντονα. Δηλαδή, στο μεταξύ, από το δημοτικό, στο γυμνάσιο και μετά στο λύκειο, αυτά έχουν ενσωματωθεί πλήρως. Δηλαδή, ντύνονται το ίδιο, μιλάνε το ίδιο, συμπεριφέρονται το ίδιο. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει τώρα. (Αν., Λυκ., Γυν2)

-Όσον αφορά κι εδώ, ιδιαίτερα σ' αυτό, το είδαμε και προηγουμένως με τα παιδιά, δεν είναι τόσο καθοριστικός αυτός ο παράγοντας για τα παιδιά στη διαμόρφωση σχέσεων, ή στη συνείδηση των παιδιών, ότι είμαι απ' την Αλβανία, είμαι απ' τη Ρωσία. Παλιότερα ως προς αυτό ήταν πολύ χειρότερα τα πράγματα. {...}Περίπου το 2000. Πριν από μία δεκαπενταετία. Οι μαθητές τότε ξεχώριζαν περισσότερο. Τώρα έχει χάσει αυτή η ιδιότητα τη σημασία της, είτε για τον αποκλεισμό είτε για την ένταξη είτε για οτιδήποτε. Ή έχουν ενσωματωθεί πάρα πολύ καλά οι μετανάστες. Ή υπάρχουν οικογένειες που λένε χωρίς να το κρύψουν ότι είναι Αλβανοί, δεν έχουνε κανένα θέμα ή υπάρχουν οικογένειες που έχουν ξεχάσει την ταυτότητά τους την εθνική και έχουν πολιτογραφηθεί Έλληνες. Δηλαδή η Κ. μου έκανε τρομερή εντύπωση, που μιλούσε για τους μετανάστες σαν να μην ήτανε η ίδια, ενώ η ίδια και οι δύο γονείς της είναι αλβανικής καταγωγής. Η ίδια όμως θεωρεί ότι όπως οι άλλοι έχουν μία άποψη για τους μετανάστες, έτσι κι αυτή θεωρεί τους άλλους μετανάστες, κι όχι τον εαυτό της. (Αν., Δημ., Γυν3)

Φαινόμενο με αύξουσα πορεία

-Έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα και δεν ξέρω... {...}Δεν ξέρω αν γινόντουσαν διεργασίες, τις οποίες δεν μπορέσαμε να αντιληφθούμε, αλλά έτσι το να βγαίνει κάποιος έτσι ελεύθερα και να τα λέει αυτά, εεε, γίνεται τα τελευταία δύο χρόνια. (Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.)

-Είναι αυτό που λέγαμε πριν, ότι δεν βλέπω να έχει αλλάξει κάτι για τον διπλανό τους, αλλά βλέπω να έχει αλλάξει κάτι για την γενικότερη εικόνα που έχουν για τους ανθρώπους αυτούς, που τους θεωρούν πηγή πολλών κακών, ανεργία, εγκληματικότητα και και και... (Γ., Λυκ, Γυν4)

-Ας πούμε τα δύο τελευταία χρόνια, πολύ πιο εύκολα θα εκφραστούνε, δηλαδή θα αποδώσουνε ευθύνες ή θα βρίσκουν τις αιτίες στους μετανάστες. {...} Πιο έντονα τώρα, μάλλον τότε, ίσως δεν υπήρχε και τόσο πολύ το ερέθισμα για να βγάλει κανείς όλα αυτά, αυτές τις αντιλήψεις, ακόμα και να τις κουβαλούσε κανείς, χρειάζεται κι ένα εξωτερικό ερέθισμα, κι ένα περιβάλλον για να μπορέσεις να το εκφράσεις... Τώρα νομίζω ότι δίνεται αυτό, οπότε είναι η

αφορμή, δεν είναι η αιτία. Το ότι κάποιος κουβαλάει αυτές τις ιδέες ας πούμε...
(N., Λυκ, Γυν.5)

Ανάλυση και σχολιασμός

Αρκετοί εκπαιδευτικοί παρατηρούν ότι ο ρατσισμός στο σχολείο έχει φθίνουσα πορεία, αλλά οι περισσότεροι επισημαίνουν ότι ακριβώς αντίθετο. Οι εκπαιδευτικοί που επισημαίνουν το φαινόμενο αυτό έχει φθίνουσα πορεία, αναφέρουν ότι τη δεκαετία του '90 και του 2000 υπήρχε πολύ εντονότερος ρατσισμός στο σχολείο, ενώ σήμερα η κατάσταση αυτή έχει εξομαλυνθεί και οι μετανάστες μαθητές έχουν ενσωματωθεί στο σύνολο των μαθητών (εδώ να θυμίσω ότι η έρευνα έχει πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη, όπου οι περισσότεροι μετανάστες είναι Αλβανοί, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους βρίσκονται αρκετά χρόνια στην πόλη και έχουν ενσωματωθεί στην τοπική κοινωνία). Απ' την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί που αναφέρουν την αύξηση ρατσιστικών αντιλήψεων από τους μαθητές, επισημαίνουν ότι μπορεί ο ρατσισμός να ήταν ένα φαινόμενο που προϋπήρχε, αλλά στα πλαίσια ενός πολιτικά ορθού λόγου δεν εκφραζότανε τόσο. Παρόλα αυτά, τονίζουν ότι τα τελευταία χρόνια οι μαθητές έχουν απενοχοποιηθεί πλήρως σε σχέση με αυτό το ζήτημα, καθώς επίσης έχουν εμπλουτίσει και την επιχειρηματολογία τους, και μπορούν να εκφράζουν άφοβα και με θάρρος τις ρατσιστικές τους απόψεις, καλλιεργώντας με τη σειρά τους ένα ρατσιστικό κλίμα στις τάξεις.

7.12. Ερευνητικά συμπεράσματα

Στο σημείο αυτό θα παρουσιαστούν με συντομία τα βασικά ερευνητικά συμπεράσματα που προέκυψαν κατά την ανάλυση που προηγήθηκε στο 7^ο κεφάλαιο. Θα ήθελα να επισημάνω ότι συμπεράσματα που θα ακολουθήσουν αφορούν στον πληθυσμό των μαθητών και των μαθητριών με τους οποίους μίλησα κι όχι σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Για να γίνει μία τέτοια αναγωγή θα έπρεπε να είχε γίνει ποσοτική- αντιπροσωπευτική- έρευνα.

- ✓ Οι μαθητές, φαίνεται να αποδέχονται τη βία που ασκείται απ' τη Χρυσή Αυγή σε μετανάστες. Το ενδιαφέρον είναι, ότι αποδέχονται τη βία που ασκείται απ' τα μέλη της Χρυσής Αυγής, όχι μόνο μαθητές που δηλώνουν ξεκάθαρη υποστήριξη το εν λόγω κόμμα, αλλά και μαθητές οι οποίοι δηλώνουν ξεκάθαρα ότι δεν συμφωνούν με το μεγαλύτερο κομμάτι της ιδεολογίας του.

- ✓ Ο χουλιγκανισμός και η γηπεδική συμπεριφορά δείχνει να συνδυάζεται με την υποστήριξη της Χρυσής Αυγής από τους μαθητές.
- ✓ Αν και η βία που ασκείται από τη Χρυσή Αυγή σε μετανάστες, φάνηκε να είναι αποδεκτή από μεγάλη μερίδα των μαθητών, η άσκησης βία από τους ίδιους τους μαθητές σε μετανάστες φαίνεται να σχετίζεται μία πολύ μικρή μερίδα μαθητών.
- ✓ Όσον αφορά στις απόψεις των μαθητών για τη Χρυσή Αυγή: Η πλειοψηφία των μαθητών απ' τη μια κατακρίνει τη Χρυσή Αυγή, αποδεχόμενη ωστόσο κάποιες θέσεις της (κυρίως αυτές που σχετίζονται με το μεταναστευτικό), και απ' την άλλη τονίζει ότι σε κάθε περίπτωση το να υποστηρίζει κανείς τη Χρυσή Αυγή είναι αναφαίρετο δικαίωμα στα πλαίσια μίας δημοκρατικής κοινωνίας, όπου πρέπει να υπάρχει σεβασμός σε όλες τις πολιτικές απόψεις. Αρκετοί είχαν ξεκάθαρα επικριτική στάση, ενώ λίγοι δήλωσαν ξεκάθαρα υποστηρικτές του ακροδεξιού κόμματος. (Σύμφωνα με τα λεγόμενα μαθητών και εκπαιδευτικών οι μαθητές αυτοί αποτελούν περίπου το 10%-12% του συνολικού αριθμού των μαθητών και των συμμαθητών τους)
- ✓ Σε πολλές περιπτώσεις οι μαθητές κάνουν «πλάκα» με τους συμμαθητές τους αναφερόμενοι στη Χρυσή Αυγή. Μπορεί στα πλαίσια αυτής της χιουμοριστικής τους διάθεσης να κάνουν ναζιστικούς χαιρετισμούς και ρατσιστικά σχόλια, καθώς επίσης και να χρησιμοποιούν αυτούσια σχόλια και «ατάκες» που έχουν εκφραστεί από Χρυσανγίτες βουλευτές και έχουν προβληθεί στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η διείσδυση του ακροδεξιού λόγου, έχει επιτευχθεί και μέσα από τη διαδικασία του χιούμορ, γεγονός εξαιρετικά σημαντικό, καθώς μαθητές που δηλώνουν απ' τη μία ότι είναι ξεκάθαρα κατά της Χρυσής Αυγής, απ' την άλλη καλλιεργούν υποσυνείδητα ένα κλίμα στην τάξη, λέγοντας π.χ. ρατσιστικά ανέκδοτα, και κάνοντας ρατσιστικά σχόλια.
- ✓ Οι μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, είναι η μειοψηφία του δείγματος των μαθητών. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρουν αρκετοί μαθητές, οι απόψεις των συγκεκριμένων μαθητών καταφέρνουν να κυριαρχήσουν τόσο σε συζητήσεις που γίνονται στην τάξη, όσο και σε συζητήσεις που γίνονται σε προσωπικό επίπεδο μεταξύ των μαθητών, καθώς είναι πολύ καλά εξοπλισμένοι με τα επιχειρήματα της ακροδεξιάς ατζέντας. Έτσι, μια μεγάλη μερίδα των μαθητών η οποία δεν έχει ακόμα ξεκάθαρη στάση,

σύμφωνα με τους μαθητές, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τον ακροδεξιό λόγο που φαίνεται να κυριαρχεί.

- ✓ Το προφίλ των μαθητών που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή είναι το εξής: Είναι συνήθως είναι αγόρια. Έχουν ξυρισμένα κεφάλια, και φοράνε μαύρα μπλουζάκια, στρατιωτικά ρούχα, μπότες, σταυρούς και κομποσκοίνια ή κάποιο συνδυασμό απ' αυτά. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν ιδιαίτερα αρνητικές θέσεις για τους μετανάστες, και παρουσιάζουν πολύ έντονο θρησκευτικό συναίσθημα. πολλές φορές προσβάλλουν και υψώνουν τον τόνο της φωνής τους για να επιβληθούν. Κάποιοι είναι πολύ κοινωνικοί, ενώ κάποιοι είναι αρκετά απομονωμένοι, δεν έχουν παρέες. Οι εκπαιδευτικοί επισημαίνουν ότι οι μαθητές που έχουν ενσωματώσει τον ακροδεξιό λόγο, καθώς και ακροδεξιές πρακτικές στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι μαθητές με πολύ χαμηλές βαθμολογίες, προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και η αυτοπεποίθησή τους τονώνεται με την ένταξη σε μία ομάδα, εμπλέκονται με τη βία σε διάφορες εκφάνσεις της (χουλιγκανισμός στα γήπεδα, καβγάδες με μετανάστες, συμμετοχή σε συμμορίες), ενώ ταυτόχρονα έχουν αρκετά απλοϊκή σκέψη.
- ✓ Οι λόγοι για τους οποίους οι μαθητές στρέφονται στη Χρυσή Αυγή, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς, είναι η οικονομική κρίση. Ο συντηρητισμός και η αποδοχή ακροδεξιών αντιλήψεων από τις ίδιες τις οικογένειες των μαθητών, καθώς και από ορισμένους εκπαιδευτικούς (σε πολύ μικρότερο βαθμό). Η προβολή και η προώθηση της Χρυσής Αυγής από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (κυρίως της τηλεόρασης και του διαδικτύου). Η προϋπάρχουσα λειτουργία των μαθητών σε συμμορίες για τα επαγγελματικά λύκεια, καθώς επίσης και η τάση των μαθητών να θέλουν να διαφοροποιηθούν απ' τους υπόλοιπους.
- ✓ Διερευνώντας τις στάσεις των μαθητών σχετικά με τους μετανάστες, σε αναλογία με τη βαθμίδα εκπαίδευσης τους επισημάνθηκε, ότι όσο οι μαθητές βρίσκονται στο δημοτικό αντιμετωπίζουν τους μετανάστες (τόσο τους μετανάστες συμμαθητές τους όσο και τους μετανάστες γενικά), με μεγαλύτερη συμπάθεια και κατανόηση, ενώ όσο οι μαθητές μεγαλώνουν γίνονται ολοένα και πιο συντηρητικοί και σκληροί σε σχέση με τους μετανάστες.

- ✓ Επιπλέον, διαφοροποίηση στη στάση των μαθητών σχετικά με τους μετανάστες παρατηρείται και ανάλογα με το φύλο των μαθητών. Τα κορίτσια φαίνονται να έχουν μεγαλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα σε με τους μετανάστες συμμαθητές τους και με τους μετανάστες γενικότερα, ενώ τα αγόρια παρουσιάζουν πιο σκληρή στάση απέναντι τους, και σε αρκετές περιπτώσεις δικαιολογούν ή και επιδοκιμάζουν τη βία που ασκείται σε μετανάστες.

- ✓ Τέλος, κάποιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν ότι το φαινόμενο του ρατσισμού έχει φθίνουσα πορεία τα τελευταία χρόνια. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί επισημαίνουν ότι τη δεκαετία του '90 και του 2000 υπήρχε πολύ εντονότερος ρατσισμός στο σχολείο, ενώ σήμερα η κατάσταση αυτή έχει εξομαλυνθεί και οι μετανάστες μαθητές έχουν ενσωματωθεί στο σύνολο των μαθητών. Παρόλα αυτά, αρκετοί είναι και οι εκπαιδευτικοί που αναφέρουν ότι μπορεί ο ρατσισμός να ήταν ένα φαινόμενο που προϋπήρχε, αλλά δεν συνηθιζότανε να εκφράζεται με έντονο τρόπο. Όμως, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς, τα τελευταία χρόνια οι μαθητές έχουν αρχίσει και εκφράζουν ολοένα και περισσότερο ρατσιστικές απόψεις, έχουν εμπλουτίσει και την επιχειρηματολογία τους, και μπορούν να εκφράζονται άφοβα και με θάρρος.

8. Γενικά Συμπεράσματα

8. Περίληψη και συμπεράσματα

Το κεφάλαιο αυτό χωρίζεται σε δύο υποκεφάλαια. Το πρώτο αποτελεί μία περίληψη των συμπερασμάτων στα οποία έχει καταλήξει κάθε ενότητα της παρούσας εργασίας, ενώ το δεύτερο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς.

8.1. Περίληψη

Για να μελετηθεί η διάδοση του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο σε εποχή κρίσης, η παρούσα εργασία χωρίστηκε σε 8 κεφάλαια. Εκτός του πρώτου και του τελευταίου, που αποτελούν την εισαγωγή και τα συμπεράσματα αντίστοιχα, τα κεφάλαια 2, 3 και 4, προσπαθούν να προσεγγίζουν θεωρητικά το θέμα. Το 2^ο κεφάλαιο αναφέρεται στις προσεγγίσεις του εθνικισμού, το 3^ο στην άνοδο του εθνικισμού, καθώς και στη δράση της ακροδεξιάς στην Ελλάδα από το 1980 και μετά, και στο 4^ο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να αναλυθεί η σύνδεση μεταξύ του σχολείου, του εθνικισμού και της ακροδεξιάς, σε βάθος χρόνου, αλλά και σε εποχή κρίσης. Στο 5^ο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζονται οι ερευνητικές μέθοδοι και τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση της έρευνας, καθώς επίσης αναφέρονται ερευνητικοί στόχοι και περιγράφονται ορισμένα χαρακτηριστικά του δείγματος.

Σχετικά με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του εθνικισμού, αφού αναλύθηκε αρχικά το έθνος, στη συνέχεια το έθνος- κράτος και τέλος το φαινόμενο του εθνικισμού, προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα.

Η έννοια του έθνους αναλύθηκε σε δύο άξονες. Ο πρώτος, ο οποίος έχει και μεγάλο ιστορικό βάθος, στρέφεται γύρω απ' το νοηματικό πυρήνα του κοινού τρόπου ζωής των λαών, δηλαδή του πολιτισμού. Ο δεύτερος, αφορά στο έθνος, όπως αυτό διαμορφώθηκε στη δυτική Ευρώπη στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, και δεν αποτελεί κάτι άλλο παρά μία κοινωνική κατασκευή. Αυτό επιβεβαιώνεται και απ' το γεγονός ότι τα κριτήρια που ορίζουν το έθνος, είναι αφηρημένα, γενικά και διαφορούμενα, γεγονός που επιτρέπει την αλλαγή και την αντικατάστασή τους σε κάθε περίπτωση, καθιστώντας έτσι ευκολότερη την επιβολή της εκάστοτε προπαγάνδας.

Αυτή η δεύτερη εκδοχή του έθνους, έχει πάρει τη μορφή έθνους- κράτους. Το τελευταίο, παρόλο που δε συναντάται πουθενά πριν τη Γαλλική Επανάσταση, σήμερα έχει φυσικοποιηθεί, και είναι καθολικά αποδεκτό. Βέβαια, το γεγονός του ότι ο αρχικός του ρόλος

ήταν η επέκταση της δυτικής κυριαρχίας στον υπόλοιπο κόσμο και συνεπώς η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων, το καθιστά βαθιά εθνικιστικό.

Όσον αφορά συγκεκριμένα στον εθνικισμό, μπορούμε να πούμε ότι ο τελευταίος αποτελεί μία πολιτισμική κατασκευή, η οποία δομείται γύρω απ' τη μυθοποίηση του ιστορικού παρελθόντος, με σκοπό την δημιουργία μίας ενιαίας, εθνικής, φαντασιακής κοινότητας. Διακατέχεται, λοιπόν, από έντονο αντι-ιστορισμό, αφού αντιλαμβάνεται την ύπαρξη του έθνους σαν κάτι δεδομένο και αναλλοίωτο. Γι αυτό ο εθνικισμός, είναι ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνας, άρχισε να κερδίζει έδαφος στα τέλη του 19^{ου} και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα πήρε ξεκάθαρα τη μορφή του φασισμού, με βασικό σκοπό του να αντιταχθεί στην κομμουνιστική απειλή, κι ότι αυτό συνεπάγεται. Ο φασισμός ταυτίστηκε πλήρως με τις έννοιες της γενετικής ενότητας και του κοινού αίματος, της φυλετικής ανωτερότητας και υπεροχής, εκδηλώνοντας έντονο ρατσιστικό μίσος, μία ιδεολογία βαθιά ριζωμένη στην αποικιοκρατική παράδοση των χωρών της Δύσης, την οποία έσπευσαν γρήγορα να τεκμηριώσουν και επιστημονικά, αρκετοί «επιστήμονες».

Τέλος, ένα κομμάτι στο οποίο αξίζει να δοθεί έμφαση είναι η διάκριση της εθνικής με την εθνικιστική ιδεολογία. Όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, το έθνος, στην εθνική ιδεολογία, αφορά στον κοινό πολιτισμό και στην κοινή ιστορία των κοινοτήτων, διατηρώντας πάντα μία αμυντική στάση και διαμορφώνοντας μία συλλογική κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα. Στην ακριβώς αντίθετη πλευρά βρίσκεται η εθνικιστική ιδεολογία, στην οποία ενυπάρχει η αντίληψη της φυλετικής ανωτερότητας και υπεροχής, μία ιδεολογία που συνδέεται με την στρατιωτική υπεροχή της Ευρώπης των αποικιοκρατιών. Επομένως, συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι ο καπιταλισμός, είναι εξ ορισμού εθνικιστικός.

Όσον αφορά στην άνοδο του εθνικισμού και τις ακροδεξιές στην Ελλάδα από το 1980 και μετά, μπορούμε να πούμε ότι στην περίοδο της κρίσης έφτασε στην ακμή της. Τα ακροδεξιά σχήματα που εμφανίστηκαν μετά τη δεκαετία του 1980, έγιναν ευρέως γνωστά στο ελληνικό κοινό, με την καθημερινή προβολή και προώθησή τους από τα ΜΜΕ. Παρόλα αυτά, όλα τα προηγούμενα χρόνια τα εκλογικά τους ποσοστά, αρχικά ήταν εξαιρετικά μικρά. Το ΛΑ.Ο.Σ., ήταν το πρώτο εθνικιστικό κόμμα που κατάφερε να εισαχθεί στο ελληνικό κοινοβούλιο, ενώ στη συνέχεια, εισχώρησε και η Χρυσή Αυγή.

Το ΛΑ.Ο.Σ. και η Χ.Α., έχουν ορισμένες διαφορές στον τρόπο οργάνωσης και δράσης της κομματικής τους προπαγάνδας, παρόλα αυτά αρκετά κοινά χαρακτηριστικά στο λόγο τους. Ο ακροδεξιός λόγος διακρίνεται από φανατικό εθνικισμό, συντηρητισμό και λαϊκισμό, αντικοινοβουλευτισμό, αλλά και από αισθήματα μίσους κυρίως απέναντι σε μετανάστες και

Εβραίους, αλλά και σε αλλόθρησκους γενικότερα, ομοφυλόφιλους, τσιγγάνους, ανάπηρους, αριστερούς, κομμουνιστές και αναρχικούς.

Οι διαφορές τους τώρα έγκεινται στο ότι το ΛΑ.Ο.Σ περιορίστηκε μόνο στην τηλεοπτική του ανάδειξη, ενώ η Χ.Α. πήγε ένα βήμα παραπέρα, οργανώνοντας τους υποστηρικτές της και σε τοπικό επίπεδο. Το ΛΑ.Ο.Σ. ακολουθεί γενικότερα, την πολιτική των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη, με πρότυπο το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο του Ζαν Μαρί Λεπέν. Έτσι, μετά την είσοδό του στο ελληνικό κοινοβούλιο (2007), φρόντισε να διατηρήσει μία μετριοπαθή στάση απευθυνόμενο στο εθνικό ακροατήριο, ενώ συνέχισε παράλληλα να αναπτύσσει πλήρως την ακροδεξιά ατζέντα στο δικό του ακροδεξιό ακροατήριο. Η Χ.Α., πέρα απ' την τηλεοπτική και διαδικτυακή συσπείρωση των υποστηρικτών της, κατάφερε να παρεισφρήσει και πρακτικά στην καθημερινότητα των τελευταίων. Μετά την εκλογική της νίκη (2012), σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα έστησε γραφεία σχεδόν σε όλες τις μεγάλες πόλεις, αλλά και σε επαρχίες, και κατάφερε να πείσει κάποιους από τους ψηφοφόρους της να συμμετέχουν σε δραστηριότητες όπως κατασκηνώσεις στρατιωτικής εκπαίδευσης, εθνικιστικά κατηχητικά σε παιδιά, αλλά και σε δράσεις της όπως συσσίτια και αιμοδοσίες μόνο για Έλληνες, αλλά και άγρια ξυλοκοπήματα και μαχαιρώματα σε μετανάστες, αριστερούς και αναρχικούς.

Η ταχύτατη άνοδος και εδραίωση της Χ.Α., που κατά τα άλλα αιφνιδίασε το πανελλήνιο, δεν ήρθε απ' το πουθενά, αλλά στηρίχτηκε στο γόνιμο έδαφος που είχε προετοιμαστεί για την ακροδεξιά. Το εθνικιστικό, χριστιανικό, και ρατσιστικό κλίμα που καλλιεργείται χρόνια τώρα απ' τις εκάστοτε κυβερνήσεις, έδωσε το θάρρος σε ανθρώπους με εθνικιστικές, έντονα θρησκευτικές και ξενοφοβικές απόψεις (ή κάποιο συνδυασμό από αυτά), να μπορούν να τις υπερασπίζονται με θέρμη στην καθημερινότητά τους, και βέβαια στην κάλπη.

Η επαφή του σχολείου και των μαθητών του με την εθνικιστική και την ακροδεξιά ιδεολογία συναντάται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας, όπως αυτή δομείται μέσα απ' το ίδιο το αναλυτικό πρόγραμμα, και το δεύτερο αφορά στην παρείσφρηση της Χρυσής Αυγής στο σχολείο. Όσον αφορά στο σχολείο ως κύριο ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους, συμβάλλει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των νέων γενεών με την ανάπτυξη του πατριωτικού συναισθήματος, η οποία επιτυγχάνεται με τη μυθοποίηση του ιστορικού παρελθόντος, σε συνδυασμό βέβαια με την ελληνική ορθόδοξη εκκλησία και την υποτιμητική παρουσίαση του εθνικού «άλλου». Μελετώντας τα χαρακτηριστικά αυτά που δομούν την εθνική ταυτότητα στο σχολείο, καθώς

και στην κοινωνία γενικότερα, παρατηρούμε ότι είναι τα ίδια (ίσως με λιγότερο φανατισμό) με ένα μέρος αυτών που χρησιμοποιεί ο ακροδεξιός για να στηρίξει την επιχειρηματολογία του. Επομένως, παρατηρούμε ότι ήδη απ' το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου καλλιεργείται ένα κλίμα, που επιδέχεται την επιρροή ακροδεξιών ιδεολογιών.

Η Χρυσή Αυγή, σε αυτές τις συνθήκες, καταφέρνει και ασκεί επιρροή ή και προσηλυτίζει μαθητές, μέσω διάφορων υποομάδων που έχει δημιουργήσει με αυτόν ακριβώς το σκοπό (π.χ. Ελληνόψυχοι μαθητές). Η αύξηση της δημοτικότητας της Χ.Α. στο σχολείο, ενδεχομένως να συνδέεται με την αύξηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, και τις εκδηλώσεις βίας και επιθετικότητας σε οποιαδήποτε μορφή διαφορετικότητας που παρατηρούνται στην κοινωνική ζωή.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι ο σχολικός θεσμός μπορεί απ' τη μια να καλλιεργεί ένα έδαφος γόνιμο για την ανάπτυξη της ακροδεξιάς ιδεολογίας, απ' την άλλη όμως αφήνει κάποια περιθώρια για την αμφισβήτηση της. Η αξιοποίηση της παιδαγωγικής ελευθερίας που επιτρέπει το σχολικό σύστημα στους εκπαιδευτικούς για παράδειγμα, μπορεί να συνεισφέρει σε κάποιο βαθμό, στην καλλιέργεια ενός διαφορετικού κλίματος στις τάξεις, χωρίς ξеноφοβικά, ρατσιστικά κι εθνικιστικά χαρακτηριστικά.

Η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για να ανιχνευθεί η διάδοση του ακροδεξιού λόγου στο σχολείο, ήταν η ποιοτική έρευνα. Ερευνητικό εργαλείο αποτέλεσαν οι ημιδομημένες συνεντεύξεις και συζητήσεις με μαθητές, αλλά και με ορισμένους εκπαιδευτικούς. Ο κύριος λόγος που επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα, ήταν να δοθεί η ευκαιρία στους μαθητές να μιλήσουν οι ίδιοι για τις απόψεις και τις στάσεις τους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μαθητές δημοτικού, γυμνασίου και λυκείου που φοιτούν σε σχολεία της ανατολικής Θεσσαλονίκης (Τούμπα, Χαριλάου, Καλαμαριά), και στην πλειοψηφία τους ανήκουν στα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συζητήσεις μέσα σε τάξεις (δύο σε ΣΤ δημοτικού, και δύο σε Β Λυκείου: σύνολο σε 83 μαθητές), τέσσερις ομαδικές συζητήσεις με μαθητές (συνολικά μίλησα με 11 μαθητές), και με οκτώ εκπαιδευτικούς. Τα υποκείμενα της έρευνας ήταν μέλη του ευρύτερου φιλικού και οικογενειακού μου κύκλου (snowball sampling).

Το κεντρικό ερώτημα αυτής της εργασίας ήταν να διερευνηθεί *εάν και πώς, ενσωματώνεται ο ακροδεξιός λόγος στο λόγο των μαθητών, σε εποχή κρίσης και για τη διερεύνησή του σχηματίστηκαν μία σειρά από ερευνητικά ερωτήματα*. Για την επεξεργασία των συνεντεύξεων και των συζητήσεων και τη διεξαγωγή των συμπερασμάτων, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου. Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις και

συζητήσεις, κωδικοποιήθηκαν, ώστε μετά από κάθε παράθεμα να φαίνεται το φύλο και η εκπαιδευτική βαθμίδα του κάθε συνεντευξιαζόμενου, ενώ στη συνέχεια δημιουργήθηκαν θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες, οι οποίες προέκυψαν από το ίδιο το υλικό, ώστε να μπορέσει να γίνει η διεξαγωγή συμπερασμάτων και αποτελεσμάτων.

8.2. Συμπεράσματα για τα αποτελέσματα της έρευνας

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας που προέκυψαν κατά την ανάλυση που προηγήθηκε στο 6^ο και στο 7^ο κεφάλαιο. Θα ήθελα να τονίσω για άλλη μία φορά ότι τα συμπεράσματα αυτά αφορούν στους μαθητές και τις μαθήτριες που συμμετείχαν στην έρευνα, κι όχι στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού.

Οι μαθητές, στην πλειοψηφία τους, αισθάνονται μεγάλη υπερηφάνεια για την εθνική τους καταγωγή, αναπαράγοντας το στερεότυπο της μικρής Ελλαδίτσας που παρά της δυσκολίες, χάρη στους γενναιότητα των Ελλήνων, καταφέρνει να νικά και να κατατροπώνει σε κάθε περίπτωση τον πιο δυνατό μεν, αλλά λιγότερο έξυπνο, εχθρό της. Η έντονη εθνική υπερηφάνεια συνοδεύεται με το αίσθημα ότι η Ελλάδα έχει ίσως, την μεγαλύτερη ιστορία παγκοσμίως κι ότι ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, ως βάση του δυτικοευρωπαϊκού, είναι ο σημαντικότερος που έχει υπάρξει ποτέ. Μάλιστα, συγκεκριμένα οι μαθητές, οι οποίοι υποστήριζαν με θέρμη τις απόψεις της Χρυσής Αυγής, συνέδεσαν άμεσα τη δημιουργία εθνικής συνείδησης με το θαυμασμό στην αρχαία Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα, το θαυμασμό προς την αρχαία Σπάρτη, παρόλο που εκ μέρους μου, δεν έγινε καμία ερώτηση που να έχει αναφορές στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Όσον αφορά στις εθνικές επετείους και στον εορτασμό τους, τα συναισθήματα των μαθητών διαφέρουν. Οι περισσότεροι μαθητές νιώθουν μία συγκίνηση και μία εθνική περηφάνια, αλλά αρκετοί είναι και οι μαθητές που νιώθουν μία αδιαφορία τόσο για τις ίδιες τις εθνικές επετείους όσο για τον εορτασμό τους. Οι μαθητές του δημοτικού, φαίνεται να συγκινούνται περισσότερο απ' τις εθνικές επετείους και να απολαμβάνουν περισσότερο τον σχολικό εορτασμό από τους μαθητές του γυμνασίου και του λυκείου. Μάλιστα, ακόμα και οι ίδιοι οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αναφέρουν πόσο περισσότερο απολάμβαναν τις σχολικές γιορτές στο δημοτικό.

Σχετικά με τις παρελάσεις, στρατιωτικές και μαθητικές, φαίνεται να διαφοροποιούνται λίγο τα πράγματα. Οι μαθητές στο σύνολό τους, υποστηρίζουν θερμά τον θεσμό της

παρέλασης, συγκινούνται απ' αυτές, και θεωρούν ότι οι παρελάσεις καλλιεργούν ένα κλίμα εθνικής ενότητας και εξυψώνουν το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων.

Επίσης, οι μαθητές, στην μεγάλη τους πλειοψηφία, θεωρούν αναπόσπαστο κομμάτι της εθνικής τους ταυτότητας, το χριστιανισμό. Οι περισσότεροι μαθητές ταυτίζουν το εθνικό και το θρησκευτικό συναίσθημα. Το θρησκευτικό στοιχείο εμφανίζεται άμεσα στο λόγο των μαθητών όταν αναφέρονται στην υπεράσπιση της πατρίδας σε περιόδους πολέμου, ταυτίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ορθοδοξία με τον εθνικό εαυτό σε όλη την ιστορική του πορεία. Βέβαια, οι μαθητές με εθνικιστικές απόψεις, κάνουν τη σύνδεση αυτή ακόμα πιο έντονα.

Την ταύτιση αυτή έχει επισημάνει και ο Kendourie, ο οποίος τονίζει ότι «Η μεταμόρφωση της θρησκείας σε εθνικιστική ιδεολογία έχει βεβαίως το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει στους εθνικιστές να αξιοποιήσουν τους πανίσχυρους και ανθεκτικούς δεσμούς που συνέχουν όσους ομολογούν σε μία προαιώνια κοινή πίστη. Οι δεσμοί αυτοί μπορούν μάλιστα να γίνουν αντικείμενο εθνικιστικής εκμετάλλευσης χωρίς καν να μνημονεύονται ρητά. Δεν υπάρχει, λόγου χάρη, αμφιβολία ότι η απήχηση ορισμένων σύγχρονων εθνικισμών όπως ο αιγυπτιακός, ο παναραβικός, ο αρμένικος ή ο ελληνικός, οφείλεται κυρίως στην παρουσία πανάρχαιων κοινοτικών και θρησκευτικών δεσμών- οι οποίοι ωστόσο δεν έχουν καμία σχέση με τη θεωρία του εθνικισμού, αν δεν αντίκειται σ' αυτήν».¹⁵⁹

Βέβαια, ο συνδυασμός του εθνικού και του θρησκευτικού συναισθήματος, δεν αποτελεί μοναδική πρακτική της ακροδεξιάς. Αν ίσχυε κάτι τέτοιο οι μαθητές που ταυτίζουν το θρησκευτικό με το εθνικό συναίσθημα θα ήταν ένα πολύ μικρό ποσοστό. Αντιθέτως, χρόνια τώρα, τόσο στα σχολεία όσο και στην κοινωνία γενικότερα καλλιεργείται αυτή η ταύτιση από την κυρίαρχη ιδεολογία. Απόδειξη αυτού αποτελεί από μόνο του το γεγονός ότι «το 2012 εφαρμόστηκε σε δύο περιπτώσεις η νομοθεσία περί βλασφημίας. Η πρώτη αφορούσε υπόθεση σύλληψης 27χρονου που έφτιαξε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης με σατυρική μορφή, χρησιμοποιώντας το όνομα «Γέροντας Παστίσιος» και η δεύτερη υπόθεση αφορούσε την αγωγή για βλασφημία που κατέθεσε η Μητρόπολη Πειραιά κατά του σκηνοθέτη και των ηθοποιών του θεατρικού έργου «Κόρπους Κρίστι». Και γι' αυτό το θέμα, βεβαίως προκάλεσαν επεισόδια οπαδοί της Χρυσής Αυγής για να σταματήσουν τις παραστάσεις και μάλιστα, όπως τονίζεται, μερικοί απ' αυτούς, που ενεπλάκησαν σε συμπλοκές με την αστυνομία, είναι βουλευτές»¹⁶⁰. Και στις δύο περιπτώσεις την πρωτοβουλία δεν πήρε η Χρυσή Αυγή, αλλά η ίδια η κυβέρνηση. Παρόλα αυτά είναι σαφές ότι στους ακροδεξιούς

¹⁵⁹ Kendourie E., 2005, *Ο εθνικισμός*, Αθήνα, εκδόσεις: Κατάρτι, σελ. 119

¹⁶⁰ <http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/309517/apeili-gia-tis-thriskylikes-eleytheries-stin-ellada-i-hrysi-aygi> (τελευταία ανάκτηση 12/12/2014)

κόλπους (Λάος, Χρυσή Αυγή), τουλάχιστον προς το τηλεοπτικό κοινό, εμφανίζεται ένας φανατικός εθνικισμός που συνδυάζεται με τη φανατική λατρεία της ορθοδοξίας.

Ορισμένοι μαθητές, δεν έμειναν στη σύνδεση του εθνικού συναισθήματος με το χριστιανισμό, αλλά προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα, δηλώνοντας την αντίθεση του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού με το μουσουλμανισμό. Οι μαθητές αυτοί, ανέφεραν το μουσουλμανισμό, ως τη θρησκεία των μεταναστών, μιλώντας για συντηρητισμό και βία. Σε σχέση μ' αυτό θα ήθελα να αναφέρω ότι επίσης, τις τελευταίες δεκαετίες επικρατεί μία γενικότερη ισλαμοφοβία, πάνω στην οποία έχει βασιστεί το μίσος και οι βίαιες πρακτικές της Χρυσής Αυγής. Μερικά παραδείγματα αποτελούν ότι «Στα τέλη Αυγούστου (2012), με τη λήξη του Ραμαζανιού, νεοναζί της Χρυσής Αυγής επιτέθηκαν σε μετανάστες που έφευγαν από το χώρο προσευχής τους στην οδό Αλκαμένους, στον Άγιο Παντελεήμονα. Την προηγούμενη νύχτα, φασίστες επιτέθηκαν με μολότοφ σε χώρο προσευχής μουσουλμάνων στους Αγίους Αναργύρους. Στις αρχές Σεπτέμβρη, στην ψήφιση τροπολογίας για την ανέγερση μουσουλμανικού τεμένους χωρητικότητας 350 ατόμων στο Βοτανικό, του πρώτου επίσημου τζαμιού στην Αττική που θα λειτουργήσει υπό την εποπτεία του κράτους, οι βουλευτές του ΛΑΟΣ καταψήφισαν, ωρυόμενοι πως θα αποτελέσει κέντρο εκπαίδευσης τρομοκρατών και θα προσελκύσει εκατομμύρια μουσουλμάνους στην Ελλάδα! {...} Στην Ελλάδα η τελευταία προεκλογική εκστρατεία του ΛΑΟΣ και της Χρυσής Αυγής είχε κεντρικό σύνθημα «Κανένα τζαμί ποτέ και πουθενά», και «Όχι τζαμί στο Βοτανικό», και συνοδεύτηκε με τις απαραίτητες επιθέσεις και πογκρόμ. Κεντρικά ισλαμοφοβικά «επιχειρήματα» είναι ότι ο Χριστιανικός και ο Μουσουλμανικός πολιτισμός είναι ασύμβατοι, ότι το Ισλάμ είναι αντιδραστική θρησκεία και φυτώριο τρομοκρατών, ότι θα αλλοιωθεί ο ελληνοχριστιανικός χαρακτήρας της χώρας και άλλα τέτοια»¹⁶¹.

Από τη μία λοιπόν παρατηρούμε ότι υπάρχουν οι άμεσες πρακτικές βίας του ΛαΟΣ, και της Χρυσής Αυγής, απ' τη άλλη όμως, υπάρχει μια οργανωμένη και καθοδηγούμενη αντι-ισλαμική προπαγάνδα, που αποτελεί ευρύτατη ιδεολογική εκστρατεία από ΜΜΕ, εθνικιστές πολιτικούς και τα κόμματα εξουσίας, με διεθνή εμβέλεια και ερείσματα. Μ' αυτή προσπαθούν να πείσουν τους ανθρώπους στην Ελλάδα, προκειμένου να ενταθεί η ρατσιστική προπαγάνδα που μέχρι σήμερα έχει κύρια αιχμή την «εγκληματικότητα» των «λαθρομεταναστών». Έτσι δεν είναι λίγοι οι Έλληνες που πείθονται ότι «οι διαφορές με τη Δύση προέρχονται απ' το γεγονός ότι η Ανατολή σήμερα είναι πιο καθυστερημένη

¹⁶¹<http://www.ksm.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B7-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9-%CE%B9%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%8C%CF%87/> (τελευταία ανάκτηση 12/12/2014)

οικονομικά από τη Δύση. Αλλά αυτό δεν έχει άλλη αιτία από την ιμπεριαλιστική καταλήστευση και την εκμετάλλευση των χωρών αυτών από τους δυτικούς αποικιοκράτες του 19ου αιώνα και τις δυτικές πολυεθνικές του 20ού αιώνα και δεν οφείλεται σε κανενός είδους προαιώνιο χάσμα μεταξύ «προοδευτικών» και «αντιδραστικών» πολιτισμών με βάση τη θρησκεία»¹⁶².

Όσον αφορά στις απόψεις των μαθητών για τους μετανάστες, αυτές φαίνεται να είναι αρκετά ρατσιστικές. Οι μαθητές θεωρούν τους μετανάστες υπαίτιους για εγκλήματα, βιασμούς, φόνους, καθώς επίσης και για την ανεργία, αλλά και για την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας. Ακόμα, παρατηρείται διαχωρισμός από τους μαθητές μεταξύ «λαθρομεταναστών» και «παράνομων» μεταναστών, καθώς επίσης και διαχωρισμός δυτικοευρωπαίων και αφρικανών ασιατών μεταναστών. Ωστόσο μόνο μία μικρή μερίδα μαθητών δηλώνει ότι έχει ξεκάθαρη στάση υπέρ του ρατσισμού., ενώ αρκετοί είναι και οι μαθητές που κρατούν πιο υποστηρικτική στάση προς τους μετανάστες. Ταυτόχρονα, στο λόγο των μαθητών κυριαρχεί μία διαφοροποίηση ανάμεσα στους μετανάστες γενικότερα και στους μετανάστες συμμαθητές και φίλους τους. Ενώ για τους μετανάστες γενικά διακατέχονται από αρκετά ρατσιστικές αντιλήψεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, για τους συμμαθητές και φίλους τους μετανάστες διατηρούν μία συμπάθεια και μια φιλικότητα.

Ο διάχυτος αντιμεταναστευτικός λόγος μίας μεγάλης πλειοψηφίας των μαθητών, σίγουρα έχει δεχτεί επιρροές από το γενικότερο κλίμα που επικρατεί στην κοινωνία, καθώς και από το μεταναστευτικό μίσος που καλλιεργείται από τα Μ.Μ.Ε. Ακολουθούν κάποια παραδείγματα από την έρευνα που έχει πραγματοποιήσει η Χριστίνα Πάντζο. Η έρευνα αυτή βασίζεται στις έντυπες εκδόσεις πέντε ενδεικτικών εφημερίδων πανελλαδικής κυκλοφορίας (Καθημερινή, Ελεύθερος Τύπος, Πρώτο Θέμα, Τα Νέα και Έθνος) στο διάστημα Μαρτίου – Οκτωβρίου 2012. «“Λαθρομετανάστες ληστεύουν, σκοτώνουν, βιάζουν... AIDS, ελονοσία, φυματίωση και ηπατίτιδα κουβαλάνε οι λαθρομετανάστες. Μαζί θα τους διώξουμε” υποσχόταν αρχηγός κόμματος προτείνοντας επιπρόσθετα: “οι μετανάστες που φθάνουν λαθραία στη χώρα να κλείνονται σε εγκαταλειμμένα στρατόπεδα και να τρώνε μόνο όσοι παράγουν για την Ελλάδα”. “Να χρησιμοποιηθούν οι λαθρομετανάστες που δεν μπορούν να απελαθούν για φτηνό εργατικό δυναμικό σε ειδικές οικονομικές ζώνες, που ταυτόχρονα θα είναι και περιοχές διαμονής τους”, αφού “κάθε μετανάστης που εργάζεται παίρνει μια θέση από τους Έλληνες” υπερθεμάτιζε αρχηγός άλλου κόμματος. Για “επιχειρήσεις σκούπα για την πάταξη της λαθρομεταναστευσης και της εγκληματικότητας” και “προσπάθεια να καθαρίσει

¹⁶² Ο.π. (τελευταία ανάκτηση 12/12/2014)

κάθε δραστηριότητα και φαινόμενα που υπάρχουν στο κέντρο της Αθήνας”, μιλούσε πρώην κυβερνητικό στέλεχος. “Να εξουδετερώσουμε την βόμβα του μεταναστευτικού η οποία βρίσκεται στα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας”, καλούσε ο ίδιος, φορτίζοντας περαιτέρω το τοπίο της κοινωνικής ανασφάλειας με το: “θα διασφαλίσουμε ότι η Ελλάδα δεν θα είναι χώρα, όπου μπαίνει όποιος θέλει και εγκληματεί σε συνεργασία με άλλους εγκληματίες”. “Η μαζική λαθρομετανάστευση έχει τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος [...] είναι τόση η αρνητική δυναμική της που μπορεί από μόνη της να θέσει τη χώρα εκτός ευρώ”. Ένας εξέχων πολιτικός προειδοποιούσε ότι «η Αθήνα έχει καταρρεύσει ως τουριστικός προορισμός εξαιτίας των λαθρομεταναστών και επομένως δεν μπορεί να υπάρξει οικονομική ανάκαμψη, αν δεν φύγουν οι εκατοντάδες χιλιάδες παράνομοι μετανάστες”. Η βία, ο φόβος, η ανασφάλεια είναι από τα μεγαλύτερα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας... Θα ανακαταλάβουμε τις πόλεις μας από τα γκέτο των παράνομων μεταναστών”, υποσχόταν προεκλογικά αρχηγός μεγάλου κόμματος. Ο ίδιος πολιτικός επαναλάμβανε ότι “θα υπάρξει πόλεμος στη λαθρομετανάστευση και το παραεμπόριο”. “Θα καταρρεύσουμε... Η χώρα χάνεται. Από την κάθοδο των Δωριέων, 4.000 χρόνια πριν, ουδέποτε η χώρα δέχθηκε τόσο μεγάλης έκτασης εισβολή... Πρόκειται για βόμβα στα θεμέλια του έθνους”: Αυτά ήταν τα λόγια που συνόδευαν την ανακοίνωση της επιχείρησης «Ξένιος Ζευς» για «την απώθηση των παράνομων μεταναστών από τον Έβρο και την απομάκρυνσή τους από την Αθήνα και την περιφέρεια», λησμονώντας μάλλον ότι οι Δωριείς, απόγονοι του Έλληνα κατά την μυθολογία, ήταν ένα από τα τέσσερα φύλα που διαμόρφωσαν το ελληνικό έθνος»¹⁶³.

Κλείνοντας το ζήτημα των στάσεων και των απόψεων των μαθητών απέναντι στους μετανάστες, θα πρέπει να επισημανθούν δύο παράγοντες, οι οποίοι φαίνονται να τις διαφοροποιούν. Ο ένας είναι η εκπαιδευτική βαθμίδα στην οποία φοιτούν οι μαθητές, κι ο άλλος το φύλο τους. Διερευνώντας τις στάσεις των μαθητών σχετικά με τους μετανάστες, σε αναλογία με τη βαθμίδα εκπαίδευσης τους επισημάνθηκε, ότι όσο οι μαθητές βρίσκονται στο δημοτικό αντιμετωπίζουν τους μετανάστες (τόσο τους μετανάστες συμμαθητές τους όσο και τους μετανάστες γενικά), με μεγαλύτερη συμπάθεια και κατανόηση, ενώ όσο οι μαθητές μεγαλώνουν γίνονται ολοένα και πιο συντηρητικοί και σκληροί σε σχέση με τους μετανάστες. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί ένα ενδιαφέρον θέμα για περεταίρω διερεύνηση. Επιπλέον, διαφοροποίηση στη στάση των μαθητών σχετικά με τους μετανάστες παρατηρείται και ανάλογα με το φύλο των μαθητών. Τα κορίτσια φαίνονται να έχουν μεγαλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα σε με τους μετανάστες συμμαθητές τους και με τους μετανάστες

¹⁶³ Πάντζου, Χ., «Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ», στο <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-xameni-nifaliotita-metanasteysi-kai-ratsistikos-logos-sta-mme-tis-xr-pantzoy> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

γενικότερα, ενώ τα αγόρια παρουσιάζουν πιο σκληρή στάση απέναντι τους, και σε αρκετές περιπτώσεις δικαιολογούν ή και επιδοκιμάζουν τη βία που ασκείται σε μετανάστες.

Η δράση και η ιδεολογία της Χρυσής Αυγής συζητιέται αρκετά στα σχολεία, και η πλειοψηφία των μαθητών κρατά μία ουδέτερη στάση απέναντι της, κατακρίνοντας κάποια σημεία της πολιτικής της (όπως η ναζιστική ιδεολογία) και υποστηρίζοντας κάποια άλλα (κυρίως ότι έχει να κάνει με το μεταναστευτικό). Ταυτόχρονα αναφέρει ότι στα πλαίσια της δημοκρατίας, θα πρέπει να σεβόμαστε όλες τις πολιτικές απόψεις, και μεταξύ αυτών την υποστήριξη της Χρυσής Αυγής (παρά το γεγονός ότι η ίδια η Χρυσή Αυγή, δεν σέβεται το δικαίωμα στη ζωή ορισμένων ανθρώπων). Αρκετοί είναι οι μαθητές οι οποίοι στέκονται ξεκάθαρα ενάντια στη Χρυσή Αυγή, ενώ οι μαθητές που υποστηρίζουν με θέρμη τη Χρυσή Αυγή ή είναι μέλη της, αποτελούν μία μειοψηφία του συνόλου των μαθητών (Σύμφωνα με τα λεγόμενα μαθητών και εκπαιδευτικών οι μαθητές αυτοί αποτελούν περίπου το 10%-12% του συνολικού αριθμού των μαθητών).

Όπως αναφέρθηκε πρωτύτερα, οι μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, είναι η μειοψηφία του δείγματος των μαθητών. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρουν αρκετοί μαθητές, οι απόψεις των συγκεκριμένων μαθητών καταφέρνουν να κυριαρχήσουν τόσο σε συζητήσεις που γίνονται στην τάξη, όσο και σε συζητήσεις που γίνονται σε προσωπικό επίπεδο μεταξύ των μαθητών, καθώς είναι πολύ καλά εξοπλισμένοι με τα επιχειρήματα της ακροδεξιάς ιδεολογίας. Έτσι, μια μεγάλη μερίδα των μαθητών η οποία δεν έχει ακόμα ξεκάθαρη στάση, σύμφωνα με τους μαθητές, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τον ακροδεξιό λόγο που φαίνεται να κυριαρχεί.

Οι μαθητές που υποστηρίζουν τη Χρυσή Αυγή, είναι συνήθως αγόρια, έχουν ξυρισμένα κεφάλια, φοράνε μαύρα μπλουζάκια, στρατιωτικά ρούχα, μπότες, σταυρούς και κομποσκοίνια ή κάποιο συνδυασμό απ' αυτά. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν ιδιαίτερα αρνητικές θέσεις για τους μετανάστες, και παρουσιάζουν πολύ έντονο θρησκευτικό συναίσθημα. Πολλές φορές προσβάλλουν και υψώνουν τον τόνο της φωνής τους για να επιβληθούν. Κάποιοι είναι πολύ κοινωνικοί, ενώ κάποιοι είναι αρκετά απομονωμένοι. Οι εκπαιδευτικοί επισημαίνουν ότι οι μαθητές που έχουν ενσωματώσει τον ακροδεξιό λόγο, καθώς και ακροδεξιές πρακτικές στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι μαθητές με πολύ χαμηλές βαθμολογίες, προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και η αυτοπεποίθησή τους τονώνεται με την ένταξη σε μία ομάδα, εμπλέκονται με τη βία σε διάφορες εκφάνσεις της (χουλιγκανισμός στα γήπεδα, καβγάδες με μετανάστες, συμμετοχή σε συμμορίες), ενώ ταυτόχρονα έχουν αρκετά απλοϊκή σκέψη. Οι

μαθητές αυτοί παρουσιάζουν αρκετά κοινό προφίλ με αυτό των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής γενικότερα. Ο Goodwin παρατηρεί ότι «Παρά ορισμένες διαφοροποιήσεις, οι πολίτες που ψηφίζουν τα λαϊκιστικά εξτρεμιστικά κόμματα τείνουν να είναι άντρες, είναι είτε πολύ νέοι είτε πολύ ηλικιωμένοι και έχουν καθόλου ή λίγα μορφωτικά προσόντα, προέρχονται από τα χαμηλά μεσοστρώματα ή την εργατική τάξη»¹⁶⁴. Επίσης, σε έρευνα που έγινε στο τμήμα πολιτικών επιστημών της Παντείου παρατηρήθηκε ότι ο «μέσος ψηφοφόρος του ΛΑ.Ο.Σ είναι άντρας, και έχει λάβει μέση μόρφωση {...} Αντίστοιχα, ο μέσος ψηφοφόρος της Χρυσής Αυγής είναι άντρας, {...} διαθέτει μέση μόρφωση».¹⁶⁵

Οι μαθητές, και ιδίως τα αγόρια, ανεξάρτητα με το αν υποστηρίζουν το σύνολο των απόψεων της Χρυσής Αυγής, φαίνεται να αποδέχονται τη βία που ασκείται απ' αυτή σε μετανάστες. Κι αυτό είναι το ενδιαφέρον· *ότι εγκρίνουν την αντιμεταναστευτική βία, όχι μόνο μαθητές που δηλώνουν ξεκάθαρη υποστήριξη το εν λόγω κόμμα, αλλά και μαθητές οι οποίοι δηλώνουν ότι δεν συμφωνούν με το μεγαλύτερο κομμάτι της ιδεολογίας του*. Παρόλα αυτά, η άσκηση βίας από τους ίδιους τους μαθητές σε μετανάστες φαίνεται να σχετίζεται με μία πολύ μικρή μερίδα μαθητών.

Στο σημείο αυτό μπορεί να γίνει μία σύνδεση της βίας που ασκείται από τη Χρυσή Αυγή και της βίας που ασκείται στο γήπεδο. Η υπεράσπιση της ακροδεξιάς ιδεολογίας σε συνδυασμό με το φανατισμό του γηπέδου, αποτελεί ένα φαινόμενο πολλών χρόνων, που γίνεται ολοένα και εντονότερο σε συνθήκες πολιτικού αδιεξόδου. (Για περισσότερα βλ. κεφ. 4.1.2.7 Το Γήπεδο ως χώρος ανάδειξης της ακροδεξιάς ιδεολογίας). Η Χρυσή Αυγή, έχοντας εντοπίσει αυτή τη φανατική εθνικιστική δύναμη που εμφανίζεται στις ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις (ιδιαίτερος της Εθνικής Ελλάδας), αρχικά δημιούργησε την Γαλάζια στρατιά (σύνδεσμο ανεξάρτητων φιλάθλων, με γραφεία του τα γραφεία της Χρυσής Αυγής, και υπεύθυνο τον Ηλία Παναγιώταρο). Σήμερα έχει δημιουργήσει πυρήνες σε όλες τις μεγάλες ομάδες του ελληνικού ποδοσφαίρου. Κεντρική θέση κατέχει η Χρυσή Αυγή στη θύρα 7 του

¹⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά τη συνολική συγκριτική μελέτη του Goodwin, η οποία βασίζεται σε μία σειρά συγκριτικών δεδομένων από χώρες της Ευρώπης (Goodwin, M., Right Response. Understanding and Countering Populist Extremism in Europe. A Chatham House Report., The Royal Institute of International Affairs, London, September 2011), στο Κολτσίδα Δ., 2013, «ΛΑΟΣ και Χρυσή Αυγή: Εκλογικό Προφίλ, Ποιοι ψηφίζουν την Άκρα Δεξιά», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα σελ. 25, στο <http://www.academia.edu/2915277/%CE%9B%CE%91.%CE%9F.%CE%A3.%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%A7%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE.%CE%91%CF%85%CE%B3%CE%AE.%CE%95%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C.%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%BB.%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CE%B9.%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CF%85%CE%BD.%CF%84%CE%B7%CE%BD.%CE%86%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%94%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%AC%20LAOS%20and%20Golden%20Dawn%20Electoral%20profile.%20Who%20votes%20for%20the%20Extreme%20Right> (τελευταία πρόσβαση 19/12/2014)

¹⁶⁵ στο Κολτσίδα Δ., 2013, «ΛΑΟΣ και Χρυσή Αυγή: Εκλογικό Προφίλ, Ποιοι ψηφίζουν την Άκρα Δεξιά», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα σελ. 25

Ολυμπιακού, και κατάφερε να επηρεάσει ακόμα και την εκλογή δημάρχου, αφού στον Πειραιά δήμαρχος εξελέγη ο Γιάννης Μώραλης, τον οποίο στήριξε ο πρόεδρος της ΠΑΕ Ολυμπιακού, Βαγγέλης Μαρινάκης. Επίσης, ο Ανδρόνικος Σίμος, αρχισυνδεσμίτης της Θύρας 7 μέχρι πρόσφατα, στα ψηφοδέλτια της Χρυσής Αυγής, σήμερα είναι μετακλητός υπάλληλος της Βουλής για λογαριασμό της Χρυσής Αυγής¹⁶⁶. Αντίστοιχα παραδείγματα για την ύπαρξη πυρήνων της Χρυσής Αυγής, υπάρχουν και για τη θύρα 4 του ΠΑΟΚ, τους «ιερολογίτες» του ΑΡΗ, αλλά και στις ομάδες του Παναθηναϊκού και της ΑΕΚ.

Σε έρευνα του καθηγητή Γιάννη Ζαϊμάκη στο Πανεπιστήμιο Κρήτης την περίοδο 2009 - 2010, που πραγματοποιήθηκε σε 650 οπαδούς σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ηράκλειο, εκτιμά την απήχηση της Χρυσής Αυγής στους οργανωμένους οπαδούς σε ποσοστό 12%. Αν σκεφτεί κανείς ότι το 2009-2010 η Χρυσή Αυγή δεν βρισκόταν καν στο ελληνικό κοινοβούλιο, θα αντιληφθεί ότι εάν η έρευνα αυτή γινόταν σήμερα, το πιθανότερο θα ήταν τα νούμερα αυτά να ήταν πολύ υψηλότερα. «Ο Γιάννης Ζαϊμάκης μιλάει για μια “νέα ταυτότητα που συνδυάζει την πολιτικοποίηση του χρυσαυγίτη και την κουλτούρα του οπαδισμού”». Όσον αφορά το προφίλ των συγκεκριμένων οπαδών, συνήθως προέρχονται από λαϊκά στρώματα με χαμηλό ή μεσαίο μορφωτικό επίπεδο, έχουν αντισυστημικό προσανατολισμό χωρίς ιδεολογικό υπόβαθρο, η ρητορική τους όμως βασίζεται σε συνθηματικό και συνωμοσιολογικό λόγο. Το εκρηκτικό μείγμα δημιουργείται αφού συνήθως τα ίδια πρόσωπα που έχουν ηγετικές θέσεις σε οπαδικούς πυρήνες εμπλέκονται και στην παραβατικότητα που έχει σχέση με τον έλεγχο της νύχτας και χρησιμοποιούνται συχνά από τους ιδιοκτήτες των ΠΑΕ με όρους εκφοβισμού και επιβολής»¹⁶⁷

Στην παρούσα έρευνα, οι μαθητές που ήταν φανατικοί οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων ήταν λίγοι. Ωστόσο ο ένας απ’ αυτούς είναι οργανωμένος στη Χρυσή Αυγή, οι τρεις έχουν επαφή με Χρυσανγίτες μέσω των συνδέσμων που όπως δηλώνουν, «απ’ τη στιγμή που θα μπεις εκεί μέσα δεν έχει τέτοια, όλοι φίλοι είμαστε εκεί» (Π. Γυμ4, αγ.). Ιδιαίτερη έμφαση στη σύνδεση ακροδεξιάς ιδεολογίας και γηπεδικής συμπεριφοράς των μαθητών, έδωσαν και οι εκπαιδευτικοί.

Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις οι μαθητές αναφέρονται στη Χρυσή Αυγή προκειμένου να αστευτούν. Στα πλαίσια αυτής της χιουμοριστικής τους διάθεσης, μπορεί να κάνουν ναζιστικούς χαιρετισμούς, ρατσιστικά σχόλια, αναπαράγοντας άθελά τους την

¹⁶⁶ <http://stokokkino.gr/article/2712/Oi-melanoxitonesstogipedo#sthash.EcvdeKUbdpuf>
(τελευταία πρόσβαση 18/12/2014)

¹⁶⁷ <http://stokokkino.gr/article/2712/Oimelanoxitonesstogipedo#sthash.EcvdeKUbdpuf>
(τελευταία πρόσβαση 18/12/2014)

ακροδεξιά ατζέντα. *Η παρείσφρηση του ακροδεξιού λόγου, έχει επιτευχθεί μέσα από τη διαδικασία του χιούμορ, που αναπαράγει και καλλιεργεί υποσυνείδητα ένα ξενοφοβικό και εθνικιστικό κλίμα στις τάξεις.*

Οι λόγοι για τους οποίους οι μαθητές στρέφονται στη Χρυσή Αυγή, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς, είναι κοινωνικο-πολιτικο- οικονομικοί. Πιο συγκεκριμένα γίνονται αναφορές στην οικονομική κρίση, στο συντηρητισμό και την αποδοχή ακροδεξιών αντιλήψεων από τις ίδιες τις οικογένειες των μαθητών, στην καθημερινή προβολή και η προώθηση της Χρυσής Αυγής από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (κυρίως της τηλεόρασης και του διαδικτύου), στην προϋπάρχουσα λειτουργία των μαθητών σε συμμορίες συγκεκριμένα στα επαγγελματικά λύκεια, καθώς επίσης και στην τάση των μαθητών να θέλουν να αναζητούν τη διαφοροποίηση.

Τέλος, κάποιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν ότι το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο φαίνεται να υποχωρεί σταδιακά σε βάθος χρόνου, τονίζοντας ότι τη δεκαετία του '90 και του 2000 υπήρχε πολύ εντονότερος ρατσισμός στο σχολείο, ενώ σήμερα η κατάσταση αυτή είναι πιο ήπια, καθώς οι μετανάστες μαθητές έχουν ενσωματωθεί στο σύνολο των μαθητών. Παρόλα αυτά, αρκετοί είναι και οι εκπαιδευτικοί που αναφέρουν ότι μπορεί ο ρατσισμός να ήταν ένα φαινόμενο που προϋπήρχε, αλλά οι υποστηρικτές του δεν συνηθιζότανε να εκφράζονται γι αυτό με θάρρος και υπερηφάνεια . Όμως, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς αυτούς, ο ρατσιστικός λόγος των μαθητών έχει ισχυροποιηθεί με πληθώρα επιχειρημάτων κι εκδηλώνεται άφοβα και συνειδητά.

Το πιο ενδιαφέρον ερώτημα που προκύπτει για περεταίρω έρευνα είναι, κατά τη γνώμη μου, *για ποιους λόγους ο ακροδεξιός λόγος έχει τόσο μεγάλη απήχηση στους μαθητές. Άλλα ερωτήματα που προκύπτουν, είναι γιατί οι μαθητές που υποστηρίζουν πιο θερμά τον ακροδεξιό λόγο και την ακροδεξιά πρακτική είναι στην πλειοψηφία τους αγόρια, καθώς και γιατί οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εκφράζουν ρατσιστικές αντιλήψεις σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μαθητές της πρωτοβάθμιας.*

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Αβδελά Ε., 1977, «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: “εμείς” και οι “άλλοι”», *«Τι ειν’ η πατρίδα μας»/ Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, επιμέλεια Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, σελ. 27-48

Ασκούνη Ν., «“Μια μακρά πορεία στο χρόνο...”: οι Έλληνες και οι άλλοι στα βιβλία της γλώσσας», *«Τι ειν’ η πατρίδα μας»/ Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, επιμέλεια Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, 442-490

Anderson B., 1997, **Φαντασιακές κοινότητες- Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού**, Αθήνα, εκδόσεις: Νεφέλη

Αντωνοπούλου Μ., 2006, «Ιστορική συνείδηση και εθνική ταυτότητα. Έθνος και πολιτισμός», 4ο συνέδριο Εταιρεία Παιδεία και Πολιτισμού Εντελέχεια, Παράδοση και Εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα του 21ου αιώνα, σελ. 24-36

Weber. R.P., 1990, **Basic Content Analysis**, London, εκδόσεις: Sage

Beleson B., 1952, **Content of analysis in Communication Research**, New York, εκδόσεις: Free press

Creswell W. J., 2011, **Η έρευνα στην εκπαίδευση- Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας**, Περιστέρι, εκδόσεις: έλλην, σελ.,169 ??

Γεωργιάδου Β., 2008, **Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης (Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία)**, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη.

Γρόλιος Γ., 2011, **Προοδευτική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα**, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις: Επίκεντρο.

Εμμανουηλίδης Μ., Κουκουτσάκη Α., 2013, **Χρυσή Αυγή και στρατηγικές διαχείρισης της κρίσης**, Αθήνα, εκδόσεις: Future

Gellner E., 1992, **Έθνη και εθνικισμός**, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια

Grigon, C., 1971, **L' orde les choses: les fonctions sociaux de l' enseignement technique**, Παρίσι, εκδόσεις: Les edition MIniuit

Hobsbawm E.J., 1994, **Έθνη και Εθνικισμός- Από το 1780 μέχρι σήμερα, Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα**, Αθήνα, εκδόσεις: Ινστιτούτο βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα

Καμπαγιάννης Θ., 2012, **Η πάλη ενάντια στο ρατσισμό σήμερα/ 30 ερωτήσεις για τους μετανάστες, το ρατσισμό και τη φασιστική απειλή**, Αθήνα, εκδόσεις: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο

Καραμανώλη Ε., 2014, «Φασισμός και εκπαίδευση: Χώρος επώασης του φιδιού;», Φασισμός και Κοινωνία: Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του φασιστικού φαινομένου, **Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων**, παράρτημα Θεσσαλονίκης, τεύχος 2, σελ. 47-56

Καστοριάδης Κ., 1981, **Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας**, Αθήνα, εκδόσεις: Ράππας

Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ.Κ., **Η ανισότητα στην Ελληνική εκπαίδευση**, Αθήνα, Εκδόσεις: Gutenberg

Kantzara V., 2000, **An Act, an Act of Defiance, of Honour, Gender and Professional Prestige among Theachers in Secondary Education in Greece** , Ph. D Thesis Faculty of Social Sciences University of Utrecht

Kendourie E., 2005, **Ο εθνικισμός**, Αθήνα, εκδόσεις: Κατάρτι

Κολτσίδα Δ., 2013, «ΛΑΟΣ και Χρυσή Αυγή: Εκλογικό Προφίλ, Ποιοι ψηφίζουν την Άκρα Δεξιά», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα σελ. 25

Κυριαζή Ν., 2011, **Η κοινωνιολογική έρευνα- κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών**, Αθήνα, εκδόσεις: πεδίο

ΛΑΟΣ Γραμματεία Πολιτικού Σχεδιασμού, 2007, Πλαίσιο Θέσεων, Αθήνα

Μαρβάκης Α., Αναστασιάδου Μ., Πετρίτσι Ι., Αναγνωστοπούλου Τ., 2013, «Η νεολαία δείχνει το δρόμο- προς τα πού όμως; Νεολαία και άκρα δεξιά στην Ελλάδα», Μελέτη για το Ίδρυμα Friedrich Ebert Αθήνα, Θεσσαλονίκη

Mason J., 2003, **Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας**, Αθήνα, εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα

Milza Pierre, 2004, **Οι Μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η Ευρωπαϊκή δεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα**, επιμ. Ν. Βουζέλης, μτφρ Καυκιάς, Αθήνα εκδ. Scripta

Smith A., 1991, **Εθνική ταυτότητα**, Αθήνα, εκδόσεις: Οδυσσέας, σελ 119

Φραγκουδάκη Α., 2013, **Ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς**, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Φραγκουδάκη Α., 1979, **Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου/ ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία**, εκδόσεις: Θεμέλιο, Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ., 1997 *Τι ειν' η πατρίδα μας*»/ *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια

Φραγκουδάκη Α., 1985, **Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης- Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο**, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση

Ψαρράς Δ., 2013, **Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής**, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις

Ψαρράς Δ., 2010, **Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη- Η τηλεοπτική αναγέννηση της Ακροδεξιάς**, Αθήνα, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια

Ιστοσελίδες

Αλτουσέρ Λ., 1977, «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους», *Θέσεις*, τεύχος21
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=203&Itemid=29

(τελευταία πρόσβαση 18/2/2012)

Ανατροπή- Mega, 2014, «ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ»,
http://media.megatv.com/pegasus/Multimedia/pdf/GPO_Anatropi_May2014_id523818.pdf

(τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

Antinews, 2014, «Γιατί οι ένστολοι ψήφισαν Χρυσή Αυγή»,
<http://www.antinews.gr/KOINONIA/giati-oi-enstoloi-psifisan-xrusi-augi/>

(τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

Γαλάνης Δ., 2012, «Ανάπηροι και ομοφυλόφιλοι στο στόχαστρο της Χρυσής Αυγής», *Το Βήμα*, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=471930> (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

Δουμάνης, Θ., 2012, «Ρατσιστική επίθεση σε gay άτομα στον Κεραμεικό»,
<http://www.lifo.gr/now/society/18296> (τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

Ζούμη Α., Λούκα Μ., 2013, «Οι μελανοχίτωνες στο γήπεδο», site *Στο κόκκινο*,
<http://stokokkino.gr/article/2712/Oi-melanoxitonesstogipedo#sthash.EcvdeKUbdpuf>

(τελευταία πρόσβαση 18/12/2014)

Zoornalistas blogspot, 2014, «Το διπλό φονικό της Καρδαμύλης, η Χρυσή Αυγή και τα αναβολικά», http://zoornalistas.blogspot.gr/2014/08/blog-post_23.html (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

Jail Golden Dawn, 2013, «Επιθέσεις σε στέκια, αριστερούς, αναρχικούς, αντιφασίστες, κλπ»,
<http://jailgoldendawn.com/%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%BA%CE%B9%CE%B1/>

(τελευταία πρόσβαση 15/12/2014)

Η Εφημερίδα, 2014, «Η χρυσή αυγή πληρώνει συνδρομές σε γυμναστήρια και στρατολογεί νέους»,

<http://www.iefimerida.gr/news/122826/%CE%B7%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%AE%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82%CF%83%CE%B5%CE%B3%CF%85%CE%BC%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B5%CE%AF-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82>

(τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

Κ.Χ., 2013, «Ο Μαρινάκης, η Χρυσή Αυγή και το περίφημο No Politica της Θύρα 7», *Σχέδιο Β*, <http://sxedio-b.gr/index.php/articles/item/332-marinakis> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Κολτσίδα Δ., 2013, «ΛΑΟΣ και Χρυσή Αυγή: Εκλογικό Προφίλ, Ποιοι ψηφίζουν την Άκρα Δεξιά», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα σελ. 25, στο http://www.academia.edu/2915277/%CE%9B%CE%91.%CE%9F.%CE%A3.%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A7%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE_%CE%91%CF%85%CE%B3%CE%AE_%CE%95%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%BB.%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CE%B9_%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CF%85%CE%BD_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%86%CE%BA%CF%81%CE%B1_%CE%94%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%AC *LAOS and Golden Dawn Electoral profile. Who votes for the Extreme Right* (τελευταία πρόσβαση 19/12/2014)

Λαμπρόπουλος Β., Γ., 2014, «Άνω του 50% των αστυνομικών ψήφισε Χρυσή Αυγή», *Το βήμα*, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=599952> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

Κούρκουλας Θ., 2011, Επικίνδυνη η αντι-ισλαμική υστερία, όχι οι μουσουλμάνοι μετανάστες, *Σχολείο Μεταναστών*,

<http://www.ksm.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B7-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9->

[%CE%B9%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%8C%CF%87/](#)
(τελευταία ανάκτηση 12/12/2014)

Μάνδρου Ι., 2014.10.8, «Η δομή της ΧΑ παραπέμπει σε εποχές σκοταδισμού», *Καθημερινή*
<http://www.kathimerini.gr/788554/article/epikairothta/ellada/h-domh-ths-xa-parapempei-se--epoxes-skotadismoy> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Μαυρουδή Ζωή, σκηνοθέτης του ντοκιμαντέρ: Ruins- Οροθετικές γυναίκες, το χρονικό μίας διαπόμπευσης <http://ruins-documentary.com/> (τελευταία πρόσβαση 20/1/2015)

Μιχαλολιάκος Ν., 14/8/2012, «Το αιώνιο δωρικό ιδεώδες της Τιμής και του Αίματος»,
<http://www.xryshaygh.com/index.php/enimerosi/view/to-aiwnio-dwriko-idewdes-ths-timhs-kai-tou-aimatos> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

News Bomb, 2013, «ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ», <http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/309517/apeili-gia-tis-thriskeytikes-eleytheries-stin-ellada-i-hrysi-aygi> (τελευταία ανάκτηση 12/12/2014)

Πάντζου, Χ., «Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ», στο <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-xameni-nifaliotita-metanasteysi-kai-ratsistikos-logos-sta-mme-tis-xr-pantzoy> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

Παπαδόπουλος Γ., 2013 «Το παιδομάζωμα της Χρυσής Αυγής: “Μπείτε σε σχολεία, γυμναστήρια, όπου συχνάζουν παιδιά”», Τα νέα, αναδημοσίευση του άρθρου από το Alfa vita: www.alfavita.gr/arthron/χρυσή-αυγή-«μπείτε-σε-σχολεία-γυμναστήρια-όπου-συχνάζουν-παιδιά» (τελευταία πρόσβαση 25/12/2014)

Παπαντωνίου Κ., 2014, «Η Χρυσή Αυγή δεν μονοπωλεί τη ρατσιστική βία...», *Η Αυγή*, <http://www.avgi.gr/article/4564409/i-xrusi-augi-den-monopolei-ti-ratsistiki-bia->
(τελευταία πρόσβαση 20/12/ 2014)

Παυλίδης Π., 2013, «Ιδεολογικά ζητήματα του φασιστικού φαινομένου», στο <http://tvxs.gr/news/paideia/ideologika-zitimata-toy-fasistikoy-fainomenoy-toy-perikli-paylidi> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Πίνδαρος Μακεδών, 2014, «ΔΕΞΙΑ-ΑΡΙΣΤΕΡΑ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ», *Εθνικισμός net*, <http://ethnikismos.net/2014/06/23/%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B1%CF%83-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF/> (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

Πρώτο Θέμα, 2013, «Δεύτερος βουλευτής της Χρυσής Αυγής αρνείται το Ολοκαύτωμα», <http://www.protothema.gr/politics/article/285044/deyteros-boyleyths-ths-xryshs-ayghs-arneitai-to-olokaytoma/> (τελευταία πρόσβαση 12/12/2014)

Tvxs, 2014, «Εγκληματική οργάνωση με «πολιτικό μανδύα» η Χρυσή Αυγή (Ολόκληρο το Πόρισμα)», <http://tvxs.gr/news/ellada/parapompi-se-diki-olis-tis-ko-tis-xrysis-aygis-zita-o-eisaggeleas> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Συναδινός Ε., 2014, «Ο ευρωβουλευτής της Χρυσής Αυγής Στρατηγός Ε. Συναδινός απαντά στους συκοφάντες», *Site της Χρυσής Αυγής*, <http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/o-eurwbouleuths-ths-chrushs-aughs-strathgos-e.sunadinos-apanta-stous-sukofa> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2014)

Το βήμα, 2013, «Διευθύντρια επέπληξε δασκάλα γιατί δίδαξε τον «Κεμάλ» του Μ.Χατζιδάκι», <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=515393> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Το βήμα, 2013, «Guardian: Έλληνες εφοπλιστές χρηματοδοτούν την Χρυσή Αυγή», <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=505683> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Το κουτί της Πανδώρας, 2013, «Guardian: Έλληνες εφοπλιστές χρηματοδοτούν την Χρυσή Αυγή», <http://www.koutipandoras.gr/article/34946/guardian-ellines-efoplistes-hrimatodotoyn-ti-hrysi-aygi> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Τοποθετήσεις Porto Leone και Θ.7 Εξαρχείων για τη δολοφονία του Π. Φύσσα, 2013, <http://www.soccerplus.gr/article/40902-oi-topothetiseis-porto-leone-th7-eksarxeion-gia-ti-dolofonia-toy-p-fyssa> (τελευταία πρόσβαση 30/12/2014)

Φυντανίδου Ε., 2/5/2012, «Α. Λοβέρδος: Να ποινικοποιηθεί η σεξουαλική πράξη χωρίς προφύλαξη», *Το Βήμα*, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=455682> (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Φωνακλάς, 2014, «ΠΑΡΑΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ Νέα ντοκουμέντα: Χρυσανγίτες εκπαιδεύονταν στη χρήση όπλων και σε πολεμικές πρακτικές!», http://fonaklas.blogspot.gr/2014/10/blog-post_148.html (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Χρυσή Αυγή, Πολιτικές θέσεις, <http://www.xryshaygh.com/index.php/kinima/thesis> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

Ιστοσελίδες- ερευνητικό υλικό

Ολόκληρο το δικαστικό πόρισμα για τη ΧΑ, 2014 <http://issuu.com/tvxorissinora/docs/12b98127363ef6/5?e=2936379/9752994>, , (τελευταία πρόσβαση 10/11/2014)

Βίντεο από την εκδήλωση της Χρυσής Αυγής στις Θερμοπύλες το 2008: <http://www.youtube.com/watch?v=hL2loK4HMxo> (τελευταία πρόσβαση 7/11/2014)

Εθνικιστικό μαθητικό Site: http://ellhnopsyxoi.blogspot.gr/2013/04/blog-post_6747.html (τελευταία πρόσβαση 18/3/2015)

Παράρτημα

Πρωτόκολλο συνεντεύξεων

Παιδιά:

1. Τι σημαίνουν για σας οι εθνικές επέτειοι και ο εορτασμός τους;
2. Ποια είναι η άποψη σας για τις παρελάσεις;
3. Πώς σας φαίνεται ότι κάποιοι Έλληνες που είναι μετανάστες στο εξωτερικό, σε κάποιες περιπτώσεις κάνουν παρελάσεις στις χώρες που ζουν;
4. Ένας μαθητής από άλλη χώρα αριστεύει στο σχολείο του, και γίνεται σημαιοφόρος. Πώς σας φαίνεται;
 - 4.1. Αν σήκωνε ένας Άγγλος αριστούχος μαθητής τη σημαία;
 - 4.2. Αν σήκωνε ένας Αλβανός αριστούχος μαθητής τη σημαία;
5. Στο σχολείο σας έχετε μετανάστες;
 - 5.1. Έχετε φίλους μετανάστες;
 - 5.2. Έχετε σχηματίσει κάποια γενικότερη γνώμη για τους μετανάστες συμμαθητές σας;
 - 5.3. Έστω, ότι στην αυλή του σχολείου σας, γίνεται ένας καυγάς και συμμετέχουν σ' αυτόν Έλληνες και μετανάστες μαθητές και βρίζονται μεταξύ τους με επικριτικά σχόλια για την καταγωγή τους. Τι στάση θα κρατούσατε;
 - 5.4. Γίνονται καβγάδες στο σχολείο σας; Έχει τύχει ποτέ σ' αυτόν να συμμετέχουν και μετανάστες; Θα θέλατε να περιγράψετε έναν απ' αυτούς;
 - 5.5. Πως σας φαίνεται γενικά η παρουσία των μεταναστών στη χώρα;
6. Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη λέξη πατρίδα;
 - 6.1. Ποια πιστεύετε πως είναι τα χαρακτηριστικά που ενώνουν τους Έλληνες μεταξύ τους.

Καθηγητές

1. Ποια είναι η γνώμη σας για τον εορτασμό των εθνικών εορτών στο σχολείο,
2. Ποια η γνώμη σας για τις παρελάσεις;
3. Κάθε χρόνο τίθενται διάφορα ζητήματα για το αν θα γίνουν σημαιοφόροι αριστούχοι μετανάστες μαθητές Ποια είναι η θέση σας σ' αυτό το ζήτημα;
 - 3.1. Θα είχατε την ίδια στάση είτε ο σημαιοφόρος ήταν ένας μαθητής απ' την Αγγλία, Σουηδία κτλ. είτε ήταν ένα παιδί απ' την Αλβανία, Γεωργία κτλ;
 - 3.2. Ποια πιστεύετε ότι είναι η στάση των εκπαιδευτικών γενικότερα σ' αυτό το θέμα
4. Ποιες είναι οι επιδόσεις των μαθητών /μαθητριών σας μεταναστών στα μαθήματα σε σχέση με τα ελληνόπουλα;
 - 4.1 Πώς ερμηνεύετε την όποια άποψή σας;
5. Ποια είναι η σχέση των παιδιών των μεταναστών με τους υπόλοιπους μαθητές στο σχολείο σας.
6. Ποια η στάση των μαθητών απέναντι στους μετανάστες; Παρατηρείτε κάποια αλλαγή στα τελευταία χρόνια;
7. Πώς θα ορίζατε την έννοια του Έλληνα /Ελληνίδας πολίτη;
8. Πιστεύετε ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ έθνους και θρησκείας; Αν ναι, πως διαφαίνεται αυτό, κατά τη γνώμη σας;

Power point που δόθηκε στους εκπαιδευτικούς

Μαθητική παρέλαση για την 25^η Μαρτίου

Φωτογραφία τραβηγμένη στο Σύνταγμα

Πηγή: <http://www.fimes.gr/2012/03/parelasi-25-martiou-syntagma-kleisto/>

Στρατιωτική παρέλαση για την 25^η Μαρτίου

Πηγή:

<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63634802>

Στόχοι:

- Να διαφανεί η άποψη των μαθητών για τις εθνικές επετείους και τις παρελάσεις.
- Να εξεταστεί το αν και πώς συνδέουν τις παρελάσεις με την εθνική ταυτότητα

Πιθανές ερωτήσεις:

- Τι σημαίνουν για σας οι εθνικές επέτειοι;
- Πως αντιλαμβάνεστε τον εορτασμός τους;
- Ποια είναι η άποψη σας για τις παρελάσεις;
- Έχετε πάει σε παρελάσεις; Ποιοι παίρνουν μέρος; Για ποιο λόγο;

Μήνας Ελληνικού πολιτισμού για όλα τα σχολεία του Τορόντο, ο Μάρτιος

Με τη συμμετοχή χιλιάδων Ελλήνων ομογενών πραγματοποιήθηκε η μεγαλειώδης παρέλαση της εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου, στην ελληνοκρατούμενη λεωφόρο Ντάνφορθ του Τορόντο του Καναδά, την οποία παρακολούθησαν όλοι οι υποψήφιοι δήμαρχοι της πόλης, ο μητροπολίτης Καναδά κ. Σωτήριος και άλλοι επίσημοι της πολιτικής σκηνής του Καναδά.

Πηγή:

<http://www.iefimerida.gr/news/146102/>

<http://www.real.gr/DefaultArthro.aspx?page=arthro&id=309111&catID=4>

Στόχοι:

- Να διαφανεί η άποψη των μαθητών για τον δημόσιο εορτασμό των εθνικών επετείων και των παρελάσεων που οργανώνουν οι Έλληνες ομογενείς.
- Να διερευνηθεί η άποψη των μαθητών για την περίπτωση που μετανάστες στην Ελλάδα θέλουν να οργανώσουν δημόσια τον εορτασμό εθνικών ή θρησκευτικών τους επετείων.

Πιθανές ερωτήσεις:

- Πώς σας φαίνεται ότι κάποιοι Έλληνες που είναι μετανάστες στο εξωτερικό, σε κάποιες περιπτώσεις κάνουν παρελάσεις στις χώρες που ζουν;
- Μπορείτε να φανταστείτε να συμβαίνει κάτι αντίστοιχο με τους μετανάστες που ζούνε στην Ελλάδα; Ποια είναι η άποψή σας;

Εξέδρα επισήμων στην παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου της Ζακύνθου

Πηγή: <http://imerazante.gr/2012/03/22/44452>

Στόχοι:

- Να διαφανεί η άποψη των μαθητών σχετικά με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα εκείνα που συνθέτουν την ταυτότητα ενός έθνους.
- Να διερευνηθεί η γνώμη τους για το αν υπάρχει σύνδεση μεταξύ της έννοιας του έθνους και της θρησκείας.

Πιθανές ερωτήσεις:

- Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη λέξη πατρίδα/ έθνος;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που ενώνουν τους Έλληνες μεταξύ τους;
- Υπάρχει σχέση μεταξύ έθνους και θρησκείας;

Νιγηριανή αριστούχος σήκωσε τη σημαία

Πηγή: <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=2786782>

Στόχοι

- Να διαφανούν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των μαθητών για τους μετανάστες και το μεταναστευτικό ζήτημα τόσο στην κοινωνία, όσο και μέσα από τις προσωπικές τους εμπειρίες.

Πιθανές ερωτήσεις:

- Ένας μαθητής από άλλη χώρα αριστεύει στο σχολείο του, και γίνεται σημαιοφόρος. Πώς σας φαίνεται;
- Αν σήκωνε ένας Άγγλος αριστούχος μαθητής τη σημαία;
- Αν σήκωνε ένας Αλβανός αριστούχος μαθητής τη σημαία;

Πιθανές ερωτήσεις:

- Στο σχολείο σας υπάρχουν μετανάστες;
- Έχετε φίλους μετανάστες;
- Έχετε σχηματίσει κάποια γενικότερη γνώμη για τους μετανάστες συμμαθητές σας;
- Πως πιστεύετε ότι νιώθουν οι μετανάστες στην Ελλάδα;
- Έστω, ότι στην αυλή του σχολείου σας, γίνεται ένας καυγάς και συμμετέχουν σ' αυτόν Έλληνες και μετανάστες μαθητές και βρίζονται μεταξύ τους με επικριτικά σχόλια για την καταγωγή τους. Τι στάση θα κρατούσατε;
- Γίνονται καβγάδες στο σχολείο σας; Έχει τύχει ποτέ σ' αυτόν να συμμετέχουν και μετανάστες; Θα θέλατε να περιγράψετε έναν απ' αυτούς;
- Πως σας φαίνεται γενικά η παρουσία των μεταναστών στη χώρα;

Ενδεικτικά παρατίθενται τρεις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις (ενός εκπαιδευτικού, μίας ομάδας μαθητών, και η συζήτηση που έγινε σε μία τάξη)

1) Ι., ΕΠΑΛ8, γυν.

A: Αρχικά θα ρωτήσω τη γνώμη τη δική σου. Ποια είναι η γνώμη σου για τις εθνικές επετείες; Ποια είναι η στάση σου, τι νιώθεις σε σχέση μ' αυτές;

I: Ε, για τις εθνικές επετείες, γιορτάζονται στα σχολεία με έναν πολύ τυπικό τρόπο.

A: Σ' αυτό θα πάμε σε λίγο. Ανεξάρτητα απ' το πώς γιορτάζονται, για σένα αν σημαίνει κάτι..

I: Για μένα είναι σημαντικές όπως όλα τα γεγονότα που έχουν συμβεί στην ιστορία. Να τα θυμόμαστε, να βγάζουμε συμπεράσματα, να γίνεται μία κουβέντα με τα παιδιά με αφορμή αυτές τις ημέρες, για να μπορούμε να συνεχίσουμε στο μέλλον. Σήμερα όμως δεν γίνεται κάτι τέτοιο. Δηλαδή μένουν σε μία απ' έξω ανάγνωση, σε μία πολύ απαλή ανάγνωση της ιστορίας. Ας πούμε το 40, το Όχι, έχουμε μία ευκαιρία να μιλήσουμε με τα παιδιά για το τότε. Εγώ θα ήθελα κάτι τέτοιο να γίνει εκείνη την ημέρα μέσα στο σχολείο. Δεν γίνεται αυτό. Μένουμε σ' αυτά που θέλουνε να διδάχτουνε. Πολλές φορές, όταν επιχειρούν καθηγητές να πουν κάτι άλλο. Υπάρχουν αντιδράσεις... Ιδιαίτερα για το Πολυτεχνείο. Έχει γίνει γιορτή, και έχει χάσει όλη της την ουσία. Δηλαδή γιορτάζουμε κάτι, και είναι σαν όλες τις άλλες γιορτές. Έχει αφαιρεθεί τελείως η ουσία του τι έγινε τότε. Μία ευκαιρία να εξηγήσουμε στα παιδιά το τι έγινε τότε. Καλώς τις γιορτάζουμε, αλλά δεν είναι αυτός ο τρόπος με τον οποίο εγώ θα ήθελα να αναφερόμαστε, να το πω έτσι, να μην πω τη λέξη γιορτή, να αναφερόμαστε σ' αυτές τις ημέρες, ορόσημο της ιστορίας. Η ιστορία είναι κάτι πολύ σημαντικό και πρέπει τα παιδιά να την γνωρίζουν για να μπορούν να συνεχίζουνε και στο μέλλον. Δε γίνεται να τη διαγράψουμε. Μ' αυτή την έννοια. Τώρα εκείνη την ημέρα, γίνεται και μία προπαγάνδα απ' τους εκάστοτε κυβερνώντες. Στέλνουνε έτοιμες επιστολές και λένε στα παιδιά αυτοί που θέλουν εκείνοι να πούνε. Θα σου πω ένα παράδειγμα. Στη γιορτή του Πολυτεχνείου που κάποιος πήγε να πει κάτι άλλο, και υπήρχαν αντιδράσεις από καθηγητές, από συναδέρφους. Τι είναι αυτά που λέτε; Δεν μπορείς να δώσεις εύκολα σε μία ημέρα που θέλεις να τιμήσεις, το περιεχόμενο που θέλεις. Δεν είναι καθόλου εύκολο. Υπάρχουν εμπόδια και από πάνω, αλλά και από τους ίδιους τους συναδέρφους ΠΛΕΟΝ.... Οι οποίοι έχουν συνηθίσει σ' αυτό το πράγμα και δεν θέλουν να αλλάξει τίποτα.

A: Μπορεί πια και απ' τα παιδιά που είναι μεγάλα να υπάρχουν αντιδράσεις;

I: Ναι είχαμε και από παιδιά αντιδράσεις, όπως θα σου πω ένα παράδειγμα. Στη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου έγινε η γιορτή από τα παιδιά, με τη βοήθεια μία συναδέρφισσας, φιλόλογος είναι, η οποία επέλεξε τον εθνικό ύμνο να τον απαγγείλει ένα παιδί σαν ποίημα και μάλιστα

έβαλε και κάποια κομμάτια, πέρα απ' το συνηθισμένο, το γνωστό που ξέρουν όλοι, παρακάτω, γιατί ο εθνικός ύμνος είναι και πολύ μεγαλύτερος. Οπότε δεν τελείωσε η γιορτή με τον εθνικό ύμνο. Το κλασσικό, σηκωνόμαστε όρθιοι και τραγουδάμε τον εθνικό ύμνο. Οπότε τελείωσε η γιορτή, πήγε να πάρει λόγο ο διευθυντής για να χαιρετίσει τα παιδιά και να τα πει καλό σαββατοκύριακο γιατί ήταν και Παρασκευή αν θυμάμαι καλά. Και πετάγονται από κάτω, Χρυσανγίτες, Γ Λυκείου, 5-6 άτομα, και αρχίζουν να φωνάζουν «Που πάτε; Τι γιορτή είναι αυτή χωρίς εθνικό ύμνο; Σηκωθείτε όλοι πάνω να πείτε τον εθνικό ύμνο»... Μαθητές... Δηλαδή δεν είναι εύκολα τα πράγματα.

A: Πότε έγινε αυτό;

I: Τώρα την περασμένη εβδομάδα... Την 25^η Μαρτίου που πέρασε... Οπότε είναι σημαντικές οι μέρες αυτές, και οι 25^η Μαρτίου και η 28^η και η 17^η Νοέμβρη, αλλά για να δείξουμε πραγματικά ένα άλλο πρόσωπο..

A: Τι έγινε τελικά με τη συνέχεια της ιστορίας που έλεγες;

I: Τελικά, σηκώθηκαν τα παιδιά πάνω και άρχισαν να τραγουδάνε μόνοι τους τον εθνικό ύμνο.

A: Για τις παρελάσεις ποια είναι η γνώμη σας;

I: Για τις παρελάσεις εντάξει, είναι πιο ξεκάθαρα τα πράγματα. Εντάξει, δεν χρειάζονται, είναι κάτι περιττό. Έχει άλλο... Η γιορτή έχει να κάνει με τη γνώση της ιστορίας, και μ' αυτή την έννοια λέω ότι πρέπει να αναφερόμαστε, κι όχι για να γιορτάσουμε. Οι παρελάσεις, τίποτα, είναι κατάλοιπο, είναι επίδειξη στρατιωτικής δύναμης, είναι κάτι που εγώ θα έλεγα να καταργηθούνε, δεν...

A: Τα παιδιά πως πιστεύετε ότι βρίσκουν τις παρελάσεις;

I: Έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα και δεν ξέρω...

A: Έχουν αλλάξει... Σε πιο χρονικό πλαίσιο, επειδή το ανέφερες και πριν..

I: Δεν ξέρω αν γινόντουσαν διεργασίες, τις οποίες δεν μπορέσαμε να αντιληφθούμε, αλλά έτσι το να βγαίνει κάποιος έτσι ελεύθερα και να τα λέει αυτά, εεε, γίνεται τα τελευταία δύο χρόνια. Αλλά η βάση πάνω στην οποία πατάει αυτό, υπήρχε. Υπήρχε από πριν. Δηλαδή, τα σχολεία, τα σχολεία... απλά τα σχολεία είναι μία μικρογραφία της κοινωνίας. Δηλαδή βλέπουμε εκεί.. κι είναι και μεγάλα παιδιά, είναι μέχρι Γ Λυκείου και είναι και απόφοιτοι, που σημαίνει μεγαλύτεροι από 18 χρονών, μιλάμε για επαγγελματικά λύκεια έτσι. Εδώ και χρόνια, την τελευταία δεκαετία, σταδιακά επιδεινώνεται αυτό. Βλέπουμε ότι λειτουργεί έτσι, η συμμορία. Η συμμορία κάθε είδους. Δηλαδή μέσα στο σχολείο υπάρχουν συμμορίες.. Με ποια έννοια λέω τη λέξη συμμορία τώρα, για να εξηγήσουμε και παραπάνω. Είναι αυτό, ότι

όταν δεν υπάρχουν σχέσεις, αρχίζουν και φτιάχνουν ομάδες τα παιδιά για να προστατευτούν. Κυρίως εκεί πατάει αυτό. Δηλαδή νιώθει ο άλλος μόνος τους, είναι Αλβανός παράδειγμα, μπαίνει σε μία ομάδα ανθρώπων που έχουν κοινά πράγματα με αυτόν και λειτουργούν όλοι μαζί. Δηλαδή αν κινδυνέψει κάποιος από την ομάδα, πάνε όλοι μαζί να τον υπερασπιστούν. Αυτό το πράγμα. Υπάρχουν συμμορίες που έχουν σχέση με την καταγωγή. Υπάρχουν συμμορίες που έχουν σχέση με θρησκείες, υπάρχουν συμμορίες που έχουν σχέση με το μέρος που ζούμε.

A: Με θρησκείες δηλαδή;

I: Ναι. Πως το λένε. Σε σχέση με μετανάστες πάλι, που δεν είναι χριστιανοί.

A: Είναι μουσουλμάνοι ας πούμε;

I: Ναι. Τέτοια πράγματα. Όχι τόσο έντονα εδώ στη Θεσσαλονίκη, αλλά υπάρχουν.

A: Και μία ερώτηση ακόμα. Είναι οι πιο πολλοί αγόρια, ή και τα κορίτσια συμμετέχουν το ίδιο.

I: Α τώρα ναι. Έκανες σωστή ερώτηση, γιατί είναι οι πιο πολλοί αγόρια, αλλά είμαι και σε ένα σχολείο που οι πιο πολλοί είναι αγόρια, γι αυτό λέω οι μαθητές, αλλά εσύ δεν το ήξερες. Είναι η πλειοψηφία των αγοριών στα τεχνικά λύκεια που είναι αγόρια. Εε, τα τελευταία δύο χρόνια έχουμε συμμορίες της Χρυσής Αυγής. Ο τρόπος που λειτουργούν είναι ακριβώς ο ίδιος. Δηλαδή, «τι αυτός μας ενοχλεί; Πάμε όλοι μαζί να τον πλακώσουμε!». Αυτό το πράγμα. Πριν από τρία χρόνια έγινε μία συμπλοκή κανονική μέσα στην αυλή του σχολείου, μεταξύ Γεωργιανών και Αλβανών. Όπου κάλεσαν οι δύο που μαλώσανε τους δικούς τους απ' έξω, και ήρθαν με ξύλα. Αυτό έγινε μέσα στην αυλή του σχολείου! Στο διάλειμμα!! Είναι αυτό... Θυμάμαι ότι το έλεγα, ότι ο τρόπος αυτός που λειτουργούν τα παιδιά και που προσπαθούν να λύσουν τα προβλήματά τους, θα τους οδηγήσει σε άλλα πράγματα! Και όντως, οδηγούνται, γιατί τους είναι πολύ οικείος αυτός ο τρόπος λειτουργίας.

A: Άρα λες, ότι προϋπήρχαν οι συμμορίες, κι τώρα απλά έγιναν Χρυσανγίτες.

I: Υπήρχαν.. Είναι τρόπος με τον οποίο ζούνε μέσα στην κοινωνία. Τους είναι πολύ οικείο αυτό το πράγμα. Τους είναι πολύ οικείο. Έτσι λειτουργούν. Μία αξία μόνο έχουν τη δύναμη. Τίποτε άλλο. Δηλαδή αν θα επιβληθείς με τη δύναμή σου. Και θα καλέσεις και τους δικούς σου για να πάμε να επιβάλλουμε το δίκιο μας. Αυτό είναι η λειτουργία. Έτσι λειτουργούν. Έτσι λειτουργούσαν χρόνια. Απλά, αυτές οι ομάδες ήταν κυρίως, είχαν σχέση με την καταγωγή, τέτοια πράγματα, αλλά τώρα έγιναν κάτι άλλο. Δεν είναι άμεση η σχέση, αλλά είναι μία φάση που πατάει ο τρόπος λειτουργίας. Κανονικά η λογική της συμμορίας. Είναι μία συμμορία τι είναι; Απλά είναι μία συμμορία εξοπλισμένη με όπλα. Αυτό...

A: Στο σχολείο έχετε πολλούς μετανάστες;

I: Έχει μετανάστες ναι. Είναι πάνω απ' το 50%. Έχουμε πολλούς μετανάστες, οι οποίοι δεν είναι μεταξύ τους δεμένοι, επειδή είναι μετανάστες. Είναι επίσης χωρισμένοι.

A: Τι εθνικότητες έχετε;

I: Έχει, πολλούς Αλβανούς, και Γεωργιανούς. Αυτές οι δύο ξεχωρίζουν γιατί λειτουργούν τελείως διαφορετικά. Ειδικά οι Γεωργιανοί είναι το ξύλο. Τελείως. Δηλαδή, από εκεί και πέρα έχει και από... μέχρι από... κυρίως απ' αυτά εδώ...

A: Αυτοί με τους Έλληνες τι σχέση έχουν;

I: Λοιπόν, σαν συμμαθητές, έχουν καλές σχέσεις. Μέχρι να προκύψει ένα πρόβλημα. Δηλαδή βλέπεις τα παιδιά να κάνουν παρέα τα παιδιά μεταξύ τους... Δεν έχουμε αυτό το φαινόμενο, δηλαδή το «Α! εσύ είσαι Αλβανός, θα σε βγάλω...» Δεν υπάρχει. Τα παιδιά μεγαλώνουν μαζί. Είναι εξοικειωμένα με τους μετανάστες. Κι απ' το δημοτικό έχουν συμμαθητές που είναι μετανάστες, συνεχίζουν στο γυμνάσιο, συνεχίζουν στο λύκειο.. Δηλαδή μέσα στην τάξη, ή όταν τα βλέπεις στο διάλειμμα κτλ., κανονικά έχουν σχέσεις μεταξύ τους. Ακόμα και σχέσεις τα δύο φύλα. Δηλαδή, έχουν σχέσεις. Αλλά είναι κάποια πράγματα που μοιάζουν... που είναι αντιφατικά. Είναι αντιφατικά. Όπως είναι κι αυτό που σου είπα πριν, να είναι μετανάστες και να είναι και Χρυσανγίτες. Είναι αντιφατικό. Ε, κάνουμε παρέα, είμαι εγώ μετανάστης, εσύ δεν είσαι, αλλά άμα χρειαστεί σε κάποια συμπλοκή, δε θα είμαστε μαζί. Μαθητής μου μου λέει «Κυρία, κάντε στην άκρη, δεν θέλω να φάτε ξύλο! Κάντε στην άκρη δεν είναι δικό σας θέμα, αφήστε μας. Είναι δική μας διαφορά. Μαζί θα τη λύσουμε». Δηλαδή ok με εσένα έχω μία σχέση, δεν κάνει, πήγαινε στην άκρη τώρα κι άσε με να λύσω το θέμα μου. Και για ποιο θέμα; Για μία μπάλα! Για μία μπάλα έστειλαν σε νοσοκομείο παιδί. Γεωργιανός με Αλβανό.

A: Αυτοί, τσακώνονται όπως θα τσακώνόντουσαν κανονικά τα παιδιά, ή βάζουνε στη μέση και την εθνικότητα;

I: Εε.. Την εθνικότητα... Δεν βάζουν ακριβώς την εθνικότητα στη μέση. Έτυχε με τη συγκεκριμένη μπάλα να γίνει μία παρεξήγηση ενός Γεωργιανού κι ενός Αλβανού. Οπότε αφού υπήρχε τώρα μεταξύ τους μία διαφορά, ο καθένας κάλεσε τους δικούς του για να τις λύσει. Δεν νομίζω ότι η παρεξήγηση είχε να κάνει με την εθνική διαφορά τους. Απλά έτσι, λύνουν τα προβλήματά τους. Έκανα και συζητήσεις στην τάξη μετά γι αυτό. «Εμείς έτσι λύνουμε τα προβλήματά μας! Αυτός που θα μας πειράξει θα φάει ξύλο».

A: Οι Έλληνες μαθητές τι στάση κρατάνε σε σχέση με αυτό;

I: Το υιοθετούνε τελευταία πάρα πολύ Έλληνες, οι οποίοι οργανώνονται και στη Χρυσή Αυγή. Αυτή την τακτική. Και γενικά τα παιδιά βγάζουν μία βία για το τίποτα. Και εδώ να

σημειώσω και το εξής. Εκείνο που μου έκανε μεγάλη εντύπωση είναι το πόσο ωμή βία ασκείται. Δηλαδή εγώ σοκαρίστηκα. Γιατί το παιδί που χτυπήσανε, το χτυπήσανε οκ. Το ρίξανε κάτω οκ. Άρχισε να βγάζει αίματα.. Ε φτάνει!! Εκεί είναι που πήγα εγώ να χωθώ και μου είπαν «Βγες έξω, δεν σε αφορά! Είναι δικό μας θέμα». Το να είναι κάτω ο άλλος ανήμπορος κι εσύ να συνεχίζεις να τον πατάς, ε αρχίζει και γίνεται κάτι άλλο. Είναι μία βία που δε χρειάζεται μέχρι εκεί να φτάσει. Κι όμως φτάνει μέχρι εκεί. Τον νίκησες, τον έριξες κάτω, ε δεν θα τον σκοτώσεις κιόλας; Κατάλαβες τη θέλω να πω;

A: Οι συγκεκριμένοι είναι και Χρυσανγίτες;

I: Δεν ήξερα αν ήταν. Και δεν μπορώ να δω τη συνέχεια γιατί αυτοί οι μαθητές τώρα αποφοίτησαν. Τώρα έχουμε άλλους. Κατάλαβες; Δεν έχω ένα σταθερό αριθμό μαθητών τους οποίους μπορώ να παρακολουθώ επί πάρα πολλά χρόνια. Αλλά αυτό που βλέπω είναι ότι ο τρόπος λειτουργίας είναι ο ίδιος. Τώρα έχει επικρατήσει αυτό. Οι ομάδες της Χρυσής Αυγής. Τα τελευταία δύο χρόνια.

A: Και μπορείς να πεις, περίπου πόσοι νομίζεις ότι είναι στο σχολείο;

I: Σε κάθε τμήμα των 18 παιδιών εγώ έχω τουλάχιστον 2-3 που είναι φανεροί και έχουν βγει μπροστά και μου την έχουν πέσει κιόλας. Ένας μου λέει «Κοιτάξτε αυτά τα κομμουνιστικά να τα κόψετε εδώ μέσα!». Σε τέτοιο στυλ. Ο μαθητής μου! Τι είναι αυτά τα κομμουνιστικά που νομίζει αυτός; Στην τεχνική εκπαίδευση είχαμε απολύσεις καθηγητών φέτος, είχαμε κλείσιμο ειδικοτήτων, γίνανε χοντρά πράγματα. Κι επειδή εγώ ήμουν μπροστά σ' όλα αυτά, έρχεται στο μάθημα και μου λέει «Αυτά τα κομμουνιστικά να τα κόψετε». Αυτό δεν μπορούσα εγώ να φανταστώ ότι θα συμβεί από μαθητή μου, πριν από δύο χρόνια. Ίσως αυτό που άλλαξε, είναι ότι μπορούν τώρα και μιλάνε.

Τώρα έχει μία σημασία, η βάση στην οποία πιάνει αυτή η τακτική. Είναι παιδιά, είτε Έλληνες, είτε μετανάστες, που δεν έχουν παιδέψει πολύ το μυαλό τους, έχουν πολύ απλοϊκό τρόπο σκέψης, είναι συνήθως ναι, με κάποιους που προσπάθησα να έρθω σε επαφή και να μιλήσω, την έχουν ζήσει τη βία μέσα στο σπίτι τους, πολλά απ' αυτά τα παιδιά. Δηλαδή δύο στους τρεις, από το μικρό δείγμα, γιατί δεν μπορώ εγώ να βγάλω συμπέρασμα γενικά, δύο στους τρεις έτρωγαν χοντρό ξύλο απ' τον πατέρα τους, και έτσι έμαθαν να αντιμετωπίζουν τη ζωή. Με ξύλο. Ε, τώρα τι άλλο. Δεν έχουν σχέσεις αυτά τα παιδιά. Σχέσεις, κάθε είδους σχέσεις, σχέσεις φιλικές, σχέσεις κοινωνικές. Δεν ξέρουν τι είναι συλλογικό. Είναι άτομα. Και εκεί μέσα βρίσκουν ένα ρόλο. Νιώθουν ότι εκεί μέσα έχουν και μία αξία. Νιώθουν ότι κάποιους τους σέβονται γιατί είναι έτσι δυνατοί, και μπορούν έτσι μ' αυτό να κάνουν κάτι. Αυτό το πράγμα μόνο.

A: Κάτι άλλο έτσι, για το προφίλ αυτών των μαθητών.

I: Κάτι άλλο, έχει σημασία έτσι να αναφέρω, ένα περιστατικό μιας φίλης μου αυταδέλφισσας, δεν έτυχε σε εμένα, αλλά μου το περιέγραψε. Έχει ένα μαθητή σε γενικό λύκειο, ο οποίος είναι και πολύ καλός μαθητής. Ετοιμάζεται για να είναι στέλεχος. Είναι οργανωμένος στη Χρυσή Αυγή. Αυτό το παιδί κάποια στιγμή, γιατί είναι καλός μαθητής, οπότε με την καθηγήτριά του, σαν καθηγήτρια έχει μία καλή σχέση, της είπε της καθηγήτριας ότι «Όσο είστε καθηγήτρια μου, σας σέβομαι, αλλά όταν τελειώσω το λύκειο, οι δρόμοι μας χωρίζουν. Ή εσείς ή εγώ». Έτσι απλά.. «Δεν χωράνε οι ιδέες σας εδώ πέρα. Ή εσείς ή εγώ. Αλλά για όσο καιρό θα είστε ακόμα καθηγήτρια μου, μην ανησυχείτε». Ιδιαίτερα τον τελευταίο χρόνο μιλάνε τόσο εύκολα. Μιλάνε πολύ εύκολα.

A: Σε κάποιες περιπτώσεις, το συνδέουν με τη θρησκεία ή όχι;

I: Με τη θρησκεία ε; Το συνδέουνε... Μία μαθήτριά μου, κοπέλα τώρα, η οποία μου το δήλωσε κανονικά ότι είναι Χρυσή Αυγή, πέρυσι, όχι φέτος. Άνοιξε μία συζήτηση μέσα στην τάξη, αυτή ναι, θεωρούν ότι αυτοί εδώ υπερασπίζονται τη θρησκεία, έχουν αυτό το λάθος τα παιδιά, επίσης και την πατρίδα. Εεε, εξέφρασα εγώ μία άποψη για τη Χρυσή Αυγή σε μία κουβέντα που είχαμε με κάποια παιδιά μπαίνοντας στην τάξη, και μ' άκουσε, και όταν μπήκαμε μέσα στην τάξη μου λέει «Κυρία έχω απογοητευτεί πάρα πολύ μαζί σας, γιατί θα πρέπει να νιώθουμε περήφανοι που είναι η Χρυσή Αυγή στη βουλή. Είναι οι μόνοι που μπορούν να υπερασπιστούν την πατρίδα μας και τη θρησκεία μας». Αυτή ήταν και η πρώτη φορά που άκουσα να συνδέεται τόσο άμεσα η θρησκεία. Γενικά δεν το πολύ συζητάνε τα παιδιά για τη θρησκεία... Ε.. «και είστε απ' τις καθηγήτριες που αγαπώ, που εκτιμώ κτλ., και απογοητεύτηκα πάρα πολύ σήμερα με αυτό που άκουσα». Και μου το είπε και μέσα στην τάξη, δημόσια. Όλα γίνανε μπροστά σε άλλους αυτά.

A: Μάλιστα.. Τι άλλο να ρωτήσω.. Γενικά απ' όλους με όσους μίλησα, είχε να μου πεις τις περισσότερες ιστορίες σχετικά. Ίσως είναι το τεχνικό λύκειο, ίσως το ότι είναι μόνο αγόρια, γιατί τα αγόρια φαίνεται να είναι κάπως πιο ενεργά.

I: Ναι.. το μοναδικό κορίτσι που εξέφρασε τέτοια άποψη, ήταν αυτό που ανέφερα, και μετά ψάχνοντας λίγο, είδα ότι έχει να κάνει με την οικογένειά της καθαρά.

A: Το άλλο που θα ήθελα να ρωτήσω. Γιατί πιστεύετε ότι τα παιδιά υιοθετούν αυτές τις ακροδεξιές απόψεις;

I: Ένα είναι ή από την οικογένεια, ή είναι αυτή η βάση που περιέγραψα πριν, με πολύ χαμηλή αυτοεκτίμηση, με παιδιά που τρώγαν ξύλο στο σπίτι και νιώθανε το τίποτα, τώρα νιώθουν σπουδαίοι με τη δύναμη. Αυτό. Τους κάνει να νιώθουν κάτι, να νιώθουν κάποιοι. Είναι η μοναδική αξία που μπορούν να σεβαστούν. Αλλά υπάρχει και το άλλο ότι μέσα από την οικογένεια έρχεται αυτή η άποψη.

A: Το γενικότερο κλίμα, η τηλεόραση το ίντερνετ πιστεύετε ότι παίζει κάποιο ρόλο;

I: Το ίντερνετ και η τηλεόραση, προφανώς έπαιξαν ένα ρόλο τον τελευταίο καιρό, γιατί ο τσαμπουκάς και η υπερβολή με το ξύλο, έχει αναχθεί σε μία αρχή που το δείχνει η τηλεόραση, το διαφημίζει αυτό το πράγμα. Προφανώς, έχει να κάνει με αυτό. Αλλά υπήρχε η βάση στην οποία πατάει αυτό. Δεν μπορεί αυτό να πατήσει σε οποιοδήποτε παιδί. Αυτός ο τρόπος. Και συνδέεται πάρα πολύ με τη διάλυση του σχολείου, η οποία γίνεται σιγά- σιγά. Και όσο θα διαλύεται το σχολείο και δεν θα μπορεί να δώσει αυτά που πρέπει να δώσει, τόσο θα παίρνει έκταση αυτό. Ε, τις προάλλες κάναμε μία συνεδρίαση για να δούμε πως θα αντιμετωπίσουμε τη βία. Αυτή τη βία γενικώς. Μπερδεύεται το πράγμα αν είναι μεταξύ μεταναστών ή όχι, αν είναι μεταξύ Χρυσανγιτών ή όχι. Εγώ βλέπω πολλά κοινά στοιχεία. Όταν σπάνε οι δεσμοί μέσα στην κοινωνία, όταν σπάνε οι δεσμοί μέσα στο σχολείο. Όταν δεν υπάρχουν σχέσεις μεταξύ των παιδιών, όταν δεν υπάρχουν σχέσεις μεταξύ παιδιών-καθηγητών, έχουν διαρρηχθεί, δηλαδή σχεδόν οι μαθητές μισούν τους καθηγητές. Δεν είναι καλές οι σχέσεις. Ας μην ψάξουμε τώρα το γιατί, αλλά είναι έτσι. Όταν λοιπόν δεν υπάρχουν δεσμοί, ναι υπάρχουν συμμορίες. Τι άλλο θα υπάρχει; Με αυτή την έννοια. Και συνεδριάσαμε να δούμε τη μπορούμε σαν σχολεία να κάνουμε εκεί μέσα για τη βία, είτε αυτή προέρχεται απ' τους Γεωργιανούς, είτε απ' τους Χρυσανγιτες, είτε από οποιαδήποτε ομάδα, όπως κι αν λέγεται. Ε, εγώ τοποθετήθηκα και είναι αυτή η θέση μου, ότι απέναντι σ' αυτό το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να ενισχύσεις τις σχέσεις, με κάθε τρόπο. Δηλαδή ο καθηγητής για να μπορεί να έχει σχέσεις με τους μαθητές πρέπει να έχει μικρό τμήμα, λίγα παιδιά, να μπορεί να έχει προσωπικές σχέσεις με τα παιδιά. Τα τεράστια σχολεία, με τα πολύ μεγάλα τμήματα, με όλο αυτό, δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου δεν μπορείς να το ελέγξεις. Φυσικά δεν ήταν αυτή η πλειοψηφούσα άποψη, η πλειοψηφούσα άποψη ήταν να φέρουμε αστυνομία μέσα στα σχολεία. Απ' τους καθηγητές, και λέω, αν θέλουν να διώξουν τα παιδιά απ' τα σχολεία, ας φέρουν την αστυνομία. Οι καθηγητές δηλώνουν ότι νιώθουν απειλεί από τους μαθητές. Στην πλειοψηφία τους. Και λέω αν νιώθετε απειλή από τα παιδιά δεν μπορείτε να είστε καθηγητές. Δεν θα μπορέσει ο μπάτσος να σε βάλει μέσα στην τάξη και να σε κάνει να σε σεβαστούν τα παιδιά. Τι θα γίνει; Έτσι θα πάει; Βγαίνουν μαχαίρια στα διαλείμματα, αν

φέρουμε την αστυνομία θα βγουν και όπλα!! Αυτά που γίνονται στην Αμερική θα έρθουν κι εδώ, έρχονται... Ήρθαν δηλαδή... δεν μπορούν να το δουν έτσι.

A: Τα παιδιά που δηλώνουν Χρυσανγίτες στο σχολείο, έχουν και τον ενδυματολογικό κώδικα;

I: Ε.. Ναι.. Ξυρισμένα τα μαλλιά, το έχουν αυτό και φοράνε ή μαύρα ή ασπρόμαυρα. Το κοριτσάκι όμως δεν σου περνάει απ' το μυαλό. Και είναι πολύ φανατική. Πάρα πολύ...

A: Αυτοί που δεν είναι, μπορεί να έχουνε λόγω μόδας το dress-code;

I: Ναι.. Dress-code μπορεί να έχει κάποιος και να μην είναι. Ναι υπάρχει αυτό.. Δεν είναι απαραίτητο.

A: Και μπορεί να αναφέρεται και για πλάκα η Χρυσή Αυγή στο σχολείο;

I: Α, ναι τώρα αυτό για την πλάκα. Με εντυπωσίασε το πόσο εύκολα μιλάνε γι αυτό, και πόσο εύκολα το αφήνουν να περνάει έτσι οι συμμαθητές. Σε μία συνεδρίαση ενός τμήματος, της Γ τάξης, που ζήτησαν μία ώρα συνεδρίαση για να συζητήσουν για κάτι. Το κάτι ήταν ότι ο πρόεδρος που είναι Χρυσανγίτης, στα μαθητικά συμβούλια της τάξης, ο οποίος είναι και στο δεκαπενταμελές. Αυτός ο πρόεδρος ήθελε να πει στους μαθητές, μόλις αποφοιτήσουν να κάνουν ένα χορό, σε συγκεκριμένο μαγαζί, που κανόνισε αυτός τιμή κτλ κτλ. Μόλις πήγαν να ξεκινήσουν, μόνο ένας μαθητής που είναι απόφοιτος γενικού λυκείου, και ήρθε εκεί, είναι μεγαλύτερος δηλαδή από 18, είπε, «ε όχι δεν θα κάνουμε συνεδρίαση για να ακούσουμε το Χρυσανγίτη πρόεδρο να μας πει πως πήρε μίζα και κανόνισε μαγαζί». Και ακούω τώρα τα άλλα παιδιά και λέει ο ένας «Εντάξει ρε Θ. τι σε πειράζει αυτό; Κανόνισε καλή τιμή όμως». «Έλα, έλα... », ο άλλος «Δε φτάνει που μας τα κανονίζει παραπονιόμαστε κιόλας;». Σ' αυτό το επίπεδο ήτανε... Αυτό είναι μία μεγάλη αλλαγή. Το πόσο αποδεκτό είναι από όλους τριγύρω. Μία μεγάλη αλλαγή.

A: Στις συζητήσεις που γίνονται στην τάξη δεν υπάρχουν άτομα που παίρνουν μία άλλη στάση; Διαφορετική;

I: Σε μία σύγκρουση που είχα με τον πρόεδρο αυτόν. Μέσα στην τάξη. Είπε κάτι... Ήθελε να μου επιβάλλει κάτι.. Μέσα στο μάθημα έγινε όλη η ιστορία. Ήθελε να μου επιβάλλει κάτι και του απάντησα «Εδώ εγώ αποφασίζω πως θα γίνει το μάθημα. Μπορούμε να συζητήσουμε κάποια άλλη στιγμή κάτι». Δεν θυμάμαι τώρα ακριβώς τη λεπτομέρεια για να σου πω τι ακριβώς. Και πάνω στο λόγο του είπα ότι «αυτό που κάνεις...», κάτι ένα τσουβάλιασμα έκανε, και με πήρε και εμένα η μπάλα, τώρα προσπαθώ να θυμηθώ... Έτσι αυτή η ευκολία που τσουβαλιάζουμε και απαξιώνουμε τα πάντα, ένα τέτοιο τσουβάλιασμα έκανε και πήρε η μπάλα κι εμένα και του λέω «Το τσουβάλιασμα, χωρίς κανένα επιχείρημα, είναι φασιστική

τάση». Και πετάχτηκε πάνω και μου λέει «Με είπες φασίστα; Θα σε καταγγείλω!». Και του λέω «Όχι δεν σε είπα φασίστα, σου είπα ότι αυτό που κάνεις το τσουβάλιασμα είναι φασιστική τάση, δεν τσουβαλιάζουμε ανθρώπους, προσπαθούμε να καταλάβουμε ο καθένας τι είναι. Δεν μπορείς να το κάνεις αυτό και χωρίς να επιχειρηματολογήσεις». Και επιμένει ξανά «Δηλαδή με λέτε φασίστα;»

A: Αυτό είναι Χρυσανγίτης;

I: Ναι ήταν και είναι... Και εκεί ήταν που μόνο αυτό το παιδί ο απόφοιτος, που με υπερασπίστηκε.

A: Δηλαδή σε συζητήσεις δεν υπάρχουν παιδιά που λένε άλλη άποψη;

I: Όχι. Αυτό είναι πολύ απογοητευτικό. Ναι..

A: Δηλαδή ή συναινούν ή συμφωνούν;

I: Υπάρχει μία παθητικότητα γενικά.... Υπάρχει μία παθητικότητα. Θλιβερή παθητικότητα. Ίσως όχι στη νεολαία γενικά, αλλά στα επαγγελματικά λύκεια. Είναι ιδιαίτερο κοινωνικό στρώμα εκεί μέσα. Παιδιά και πολύ φτωχά, και μετανάστες, και με χίλια δυο προβλήματα που έχουν μέσα στο σπίτι. Τα πιο πολλά δεν ζουν και με τους δύο γονείς, ή μπορεί να ζουν με έναν παππού ή με μία γιαγιά, έχουν εγκαταλειφτεί από τους γονείς... Δηλαδή είναι ένα συγκεκριμένο κοινωνικό στρώμα...

A: Άρα, συνδέεται κάπως με τη φτώχεια και με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο;

I: Πάρα πολύ.. Και τα δύο αυτά. Και τα δύο υπάρχουν στα παιδιά που έρχονται στο επαγγελματικό λύκειο.

A: Έτυχε ποτέ να έχετε μετανάστες σημαιοφόρους;

I: Μετανάστη σημαιοφόρο, δεν έτυχε ποτέ να έχουμε..

A: Αλλά αν υπήρχε θα ενοχλούσε;

I: Πιθανόν να ενοχλούνταν κάποιοι συνάδερφοι. Αλλά γενικά είναι ένα σχολείο που είναι εξοικειωμένο με τους μετανάστες. Ε, και όχι ένα, είναι πέντε σχολεία μέσα στο συγκρότημα. Έχουμε μετανάστες μαθητές που είναι πάρα πολύ καλοί. Δεν νομίζω να είχαμε πρόβλημα, αλλά κάποιοι καθηγητές, πολύ πιθανόν...

A: Πιστεύεις θα ήσαστε χωρισμένοι μισοί μισοί;

I: Ε, όχι. Πιστεύω πως θα ήταν μία μικρή μερίδα... Ναι.. Χωρίς να είμαι σίγουρη, γιατί κάθε μέρα με εκπλήσσουν και οι συνάδερφοι.

A: Οι συνάδερφοι σχετικά με τη Χρυσή Αυγή τι στάση κρατάνε;

I: Όπως περιέγραψα τους υπόλοιπους μαθητές, που είναι σε μία παθητικότητα, υπάρχει κάτι τέτοιο και στους καθηγητές τα τελευταία δύο χρόνια. Οι καθηγητές τα τελευταία δύο χρόνια,

έχουν φάει μεγάλη ήττα. Έχουν δεχτεί μειώσεις μισθών, απολύσεις... Ειδικά αυτό με τις απολύσεις ήταν μεγάλη ήττα. Τώρα έχουν σκύψει το κεφάλι, δεν μιλάνε.. Δεν αντιδρούν... Είναι παθητικοποιημένοι τουλάχιστον σ' αυτή τη φάση. Δεν πιστεύω ότι θα είναι μόνιμο αυτό, αλλά τον τελευταίο χρόνο είναι έτσι... Ε και, το τελευταίο που η συνεδρίαση για τη βία έγινε πριν από μία εβδομάδα μόλις, το ότι η πλειοψηφούσα άποψη ήταν να μας λύσει το πρόβλημα η αστυνομία ήταν θλιβερό. Δηλαδή, δεν μπορείς τη βία να τη λύσεις με την αστυνομία... Και όταν προσπάθησα εκεί να τους πω για τις σχέσεις που πρέπει να τις προσδιορίσουμε ξανά απ' την αρχή και να δούμε τι πρέπει να κάνουμε με αυτό εδώ, σηκώθηκε η συναδέρφισσα και είπε «Εγώ φοβάμαι να μπω μέσα στην τάξη για ποιες σχέσεις μου λες;». Και έμεινα με το στόμα ανοιχτό. Ή κάποιος άλλο είπε «αυτά είναι πιο θεωρητικά δεν γίνονται. Κάτι πρακτικό να τελειώνουμε». Απογοητεύτηκα πολύ, δεν περίμενα κάτι τέτοιο. Και πιστεύω ότι αυτά έχουν σχέση με την ήττα που έχουν δεχτεί οι συνάδερφοι. Έχουν χάσει και τη διάθεση για το σχολείο και τη δουλειά. Φοβούνται την αξιολόγηση, φοβούνται την απόλυση... Ένας δάσκαλος φοβισμένος δεν μπορεί να κάνει δουλειά. Δεν υπάρχει δάσκαλος φοβισμένος, δεν είναι δάσκαλος.

A: Αυτά πάνω κάτω ήθελα να ρωτήσω.. Αν έχεις να μου πεις κάποιο άλλο παράδειγμα απ' το σχολείο, σ' ακούω... Κάτι που μπορεί να έχει γίνει μεταξύ μαθητών...

I: μμμ... Αυτά τα παιδιά που είναι εκεί πέρα, κατεβαίνουν σε συγκεντρώσεις στην Αθήνα... Πρέπει να τους δίνουν, να τους πληρώνουν εισιτήρια για να κατεβαίνουν κάτω... Δεν εξηγείται αλλιώς. Ε, το ξέρουν όλοι οι συμμαθητές τους αυτό και στο διάλειμμα είναι φυσιολογικά, μια χαρά με όλα τα παιδιά, μιλάνε, κάνουν... Δηλαδή δεν καταλαβαίνουν αυτά τα παιδιά που πάει αυτό το πράγμα.. Γι αυτό και το σχολείο και το να τους δίνει κάποια εφόδια για να μπορούν να σκέφτονται, είναι πάρα πολύ σημαντικό, αλλά δεν το έχει καταφέρει το σχολείο γι αυτά τα παιδιά. Και η απλοϊκή τους σκέψη ότι εντάξει «κλέφτες, απατεώνες αυτοί που μας κυβερνάνε, θα τους δείξουμε εμείς!». Δηλαδή έτσι μπορούν να λειτουργήσουν. Έχει να κάνει με το μορφωτικό επίπεδο πάρα πολύ... Αλλά είναι παιδάκια από την άλλη. Δηλαδή δεν μπορώ να φανταστώ... δεν τα ξεχωρίζεις... Αν καθίσουμε μ' αυτά τα παιδιά και μιλήσουμε, δηλαδή εγώ κάθομαι στα διαλείμματα και μιλάω μαζί τους... Δεν έχουν κάτι περίεργο πάνω τους. Είναι παιδιά ταλαιπωρημένα, παιδιά που μπορεί να έχουν ένα θυμό μέσα τους και να μην ξέρουν και από τι είναι γιατί χίλια δυο τους φταίνε και προσπαθούν κάπως να το διοχετεύσουν... Αλλά δεν έχουν κέρατα, που λένε... Τώρα πως όμως, αν τους αναλάβουν αυτοί εκεί να τους εκπαιδεύσουν και τι θα τους κάνουν... το πιο

έτσι, αυτός ο μαθητής που ετοιμάζεται για στέλεχος που σου είπα, «Η εμείς ή εσείς» δεν υπάρχει άλλο... Δεν ξέρω μέχρι που..

A: Σε συζητήσεις που γίνονται στην τάξη με εσάς, που ξέρουνε πάνω κάτω ποια είναι η θέση σας. Μιλάνε;

I: Μιλάνε, παράδειγμα όταν μας βάλανε να κάνουμε αναπλήρωση μέσα στο Πάσχα, γιατί επειδή κάνανε καταλήψεις για τις απολύσεις των καθηγητών, μας βάλανε να κάνουμε αναπλήρωση μέσα στο Πάσχα. Τετάρτη με Παρασκευή τη δεύτερη εβδομάδα. Ο Χρυσανγίτης πρόεδρος ήρθε και με βρήκε, «κυρία εγώ δε συμφωνώ με τις καταλήψεις, αλλά τώρα μ' αυτό λέμε να κάνουμε κατάληψη. Τι λέτε εσείς;». Δηλαδή μπερδεμένα παιδιά.. Αντιφατική η συμπεριφορά τους, δεν είναι ξεκάθαρη. Έχουν περιθώρια δηλαδή αυτά τα παιδιά. Έχουν περιθώρια. Ε.. και ανάλογα σε ποιον θα πέσουν, ποιος θα τους επηρεάσει. Πιστεύω πως έχουν περιθώρια... Ναι μου μιλάν κανονικά, δεν έχουμε πρόβλημα...

A: Δηλαδή δεν έχουν το πρόβλημα ότι η δασκάλα μας αυτή μάλλον είναι αριστερή άρα...

I: Όχι.. Μάλιστα κάποια στιγμή πήγε να το εμφανίσει κάποιος, σαν κόντρα μαζί μου για τέτοιους λόγους και ήρθε και η μητέρα του. «Α, εσείς είστε που έχετε κόντρα με το γιο μου;». «Αν σας είπε ότι έχουμε κόντρα, οκ, είναι δική του εκτίμηση. Αλλά ακόμα και αν έχουμε κόντρα, είναι γιατί επιμένει να μην ασχολείται με το μάθημα, κι εγώ επιμένω σαν καθηγήτρια να τον προκαλώ για να ασχοληθεί. Αυτή είναι η κόντρα μας. Και γι αυτό το λόγο θα κοντράρομαι για πάντα. Λυπάμαι αν αυτό σας ενοχλεί». Μετά τα μάσησε λίγο εκεί πέρα, ήρθε αλλιώς, αλλιώς ήρθε να με βρει, αλλά της το έκοψα δεν έκανα συζήτηση μαζί της. Αλλιώς ήρθε να με βρει γιατί ξέρω ότι αυτός είναι από οικογένεια... Είναι αντιμετώπισιμα παιδιά, δεν είναι ακραίες περιπτώσεις. Όμως είναι τόσο εύκολο να πάει το πράγμα προς τα εκεί... Τόσο εύκολο... Υιοθετούν τις πρακτικές αυτές τόσο εύκολα που θα το έλεγα ότι έχουν φασιστικές πρακτικές, όχι ότι υιοθετούν το φασισμό. Δηλαδή πρώτα γίνεται στην πράξη και μετά θεωρητικοποιείται. Έχω αυτή την εντύπωση...

A: Ωραία, ευχαριστώ πολύ...

I: Ελπίζω να σε βοήθησα σε τίποτα, γιατί ήτανε χύμα σκέψεις...

A: Αυτό ήθελα, ευχαριστώ πάρα πολύ.

2) Γ., Π., Α., Ε., Λυκ1

Μη φοβάστε να πείτε τη γνώμη σας, όποια κι αν είναι. Εγώ δεν έχω σκοπό να την κρίνω, έχω σκοπό μόνο να την ακούσω. Γι αυτό δεν θα κάνω και σχόλια σ' αυτά που θα λέτε. Αρχικά λοιπόν, για πείτε, πως βλέπετε τις εθνικές επετείους.

Π: Πως ξεκινάμε;

Α: Όπως θέλει ο καθένας αρκεί να μιλήσουν όλοι.

Π: Να το πάμε κυκλικά

Α: Όπως θέλετε.

Γ: Ας ξεκινήσει ο Πέτρος

Π: Όχι εγώ, ας ξεκινήσουν άλλοι

Αν: Τι να πω. Για τις εθνικές επετείους. Θα έλεγα ότι που είναι κάπως αδιάφορες σε κάποιο βαθμό

Ε: Κι εγώ ποτέ δε συμμετείχα. Ποτέ δεν είχα επαφή. Ήταν απλά συνηθισμένο κάθε χρόνο. Τέσσερις φορές το χρόνο να γίνονται αυτές οι γιορτές;

Α: Ποιες είναι αυτές οι τέσσερις φορές;

Ε: 25^η Μαρτίου, 28^η Οκτωβρίου, 17 Νοέμβρη. Και ποια άλλη; Ποια λέμε; Δε λέμε άλλα εθνικές επετείους; Και ήταν απλά μία συνήθεια που είχε καθιερωθεί από παλιά. Έτσι μας είχαν μάθει.

Α: Τώρα λέτε για τον εορτασμό στο σχολείο. Πέρα απ' τον εορτασμό στο σχολείο; Δε σημαίνουν κάτι άλλο για σένα οι εθνικές επετείους;

Ε: Όχι, τίποτε άλλο.

Α: Γωγώ;

Γ: Εγώ... Ούτε εγώ έχω συμμετάσχει ποτέ σε γιορτές, όσον αφορά το σχολείο, αλλά ξέρω περίπου τι έχει γίνει σε κάθε γιορτή, δηλαδή ξέρω πάνω κάτω ιστορία. Εε απλά νομίζω ότι έτσι όπως έχουν διαμορφωθεί πλέον τα πράγματα κανείς δε δίνει την απαραίτητη βαρύτητα, αλλά όταν ας πούμε είμαι μόνη μου και διαβάζω ένα ιστορικό βιβλίο και συζητάω με την οικογένειά μου για όλα αυτά τα θέματα, **με συγκινούν, με συγκινεί ας πούμε και η επανάσταση, όλα αυτά μου αρέσουν, μου αρέσει να ασχολούμαι.**

Α: Όταν λες σε συγκινεί;

Γ: Ας πούμε για την επανάσταση του 1821, ξέρω πάνω κάτω στην ιστορία τι έχει γίνει, έχω συζητήσει με το μπαμπά μου τις απόψεις του, μου αρέσει να τα διαβάζω, μου αρέσει να βλέπω διάφορες ταινίες γι αυτά τα θέματα, μου αρέσει, μου αρέσει η ιστορία...

Α: Εσύ νιώθεις κάτι σε σχέση μ' αυτό;

Γ: Εεε εντάξει, **ως Ελληνίδα, νιώθω περήφανη**, αλλά αν ρωτήσεις ένα Τούρκο, μας βλέπουνε σαν δολοφόνους γι αυτούς. Αυτό. Αλλά ναι, **νιώθω περηφάνια**.

Π: **Εε εμένα μ' ενδιαφέρει η ιστορία περισσότερο απ' τα κορίτσια μάλλον**. Εε και συνήθως άμα διαβάσω κάποιο εξωσχολικό βιβλίο, άμα δεν είναι κάποιο αστυνομικού περιεχομένου ή μυστηρίου τέλος πάντων, θα διαβάσω ιστορικό, έχω διαβάσει βυζάντιο κάποιες ιστορίες που είχαν γίνει, έχω διαβάσει τα μυστικά του βάλτου, κάποια τέτοια που είναι αναφορά στους βαλκανικούς πολέμους. Γενικά, το βλέπω πιο πατριωτικά το θέμα, διότι δεν ξέρω, από **μικρός είχα κάποιες τάσεις πατριωτισμού. Βασικά, το πιο σημαντικό, είναι ότι έτσι όπως το θυμάμαι είναι ότι με κοιμίζε ξέρω 'γω ο πατέρας μου με το «Μακεδονία ξακουστή»**. **Οπότε κάθε φορά που το ακούω συγκινούμαι**. Εε τι άλλο να σου πω...

Α: Για τον εορτασμό στο σχολείο; Εσένα σε καλύπτει ο τρόπος που γίνεται;

Π: Ε όχι, καθόλου. Στην προκειμένη περίπτωση, χθες προχθές πότε ήτανε, πραγματικά δεν κατάλαβα το τι δείξανε στη σχολική γιορτή. Εγώ ξέρω για Κολωκοτρώνη, για Καραϊσκάκη, για τους μεγάλους ήρωες και οπλαρχηγούς, ενώ εκεί το μόνο που είδα ήταν κάποιες ντυμένες μαύρες, που ήταν μάλλον οι γυναίκες της Κορίνθου που πέθαναν οι άνδρες τους, ή στο Ζάλογγο, δεν ξέρω κάτι κάτι τέτοιο ήτανε. Είχανε μια σχέση προφανώς, αλλά δεν με συγκίνησε, δεν πέρασε τα μηνύματα που ήθελα να μου περάσει. **Και ρώτησα και μάλιστα την καθηγήτρια, την Γ., τη 17 Νοέμβρη γιορτάζουμε και είμαστε τόσο πένθος** ξερω γω με μαύρα, που ήτανε οι άλλοι. Πιστεύω είναι διαφορετικό το περιεχόμενο, κι όχι αυτό που μας δείχνουνε. Και όταν ήμουν μικρός στο δημοτικό, ήταν πιο ζωντανό. Κάναμε σκετς, κάναμε διάφορα, πιο σωστά. Ίσως φταίνει και οι καθηγητές βέβαια, γιατί πέρυσι που ήταν άλλοι καθηγητές, είχαμε ακούσει και κάποια, ένα τραγούδι που είχε βγάλει ο ίδιος ο καθηγητής, ο πως τον λένε, ο Σ., είναι ανάλογα και πως θα το δει ο ίδιος ο καθηγητής, άμα το βλέπει πιο εθνικά, πιο να το θυμηθούμε, ή αν το βλέπει, εντάξει απλά να κάνουμε τη γιορτή. Τι άλλο να πω;

Α: Αν νομίζεις ότι τελειώσεις δε χρειάζεται να πεις κάτι άλλο. Γενικά, μην πιέζεστε να πείτε πολλά. Όσα νομίζετε...

Π: Βασικά, δεν ξέρω τι να πρωτοπώ.

Α: Σαν επέκταση αυτού οι παρελάσεις. Πως τις βλέπετε;

Αν: Για να πω την αλήθεια δεν έχω πάει ποτέ σε παρέλαση, ούτε έχω συμμετάσχει σε παρέλαση. Απλά σχετικά βασικά με αυτό που λέγαμε πριν, πιστεύω αυτή η διαφορά με το δημοτικό σε σχέση με το λύκειο είναι επειδή στο δημοτικό μαθαίνουμε κάποια πολύ βασικά

πράγματα, ενώ μεγαλώνοντας, εντάξει η αλήθεια είναι ότι δεν είναι αυτή η πραγματική ιστορία, δεν είναι μία πλευρά, ότι εμείς είμαστε οι Έλληνες και κάναμε τα καλά, **έχουμε κάνει κι εμείς πολλά κακά, προς τους Τούρκους συγκεκριμένα**. Δηλαδή, είναι ανάλογα τι θα διαβάσεις, **αν διαβάσεις βιβλία των Τούρκων είναι αλλιώς γραμμένη η ιστορία**, απ' ότι αν διαβάσεις τη δική μας ιστορία. Και είναι κάπου στη μέση η αλήθεια, οπότε φαντάζομαι εμένα προσωπικά γι αυτό δεν με συγκινεί πια.

A: Τη γνώμη σου για τις παρελάσεις δεν μας είπες...

Αν: Δεν ξέρω, δεν έχω πάει ποτέ σε παρέλαση. Οπότε...

A: Οπότε, θεωρείς χρήσιμο να γίνονται, να μη γίνονται...

Αν: Θεωρώ ότι δεν γίνονται με το σωστό τρόπο βασικά, γιατί γίνονται... Τα κορίτσια για να ντυθούν, να πάνε να κάνουν παρέλαση, να γνωρίσουν τα παιδιά απ' το Ανατόλια, να γνωρίσουν τα παιδιά απ' το άλλο σχολείο, ε τα αγόρια, πάνω κάτω γι αυτό το λόγο, τα περισσότερα τουλάχιστον, όχι όλα.

E: Να χάσουν μάθημα...

Αν: Ναι, να χάσουν μάθημα, εκεί για τις πρόβες, οπότε ναι... Δεν βρίσκω ουσιαστικό λόγο να γίνονται.

Π: Για τις σχολικές λέμε ή για τις στρατιωτικές;

A: Αφού ξεκινήσαμε με τις μαθητικές ας πούμε γι αυτές, και ύστερα θα σχολιάσουμε και τις στρατιωτικές.

E: Ούτε εγώ έχω πάει σε παρέλαση, βασικά πιο μικρή ίσως και να πήγαινα με τους γονείς μου. Αλλά, ούτε είχα ποτέ την περιέργεια να συμμετάσχω, ούτε το είχα ανάγκη ποτέ, να πάρω μέρος στο σχολείο.

Γ: Ούτε εγώ, έχω πάρει μέρος ποτέ σε παρέλαση, και νομίζω ότι τώρα έτσι όπως είναι τα πράγματα, όπως είπαν και τα κορίτσια, δεν γίνονται για τους σωστούς λόγους και με το σωστό τρόπο. Έχω πάει σε παρελάσεις και σε παρελάσεις που ήταν σωστά οργανωμένα, ας πούμε σε διάφορα ιδιωτικά σχολεία, που είναι οργανωμένοι οι μαθητές, οι καθηγητές κι αυτά, και γίνονται έτσι με ωραίο τρόπο που είναι ωραίο το θέαμα, μου αρέσει γιατί βλέπω ότι όλοι οι άνθρωποι συγκεντρώνονται σ' ένα μέρος για να τιμήσουν τα γεγονότα, τους ήρωες, και αυτό με συγκινεί εμένα επίσης. Όταν γίνεται με το σωστό τρόπο και είναι ωραίο το θέαμα, μου αρέσει. Αλλά, τώρα έχει γίνει, προκλητικό, το κάνουν οι μαθητές καθαρά από αγγαρεία.

Αν: Προκλητικό τι εννοείς;

Γ: Αυτό που είπε η Άννα κι όλες. Ότι φοράνε τα κορίτσια τις κοντές τις φούστες, βάφονται, ντύνονται και όλα αυτά. Αλλά, όταν είναι σωστά οργανωμένα και θέλουν όντως να το

κάνουνε αυτό το πράγμα, αυτοί που συμμετέχουν είναι πολύ ωραίο θέαμα, **γιατί είμαστε όλοι μαζί ενωμένοι μία μέρα το χρόνο**, είναι όλο το έθνος ενωμένο.

Π: Έχουν δίκιο τα κορίτσια, όσον αφορά τις σχολικές παρελάσεις, ότι όντως είναι με τις φούστες κι αυτά, κι ότι δε νιώθουν... Απλά για αγγαρεία. Σε κάποιο σχολείο για παράδειγμα ξέρω ότι τους λένε «ελάτε να κάνουμε ώστε να βρούνε άτομα, και θα σας αφήσουμε μία μέρα να μην κάνετε μάθημα, θα σας σβήσουμε μία ολόκληρη μέρα απουσίες, 7 απουσίες». Ε, αλλά ότι έχουμε χάσει το πραγματικό νόημα της παρέλασης. Άλλοι λένε ότι δεν τους νοιάζει κι ότι θέλουν να καταργηθούν οι παρελάσεις γιατί είναι εθνικιστικού περιεχομένου. Ενώ, πραγματικά κάνουμε παρέλαση, γιατί κάποιοι που αναφέραμε και πιο πριν, οι οπλαρχηγοί και πόσοι άλλοι πέθαναν, σκοτώθηκαν. Και πλέον έχουμε αδιαφορήσει και λέμε τι σιγά το πράγμα, και δεν θα ήμασταν καν στη θέση αυτή. Ε, από εκεί και πέρα οι στρατιωτικές παρελάσεις πρέπει να γίνονται. Μας θυμίζουνε αυτά τα γεγονότα, **μας ανασηκώνουνε, μας θυμίζουν ότι είμαστε ένα έθνος, κι όχι αριστερός δεξιός και δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο.**

Αν: Γιατί πιστεύεις ότι γίνεται αυτό με τις στρατιωτικές παρελάσεις συγκεκριμένα;

Π: Να σου πω, έχω κάνει παρέλαση, και σχολική έχω κάνει, και στρατιωτική έχω κάνει. Ε όχι με στρατιωτική στολή, με σωματείο Κρητικών, και ε δηλαδή είμαι σ' αυτό το σωματείο και όλα αυτά τα σωματεία που βλέπετε με τσολιάδες κι αυτά έχει κι άλλα και είμαστε και εμείς με το κρητικό. Και δηλαδή είναι πολύ μεγάλη η συγκίνηση. Έχω δακρύσει όταν πηγαίνω, γιατί παίζει από πίσω εμβατήριο, είναι τουρού τουρού τουρού, δεν ξέρω αν έχει ακούσει, και περπατάς στο βηματισμό, και οι περισσότεροι δεν ξέρουν καν τι είναι αυτό, κάνουν μόνο τα χέρια έτσι, και δεν ξέρουν, και παίζουν το Μακεδονία ξακουστή και πρέπει να πας ακριβώς σε αυτόν το ρυθμό, και από πίσω ακούγεται αυτό και πραγματικά σου θυμίζει. Εγώ εκεί σκέφτομαι τον παππού μου που τον έχω χάσει όταν ήμουν μικρός, δε το θυμάμαι καλά και γενικά εε να συγκινούμαι, δεν ξέρω γιατί, συγκινούμαι.

Αν: Το ότι έχεις χάσει τον παππού σου πως συνδέεται με τις εθνικές επετείους.

Π: Δε συνδέεται, απλά τον σκέφτομαι και μου έλεγε ιστορίες, μου έχει πει και ο παππούς μου και ο άλλος και ο πατέρας μου διάφορες ιστορίες. Μην αναφερθώ τώρα παραπάνω.

Αν: Οκ. Ωστόσο τα τάνκς, τα αεροπλάνα, τα οποία χρειάζονται και αρκετά χρήματα για να κινηθούνε, γιατί πιστεύεις ότι παρελαύνουν;

Π: Α οκ, Να σας πω. Ε για τα αεροπλάνα, ε να σας εξηγήσω λίγο πιο γενικά. Καταρχήν, ο στρατός, οι φαντάροι για παράδειγμα είναι αυτοί που υπηρετούνε και συνδέονται με τους πολέμους. Ε (παύση). Ναι επιβαρύνουν, επιβαρύνουν, επιβαρύνουν οικονομικά, και δεν ξέρω, ίσως να μη χρειάζεται τόσο πολύ, όχι, ναι, ε μπορεί, αλλά δεν ξέρω.

Αν: Ωραία, μπορεί κάτι να επιβαρύνει οικονομικά, αλλά να έχει πολύ μεγάλη σημασία. Συγγνώμη, δεν ήθελα να προιδεάσω τη συζήτηση. Μπορεί κάτι έχει μεγάλη οικονομική αξία, αλλά να είναι τόσο σημαντικό που να αξίζει να γίνεται. Υπάρχει για σένα μια τέτοια μεγάλη αξία;

Π: Προφανώς είναι μεγάλη η αξία. Τι να σου πω, είναι μία ιστορική στιγμή, Δεν μπορώ να το εκφράσω. Εεε (παύση). Πώς να το εξηγήσω. Εε είναι συνέχεια. Για παράδειγμα εγώ, πως θα βλέπω το γιο μου μια μέρα. Για παράδειγμα ο πατέρας μου, με βλέπει και με θαυμάζει, θέλει να με φτάσει πιο ψηλά, να με κάνει να προσπαθώ, από παιδί να γίνω άντρας...

Αν: Αυτό πως συνδέεται με τις στρατιωτικές παρελάσεις;

Π: Να σας πω. Αυτή είναι η ιστορία του γιου, με τον πατέρα. Υπάρχει έτσι με γενιά με γενιά, από τότε παλιά, την αρχαία ιστορία, μέχρι σήμερα. Έχει μία συνέχεια. Που σημαίνει ότι εμένα ο πατέρας μου θα μου πει κάποια πράγματα, εμένα παιδί μου μου έχουν κάνει αυτό, να προσέχεις εκείνο, με έχουν αδικήσει έτσι, να προσέχει εκείνο το άλλο, να ξέρεις τι έχει γίνει με μένα. Έτσι πρέπει να ξέρουν την ιστορία. Τι έχει γίνει πιο παλιά, όπως λέει στις ταινίες, στους 300 για παράδειγμα, λέει ότι την ώρα που τέλος πάντων είχαν σκοτωθεί οι 300 έλεγε, ότι οι Έλληνες, όχι έγινε αυτή η μάχη και θέλουμε οι Έλληνες, μετά από χρόνια, κάθε φορά που περνούν από αυτό το σημείο να λένε **«Όξις αγγέλοι Λακεδαιμονίοι ότι γη κείμεθα, της ημάς ρήμασι πειθόμενοι»**. Κι αυτό ναι, μετά από δύο χιλιάδες χρόνια το λέμε. Αυτό θα πρέπει να σας συγκινεί. Κάτι είπε κάποιος τόσα χρόνια πριν, και ακόμα το λες εσύ και αισθάνεσαι περήφανος που το πε και αισθάνεσαι ότι είναι πατέρας, του πατέρα, του πατέρα, του πατέρα, του πατέρα σου.

Αν: Οκ. Πως το συνδέεις αυτό με τη στρατιωτική παρέλαση, τα τανκς και τα αεροπλάνα;

Π: Κοίτα, ε, τι ήθελα να πω. Για τις παρελάσεις ε, και τα τανκς, ε... Είναι ένα σύνολο. Δηλαδή είναι συνέχεια, είναι αυτά που πολέμησαν τον εχθρό.

Αν: Στην 25η Μαρτίου, παρέλασαν τα τανκς και τα αεροπλάνα, το 1821 δεν υπήρχαν τανκς και αεροπλάνα. Άρα, γιατί παρέλασαν;

Π: Και τι να γινότανε; Να βγαίνανε με τουφέκια της εποχής εκείνης;

Α: Δεν ξέρω... Δεν έχω να προτείνω κάτι. Απλά ρωτάω γιατί νομίζεις εσύ ότι συμβαίνει;

Π: Αα κοιτάξτε. Είναι σίγουρο και ότι είναι μία ένδειξη δύναμης. Για παράδειγμα τώρα με την Τουρκία που είναι και 28η Οκτωβρίου, εε 25η Μαρτίου, ε έχουμε ανοιχτές πληγές με την Τουρκία, το 1996 έγιναν τα Ίμια, το 1974 έγινε με την Κύπρο, χάσαμε την μισή Κύπρο.

Αν: Άρα, θεωρείς ότι είναι επίδειξη δύναμης στους εθνικούς μας αντιπάλους;

Π: Είναι και επίδειξη δύναμης ότι είμαστε εδώ.

Α: Εσείς κορίτσια;

Π: Και είναι και ένα σύνολο. Δεν μπορείς να βάλεις μόνο φαντάρους. Πρέπει να βάλεις και κάτι ακόμα.

Γ: Εγώ συμφωνώ με τον Π. Και όντως είναι ένδειξη δύναμης, γιατί εντάξει υπάρχουν πολλές αντιπαραθέσεις με τις άλλες χώρες, οπότε πρέπει να δείχνουμε στους αντιπάλους ότι ξέρετε είμαστε και εμείς εδώ, και είμαστε Έλληνες παρόλο που μας κράζετε και λέτε ότι δεν είμαστε καλοί. Αλλά, όντως είναι πολλά τα χρήματα που ξοδεύει η χώρα...

Π: Τόσα τρώνε οι άλλοι ρε, σιγά τα χρήματα που δίνουν δηλαδή...

Γ:... για να επιδεικνύουν δύναμη, αλλά όντως, αλλού κι αλλού μπορούν να τα ξοδέψουν, ας τα ξοδέψουν και εκεί. Στη Eurovision τα ξοδεύουν, ας τα ξοδέψουν και για τις παρελάσεις.

Π: Ακούγεται σίγουρα;

Γ: Μην αγχώνεσαι Π. η γνώμη σου θα διασκορπιστεί σίγουρα στην Αθήνα...

Α: Εσείς κορίτσια;

Ε: Δείχνουμε σίγουρα το μεγαλείο της χώρας έτσι. Δεν έχει μεγάλη ανταπόκριση από όλο τον κόσμο. Παρόλο που γίνεται η προσπάθεια κάθε χρόνο. Ε, κάποιοι το πιστεύουν και το αποζητούν συχνά. Κάποιοι άλλοι όχι. Αλλά πιστεύω είναι καλό να μη σταματήσουν να γίνονται οι παρελάσεις.

Αν: Ε, εγώ, πιστεύω ότι ουσιαστικά τουλάχιστον, δεν είναι μία πράξη για να δείξουμε ότι είμαστε εδώ. Γιατί σε μία πραγματική αναμέτρηση με μία άλλη χώρα, όπως έχει αποδειχτεί από την ιστορία, μόνοι μας δεν έχουμε τις δυνάμεις για να υπερασπιστούμε τη χώρα μας. Ωστόσο, βασικά όμως είναι μία συμβολική περισσότερο πράξη, η οποία, ναι θα έπρεπε να γίνεται, γιατί, ναι, βασικά είναι συμβολικό, οπότε μας θυμίζει κάποια πράγματα, τα οποία θα ήταν καλό να μας τα θυμίζει. Τώρα ως προς τα χρήματα, ήτανε πολύ καλή η τοποθέτηση αυτού του ερωτήματος.

Ε: Εντάξει, απλά έρχονται κι άλλοι από πίσω, και εντάξει το να μη δουν τίποτα, κανένα έθιμο, καμία παράδοση, δεν υπάρχει κάτι καλύτερο, μετά δεν θα υπάρχει κάτι.

Γ: Ίσως και να είναι και ένας τρόπος να αφυπνίζονται οι νέοι, γιατί με κάτι τέτοια τρελαίνονται οι νέες γενιές, με πολεμικά και το ένα και το άλλο, οπότε κινεί λίγο το ενδιαφέρον.

Ε: Δηλαδή κάποιος μπορεί να έχει το δικαίωμα να επιλέξει τι θέλει και τι όχι, αλλά παρόλα αυτά θα πρέπει να γίνονται οι παρελάσεις και όποιος θέλει ακολουθεί, και καλό είναι να γίνεται για να το βλέπουν και οι επόμενοι. Να συνεχίζει κάπως...

A: Ωραία. Ένα άλλο θέμα τώρα, που αγγίζει και πάλι τις παρελάσεις. Μετανάστες σημαιοφόροι.

(παύση)

E: Εγώ δεν έχω πρόβλημα. Αν είναι αριστούχος, οκ.

Αν: Κι εγώ το ίδιο.

Γ: Ε, κι εγώ είμαι υπέρ. Γιατί από τη στιγμή που έχουν μεγαλώσει εδώ, σέβονται τις παραδόσεις και την ιστορία του τόπου που μένουν, είναι ισάξιοι στο να κρατήσουν τη σημαία, γιατί ένας Έλληνας που δεν σέβεται και δεν αγαπά ουσιαστικά τον τόπο του δεν αξίζει να κρατήσει την ελληνική σημαία, ενώ μπορεί να είναι κάποιος άλλος που να μην είναι από δω η καταγωγή του, αλλά από κάπου αλλού, αλλά να νιώθει πατρίδα του την Ελλάδα και να αγωνίζεται γι αυτή καθημερινά, μπορεί να την κρατήσει εγώ θεωρώ.

Αν: Κι εγώ συμφωνώ απόλυτα. Υπάρχουν Έλληνες που δεν θέλουν, δε συμπεριφέρονται όπως θα έπρεπε, αλλά υπάρχουν μετανάστες που η συμπεριφορά τους στην Ελλάδα είναι πολύ καλύτερη.

A: Απλά, τώρα περνάτε λιγάκι σ' ένα άλλο ζήτημα. Στο πως συμπεριφέρονται οι μετανάστες που ζουν εδώ. Αυτό είναι άσχετο με το αν θα γίνει κανείς σημαιοφόρος. Σημαιοφόρος θα γίνει ο αριστούχος. Είτε είναι καλός και σέβεται είτε όχι. Μπορεί ένας Έλληνας που δεν σέβεται την Ελλάδα, να είναι αριστούχος και σημαιοφόρος. Θα του πει κανείς τίποτα;

Γ: Όντως ναι, απλά είναι ένας παράγοντας που ίσως να μπορούσε να το καθορίσει.

A: Οκ. Αλλά στον κανονισμό δεν λέει, καλό παιδί που σέβεται την πατρίδα και είναι αριστούχος γίνεται σημαιοφόρος.

A/E/Γ: Ναι ναι...

Γ: Ε ναι αν είναι αριστούχος, δεν μπορείς να πεις τίποτα. Θα ήταν ρατσιστικό.

Π: Για μένα, για τη συγκεκριμένη περίπτωση, ίσως ακόμα και για τους Έλληνες, θα μπορούσαμε να τους ρωτάμε. Θέλεις να κρατήσεις τη σημαία; **Γιατί κρατάς κάτι που κληρονομικά δεν σου ανήκει.** Από εκεί και πέρα άμα εσύ αισθάνεσαι... Υπάρχουν φιλέλληνες που λέμε, και πιο παλιά που ήρθαν και πολέμησαν ξένοι το 1821. Αυτοί αισθάνονται Έλληνες και έχουν σαν δεύτερη πατρίδα τους την Ελλάδα, οπότε προφανώς αν υπήρχε ένας τέτοιος θα ήταν τιμή να την κρατήσει. Οπότε, στην αντίστοιχη περίπτωση ναι. Αλλά, δεν ξέρω, νομίζω πως πρέπει να τον ρωτήσει τον άλλο, όχι έτσι, και ναι... **Είναι δύσκολο.**

Γ: Ναι, ναι είναι δύσκολο θέμα.

Π: Βασικά είναι κάτι που δεν σου ανήκει. Αν τώρα αισθάνεσαι ότι σου ανήκει, ναι. Αλλά, χωρίς έτσι, απλά επειδή είναι αριστούχος, όχι...

Γ: Απλά, εγώ σκέφτηκα τώρα ότι αν ήμουν σε άλλη χώρα και είχα μεταναστεύσει, και μου ζητούσαν να κρατήσω τη σημαία, επειδή θα είχα αριστεύσει, δε θα την κρατούσα...

Π: Κι εγώ το ίδιο...

Γ: ... Θα έδινα σε κάποιον από τη χώρα να τη κρατήσει.. Δεν ξέρω..

Α: Άλλο ζήτημα τώρα. Κάποιοι Έλληνες της ομογένειας, δηλαδή Έλληνες που έχουν μεταναστεύσει πριν πολλά χρόνια σε άλλες χώρες, κάθε Μάρτη κάνουν παρελάσεις στις πόλεις όπου ζουν. Αυτό πως το βρίσκετε;

Γ: Αυτό δεν το ήξερα εγώ.

Π: Στην Αμερική κάνουν σίγουρα.

Π: Ε, δεν ξέρω πως θα ακουστεί αλλά πιστεύω **πως η Ελλάδα είναι μία μεγάλη ιστορία**. Γι αυτό κάνουνε. Σε άλλες χώρες που μπορεί να έχει ομογενείς, μπορεί να μην κάνουνε. Αισθανόμαστε από μόνοι μας πιο περήφανοι, οπότε συνεχίζουμε αυτό... πώς να το πω... Απλά ίσως αυτοί που φύγανε να θέλανε να είναι στην Ελλάδα, αλλά... Έχω δει βίντεο που λένε, αχ μακάρι να ήμουν στην Ελλάδα, οπότε τώρα δεν μιλάμε για το δικαίωμα αν πρέπει να τους αφήνουνε ή όχι, αλλά είναι καλό. Είναι καλό, κάνουν αυτό που θέλουν. Αν δεν ήθελαν δε θα έκαναν. Οπότε έχουν κάθε δικαίωμα και μπράβο τους.

Ε: Κι εγώ πιστεύω ότι έχουν δικαίωμα να το κάνουνε γιατί νιώθουν ότι είναι μακριά από τους συγγενείς τους, αισθάνονται μόνοι τους, και είναι ένας τρόπος για να μην αποξενωθούν τελείως. Και θέλουν να το κάνουν, σαν χρέος.

Α: Ναι, αν το αισθάνονται, γιατί να μην το κάνουν. Απ' την άλλη αν το κάνουν όμως επειδή έχει καθιερωθεί σαν έθιμο, εντάξει, δεν ξέρω. Αν το αισθάνεσαι να το κάνεις...

Γ: Εγώ βασικά, δεν μπορώ να πω ότι έχουν δικαίωμα να το κάνουν, γιατί δεν ξέρω δεν μου κάθεται καλά αυτή η έκφραση...

Π: Αν έλεγαν ας πούμε να το κάνουν στην Τουρκία... Θα ήταν θέμα, ναι...

Γ:... αλλά επειδή οι πιο πολλοί έχουν μεταναστεύσει για λόγους που ουσιαστικά δεν ήθελαν, για δουλειά κτλ, είναι προς τιμήν τους που το κάνουν, χωρίς να υποτιμά τις άλλες χώρες που τους φιλοξενούν, αν το κάνουν κιόλας και σ' αυτό το πλαίσιο, γιατί μπορεί να τύχει να υπάρχουν εθνικιστικά κινήματα και όλα αυτά και να δημιουργηθούν εχθρότητες και αντιπαλότητες. Αλλά, όχι καλά κάνουν, γιατί έτσι νιώθουν πως μπορούν να ενωθούν από το σύνολο που τους έχει χωρίσει από την Ελλάδα, διαγωνίζονται τις παραδόσεις, τα ήθη, και τα παιδιά τους που έχουν γεννηθεί εκεί, γνωρίζουν έθιμα, παίρνουν μία δόση από Ελλάδα, οπότε είναι καλό.

A: Αν στην Ελλάδα, οι Αλβανοί που είναι ένα μεγάλο ποσοστό, κάνουν κάτι αντίστοιχο. Πως θα σας φανεί;

Π: Έχουνε κάνει. Στην Αθήνα, έγινε κάτι, δεν θυμάμαι.

A: Α ναι; Δεν το είχα υπόψη μου. Αυτό πως σας φαίνεται;

Γ: Ε, εμένα αν μιλήσω με βάση τη λογική και το ότι είμαστε πολύ πολιτισμένοι άνθρωποι, επειδή οι Αλβανοί πλέον αποτελούνε ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού μας και οι άνθρωποι αυτοί μας έχουν βοηθήσει σε πολλές δουλειές. Έχουν αναλάβει όλες τις χειρωνακτικές δουλειές, γιατί όλοι οι Έλληνες έχουν γίνει επιστήμονες... Έ, καλά θα έκαναν με την έννοια ότι πάλι θα προσπαθούσαν να κρατήσουν κάτι απ' την πατρίδα τους, ένα κομμάτι απ' τον εαυτό τους. Αλλά, δεν μπορώ να κρύψω ότι με τσιγκλάει κι ότι δεν μου αρέσει πολύ.

A: Μπορείς να εξηγήσεις γιατί;

Γ: **Γιατί εδώ είναι η Ελλάδα. Δεν είναι ωραίο που το λέω, απλά έτσι αισθάνομαι, γιατί εδώ όχι είμαστε Έλληνες, απλά είναι η Ελλάδα, η Ελλαδίτσα, με τις παραδόσεις της, η μικρή Ελλάδα, που είμαστε όλοι μαζί ενωμένοι... Όχι, όχι, όχι...** Ναι, είναι λίγο παράξενο το συναίσθημα, δεν το είχα σκεφτεί ποτέ... Αλλά είναι όντως λίγο, εμένα που τσιγκλάει λίγο.

Αν: Και μενα μου φαίνεται περίεργο είναι η αλήθεια. Ε, ναι. Η αλήθεια είναι ότι δεν μπορείς να πας να κάνεις παρέλαση για τη χώρα σου σε μία άλλη χώρα. Εντάξει ναι, όταν μιλάμε γενικά, με τη λογική, δεν μας κακοφαίνεται, αλλά τώρα πρακτικά, ναι νομίζω κι εγώ ότι έχω πρόβλημα.

A: Έ;

E: Ε, γενικά σίγουρα δεν θα σηκώνόμουν να πάω σ' αυτή τη διαδήλωση, πιστεύω ότι δεν είμαστε και τόσο πολιτισμένοι και σίγουρα θα υπήρχαν αντιδράσεις, έστω μικρή μερίδα του πληθυσμού θα έκανε μεγάλη φασαρία. Αλλά, όσοι λέμε ότι εμείς στο εξωτερικό έχουμε δικαίωμα να κάνουμε παρελάσεις, πρέπει αντίστοιχα να δεχτούμε ότι θα γίνονται κι εδώ.

A: Εσένα προσωπικά; Πως σου φαίνεται;

E: Προσωπικά, αν κατέβαινα στην παραλία και έβλεπα να παρελαύνουνε μετανάστες θα γελούσα και θα έφευγα. Θα γύρναγα την πλάτη μου. Δεν θα ήθελα να κάτσω να το δω. Ναι αυτό. Θα απαξιούσα και θα έφευγα.

Π: Ε, ίσως τώρα μας είπατε μετανάστες γενικά... εε...

A: Ανέφερε ενδεικτικά τους Αλβανούς γιατί είναι οι περισσότεροι από τους μετανάστες που ζουν στη χώρα, τα παιδιά τους πηγαίνουν σχολείο και έχουν ενσωματωθεί κατά κάποιο τρόπο στην ελληνική κοινωνία. Γιατί μπορούν σίγουρα να παραλληλιστούν με τους Έλληνες στο Τορόντο, ή στην Αστόρια.

Π: Νομίζω έχει σχέση η πολιτεία. Το Τορόντο ας πούμε θα τους έχει αφήσει λογικά.

Α: Δεν έχουμε την ευκαιρία να σας δείξω τις εικόνες που θα σας έδειχνα. Όχι μόνο τους έχει αφήσει, αλλά στους επισήμους είναι ο αντίστοιχος δήμαρχος του Τορόντο, ο μητροπολίτης, αλλά και πολλοί ακόμα επίσημοι της πολιτικής σκηνής τους Τορόντο.

Π: Α, ωραία.

Γ: Συγγνώμη που σε διακόπτω (Π), αλλά θέλω να πω ότι εκεί έχουν τελείως διαφορετική παιδεία και εκπαίδευση. Ή νομίζω ότι, ή βασικά όχι, πλέον μπορεί να μας βλέπουν όπως βλέπουμε εμείς τους Αλβανούς, αλλά πιο παλιά που ήμασταν πιο καλά και οικονομικά κιόλας και δε γινόντουσαν όλα αυτά με τη χώρα μας, επειδή αυτοί έχουν μεγαλώσει διαφορετικά και είναι πιο πολιτισμένοι από τους Έλληνες το έβλεπαν διαφορετικά. Δηλαδή αυτό ήταν ένα θετικό για τους Έλληνες του εξωτερικού.

Π: Ε, θα με πείραζε λογικά. Ναι, θα με πείραζε. Λογικά, επειδή πέρυσι δεν ξέρω τι έγινε, ξέρω ότι έγινε η πορεία, αλλά δεν ξέρω τι έγινε. Αλλά βγήκε το γνωστό κόμμα και τους έκραζε. Η Χρυσή Αυγή. Πιστεύω και η πολιτεία θα διαφωνούσε. Είναι θέμα πολιτείας. Αλλά δεν μπορεί μία πολιτεία που απαξιεί ας πούμε για τους ομογενείς, για τους Έλληνες του εξωτερικού, δεν μπορεί να λέει στη χώρα να κάντε εσείς και να μη δίνει για τους άλλους.

Α: Εσύ προσωπικά πως το βρίσκεις;

Π: Εγώ προφανώς δεν θα πήγαινα στην παρέλαση αυτήν. Ούτε θα συμμετείχα

Α: Πως θα σου φαινόταν όμως; Αν κρινόταν από εσένα; Θα έπρεπε να γίνει ή όχι;

Π: Ίσως αν θέλανε να το κάνουν σε κάνα σπίτι, να μαζέψουν την οικογένειά τους, να το γιορτάσουν έτσι. Όχι όμως δημόσια. Να σου πω. Κι εγώ προσωπικά αν ήμουν στην Αλβανία, δε θα έβγαινα έξω στο δρόμο να πανηγυρίσω με σημαίες και τέτοια. Την επέτειο εκείνη, θα έφερνα την οικογένειά μου και τους γνωστούς σε ένα χώρο και θα γιορτάζαμε μεταξύ μας. Και να μη το μαθευτεί κανείς, και να μη το μάθει κανείς. Γιατί έτσι κι αλλιώς μ' αυτή τη χώρα έχουμε ανοιχτά μέτωπα εδώ και 10 χρόνια.

Α: Με το Πακιστάν ας πούμε, δεν έχουμε ανοιχτά μέτωπα. Αν κάναν αυτοί μία παρέλαση;

Π: (Γέλια). Όχι δεν έχουμε. Ξέρω γω, δεν ξέρω. Τι να πω. Ε είμαι σ' αυτό. Είμαι κάθετος. Όχι.

Α: Οκ. Αλλά γιατί; Μπορείς να εξηγήσεις;

Π: Ε δεν μπορώ να το εξηγήσω λογικά. Είναι συναισθηματικό.

Α: Δηλαδή με επιχειρήματα δεν μπορείς να το στηρίξεις;

Π: Όχι είναι συναισθηματικό. Και εντάξει, ε τώρα νομίζω ότι ναι λογικά μπορούμε να τους αφήσουμε, και ως δημοκρατικοί, ναι, πρέπει να τους αφήσουμε, Αλλα, εεε, εφόσον πρώτα έχει δώσει κάποια πράγματα στους Έλληνες. Δεν μπορείς απ' τη μια να κόβεις απ' τους

Έλληνες, να κάνεις το ένα το άλλο, και απ' την άλλη στους άλλους να δίνεις. Ας πούμε τώρα, στις πανελλήνιες, κόβουν απ' τους πολύτεκνους τα μόρια και στους άλλους που είναι εδώ πέρα και στους μουσουλμάνους τους έχουνε με 15.000 να μπουν ιατρική. Δίνεις, ξέρω γω στους άλλους, ή στους ομογενείς, δε δίνεις εντάξει. Δηλαδή κόβεις απ' τους πολίτες σου και αυξάνεις στους άλλους. Ε τότε δεν πρέπει να γίνεται. Αν οι ισορροπίες είναι αλλιώς τότε να δώσεις και κάποια δικαιώματα, αλλά έτσι όχι.

A: Στο σχολείο σας έχετε μετανάστες;

Αν: Στο πειραματικό τώρα δεν έχουμε καθόλου. Αλλά στο δημοτικό είχαμε. Ναι, είχαμε πάρα πολλούς. Δηλαδή εγώ είχα συναναστραφεί πάρα πολύ με ξένα παιδάκια.

Γ: Μετανάστες τι εννοείς; Να ήρθαν κατευθείαν, ή να ήρθαν οι γονείς τους από αλλού και να γεννήθηκαν εδώ;

A: Και τις δύο περιπτώσεις.

Γ: Εγώ ναι. Έχω μία καλή φίλη τη Μ.

A: Και να σε ρωτήσω. Σκέφτεσαι με τον ίδιο τρόπο για τη φίλη σου τη Μ, που είναι παιδί μεταναστών, και για τους υπόλοιπους μετανάστες;

Γ: Εεε όχι. (παύση). Ε, δεν ξέρω τι να πω. Βασικά, ε... Βασικά, δεν ξέρω.

E: Ίσως η αγάπη για τη φίλη σου, να σε επηρεάζει και να σκέφτεσαι αλλιώς.

Γ: Βασικά δεν θα πω για τη Μαργαρίτα, θα πω για μια άλλη φίλη μου, που είναι πολύ καλή μου φίλη, που δεν είναι από εδώ και έχει μεγαλώσει εδώ. Στην αρχή δεν ήξερα ότι είναι από άλλη χώρα, όταν ξεκινήσαμε να κάνουμε παρέα. Τώρα λέω την ιστορία. Αλλά όταν έμαθα ότι είναι από άλλη χώρα δεν άλλαξε κάτι. Οπότε ίσως όχι. Ίσως απάντησα λίγο παρορμητικά. Δεν άλλαξε κάτι στη συμπεριφορά μου και με την οικογένειά της που γνώρισα, όχι δεν άλλαξε η συμπεριφορά μου απέναντί της.

A: Η ερώτηση ήταν αν έχεις άλλη στάση απέναντι στη φίλη σου και άλλη στάση απέναντι σε μετανάστες γενικά.

Γ: Ε μάλλον όχι. Μάλλον έχω την ίδια.

A: Ισχύει το ίδιο για όλους;

E: Αν έχεις κάποιο φίλο και έχεις έρθει κοντά και έχει μάθει για τη χώρα του, ίσως έρχεσαι κοντά με τη χώρα γενικότερα, θα είναι πιο οικείου για σένα. Εγώ που έχω ένα φίλο απ' την Ιταλία, εεε το ξέχασα.

A: Μιας και αναφέρθηκε η Ιταλία. Έχετε την ίδια γνώμη για τους μετανάστες που είναι από τη δυτική Ευρώπη, δηλαδή Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, και το ίδιο μετανάστες από Ασία και Αφρική, δηλαδή, Πακιστάν, Ιράν, Νιγηρία;

Αν: Όχι δεν είναι, όχι.

Ε: Με την πρώτη ματιά σίγουρα όχι.

Γ/Π: Εε όχι.

Α: Μπορείτε να εξηγήσετε γιατί;

Αν: Λογικά δεν θα έπρεπε να το κάνουμε αυτό. Αλλά, πρακτικά συμβαίνει, δηλαδή, ε ναι, συμβαίνει. Φαντάζομαι απλά ότι έχουμε μεγαλώσει έτσι. Δηλαδή δεν είχαμε ποτέ κάποια αντιπαράθεση με Πορτογάλους, Γάλλους. Εντάξει βασικά είχαμε. Δεν ξέρω. Ούτε είναι πάρα πολλοί αυτοί οι μετανάστες. Γενικά δεν δημιουργούν ούτε πρόβλημα. Ε δεν ξέρω.

Α: Οι υπόλοιποι θεωρείς ότι δημιουργούν πρόβλημα;

Αν: Σίγουρα κι αυτοί όχι στο σύνολο τους. Δηλαδή, δεν είναι ότι αυτοί δεν δημιουργούν και οι άλλοι δημιουργούν. Δηλαδή, μπορεί κάποιος απ' αυτούς να δημιουργούν και κάποιος απ' τους άλλους να δημιουργούν. Απλά, αυτοί φαίνονται περισσότερο. Δεν ξέρω.

Ε: Εγώ δεν πιστεύω ότι έχει να κάνει με ποιους είχαμε αντιπαράθεσεις στο παρελθόν, αλλά περισσότερο σε σχέση με το κύρος της χώρας. Δηλαδή πρόπερσι που είχαν έρθει Δανοί εδώ πέρα, τους φερθήκαμε πολύ καλά, τους βλέπεις διαφορετικά, την χώρα που προέρχεται κάποιος.

Α: Μπορείς να εξηγήσεις γιατί συμβαίνει αυτό;

Ε: Ε, ανάλογα με τη δύναμη της χώρας. Την οικονομική δύναμη της χώρας. Και το κύρος της. Όταν έχει μια χώρα κύρος και δύναμη και τη σέβεται, και είναι πιο καλή σε πολλά επίπεδα σε σχέση με σένα, τις βλέπεις διαφορετικά απ' ότι μία χώρα που είναι πιο κάτω, πιο χαμηλά από σένα.

Γ: Αυτό που είπε η Έ, γιατί πια έχουν δημιουργηθεί εικόνες για κάθε χώρα. Δηλαδή, η Γαλλία, είναι το Παρίσι, και εκεί είναι όλα πολύ ωραία. Και παίζει ρόλο το πώς έχεις πλάσει στο μυαλό σου την κάθε χώρα. Και επειδή αυτές είναι πιο δυνατές οικονομικά και πιο πολιτισμένες ίσως και εξελιγμένες. Αυτό συμβαίνει γιατί ο άνθρωπος πάντα έχει την ανάγκη να κάνει, να σέβεται αυτόν που είναι καλύτερος και πιο δυνατός και να τον φοβάται. Και να περιφρονεί αυτόν που είναι ίσος μ' αυτόν ή χειρότερος. Οπότε έχει να κάνει και με τις χώρες όχι με τις ανθρώπινες σχέσεις.

Π: Εγώ πιστεύω ότι είναι διαφορετική η αντιμετώπισή μας γιατί είναι διαφορετικές οι χώρες που προέρχονται. Για παράδειγμα, στη Γαλλία είναι πιο μορφωμένοι, και η οικονομική και πολιτιστική κατάσταση είναι μεγαλύτερου επιπέδου, απ' ότι σε άλλες χώρες όπως Τουρκία, Αλβανία και Πακιστάν, εκεί έχουν οικονομική κρίση και δεν μπορούν να επιβιώσουν, και άρα και το μικρό παιδί μπορεί να μαθαίνει από τη χώρα του ήδη, πριν έρθει εδώ να πάει και να παίρνει, ώστε να μπορεί να επιβιώσει, και όταν έρθει εδώ να κάνει το ίδιο. Είναι και η

συνήθεια που μένει. Ή για παράδειγμα η θρησκεία που έχουνε. Στις μουσουλμανικές χώρες, η θρησκεία που έχουν, έχει το τζιχάτ που πρέπει να διαδόσεις με το σπαθί σου τη θρησκεία σου κάτι τέτοιο. Είναι αντίληψη, η νοοτροπία της χώρας. Έχει διαφορετικές νοοτροπίες. Ο Γάλλος δεν έχει τέτοιες νοοτροπίες όπως έχει κάποιες χώρες μουσουλμανικές ή από άλλα μέρη. Και επίσης δεν είναι και από παλιά, είναι και απ' τα φαινόμενα τώρα. Ένας Γάλλος, ίσως να μην κάνει κάποια εγκλήματα, ίσως κάνει άλλου τύπου, οικονομικά για παράδειγμα, ο άλλος ο μετανάστης αν είναι να κάνει κάποιο έγκλημα θα κάνει κάτι ποινικό. Ποινικό μητρώο.

A: Μιας και ανέφερες τη θρησκεία. Είναι το τελευταίο ζήτημα το οποίο θα ήθελα να συζητήσουμε. Πιστεύετε ότι αυτό το πατριωτικό συναίσθημα που για το οποίο συζητούσαμε προηγουμένως, συνδέεται με θρησκευτικό συναίσθημα ή είναι κάτι ανεξάρτητο;

Π: Εγώ το έχω έτοιμο. Να πω; Θεωρώ πως αυτά τα δυο είναι ταυτόσημα. Για μένα προσωπικά. Διότι, πάλι θα αναφερθώ στο 1821, οι πως το λένε, οι τότε οπλαρχηγοί, και οι τότε Έλληνες, ξεσηκώθηκαν έναντι θρησκευτικού περιεχομένου. Δηλαδή ο αγώνας ήταν και απελευθερωτικός ως προς τη χώρα, αλλά και ως προς το θρήσκευμα. Να φύγει δηλαδή το Ισλάμ και να διαδοθεί ο χριστιανικός λόγος. Γιατί, υπήρχαν και οι παπάδες τότε, ευλόγησαν τότε στην Αγία Λαύρα τα όπλα ώστε να πάει σωστά ο αγώνας. Ήτανε ταυτόσημα τα συναισθήματα. Έβλεπες τον άλλο σαν Τούρκο και μουσουλμάνο, σαν χριστιανό και Έλληνα. Έτσι ήταν τότε. Έχει συνδεθεί απ' το Βυζάντιο μάλιστα. Η επιβολή της χριστιανοσύνης ήταν παράλληλη με την επιβολή του Βυζαντίου, δηλαδή διαχωρισμός του ρωμαϊκού καθεστώτος απ' την Ελλάδα. Καταλάβατε έτσι; Απάντησα;

A: Ναι βεβαίως αν ολοκλήρωσες.

Π: Έεε όπως λέει και το ε αμύνεσθαι περί πατρίς και θρησκείας, λέει, ε δε θυμάμαι που το λέει ή στο σύνταγμα ή στο στρατό.

Γ: Εγώ θεωρώ ότι συνδέονται με την έννοια ότι κάνουν τους ανθρώπους να νιώθουν τα ίδια πράγματα και την ίδια ένωση, την ίδια επαφή. Δηλαδή, όπως είπαμε πριν σε μία παρέλαση νιώθουμε όλη ένα και μία ενιαία εθνική υπόσταση, έτσι και η θρησκεία μας μας συνδέει με αυτόν τον τρόπο. Και νιώθουμε πάλι ότι ανήκουμε όλοι σε ένα σύνολο κι ότι πιστεύουμε όλοι στο ίδιο πράγμα και στις ίδιες αξίες. Αλλά, ότι το ένα εξαρτάται απ' το άλλο, δηλαδή ότι έχουμε την ίδια θρησκεία οπότε γι αυτό ενωνόμαστε με τον πατριωτισμό, δεν εξαρτάται το ένα από το άλλο, νομίζω.

A: Επειδή είπες ότι μας ενώνει η θρησκεία, πέρα απ' το εθνικό συναίσθημα που έχει ο καθένας. Πιστεύεις ότι μας ενώνει και με τους Ρώσους και τους Σέρβους που είναι επίσης χριστιανοί ορθόδοξοι;

Γ: Όχι.

Π: Με τους Ρώσους σίγουρα έχουμε πολλά κοινά. Για παράδειγμα όλοι οι Έλληνες φεύγανε για τη Ρωσία στην τουρκοκρατία, ή ο Καποδίστριας ας πούμε ήρθε απ' τη Ρωσία. Και πολλοί, από βιβλία που έχω διαβάσει κιόλας, πολλοί πήγαν στη Ρωσία.

A: Και στη Γερμανία και στην Αμερική πήγαν πολλοί Έλληνες. Γι αυτό συνδεόμαστε; Επειδή πήγαν εκεί Έλληνες;

Γ: Ρωτάει σαν εθνικά, αν έχουμε κοινές παραδόσεις, αξίες, έθιμα, αυτά... Αυτό εννοεί.

Π: Γι αυτό λέω ότι εξαρτάται το ένα απ' το άλλο. Η παράδοση, που είναι η πατρίδα, είναι και θρησκευτική. Για παράδειγμα οι γιορτές πάνε μαζί. 28^η Οκτωβρίου ας πούμε γιορτάζουμε και τον Άγιο Δημήτριο. 25^η Μαρτίου γιορτάζουμε και τον Ευαγγελισμό. Πάντα μαζί. Σχεδόν πάντα μαζί.

Γ: Υπάρχουν πολλοί Έλληνες που δεν πιστεύουν στο Ορθόδοξο δόγμα και δεν πιστεύουν στο Ορθόδοξο δόγμα, αλλά είναι Έλληνες, δεν έχουν άλλη αντιμετώπιση από το κράτος, ή δεν έχουν μεγαλώσει το ίδιο με κάποιον Έλληνα που είναι Ορθόδοξος. Εννοείται πως το θρησκευτικό κομμάτι ενώνει τους ανθρώπους.

E: Εγώ πιστεύω πως είναι τελείως άλλο πράγμα.

Αν: Ναι τελείως άλλο.

E: Πιστεύω ότι το μόνο κοινό που μπορεί να έχουν είναι αυτό που είπε η Γ., μία όμοια ένωση, ότι αισθανόμαστε όλοι ένα, ότι πιστεύουμε στα ίδια πράγματα ή ότι υπηρετούμε την πατρίδα μας με τον ίδιο τρόπο, είναι το μόνο κοινό που μπορούμε να έχουμε. Αλλά γενικά είναι ετερόσημες έννοιες, δεν ταυτίζονται για κανένα λόγο. Δηλαδή, άλλο πράγμα να πιστεύω σε μία θρησκεία και άλλο να πιστεύω στην πατρίδα μου και να την υπηρετώ και να κρατάω τα έθιμα. Μπορεί κάποιος να μην πιστεύει τόσο πολύ στη θρησκεία, αλλά να είναι σωστός Έλληνας, στην πατρίδα του να είναι εντάξει. Δεν έχει καμία σχέση.

Αν: Βασικά, δεν νομίζω ότι συνδέονται γιατί ναι κάποιος που είναι χριστιανός δεν σημαίνει ότι είναι Έλληνας, και κάποιος που είναι Έλληνας δεν σημαίνει ότι είναι χριστιανός.

A: Πιστεύετε ότι οι συμμαθητές σας στο σχολείο, που έχουν πιο πατριωτικές αντιλήψεις συνδέουν περισσότερο την αγάπη για την πατρίδα με το θρησκευτικό συναίσθημα;

Γ: Ναι, σίγουρα ναι.

E: Εε οι περισσότεροι ναι.

Αν: Πάρε παράδειγμα απ' τον Π. (γέλια). Ε συνήθως ναι.

A: Κάτι τελευταίο πριν κλείσουμε. Επειδή αναφέρθηκε η Χρυσή Αυγή. Ξέρετε τι είναι η Χρυσή Αυγή. Και μετά παίρνετε θέση για τις θέσεις που εκφράζει; Συμφωνείτε, διαφωνείτε, είστε ουδέτεροι... Επειδή όλα όσα συζητήσαμε ίσως να συνδέονται...

Π: Άμεσα...

Π: Να πω εγώ; Ασπάζομαι κάποιες γνώμες από το κόμμα διότι η ιδεολογία του λέει, κι αυτό είναι κυρίως που συμφωνώ, η εξύψωση του ελληνισμού... Από εκεί και πέρα υπάρχουν κάποιοι τρελοί. Και σ' όλα τα κόμματα υπάρχουν κάποιοι τρελοί, δηλαδή οι ναζιστές, που πάνε σε άλλο άκρο, δηλαδή φεύγουνε, πάνε ελληνισμός, εθνικισμός, τσούπ ναζισμός και γίνονται τρελοί. Ε, τι άλλο να σας πούμε. Ασπάζομαι ένα κομμάτι...

A: Ασπάζεσαι ένα και κρίνεις κάποιο άλλο;

Π: Ναι προφανώς ασπάζομαι ένα. Και κρίνω κάποιο άλλο; Όχι ότι... Ε... Επειδή παρακολουθώ πολύ πολιτική βλέπω ότι σε σχέση με άλλους είναι οι πιο σωστοί. Μπορείς να τους εμπιστευτείς. Θα κρίνω κάποια που δεν είναι όμως τόσο σημαντικά.

A: Όπως;

Π: Όπως αυτό που είπα πριν, ότι κάποιοι λένε ότι είναι ναζιστές, ή όπως ότι καμιά φορά χρησιμοποιείται πολύ βία.

Γ: Εγώ δεν είμαι τόσο ενημερωμένη. Δεν ξέρω πολλά. Δε συμφωνώ σε πολλά, αλλά σε κάποια θέματα η Χρυσή Αυγή έχει δίκιο. Δηλαδή κάποια απ' αυτά που κάνει είναι σωστά.

A: Όπως;

Γ: Όπως ότι οι μετανάστες είναι ένα πρόβλημα. Δεν το λύνουν με σωστό τρόπο, αλλά το αναφέρουν. Ή τα συσσίτια κι όλα αυτά που κάνουν κατά καιρούς.

E: Εγώ δε συμφωνώ καθόλου, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την οικονομική κρίση για να αυξήσουν το ποσοστό τους.

A: Ούτε εγώ συμφωνώ. Προσπαθούν να κάνουν αυτά που δεν κάνει το κράτος και εκμεταλλεύονται τους ανθρώπους.

3) Στ. Δημ2

ΣΤ. Δημ2

(Η δασκάλα είχε βάλει τις καρτέκλες σε κύκλο πριν τα παιδιά μπόυνε στις τάξεις)

- Κυρία ποια είναι η κόρη σας είναι;

Δ: Όχι, θα μπορούσε βέβαια, αλλά είναι μία κυρία η οποία θέλει να παρακολουθήσει κάτι που θα κάνουμε...

- Πως τη λένε;

Α: Να συστηθώ εγώ στα παιδιά;

Δ: Ναι βεβαίως...

Α: Γεια σας! Με λένε Άννα, έχω τελειώσει δασκάλα και τώρα επειδή κάνω ένα μεταπτυχιακό στο τμήμα της κοινωνιολογίας, θέλω να δω ποια είναι η γνώμη σας, για κάποια θέματα που θα συζητήσετε με τη δασκάλα σας. Αυτό που θέλω να σας πω, είναι ότι σ' αυτά που θα συζητήσετε δεν θέλουμε να σας κρίνουμε, κι έτσι δεν υπάρχουν σωστά και λάθη, απλά θέλουμε να δούμε ποια είναι η γνώμη σας.

- Κυρία θα κάνουμε τη συζήτηση σε κύκλο;
- Κυρία μοιάζει με πέταλο!

Δ: Ναι, θα μπορούσε να έχει κλείσει αφού είπαμε ότι θα 'ναι κύκλος...

(Γίνεται μία μικρή συζήτηση για το πώς τα πέρασαν την προηγούμενη, μέχρι να ξεκινήσει το power point με τις εικόνες, για αφόρμηση της συζήτησης)

Δ: Ωραία! Όπως είπαμε η κυρία Άννα ήρθε για να παρακολουθήσει μία συζήτηση που θα κάνουμε. Το πρώτο δίωρο δεν θα κάνουμε κανονικό μάθημα, είναι αυτό το δίωρο της ευέλικτης ζώνης, που θα το διαθέσουμε για να κάνουμε αυτή τη συζήτηση. Γι αυτό κάτσαμε και σε κύκλο. Να πούμε λίγο τους κανόνες στον κύκλο. Για να πάρει κάποιος το λόγο, σηκώνει το χέρι. Απ' τη στιγμή που πάρει το λόγο, οι άλλοι κατεβάζουν τα χέρια και τον ακούνε. Όποιος διαφωνεί, πρέπει να περιμένει και μετά ζητάει το λόγο, στη συνέχεια τον παίρνει... Δεν ψιθυρίζουμε στους διπλανούς μας, ότι έχουμε να πούμε το λέμε εδώ πέρα. Είμαστε σύμφωνοι με αυτό;

- Ναι (όλοι μαζί)

Δ: Ωραία. Μπορούμε να αρχίσουμε; Έχετε κάποια απορία, κάτι να ρωτήσετε; Μπορούμε να αρχίσουμε. Θα δούμε κάποιες φωτογραφίες στον υπολογιστή. Ελπίζω να βλέπετε όλοι καλά, γι αυτό βάλαμε και τις καρεκλίτσες έτσι.

- Θα κλείσετε λίγο το φως;

Δ: Αμέ. Και μετά θα τις σχολιάσουμε αυτές τις φωτογραφίες. Βλέπουμε καλύτερα;

- Ναι!

1^η και 2^η φωτογραφία.

Δ: πρώτη φωτογραφία που βλέπουμε, είναι μία γιορτή. Είναι σε όλους γνωστή. Να δούμε και την άλλη μαζί... Ποια εκδήλωση νομίζετε ότι είναι; Μ;

Μ: Μία παρέλαση.

Δ: Και στη δεύτερη τι νομίζετε; Τ;

Τ: Στρατιωτική παρέλαση.

Δ: Στρατιωτική, άρα η προηγούμενη τι παρέλαση ήτανε;

Μ: Μαθητική. Της 25^{ης} Μαρτίου.

Δ: Ωραία. Πότε γίνονται αυτές οι παρελάσεις;

Ε: Σε γιορτές, όπως 17 Νοέμβρη, 25 Μαρτίου.. Συνήθως σε γιορτές.

Δ: Ωραία, συνήθως οι παρελάσεις γίνονται σε κάποιες γιορτές... Χ:

Χ: Σε εθνικές γιορτές.

Δ: Ναι. Σε εθνικές γιορτές... Σε εθνικές επετείους. Τώρα θα πρέπει να σκεφτούμε λίγο τι σημαίνουν για μας, για σας, εθνική επέτειος. Τι σημαίνει για σας εθνική επέτειος;

Τ: Τιμάμε κάποιους αγωνιστές που αγωνίστηκαν για την πατρίδα μας...

Δ: Τιμάμε κάποιους αγωνιστές που αγωνίστηκαν για την πατρίδα μας. Κάποιος άλλος..

Π: Μου θυμίζουν τον επέτειο. Την ημέρα που κάποιοι παντρεύτηκαν.

Δ: Σου θυμίζουν άλλες επετείους. Προσωπικές επετείους...

Π: Να τιμήσουμε τους αγωνιζόμενους τότε. Τους στρατιώτες!

Τ: Σημαίνει κάτι καλό για την πατρίδα μας.

Δ: Και τον εορτασμό των εθνικών επετείων παιδιά. Πως τον σχολιάζουμε, πως τον καταλαβαίνουμε; Τι κάνουμε στις εθνικές επετείους;

Λ: Έρχονται στρατιωτικοί, έρχονται αστυνομικοί, βγαίνουν τανκς, αεροπλάνα και με αυτόν τον τρόπο.

Δ: Ωραία. Κάποιος άλλος; Όταν λέμε γιορτάζουμε μία εθνική επέτειο τι περιμένουμε να δούμε; Πως καταλαβαίνουμε τον εορτασμό των εθνικών επετείων;

Α: Ίσως κι ότι κάποιοι μαθητές πηγαίνουν και κρατάν τη σημαία. Τη γιορτάζουμε κι έτσι την επέτειο. Εκτός απ' αυτό που είπε η Τ.

Δ: Ωραία. Έ;

Ε: Δείχνουμε σοβαρότητα και τιμή.

Δ: Ο εορτασμός λοιπόν πρέπει να έχει σοβαρότητα και να αποδίδουμε τιμή.

Ε: Ναι, όταν κάνεις παρέλαση, δεν μπορείς να χασκογελάς, χαχαχα, πρέπει να είσαι σοβαρή. Να περπατάς με το ρυθμό.

Δ: Εσύ πως καταλαβαίνεις ότι γιορτάζουμε μία εθνική επέτειο; Όταν είσαι σοβαρός, Παίρνεις μέρος στην παρέλαση..

Ε: Αν έχεις την τιμή να κάνεις την παρέλαση, ή όταν ας πούμε κρεμάς κάτι στο σπίτι σου, κάτι σημαιάκια, σημαίες στο μπαλκόνι... Λες εγώ είμαι απ' αυτή τη χώρα, γεννήθηκα σ' αυτή τη χώρα και θέλω να τιμήσω τη χώρα μου.

Δ: πολύ ωραία. Θέλει κάποιος άλλος να προσθέσει κάτι; Όχι;

Δ: Ωραία. Για να δούμε τώρα ποια είναι η άποψή σας για τις παρελάσεις. Και τις μαθητικές και τις στρατιωτικές. Ποια είναι η άποψή σας; Έχετε άποψη για τις παρελάσεις; Σας αρέσει να τις παρακολουθείτε; Θα θέλατε να συμμετέχετε σε μία παρέλαση;

Λ: Εμένα μου αρέσει. Μου αρέσουν οι παρελάσεις που έχουν διάφορα όργανα, διάφορες στολές, τάνκς και τέτοια.

Δ: Ωραία. Ε;

Ε: Εμένα μ' αρέσουν πάρα πολύ οι παρελάσεις. Και θα ήθελα κι εγώ να κάνω παρέλαση για να δω πως κάνουνε, και είναι και πολύ ωραία εμπειρία.

Δ: Είναι πάρα πολύ ωραία εμπειρία... Ωραία... Β;

Β: Κι εμένα μ' αρέσουν οι παρελάσεις. Θα ήθελα να συμμετέχω για μία φορά και επειδή μ' αρέσουν οι στρατιωτικοί που έχουν όπλα και τα τανκς.

Τ: Κυρία εγώ έχω μία απορία. Για πιο λόγο γίνονται παρελάσεις και δεν γίνεται κάτι άλλο στη θέση τους;

Δ: Αντί για παρέλαση γιατί δεν γίνεται κάτι άλλο; Έχουμε κάποια απάντηση στο ερώτημα αυτό; Τι θα μπορούσε να γίνει; Έχουμε να πούμε κάτι γι αυτό; Μας έχει περάσει απ' το μυαλό αυτό το πράγμα; Για να μας περάσει τώρα... Χ;

Χ: Να κάνουμε γιορτή στο σχολείο. Να κάνουμε πάρτι!

Δ: Να κάνουμε γιορτή στο σχολείο λέει ο Χ. Λ;

Λ: Νομίζω πως θα ήταν καλό για να δούμε με τι πολεμήσανε οι Έλληνες. Να δούμε τα τανκς πως ήτανε, και γενικά να παρακολουθήσουμε την παρέλαση.

Δη: Εγώ θα έλεγα ότι θα ήταν πιο ωραίο να πηγαίνουμε όλα τα σχολεία στην παρέλαση, γιατί κάθε χρονιά γίνεται κλήρωση για κάποια σχολεία και θα ήταν πιο ωραίο να ήταν όλα τα σχολεία.

Δ: Όλα τα σχολεία να κάνουν παρέλαση. Μάλιστα.

T: Θέλω να πω κάτι πάνω σ' αυτό που είπε η Λ. Όμως κυρία 25^η Μαρτίου που έγινε η επανάσταση, δεν υπήρχανε τανκς, κι ούτε αυτές οι στρατιωτικές στολές. Ήταν τσολιάδες, κι είχαν άλλα όπλα.

Δ: Μάλιστα. Ε;

E: Εγώ θέλω να πω κάτι γι αυτό που είπε η Δη. Στο νομό Θεσσαλονίκης τα δημοτικά, δεν μπορούν να κάνουν παρέλαση όλα τα σχολεία γιατί είμαστε πάρα πολλά. Αν πηγαίνανε όλα θα ήταν ένα χάος. Δε θα γινόταν και πολύ καλή η παρέλαση.

Δ: Πρακτικοί λόγοι είναι λοιπόν αυτοί που μόνο ορισμένα σχολεία κάνουν παρέλαση. Παιδιά συζητάμε όλοι. Έχουμε απόψεις όλοι και τις εκφράζουμε. Κάποιος άλλος έχει να πει κάτι για τις παρελάσεις; Όχι;

Λοιπόν... Ε.. Έχετε παρακολουθήσει ποτέ παρέλαση; Έχετε πάει ποτέ σε παρέλαση; Πως σας φάνηκε και τι αισθανθήκατε;

E: Κυρία εγώ έχω πάει πάρα πολλές φορές και πάνε με τη σειρά...

X: Εγώ πήγαινα μικρός.

Δ: Τώρα που μεγάλωσες σταμάτησες να πηγαίνεις σε παρελάσεις;

X: Ναι.

Δ: Μάλιστα. Ε;

E: Εγώ φέτος πήγα, στην πρώτη παρέλαση στην 28^η Οκτωβρίου, αλλά και στη δεύτερη στην 25^η Μαρτίου, στην 25^η Μαρτίου για το μπαμπά μου πήγα, αλλιώς θα κοιμόμουν.

Δ: Επειδή έπαιρνε μέρος ο μπαμπάς στην παρέλαση...

E: Ναι.. Και μ' άρεσε πάρα πολύ.. Και αυτή τη φορά θα έλεγα ότι η μουσική ακουγόταν ακόμα πιο πολύ. Και είχε πιο ωραίο ρυθμό, και μου άρεσε πολύ. Και μου άρεσε και πάρα πολύ ένα όργανο, μεγάλο, σαν τύμπανο μεγάλο, που το χτυπούσε με πάρα πολύ δύναμη και έκανε κάτι τέτοια. Και ήταν πάρα πολύ ωραίο, μ' άρεσε πάρα πολύ αυτό το όργανο. Νομίζω ήταν το πιο ωραίο.. Και ήταν πάρα πολύ ωραία. Ήταν κι ένας σκύλος εκεί που κοιμότανε πριν ξεκινήσει η παρέλαση. Πήγε εκεί που ήταν τα παιδιά και καθότανε, ξάπλωνε, τον χαϊδεύανε τα παιδιά...

Δ: Ωραία... Παιδιά άλλος που πήγε σε παρέλαση... Πως αισθάνθηκε; Κάποιος απ' αυτούς που δεν μιλήσανε; Δεν έχετε δει παρέλαση;

O: Εγώ έχω δει μόνο στο χωριό μου, που έκανε μόνο μία τάξη και τελείωσε.

Δ: Μία τάξη μόνο; Και τελείωσε η παρέλαση; Μάλιστα. Και σου άρεσε;

O: Όχι. Ήταν πολύ μικρή.

Μ: Εγώ είχα παρακολουθήσει μία παρέλαση όταν ήμουν μικρή, στην Αριδαία, αλλά δεν θυμάμαι πολλά πράγματα...

Λ: Κι εγώ βαριέμαι τις παρελάσεις...

Δ: Τι σε κάνει να βαριέσαι Λ;

Λ: Ε, κοιτάω και βαριέμαι κυρία...

Δ: Κοιτάς και βαριέσαι... Μάλιστα... Ε;

Ε: Εγώ κυρία είχα πάει να παρακολουθήσω γιατί ήταν ο ξάδερφός μου.

Δ: Ως τι έπαιρνε μέρος ο ξάδερφός σου, μαθητής στρατιώτης;

Ε: Μαθητής...

Δ: Ωραία.. Κ;

Κ: Εμένα μου αρέσουν οι παρελάσεις που περνάνε τα αεροπλάνα και κάνουν θόρυβο.. Είναι πολύ ωραία αυτά.

Δ: Μάλιστα. Δη;

Δη: Κι εμένα μ' αρέσει, αλλά είναι και λίγο βαρετό γιατί κάνει συνέχεια τον ίδιο ήχο.

Δ: Δεν αλλάζει η μουσική; Συνέχεια το ίδιο κομμάτι;

Δη: Ναι κυρία. Βουλώνουν και τα αυτιά!

Δ: Όταν είσαι κοντά βουλώνουν και τα αυτιά σου. Χ;

Χ: Εμένα μου αρέσουν μόνο οι στρατιωτικές παρελάσεις. Τις μαθητικές τις βαριέμαι.

Δ: Γιατί;

Χ: Δεν κάνουν τίποτα άλλο απλά περπατάνε, και ακούγεται μουσική και είσαι σηκωμένος.

Δ: Ενώ οι στρατιώτες;

Χ: Οι στρατιώτες είναι άλλο. Ακούγονται τα αεροπλάνα, περνάνε τα τανκς, έχουν τα όπλα...

Δ: Πολύ ωραία... Οι στρατιωτικές λοιπόν έχουν περισσότερα πράγματα... Α;

Α: Εμένα εντάξει. Μ' αρέσουν οι παρελάσεις, αλλά πηγαίνω όχι πολύ συχνά, όποτε δε βαριέμαι. Όποτε βαριέμαι κάθομαι στο σπίτι και βλέπω από την τηλεόραση. Ε, την 28^η Οκτωβρίου είχα πάει, επειδή πήρε μέρος ο μπαμπάς μου, στο Πολύκαστρο.

Δ: Και πως σου φάνηκε;

Α: Ε δε μου άρεσε και πολύ.. Ήτανε μικρούλα.. εντάξει ωραία ήτανε..

Δ: Σ' αρέσουν οι μεγάλες παρελάσεις δηλαδή;

Α: Οι πολυτελείς... Ε, κυρία, στην 28^η Οκτωβρίου που είχαμε πάει που παρέλαυνε ο μπαμπάς μου, και έγιναν φασαρίες και δεν ήταν και πολύ καλή η παρέλαση.

Δ: Τι φασαρίες γίνανε;

Α: Δεν ξέρω ακριβώς.. Άρχισε να μαλώνει η Χρυσή Αυγή με τη Νέα Δημοκρατία, κάτι τέτοιο...

Δ: Μάλιστα. Και σταμάτησε η παρέλαση;

Α: Όχι, αλλά εγώ νευρίασα..

Δ: Μάλιστα...

Εικ.3

Δ: Να προχωρήσουμε λίγο στην επόμενη εικόνα. Βλέπετε όλοι; Μπορεί κάποιος να διαβάσει;
Σ;

Σ: Σχολείο ελληνικής κοινότητας Τορόντο.

Δ: Σχολεία ελληνικής κοινότητας Τορόντο.

- Κουρεύομαι εκεί πέρα.

Δ: Στο Τορόντο;

- Ναι κυρία υπάρχει κομμωτήριο.
- Και κουρεύει και χάλια!

Δ: Λοιπόν. Εκτός απ' το κουρείο το Τορόντο, ξέρετε που είναι το Τορόντο;

Χ: Στην Αμερική.

Δ: Στην ήπειρο της Αμερικής και πιο συγκεκριμένα σε ποιο κράτος;

Χ: Στον Καναδά.

Δ: Ωραία, στον Καναδά, που είναι πολύ μακριά, σε άλλη ήπειρο έτσι, στην Αμερική, έχουμε κοπέλες που είναι ντυμένες πως Ε;

Ε: Παραδοσιακά.

Δ: Φοράνε λοιπόν παραδοσιακές στολές και τι υπάρχει από πίσω τους Λ;

Λ: Η ελληνική σημαία.

Δ: Σωστά. Η ελληνική σημαία, και δίπλα είναι η σημαία του Καναδά. Αφού έχουμε παρατηρήσει και λίγο την εικόνα, και έχουμε διαβάσει και το πανό, μπορούμε να φανταστούμε λίγο το πλαίσιο; Τι μπορεί να συμβαίνει στο Τορόντο; Εδώ σ' αυτή τη φωτογραφία, στο Τορόντο, τι συμβαίνει;

Χ: Στο Τορόντο είναι ή στην Ελλάδα.

Δ: Στο Τορόντο. Τι μπορεί να συμβαίνει λοιπόν; Λ;

Λ: Νομίζω.. Επειδή σε κάθε χώρα π.χ. στη Γερμανία έχει ελληνικά σχολεία, ή στην Αγγλία έχει ελληνικά σχολεία. Μήπως είναι αυτό;

Δ: Ναι. Και τι κάνουν τα ελληνικά σχολεία στο Τορόντο;

Χ: Διαδηλώσεις;

Δ: Διαδηλώσεις με παραδοσιακές στολές και ελληνικές σημαίες;

Χ: Επειδή έχει πανό.. Θα μπορούσε να είναι διαδήλωση...

Λ: Παρέλαση είναι!

Δ: Από κάτω λέει: «Με τη συμμετοχή χιλιάδων Ελλήνων ομογενών, πραγματοποιήθηκε η μεγαλειώδης παρέλαση της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου, στην ελληνοκρατούμενη λεωφόρο Ντάνφορντ του Τορόντο του Καναδά, την οποία παρακολούθησαν όλοι οι υποψήφιοι δήμαρχοι της πόλης, ο μητροπολίτης Καναδά Σωτήριος, κι άλλοι επίσημοι της πολιτικής σκηνής του Καναδά». Εντάξει λοιπόν. Γιορτάζουνε την 25^η Μαρτίου στον Καναδά. Κάνοντας παρέλαση, φορώντας παραδοσιακές στολές.. Πως σας φαίνεται αυτό παιδιά. Οι Έλληνες ομογενείς γιορτάζουν την εθνική τους γιορτή στο Τορόντο του Καναδά. Πως σας φαίνεται; Τ;

Τ: Ωραίο, γιατί είναι καλό να μαθαίνουν και άνθρωποι στο εξωτερικό τι έχει συμβεί στη χώρα μας.

Δ: Κάποιοι στο εξωτερικό μαθαίνουν τι έχει συμβεί στη χώρα μας. Τις δικές μας εθνικές επετείες. Πολύ ωραία. Κάποιος άλλος; Πως σας φαίνεται αυτό; Δεν έχουμε κάτι να πούμε; Να σας ρωτήσω κάτι άλλο; Υπάρχει κάτι αντίστοιχο με αυτό των Ελλήνων ομογενών στον Καναδά, που να συμβαίνει στη χώρα μας; Υπάρχει κάτι αντίστοιχο με αυτό που συμβαίνει με τους Έλληνες του Καναδά στη χώρα μας; Δηλαδή έχετε παρακολουθήσει εσείς κάποιον εορτασμό εθνικής επετείου κάποιων άλλων που δεν είναι Έλληνες;

- Όχι (πολλοί μαζί).

Σ: Όταν ήμουνα μικρή είχα δει στη Ρωσία, Έλληνες.

Δ: Οι Έλληνες της Ρωσίας γιόρταζαν την εθνική τους εορτή στη Ρωσία. Πολύ ωραία. Εδώ στην Ελλάδα;

Χ: Κυρία εδώ δεν παρακολουθούμε ελληνική παρέλαση θα παρακολουθούμε και ξένη;

Δ: Εδώ δεν παρακολουθούμε ελληνική παρέλαση θα παρακολουθούμε και ξένη; Μάλιστα.. Ξέρεις όμως Χ. αν γίνονται.. Γίνονται; Έτσι αν έχετε ακούσει, από την τηλεόραση, ή από τους γονείς σας, από τους γείτονες σας, ή από το σχολείο, απ' τους συμμαθητές σας...

Λ: Εγώ πρώτη φορά το ακούω.

Β: Δεν γίνονται τέτοιες παρελάσεις.. Μόνο στο εξωτερικό.

Δ: Πολύ ωραία. Θα μπορούσαν να γίνονται παιδιά; Οι άλλοι λαοί έχουν εθνικές επετείες;

- Ναι (πολλοί μαζί)

Δ: Ε, ναι, σίγουρα θα έχουν. Είναι δυνατόν ένας λαός που έχει την ιστορία του να μην έχει εθνικές επετείες; Θα μπορούσανε λοιπόν να τις γιορτάζουνε όπως γιορτάζουνε οι Έλληνες του Καναδά την 25^η Μαρτίου, θα μπορούσανε να γιορτάζουνε οι Αλβανοί τις εθνικές τις επετείες τις δικές τους, ή οι Ρώσοι ή οι Αφγανοί, ή οι Άγγλοι ή οι Αμερικάνοι;

Β: Ναι θα μπορούσαν.

Δ: Μ;

M: Εγώ λέω, σε άλλες χώρες ναι. Τώρα στη δικιά μας δεν ξέρω.

Δ: Λες αυτό που συμβαίνει ή αυτό που θα ήθελες; Θα μπορούσε να συμβαίνει; Τι πιστεύεις;

M: Όχι δεν θα μπορούσε.

Δ: Στη δικιά μας χώρα όχι λοιπόν. Στις άλλες χώρες εμείς; Ναι;

M: Όχι κυρία, δηλαδή εννοώ ότι στην Ελλάδα κάποιιοι μπορεί να μην αφήνουν π.χ. τους Ρώσους, να γιορτάσουν μία δική τους εθνική γιορτή, ενώ σε άλλες χώρες, τους Έλληνες, μπορεί να τους αφήνουν να γιορτάζουνε εθνική γιορτή.

Δ: Το κατάλαβα αυτό που είπες; Γιατί όμως;

M: Γιατί εδώ, πέρα απ' το ότι μπορεί να γίνουν επεισόδια, σίγουρα επεισόδια και καβγάδες και διάφορα άλλα...

Δ: Ε;

E: Εγώ τώρα δεν ξέρω αν οι άλλες χώρες θα μπορούσαν γιατί και με την ιστορία τους. Ας πούμε εμείς έχουμε το πολυτεχνείο, έχουμε την επανάσταση του 1821, έχουμε τους Γερμανούς.. Έχουμε τρεις.. Οι άλλοι τώρα, μπορεί και να μην έχουν, μπορεί να μην τους είναι τόσο έντονο πράγμα ή να μην είναι τόσο... Μπορεί να έχουνε παλιά ιστορία, αλλά να μην έχουνε σαν εμάς, ή σαν την Αμερική, ή σαν την Αγγλία, ή σαν τη Γερμανία, ή στη Γαλλία... Ας πούμε η Γαλλία πολέμησε κι αυτή με τους Γερμανούς, κι έχει γίνει για μας εθνική γιορτή. Εεε, τώρα..

Δ: Απ' ότι γνωρίζουμε όμως τώρα θα πρέπει να πούμε ότι όλοι οι λαοί έχουνε τις εθνικές τους επετείες, έτσι; Και οι Αμερικάνοι έχουνε, την 4^η Ιουλίου, και οι Γάλλοι έχουνε, την ημέρα της απελευθέρωσής τους από τη βασιλεία, και γενικά όλοι οι λαοί έχουνε κάτι. Αυτό που λέει η E. είναι ότι ίσως να μην είναι τόσο σημαντικές ή τόσο πολλές, ή και να μην υπάρχουνε... Εσύ Μγ;

Μγ: Εγώ θα ήθελα να γίνεται αυτό.

Δ: Πως το σκέφτεσαι;

Μγ: Δηλαδή όποτε γιόρταζε μία χώρα και είχανε εθνική γιορτή, να γιόρταζαν και στην Ελλάδα. Αν υπήρχαν οι άνθρωποι αυτοί.

Δ: Αν υπήρχαν οι πολίτες, να μπορούσαν να γιορτάσουνε... Μάλιστα.. Τ;

T: Κυρία εγώ πιστεύω, ωραία θα ήτανε να γινότανε εδώ γιορτές άλλων λαών, να μάθουμε κι εμείς τι γιορτάζουν οι άλλοι λαοί, αλλά κυρία δεν ξέρω αν γίνεται, γιατί εδώ πέρα, να το πω, κάποιοι άνθρωποι Έλληνες, μπορεί να είναι λίγο ρατσιστές, και να μην τους θέλουν τους Αλβανούς..

M: Ναι, κι εγώ αυτό ήθελα να πω. Αυτό που είπε η T.

Δ: Είναι κάποιοι ρατσιστές και δεν θα ανεχόντουσαν κάποιοι άλλοι να γιορτάζουνε μία εθνική επέτειο;

Μ: **Ναι κυρία, γιατί εδώ και στην κανονική ζωή έχω δει κάποιους ανθρώπους που πάνε και τους βρίζουνε αυτούς τους ανθρώπους, και δεν νομίζω ότι αυτό είναι σωστό.**

Δ: Οπότε συμπεραίνεις ότι δεν θα επέτρεπαν και κάτι τέτοιο.. Μάλιστα. Χ;

Χ: **Κυρία μήπως δε γιορτάζουν με παρελάσεις οι άλλοι λαοί; Δηλαδή μήπως τις εθνικές τους εορτές τις κάνουν κάπως αλλιώς; Μήπως όχι με παρέλαση;**

Δ: Α, μάλιστα, ο Χρήστος λέει ότι ίσως, αυτό που κάνουμε εμείς με τις παρελάσεις, ίσως να μην το κάνουν άλλοι κι ίσως να τις γιορτάζουνε με διαφορετικό τρόπο; Μάλιστα πολύ ωραία. Έχουμε να πούμε κάτι άλλο σε σχέση μ' αυτό; (ησυχία) Ωραία, τότε να προχωρήσουμε.

Εικ.4

Δ: Τι βλέπουμε εδώ πέρα παιδιά;

Π: Ένα παπά!

(γέλια)

Δ: Μάλιστα. Έναν παπά. Από κάτω η λεζάντα λέει «Εξέδρα επισήμων στην παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου της Ζακύνθου». Σε μία παρέλαση ξέρετε, υπάρχουν οι επίσημοι, και δεν είναι μαζί με τους άλλους κάτω στα πεζοδρόμια, έχουν φτιάξει ένα βάθρο, μία εξέδρα, και οι αρχές του τόπου είναι τοποθετημένες εκεί πέρα. Έτσι; Και αυτές είναι οι αρχές της Ζακύνθου. Στη μέση είναι ο παπάς, όπως είπε ο Π., και παρακολουθούνε την παρέλαση. Έχεις κάποια απορία Τ; Πες μας..

Τ: Κυρία σχετικά μ' αυτό το πράγμα με τους επίσημους, να κάθονται κάτω από τέντες και τέτοια, δεν νομίζω κυρία ότι είναι σωστό. Γιατί όλοι κυρία είναι άνθρωποι, ανεξάρτητα απ' το τη δουλειά κάνουνε. Εγώ πιστεύω πρέπει να έχει παντού, για όλους τέντες και εξέδρες.

Δ: Να υπάρχουν παντού, ή να μην υπάρχει ούτε μία.

Τ: Ναι, να είναι όλοι οι άνθρωποι μαζί, ανεξάρτητα απ' το επάγγελμα που κάνουν ή την ειδικότητα τους.

Ε: Εμείς στην 25^η Μαρτίου που πήγαμε, ήθελα να πάμε πιο μακριά απ' την προηγούμενη φορά που είχαμε πάει για να τη δούμε όλοι. Κι έτσι όπως προχωρούσαμε, σε ένα σημείο της παρέλασης ήταν κλειστά. Και λέμε «τι έγινε ρε παιδιά γιατί είναι κλειστά»; Και λέει ένας «από εκεί πέρα είναι οι Γερμανοί», δηλαδή είναι οι πολιτικοί.

Δ: Πως; Τι απάντηση πήρατε;

Ε: Ένας από εκεί πέρα, έτσι για πλάκα, είπε «Από εκεί πέρα είναι οι Γερμανοί». Εγώ λέω γιατί το λέει αυτό; Εννοούσε τους επίσημους. Κι εγώ λέω «και γιατί να μην μπορούμε να πάμε» και μου λέει «επειδή φοβούνται να μην τους πετάξουν ντομάτες!!».

Δ: Μάλιστα...

(Γέλια)

Δ: Λίγο να συγκεντρωθούμε πάλι και να σκεφτούμε όλοι παιδιά, να σκεφτούμε όλοι **όταν λέμε πατρίδα και έθνος τι μας έρχεται στο νου;** Όλοι το σκεφτόμαστε. Να περιμένουμε λίγο να έρθει στο μυαλό ολονών. Πατρίδα και έθνος... Κ;

Κ: **Μία χώρα...**

Δ: Μία χώρα. Όταν ακούς πατρίδα και έθνος, σου έρχεται στο νου μία χώρα;

Κ: Πατρίδα περισσότερο..

Δ: Όταν ακούς τη λέξη πατρίδα λοιπόν, σου έρχεται στο νου μία χώρα.

Δ: **Κι εμένα, μία χώρα και συγκεκριμένα η δικιά μας, επειδή πιο πολύ όταν πολεμούσανε οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά λέγανε ότι αυτό το κάνουνε για την πατρίδα. Θα πεθάνουν για την πατρίδα.**

Β: Λαός.

Δ: Μάλιστα. Όταν ακούς πατρίδα και έθνος σου έρχεται στο μυαλό ο λαός.

Ε: **Εγώ συμφωνώ με τα παιδιά, αλλά περισσότερο με τη Λ.**

Δη: Ένωση.

Δ: Όταν ακούς σου έρχεται η ένωση; Πως δηλαδή; Μπορείς να μας το περιγράψεις λίγο;

Δη: **Ναι ας πούμε ότι αυτές οι λέξεις, πατρίδα, έθνος, όλες μαζί είναι μία ένωση που μαζί τους, η μία λέξη χωράει στην άλλη.**

Δ: Ωραία. Μγ;

Μγ: **Ότι είναι ένας λαός ενωμένος.**

Δ: Ένας λαός ενωμένος. Ε;

Ε: **Ότι συγκεκριμένα για τη δικιά μας τη χώρα, τα παλικάρια μας και οι γυναίκες μας, πολέμησαν. Ήτανε σαν λιοντάρια, ήτανε...** Ας πούμε οι ξένοι τους Έλληνες τους δουλεύανε και τους λέγανε «όλοι οι φλώροι, να έρθουνε σε εμάς και να κάνουνε διάφορα». Επειδή τους λένε έτσι, επειδή είναι έτσι κάπως έτσι δυνατοί, ενώ οι δικοί μας είναι σα να πούμε έτσι γυμνασμένοι, σα να πούμε όμως ήταν έτοιμοι να πολεμήσουνε, ενώ οι άλλοι όχι. Έτσι.

Δ: Οι Έλληνες είναι ετοιμοπόλεμοι, ενώ οι ξένοι λίγο έχουνε κάποιο έλλειμμα ως προς αυτό. Μάλιστα. Τ; Συγγνώμη λίγο. Αι θέλεις να πεις κάτι;

Αι: Όχι.

Δ: Επειδή σε βλέπω μιλάς. Αν θέλεις να πεις κάτι να σηκώσεις το χέρι σου και να το πεις. Τ;

Τ: Κυρία όταν ακούω τέτοιες λέξεις, μου έρχεται στο μυαλό μία χώρα με τις εθνικές επετείους της, τις γιορτές, το λαό της, τα έθιμά της.. Αυτό..

Δ: Ωραία. Κάποιος άλλος; (ησυχία) Ωραία, για να σας ρωτήσω κάτι άλλο τώρα.. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά παιδιά που ενώνουν τους Έλληνες; Είπαμε τι είναι για σας η πατρίδα, το έθνος, τώρα για πείτε μου ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτά που ενώνουν τους Έλληνες; Μ;
Μ: Η σημαία.

Δ: Η σημαία ενώνει τους Έλληνες. Δη;

Δη: Οι παραδόσεις, τα έθιμα.

Δ: Οι παραδόσεις, τα έθιμα ενώνουν τους Έλληνες. Μ;

Μ: Η οικονομική κρίση...

Δ: Σωστά! Η οικονομική κρίση. Ε;

Ε: Η Ελληνική γλώσσα.

Δ: Η ελληνική γλώσσα. Λ;

Λ: Η θρησκεία

Δ: Η θρησκεία. Τ;

Τ: Η ιστορία.

Δ: Η ιστορία Πολύ ωραία.. Για να σκεφτούμε, άλλα πράγματα που ενώνουν τους Έλληνες; Δη;

Δη: Η μόρφωση και η εκπαίδευση.

Δ: Η μόρφωση και η εκπαίδευση ενώνουν τους Έλληνες. Άλλο; Μγ;

Μγ: Το ότι ζούμε στην ίδια χώρα.

Δ: Το ότι ζούμε στην ίδια χώρα. Α;

Α: Η βουλή.

Δ: Η βουλή ενώνει τους Έλληνες. Άλλο; Σκεφτήκαμε κάτι άλλο; Σκεφτόμαστε... Χ;

Χ: Η ανεργία.

Δ: Η ανεργία ενώνει τους Έλληνες.. **Ωραία. Λοιπόν, ανάμεσα στο έθνος και στη θρησκεία, βρίσκεται να υπάρχει κάποια σχέση;** Να το σκεφτούμε πρώτα όλοι... Λίγο.. Ανάμεσα στο έθνος και στη θρησκεία. Για να σκεφτούμε όλοι... Είπαμε πριν τι είναι το έθνος. Τι μας θυμίζει το έθνος;

Μ: Εγώ πιστεύω ότι υπάρχει κάτι.

Δ: Πως το πιστεύεις αυτό; Μπορείς να μας το περιγράψεις λίγο; Να μας πεις γιατί το πιστεύεις;

M: Ε.. δεν ξέρω να το εξηγήσω.. Μμμ

Δ: Δεν ξέρεις... Εντάξει... Δη;

Δη: Κι εγώ πιστεύω ότι υπάρχει.

Δ: Μπορείς λίγο να το αναλύσεις;

Δη: Ναι. Υπάρχουνε πολλά έθνη. Το κάθε έθνος για να το ξεχωρίσουνε, υπάρχουν διαφορετικές θρησκείες, διαφορετική γλώσσα... Μέσα σ' αυτά είναι η θρησκεία..

Δ: Η θρησκεία λοιπόν είναι ένας παράγοντας που ξεχωρίζει τα έθνη. Κάθε έθνος έχει τη δική του θρησκεία. Οπότε για σένα είναι κάτι που χωρίζει τα έθνη. Κάποιος άλλος; Έθνος και θρησκεία; Θα μπορούσαμε παιδιά σε ένα έθνος να έχουμε δύο θρησκείες;

M: Ναι.

Δ: Πως θα γινότανε αυτό το πράγμα;

M: Ναι. Γιατί αν π.χ. ερχότανε κάποιοι μετανάστες και ήταν από άλλη θρησκεία, θα μπορούσαν να έχουνε και μία εκκλησία που να ήτανε γι αυτούς.

Δ: Και αυτοί θα ανήκανε στο έθνος;

M: Ε.. Όχι.

Δ: Όχι. Ωραία. Χ;

X: Ναι θα μπορούσε γιατί, εεε, όλοι οι άνθρωποι πιστεύουν όποιον θέλουν. Δηλαδή δεν είναι αναγκαστικό να είσαι στην Ελλάδα και να πιστεύεις στο Χριστό. Μπορεί να είσαι βουδιστής.

Δ: Πολύ ωραία. Ο Χ. λέει ότι η θρησκεία δεν είναι απαραίτητα συνώνυμη με το έθνος, κι ότι μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές θρησκείες στο ίδιο έθνος, απ' τη στιγμή που ο καθένας πιστεύει στη θρησκεία του. Τ;

T: Κι εγώ πιστεύω ότι γίνεται, γιατί σε μία χώρα μπορεί να υπάρχουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, Καθολικοί, να πηγαίνουν σε διαφορετικές εκκλησίες, μουσουλμάνοι. Δεν είναι κακό. Όλοι ζούμε στο ίδιο μέρος.

Δ: Δηλαδή λες ότι μπορεί να αποτελούμε ένα έθνος, να έχουμε όλα τα προηγούμενα που είπαμε, αλλά να έχουμε διαφορετικές θρησκείες;

T: Ναι.

Λ: Όμως κυρία εδώ πέρα, όταν υπάρχουνε Τούρκοι, Αλβανοί και τέτοια, εδώ πέρα εμείς έχουμε διάφορα τζαμιά και τέτοια..

-Τζαμιά;

Λ: Ε, όχι μπερδεύτηκα.. Εκκλησίες γι αυτούς... Και, εεε...

Δ: Εμείς έχουμε , στην Ελλάδα υπάρχουν εκκλησίες, για μουσουλμάνους, για βουδιστές, λέει οι Λ.

Λ: Αυτοί όμως, δεν ξέρουμε άμα έχουν. Ας πούμε στην Τουρκία ή στην Αγγλία, δεν ξέρουμε αν έχει εκκλησίες για Χριστιανούς...

Δ: Δεν ξέρουμε αν έχουνε εκκλησίες για Χριστιανούς. Ει;

Ει: Κυρία, στην Τουρκία έχουν την Αγία Σοφία.

Δ: Λέει η Ει., ότι στην Τουρκία έχουνε την Αγία Σοφία. Α;

- Τζαμί δεν είναι η Αγία Σοφία;

Α: Ναι, αλλά αν πάει εκεί κάποιος Έλληνας, δεν θα μπορεί να προσκυνήσει γιατί είναι σαν μουσείο τώρα πια.

Δ: Δεν μπορεί, λοιπόν κανείς να ασκήσει τα θρησκευτικά του καθήκοντα στην Αγία Σοφία γιατί είναι μουσείο πια... Δη;

Δη: Όχι, υπάρχουνε και εκκλησίες στις άλλες χώρες. Ας πούμε στη Γαλλία υπάρχει εκκλησία για χριστιανούς και δεν είναι μουσείο, μπορεί κάποιος να πάει να προσκυνήσει.

Δ: Αχά. Μάλιστα. Ναι;

Τ: Μία ερώτηση. Κάτι σε σχέση με αυτό που είπε η Λ. Υπάρχουνε εκκλησίες μουσουλμανικές ή βουδιστικές εδώ στην Ελλάδα;

Δ: Λ. Ξέρεις αν υπάρχουνε;

Λ: Νομίζω πως ναι.

(κάποια παιδιά αμφισβητούν το ότι υπάρχουνε, γίνεται μικρός διάλογος μεταξύ τους)

Δ: Νομίζει ότι υπάρχουνε... Ωραία. Να προχωρήσουμε λίγο. Στην επόμενη εικόνα.

Εικ.5.

Δ: Τι βλέπουμε Σ. Για βοήθησέ μας λίγο.

Σ: Βλέπουμε μία νιγηριανή αριστούχα που σήκωσε τη σημαία.

Δ: Ωραία. Έχουμε μία σημαιοφόρο, η οποία από πού Κ;

Κ: Απ' τη Νιγηρία.

Δ: Ωραία. Ένας μαθητής που είναι Νιγηριανός, ή που είναι Αλβανός, ή που είναι Άγγλος, ή Γάλλος, είναι άριστος πιστεύετε ότι μπορεί να πάρει μέρος στην παρέλαση σαν σημαιοφόρος; Να σηκώσει την ελληνική σημαία; Να προβληματιστούμε λίγο όλοι... Μ;

Μ: Εφόσον ζούμε σ' αυτή τη χώρα, πρέπει

Δ: Ωραία. Αι;

Αι: Όχι, επειδή είναι από κάποια άλλη χώρα, δεν υπάρχει λόγος να έρχεται και να πηγαίνει στις παρελάσεις. Αφού την 25^η Μαρτίου τη γιορτάζει μόνο η Ελλάδα. Δεν τη

γιορτάζει η Νιγηρία, ή η Αλβανία, ή άλλη χώρα. Γι αυτό πιστεύω ότι εκείνοι που είναι απ' την Ελλάδα πρέπει να πηγαίνουνε στις παρελάσεις.

Δ: Μάλιστα. Παιδιά να πάρουμε μέρος όλοι... Για πείτε.. Λ;

Λ: Καλά κάνει, γιατί εκπροσωπεί το σχολείο της.

Δ: Ο Λ. λέει πως καλά κάνει γιατί εκπροσωπεί το σχολείο της. Μπορείς να το αναλύσεις λιγάκι αυτό; Να πεις κάτι παραπάνω;

Λ: μμμμ

Δ: Εντάξει.. Κ; Ποια είναι η γνώμη σου; ... Δεν έχει άποψη.. Εντάξει. Λι;

Λι: Άμα ήρθε στην Ελλάδα και καλή μαθήτρια γιατί να μην το κάνει;

Δ: Αν ήρθε στην Ελλάδα και είναι και καλή μαθήτρια γιατί όχι; Μγ;

Μγ: Επειδή είχα δει και σε μία άλλη χώρα, είχα δει στις ειδήσεις πως ήταν ένα κοριτσάκι που ήταν από άλλη χώρα και ότι τέλος πάντων αυτό το κοριτσάκι ήταν πάρα πολύ καλή μαθήτρια, και νόμιζε ότι δεν θα γινόταν σημαιοφόρος γιατί ήταν από άλλη χώρα, και τελικά έγινε σημαιοφόρος.

Δ: Η γνώμη σου ποια είναι;

Μγ: Ότι όλα τα παιδιά μπορούν να γίνουν σημαιοφόροι, ανεξάρτητα απ' το ποια χώρα είναι.

Δ: Ότι δεν έχει καμία σημασία. Μάλιστα. Λ;

Λ: Εγώ θέλω να πω ότι συμφωνώ και δε συμφωνώ. Συμφωνώ γιατί εφόσον ήρθε εδώ πέρα και ζει σ' αυτή τη χώρα και είναι και καλή μαθήτρια, μπράβο της που σηκώνει την ελληνική σημαία. Αλλά και που δε συμφωνώ γιατί θα μπορούσε να είχε μείνει στη δική της τη χώρα, και να είναι στο δικό της σχολείο καλή μαθήτρια, και να σηκώσει τη σημαία την κανονική, από τη χώρα που είναι...

Δ: Μάλιστα. Ε;

Ε: Εγώ λέω μπορεί να το κάνει. Άλλωστε αν γεννήθηκε σε μία άλλη χώρα, και ήρθε μετά από δύο χρόνια στην Ελλάδα, θα έχει κλείσει ήδη μία δεκαετία και θα έχει πάρει την ελληνική ιθαγένεια... Αν είχε έρθει μικρή, μπορεί να πάρει τη σημαία..

Δ: Μάλιστα. Δη;

Δη: Εγώ θέλω να πω κάτι σχετικό μ' αυτό που είπε η Λ. Δεν ξέρουμε κάτω από ποιες συνθήκες ήρθε στην Ελλάδα. Μπορεί οι συνθήκες στη χώρα της να ήταν πολύ άσχημες, άρα, αυτά που λέει δε στέκουνε γιατί δεν έχει σημασία που ήρθε από άλλη χώρα. Το θέμα είναι ότι είναι καλή μαθήτρια, κι ότι υπάρχουν άτομα απ' την Ελλάδα που δεν είναι και καλοί μαθητές, κι ότι αυτή που είναι καλή μαθήτρια κι είναι κι από άλλη χώρα, πρέπει να την επιβραβεύσουμε και να σηκώσει τη σημαία μας...

Δ: Ωραία. Α;

A: Εγώ πιστεύω ότι καλά κάνει και σηκώνει τη σημαία. Δεν είναι κάτι κακό. Εντάξει κυρία τώρα εάν ένα κοριτσάκι είναι καλή μαθήτρια δεν μπορείς να την πεις εσύ «Όχι, γιατί είσαι από άλλη χώρα, δεν μπορείς να σηκώσεις την ελληνική σημαία».

Δ: Μάλιστα. Μ;

M: Κι εγώ πιστεύω πως καλά κάνει και σηκώνει τη σημαία εφόσον βγήκε αυτή σημαιοφόρος..

Δ: T;

T: Εγώ κυρία πιστεύω πως κάθε παιδί που ζει στην Ελλάδα, μαθαίνει την ελληνική γλώσσα, έχει το δικαίωμα να γίνει σημαιοφόρος γιατί κάνει προσπάθεια, έχει φύγει απ' τη χώρα του, κι αντί να μάθει τη γλώσσα της χώρας του, μαθαίνει τη δική μας, κι αυτό είναι τιμή για μας.

Δ: Παιδιά.. Ναι, Μγ;

Μγ: Μπορώ να αναφέρω ένα περιστατικό;

Δ: Ναι να αναφέρεις.

Μγ: Εμένα η μαμά μου γεννήθηκε στη Σουηδία και κανονικά ήτανε Ελληνίδα. Αλλά ήτανε πάρα πολύ καλή μαθήτρια και από όλα τα σχολεία της Σουηδίας επέλεξαν αυτή για καλύτερη μαθήτρια. Και κανένας δεν την έλεγε κάτι και δεν ήταν ρατσιστικός μαζί της. Και ξέρανε πως ήτανε Ελληνίδα.

Δ: Μάλιστα. Αν παιδιά είχαμε έναν αριστούχο μαθητή που σήκωνε την ελληνική σημαία και ήτανε Άγγλος, πιστεύετε ότι κάποιοι δεν θα είχαν πρόβλημα; Ένας Άγγλος μαθητής, ή ένας Γερμανός, ή ένας Αμερικάνος. Αν ήταν μαθητής στο σχολείο και ήταν σημαιοφόρος. Θα υπήρχαν αντιδράσεις; Τι πιστεύετε; Αι;

Αι: Εντάξει δεν θα πούμε κάτι. Δεν θα δημιουργηθεί κάτι. Απλά εντάξει όταν κρατάει την ελληνική σημαία δε θα νιώσει κάτι. Θα την κρατάει και θα πει «Πότε τελειώνουμε;». Ενώ εκείνο που είναι απ' την Ελλάδα θα προσπαθήσει, πώς να το πω, θα θέλει να την κρατάει τη σημαία.

Δ: Μάλιστα. Δη;

Δη: Εγώ πιστεύω πως όταν κάποιος μαθητής από άλλη χώρα είναι καλός, αυτοί που έχουν την πρώτη αντίδραση είναι οι κυρίες, συνήθως οι κυρίες.

Δ: Οι κυρίες εννοείς οι δασκάλες;

Δη: Ναι. Ας πούμε αν αυτά τα παιδιά είναι καλοί μαθητές, τα υποτιμάει η κυρία τους και δεν τα επιβραβεύει. Κι ας πούμε εάν ένα τέτοιο παιδί βγει σημαιοφόρος, κι έχει μία τέτοια κυρία θα πει «Όχι δε θέλω να βγει αυτό το παιδί, να πάει κάποιο άλλο».

Δ: Μάλιστα. Μ;

M: Κι εμένα προσωπικά κυρία δεν θα δεχότανε να τον έβριζα αν ήταν κάποιος από άλλη χώρα σαν την Αγγλία.

Δ: Μάλιστα. X;

X: Απ' τη Χρυσή Αυγή κυρία θα υπήρχε αντίδραση.

(Κάποιοι μαθητές με το που ακούν «Χρυσή Αυγή», γελάνε και σχολιάζουν μεταξύ τους)

Δ: Παιδιά, ότι έχουμε να πούμε το λέμε εδώ... Έτσι; Και για τον Άγγλο πιστεύεις ότι θα υπήρχε αντίδραση; Ή για τον Αμερικανό;

X: Δεν ξέρω... Αν ήταν μαύρος ναι....

Δ: Αν ήταν μαύρος μπορεί. Όπως εδώ.. Για να ξαναγυρίσουμε λίγο πίσω και να θέσω πάλι ένα ερώτημα. Εάν δεν ήταν Άγγλος ο μαθητής, που είπαμε πώς νομίζουμε ότι θα αντιμετωπιζότανε, και ήταν Αλβανός. Πιστεύετε ότι θα είχε τις ίδιες, λιγότερες, ή περισσότερες αντιδράσεις, η επιλογή του ως σημαιοφόρο.

E: Από εμένα θα είχε τις ίδιες.. Δηλαδή, δεν θα πήγαινα να έλεγα «Καλά ρε συ; Πήγες κι έγινες σημαιοφόρος;». Δεν θα έκανα έτσι. Απλά δεν ξέρω η συμπεριφορά του άλλου μπορεί αν ενοχλεί λίγο. Ας πούμε κάνω έναν άλλο ότι δεν είμαι εγώ, μπορεί να πει «Καλά ρε δε σου άξιζε η σημαία. Γιατί να τη σηκώνεις εσύ που δεν είσαι από εδώ και να μη τη σηκώσω εγώ που είμαι;»..

Δ: Δηλαδή, δεν θα είχε καμιά σημασία, αν θα ήταν Αλβανός ή Γερμανός;

E: Γερμανός, εμένα τώρα δε μου αρέσουν οι Γερμανοί, κι ούτε θα ήθελα να πάω στη Γερμανία...

Δ: Λέμε για ένα γεγονός που σηκώνει την ελληνική σημαία ένας Αλβανός κι ένας Γερμανός. Πιστεύεις πως θα υπήρχαν οι ίδιες αντιδράσεις;

E: Δε νομίζω...

Δ: Δε νομίζεις.. Δη;

Δη: Εγώ νομίζω πως την Αλβανία πολλοί άνθρωποι την έχουν για μία υποτιμημένη χώρα, και πιστεύω ότι αν ήταν ένας Αλβανός κι ένας Γερμανός, για μένα θα ήταν το ίδιο το πράγμα. Κι ας πούμε είχαν δείξει και στις ειδήσεις πως ήταν ένας Αλβανός που είχε σπάσει κάτι κωδικούς στην NASA...

(φασαρία)

Δ: Ας συγκεντρωθούμε λίγο σ' αυτό που συζητάμε. E;

E: Θα μιλήσω όπως έχω δει εγώ ότι γίνονται κάποια πράγματα. Εγώ πιστεύω πως θα υπήρχανε πάρα πολλές αντιδράσεις, εάν σήκωνε τη σημαία ένα ξένο παιδί. Πιστεύω ότι, αυτή είναι δική μου άποψη, ότι ούτε εμένα θα μου πολυάρεζε άμα έβγαινε ένα ξένο παιδί, δε θα έλεγα «Γιατί βγήκες εσύ, θα έπρεπε να βγω εγώ». Εντάξει όλοι οι άνθρωποι ίσοι είναι...

Δ: Και γιατί είπες προηγουμένως ότι θα υπήρχαν αντιδράσεις;

Ε: Δεν εννοούσα μόνο για τους Αλβανούς, εννοούσα για όλες τις χώρες. Δηλαδή και κάποιος που ήταν απ' την Αμερική, πιστεύω αν ήταν κάποιος Έλληνας θα ζήλευε λιγάκι.

Δ: Μάλιστα. Αι;

Αι: Εγώ πιστεύω ότι εντάξει ας πούμε, αν κάποιος, ή μάλλον το κορίτσι απ' τη Νιγηρία που σήκωσε τη σημαία, ας πούμε τα παιδιά, ίσως να μην πούνε κάτι, αλλά όταν μάθουν οι γονείς ότι βγήκε ένα παιδί ξένο, θα πούνε «Δες ήρθε από ξένη χώρα και σε περνάει στα μαθήματα;». Αυτό το έχω ακούσει και μπροστά μου πολλές φορές. Δηλαδή περνάω κι έχω ακούσει πολλές φορές να λένε μαμάδες στα παιδιά τους «Βρε δες σε πέρασε το Αλβανάκι στα μαθήματα;».

Δ: Μάλιστα. Δηλαδή ανάμεσα στα παιδιά δεν θα υπήρχε θέμα, αλλά οι μεγάλοι είναι που δημιουργούν το θέμα. Α;

Α: Εγώ θέλω να πω κάτι που έχει σχέση και μ' αυτό που είπε ο Αι., και μ' αυτό που είπε η Ε. Δηλαδή όταν συμβαίνει ένα γεγονός που είναι σημαιοφόρος κάποιος Αλβανός, για τους γονείς, για τους περισσότερους, θα υπάρχουνε μεγάλες αντιδράσεις. Και θα βγούνε και να λένε «Και γιατί να βγει αυτός σημαιοφόρος και να μη βγει η κόρη μου;».

Δ: Πιστεύεις Α, ότι θα είναι ίδια η αντίδραση με το αν βγει ένα ελληνόπουλο;

Α: Όχι.

Δ: Όχι. Μάλιστα. Τ; Και μετά να προχωρήσουμε παρακάτω...

Τ: Κυρία, εγώ πιστεύω ότι απ' όποια χώρα και να είναι είτε υποτιμημένη είτε όχι. Η Αλβανία είναι στην Ελλάδα υποτιμημένη χώρα, αλλά πιστεύω πως αυτό δεν είναι και τόσο καλό, αλλά εμένα προσωπικά δεν θα με πείραζε. Ότι και να έβγαινε. Αλβανός, Τούρκος, Γερμανός. Άνθρωπος είναι κι αυτός και τουλάχιστον, ήρθε στη χώρα μας και κατάφερε να μάθει τη γλώσσα καλύτερα απ' ότι εμείς τα ελληνόπουλα...

Δ: Μάλιστα.. Ωραία.. Τώρα παιδιά θα συζητήσουμε για τους μετανάστες στο σχολείο μας. Ξέρουμε εάν υπάρχουν μετανάστες στο σχολείο μας; Χέρια...

ΑΙ: Μπορείτε να το εξηγήσετε λίγο;

Δ: Να το εξηγήσουμε. Είναι άνθρωποι που ανήκουν σε κάποιο άλλο έθνος. Που δεν ήτανε Έλληνες, οι παππούδες τους, οι γονείς τους... Εντάξει;

ΑΙ: Και ήρθαν στην Ελλάδα;

Δ: Ναι.

Αι: Για πιο λόγο;

Δ: Ήρθαν στην Ελλάδα για να βρουν δουλειά, γιατί αναγκάστηκαν να έρθουμε. Έχουμε στο σχολείο μας παιδιά μεταναστών; Δη;

Δη: Εγώ πιστεύω ότι έχουμε. Δεν ξέρω για τις άλλες τάξεις, αλλά και μέσα στην τάξη μας έχουμε.

Δ: Ναι. Σωστά. Και μέσα στην τάξη μας έχουμε. Πως σας φαίνεται το ότι υπάρχουν παιδιά μεταναστών στο σχολείο; Κ;

Κ: **Εμένα δεν μου αλλάζει κάτι καλύτερα ή χειρότερα, σ' αυτούς που είναι από άλλη χώρα. Αισθάνομαι ίση γιατί δεν έχει καμιά σημασία από ποια χώρα είναι.**

Δ: Ωραία. Β;

Β: Ναι. Γιατί ακούμε και τη δική τους γλώσσα.

Δ: Ακούμε και τη δική τους γλώσσα. Χ;

Χ: **Βασικά, είναι πολύ ωραίο γιατί γνωρίζεις τα έθιμα από τις άλλες χώρες, π.χ. από την Αλβανία, ποια είναι τα έθιμα τους, τη γλώσσα τους, ή από τη Ρωσία, τη γλώσσα τους, τα έθιμα τους...**

Δ: Άρα, σου αρέσει η επαφή με τα παιδιά μεταναστών και με τους μετανάστες. Πως πιστεύετε παιδιά ότι νιώθουν οι μετανάστες ή τα παιδιά των μεταναστών που είναι στο σχολείο, ή που είναι στην Ελλάδα;

Ε: **Εγώ θα μιλήσω για μένα (μετ). Σε κάθε παιδί που είναι από άλλη χώρα, δε θα ήθελε να μάθει και τις υπόλοιπες γλώσσες. Θα ήθελε να μάθει πολύ καλά τη δική του, και να είναι στη χώρα του. Κι εγώ αυτό θέλω. Να είμαι στη χώρα μου, να μιλάω συνέχεια στη γλώσσα μου, και να μαθαίνω να μιλάω, να γράφω να διαβάζω στη γλώσσα μου...**

Λ: Εγώ θέλω να πω ότι εντάξει, να ερχόταν αυτά τα παιδιά. Στην αρχή μπορεί να νιώθουνε λίγο περίεργα. Να είναι ντροπαλά, να μη μας μιλάνε, αλλά μετά θα μας μιλάνε. Αλλά έχω δει και κάποια παιδιά που είναι εδώ πέρα στο σχολείο μας, όχι απ' την τάξη μας, είναι από άλλες τάξεις, που έρχονται εδώ πέρα, εμείς τους έχουμε δεχτεί κι αυτοί όμως κάποιες φορές βρίζουνε, χτυπάνε...

Δ: Να πει κάτι μία στιγμή η Κ., και θα επιστρέψουμε σ' αυτό που είπε η Λ.

Κ (μετ): **Κυρία εγώ πιστεύω ότι κάποια παιδιά είναι ντροπαλά, αλλά εάν εμείς δε τους συμπεριφερόμαστε καλά, νιώθουν άβολα.**

Δ: Μάλιστα. Νιώθουν άβολα εάν δε συμπεριφερόμαστε κι εμείς καλά. Ε;

Ε: Εγώ θέλω να πω πως στην αρχή θα σκέφτονται την πατρίδα τους. Θα λένε «Πάει τώρα ήρθα εδώ». Μπορεί να ξεχάσουν και τη γλώσσα τους, μπορεί να χάσουν αυτή την ομορφιά που έχουν στη χώρα τους...

Δ: Νιώθουν νοσταλγία πιστεύεις για τη χώρα τους.

Ε: Ναι... Και μετά από λίγο καιρό, πάλι νιώθουν λίγο νοσταλγία, αλλά θα μάθουν τη γλώσσα αυτής της χώρας που είναι, κι όταν μεγαλώσουν θα έχουν την ευκαιρία να ξαναπάνε στη χώρα τους.

Δ: Πολύ ωραία. Σ' αυτό που είπε η Λ. παιδιά. Έχετε παρατηρήσει ή έχετε δει, εάν συμβαίνουνε καβγάδες στο διάλειμμα, ανάμεσα σε παιδιά, κι ο ένας να βρίζει τον άλλο με βρισιές που έχουν να κάνουν με την καταγωγή του; Δηλαδή να του πει «Άντε βρε παλιο-Αλβανέ ή άντε βρε Ρώσε». Έχετε παρατηρήσει κάτι τέτοιο, στην εμπειρία σας τη σχολική. Σας έχει τύχει να βρεθείτε σε καβγά κι ο ένας να επιτεθεί λεκτικά χρησιμοποιώντας την καταγωγή του. Κ;

Κ: Ναι.

Δ: Μπορείς να μας το περιγράψεις; Δηλαδή τι είχε συμβεί;

Κ: **Μαλώνανε κάποια παιδιά πέρυσι, επειδή είχε βγει ένας Ρώσος σηματοφόρος στο τμήμα μας, και μαλώνανε και λέει ο ένας «Άντε ρε κωλο-Ρώσε που βγήκες και σηματοφόρος» και κάτι τέτοια.**

Δ: Μάλιστα. Έγινε τέτοιο σκηνικό. Α;

Α: Εγώ βλέπω να τσακώνονται κάποια παιδιά καμιά φορά.

Δ: Και υπάρχει αναφορά στην καταγωγή τους;

Α: Όχι.

Δ: Ωραία. Μπορούμε να θυμηθούμε κάποιο σκηνικό σαν αυτό που ανέφερε ο Κυριάκος; Που να υπάρχει σε καβγά αναφορά στην καταγωγή των παιδιών; Ο ένας να επιτίθεται στον άλλο χρησιμοποιώντας την καταγωγή του... **Εσείς τι στάση θα κρατούσατε; Τι θα κάνατε;**

Αι: **Δεν θα έκανα τίποτα.**

Δ: **Απλά θα ήσουνα θεατής;**

Αι: **Ναι. Θα το έβλεπα και απλά θα σηκωνόμουν να έφευγα. Γιατί να μπλέκω να βλέπω κάτι τέτοιο;**

Δ: **Δηλαδή δύο παιδιά μαλώνουνε, ο ένας λέει τον άλλο «Άντε ρε παλιο- Αλβανέ», αλλά εσύ δε συμμετέχεις;**

Αι: **Αν πει παλιο- Αλβανέ δεν ξέρω...**

Δ: **Τότε τι θα έκανες;**

Αι: **Ε, δεν ξέρω...**

Δ: Μάλιστα. Κ;

Κ(μετ): Εγώ θα έμπαινα στη μέση και θα έπαιρνα το μέρος του άλλου παιδιού.

Δ: Του παιδιού που υφίσταται την επίθεση. Αυτός που κατηγορείται για την καταγωγή του;

Κ: Ναι.

Δ: Δη;

Δη: Εγώ θέλω να πω, ότι δεν έχω βρεθεί σε τέτοιο περιστατικό, αλλά πολλές φορές υπάρχουν πολλά παιδιά από άλλη χώρα που βρίσκουν στη γλώσσα τους. Κι αυτό δεν είναι ωραίο κυρία, γιατί δεν μπορούμε να καταλάβουμε αυτό που λένε. Και δεν ξέρεις και τι σου λένε;

(συμφωνούνε και κάποιοι άλλοι με αυτό)

Δ: Μάλιστα. Ε;

Ε: Εγώ θα κοιτούσα την κατάσταση. Θα κοιτούσα που το πάνε, και αν το πηγαίνανε σε κάτι πολύ σοβαρό θα έλεγα «Σταματήστε ρε παιδιά. Εντάξει. Σημαιοφόρος βγήκε. Δικαίωμά του είναι».

- Εγώ θέλω να συμφωνήσω μ' αυτό που είπε η Δη, γιατί αν κάποιος σου βρίζει τη μητέρα σου δεν είναι και τόσο ωραίο. Κι εγώ έχω βρεθεί σε τέτοιο καβγά.

Δ: Ναι. Και τι στάση κράτησες;

-Εεε, όλοι προσπαθήσαμε να τους χωρίσουμε, γιατί φοβόμασταν για το πώς θα εξελιχθεί, και να μην τρέχουμε σε νοσοκομεία και τέτοια..

Δ: Ωραία. Εδώ νομίζω πως έχουμε τελειώσει. Έ; Κυρία Άννα; Παιδιά σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συζήτηση. Και πρέπει να σας ευχαριστήσω πολύ, γιατί με σοβαρότητα πήρατε μέρος σ' αυτή τη συζήτηση και με πολύ καλή διαγωγή. Αυτό που θα ήθελα τώρα να κάνουμε για ένα 10λεπτο, για ένα 15 να γράψουμε όλοι, ένα μικρό κειμενάκι, απ' όλα αυτά που συζητήσαμε στη διάρκεια αυτού του δίωρου...

Αλλά λίγο πριν ξεκινήσουμε αυτό θα ήθελα να σας κάνω μία ερώτηση. Επειδή ο Χ., αλλά και κάποιοι άλλοι νωρίτερα, ανέφεραν τη Χρυσή Αυγή. Ξέρετε τι είναι η Χρυσή Αυγή;

- Ναι ναι ναι ναι ναι
- (φασαρία, συζητάνε μεταξύ τους)

Δ: Παιδιά, ένας ένας. Να σας ακούμε! Καθόμαστε στις θέσεις μας. Λίγο να ησυχάσουμε... Επειδή αναφέρθηκε στη διάρκεια της συζήτησης ξέρουμε τι είναι η Χρυσή Αυγή;

Χ: Ένα ρατσιστικό κόμμα.

Ε: Ένα κόμμα που κάνει κάποια πράγματα που έχουν ξεπεράσει τα όρια

- Ρατσιστικό
- Επιθετικό
- Είναι ρατσιστές
- Κυρία νομίζω ότι είναι ένα κόμμα που θέλει να ξαναέχουμε το Χίτλερ.
- Ένα κόμμα ρατσιστικό
- Μια βλακεία

X: Είναι κάποιοι που είναι ρατσιστές και ναζιστές.

Δ: Ρατσιστές και ναζιστές... Ωραία. Παιδιά να ακουστούμε όλοι... Φτάσαμε στο τέλος.. Λίγη υπομονή ακόμα... Α ξέρεις;

Α: Συμφωνώ με τους προηγούμενους.

Δ: Α;

Α: Κι εγώ συμφωνώ με όλους.

Δ: Όχι αν συμφωνείς, αν ξέρεις... Ξέρεις τι είναι;

Α: Ξέρω.

- Να πω κυρία κι εγώ ξέρω! Υποστηρίζουνε το Χίτλερ και θέλουν να σκοτώσουν όλους τους μετανάστες.

Τ: Ξέρω ότι έχουν σκοτώσει ανθρώπους, δε συμφωνούν με το νόμο, δέρνουν ανθρώπους και τέτοια πράγματα.

Δ: Έ. Ξέρεις τι είναι η Χρυσή Αυγή;

Ε: Ναι. Είναι ένα ρατσιστικό κόμμα που σκοτώνει συνέχεια ανθρώπους...

Σ: Είναι ρατσιστικό κόμμα...

Δ: Μάλιστα... Ωραία.. Λοιπόν, έκλεισε αυτό το κεφάλαιο.. Καθόμαστε στις θέσεις μας τώρα για να γράψουμε το κειμενάκι...